George Dunning

EGY ANGOL A PARTIZÁNOK KÖZÖTT

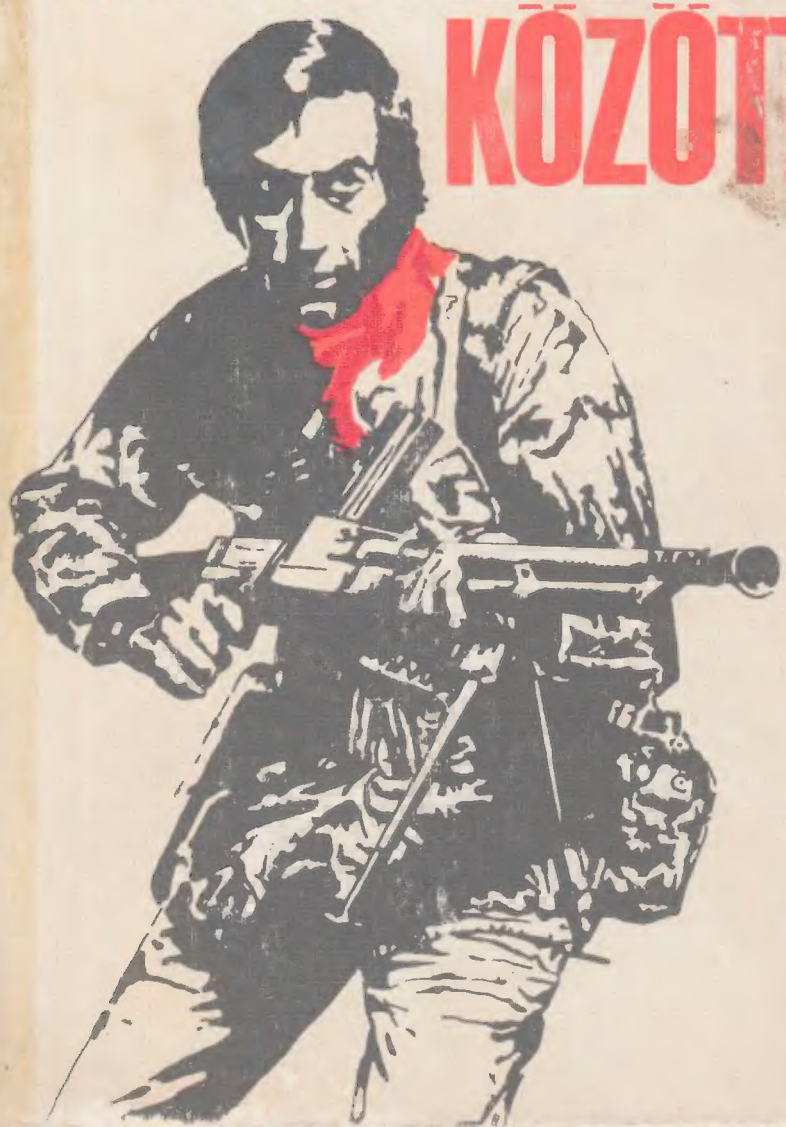

KOSSUTH

Emlékül:

[illegible]

George Dunning

EGY ANGOL A PARTIZÁNOK KÖZÖTT

SELEJT

Kossuth Könyvkiadó / 1976

A mű eredeti címe:
WHERE BLEED THE MANY
ELEK BOOKS LIMITED, LONDON 1955

Fordította:
TANDORI DEZSŐ

ISBN 963 09 0434 9
Hungarian translation:
© Tandori Dezső, 1975

Első rész

HADIFOGSÁGOM TÖRTÉNETE

NYOLCAN – NYOLCSZÁZ ELLEN

Nyolcan voltunk összesen – három altiszt és öt közlegény –, egy gépkocsizó tizedes volt a parancsnokunk. Hajnal óta szakadatlanul dörgött a tüzérségi tűz, most azonban minden elcsendesült. Hatalmas hernyóként kúszott előre a gépkocsioszlop, az autók fara-orra csaknem összeért; hosszú, keserves gurulás volt ez nyugatnak. Rémülten menekült a lakosság is, ebből egyelőre csak az következett, hogy lépten-nyomon dugók keletkeztek. Utoljára is vagy háromnegyed órát vesztegeltünk, akkor adta ki tizedesünk a parancsot, hogy járműveinkkel térjünk le az útról és próbáljunk rendet teremteni ezen az útszakaszon, irányítsuk a forgalmat, mindent. Azzal valami elhagyott tanyaházra mutatott: legyen az a szállásunk, amíg motoros küldönccel további utasítást nem küld.

Jól emlékszem az időpontra; a naptár 1940. május 29-et mutatott.

Előző nap pontban 18 órakor Lipót belga király fehér zászlós parlamentereket küldött át a német vonalakon. Kapitulációja azt jelentette, jó széles kapu nyílt az ellenség előtt, s a németek már tódultak is Menen és Zeebrugge közt Oostende és Dunkerque kikötője felé. Egy kezünkbe akadt újság főcíme szerint a brit expedíciós hadsereg „a Királyi Légierő bombázógépeinek támogatásával" erőteljes elszakadó hadműveleteket hajtott végre.

Háromnegyed tonnás teherautóinkkal behajtottunk a néptelen tanyaudvarra, majd párosával megkezdtük az úti rendfenntartó szolgálatot. Ide-oda cikáztunk gépkocsinkkal a Poperinge felé vezető országúton, hogy megindítsuk valahogy a forgalmat a dugaszoknál. Rémülettől félholt belgákat tereltünk félre a mezőkre, ösvényekre, dűlőutakra, hogy két másik zászlóaljunk számára is lehetővé tegyük a tengerpart felé irányuló visszavonulást.

Estére a forgalom áldásos módon megritkult. Golyószórós autók zötyögtek az úton, azok is egyre nagyobb közökben Majd egy óráig, néhány törzskocsi kivételével, semmi sem jött, senki nem jött. A tizedes azt javasolta, fejezzük be aznapra, illetve nézzünk körül, mit ehetnénk.

Tíz perc múlva ott ültünk a hordozható tűzhely körül egy emeletes pajtaépület földszintjén, és mohó érdeklődéssel figyeltük, ahogy az egyik közlegény tükörtojást készít egy kétszersültes pléhdobozban. A pajtát választottuk, nem a tanyaházat; úgy ítéltük, túlságosan messze kerülnénk az országúttól.

Amíg falatoztunk, a tizedes védelmi tervet készített. Egyetlen zseblámpánk segítségével megvilágította helyzetünket, amelyet a hevenyészett terepszemle fenemód siralmasnak mutatott. Tizedesünk ezek után felvezetett minket az emeleti helyiségbe; létramászás és csapóajtó biztosította az est vidékies hangulatát.

Gabonacsűr emeletén voltunk; kétfelé nyíltak ablakok. Az egyiken át homályosan derengett az üres országút csíkja. A másik ablak kis facsoportra nézett. Hogy ne az ablakon át, hanem valamivel védettebb fedezékből tüzelhessünk szükség esetén, hozzáláttunk, hogy puskatussal kis lyukakat vágjunk az alacsonyan húzódó tetőre a csűr két oldalán, amerről támadást várhattunk. Ki-ki maga bélelte ki lövészállását gabonás zsákokkal. Már csaknem teljes sötétségben tettünk-vettünk, s ez a körülmény fokozta viszonylagos elégedettségünket; no lám, egész takaros várat építettünk.

Első őrszemünk lement, hogy a maga egy óráját elsétálgassa állásunk külső peremvonalán, mi többiek pedig búzaszőnyegre heverőtünk, hogy egy kis magvas alvásban legyen részünk – lehetőleg még ébresztő előtt.

Erőteljes rázogatás ébresztett azután. Máris kezemben volt a lámpa – helyzetünk egyetlen fénypontja. Elbotorkáltam a csapóajtóig, lekecmeregtem a létrán, kiléptem az éjszakába. Nagy volt a csend, csak messziről hallatszott tompa ágyúdörej, közelebbről meg egy kis helyi békakuruttyolás; de az szünet nélkül.

Álmosan ballagtam át a néma tanyaudvaron, azután majdnem átbukfenceztem valami alacsony falon. Elindultam a fal mellett, és eljutottam egy távolabbi gazdasági épületig. Felkattintottam lámpámat, és sugarával unottan körözni kezdtem

a sűrű sötétben. Ebben a pillanatban fülsiketítő dörrenés törte cserepeire a csendet; a szívem majdnem kiugrott a rémülettől. A detonációt sivítás-jajgatás követte, valami teljességgel földöntúli hang.

Lassan leküzdöttem félelmemet, előrekúsztam, és eljutottam egy félig kész, ácsolt színhez. Megmarkoltam karabélyomat, csövével belöktem a kétszárnyú ajtót, majd óvatosan bemásztam.

Zseblámpám fénye szapora köröket írt a deszkafalon, végül megállapodott az egyik sarokban, valami durván összetákolt jászolfélén. És mit láttam? Egy tehenet; az oldalán feküdt, hasa torz módon puffadt, épp egy borjúnak adott életet. A falról kötél lógott le. A kötél egyik végét a már félig előbújt kisborjú lábára kötöttem, azután óvatosan húzni kezdtem. Az ellő jószág még nyögött, de már hálásan: ismét eggyel több lett a földi lények száma. Szénával, zsákdarabbal dörgöltem le a bocit. Az anyaállat ekkor már talpon volt, és buzgón nyalogatni kezdte a göndör szőrű újszülöttet. Felemeltem a kis jövevényt, alig tudott megállni esetlen, gyenge lábain; de máris szopott, mohón, nagy kortyokban szíva-nyelve a tejet. Gondoltam, boldogulnak most már nélkülem is.

Odakint pirkadt. A távolban kakas kukorékolt. A facsoport mögött megbúvó völgyből szürke köd szállt fel, körülvette a tanyát és az istállókat, csűröket. Ebben a pillanatban megszűnt számomra a háború. Idegen tárgynak éreztem a karabélyt; gondoltam is: puskát szorongat a kezem, ugyanaz a kéz, amelyik éppen az imént *életet* segített a világra.

Begyújtottam a petróleumfőzőt, hallgattam ébredező társaim neszezését; így tért vissza lassan megint a valóság. Gyorsan hozzáláttam, hogy valami reggelit kanyarítsak; teát főztem egy csajkában, odatettem főni az utolsó tucat tojást. Épp a tizenkettedik tojást pottyantottam az edénybe, amikor odafent valaki éles kiáltást hallatott. Sietve felkapaszkodtam a létrán. A fiúk a facsoportra néző ablaknál szorongtak.

– Minek nézed azokat ott, mi? Ki vele, George! – kérdezte tőlem aggodalmasan a tizedes. – Békák vagy káposztafejűek?*

Azzal kezembe nyomta a távcsövet. Hunyorítottam, néztem

* A franciák gúnyneve az angol katonanyelvben „froggy", béka, a németeké „kraut", vagyis káposzta.

az erdőszélet – és valóban, no nézd csak! A még mindig ködbe pólyált fák között rohamsisakos alakok nyüzsögtek. Fatörzstől fatörzshöz szökkentek sebesen.

– Káposzták ezek, tábornokom. Nem látod rajtuk a rohambilit? És milyen sokan vannak! Százával jönnek. Felénk tartanak. – Visszaadtam a távcsövet, és a csapóajtóhoz rohantam.

– Hová mész, te őrült?

– A kocsikhoz! – szóltam vissza kurtán. – Vagy motorizálni akarod a disznókat?

Le a létrán, ki a pajtából, szedtem a lábam szaporán, és már ott is voltam járműveinknél. Szerkocsink hátsó tartójában volt két tartály benzin. Lázas sietséggel locsolni kezdtem: beáztattam a három tehergépkocsi ponyvaborítását, motorját, mindent. Azután körbetáncoltam őket és a motorokra rápotytyantottam, a ponyvákhoz meg odaérintettem néhány szál égő gyufát. Égtek is nyomban, mint a rongy, aztán négyes sebességgel vágtattam is vissza rejtekünkre.

A tizedes elismerően bólintott, amikor bedugtam a fejem a csapóajtón; védőállásomra mutatott. Néhány másodperc, és lüktető szívvel már ott görnyedtem a zsákok fölött; karabélyom csövét kidugtam a tető alatt vágott lyukon.

Az ellenség nem kockáztatott. Kettes-hármas csoportokban ugrándoztak ki a németek a liget fái közül, a rohamsisakos alakok kétrét görnyedve közelítettek a ritkuló ködben. Amikor elérték a kerítést, hasra vágták magukat és vártak.

Ez a fajankó népség csak parancsra tüzel. Nem is lőttek hát, amíg egyik közlegényünk, aki idegesen babrálgatta fegyverét, akaratlanul szélnek nem eresztett egy sorozatot. No, lőni kezdtek ekkor ők is, a huszadik század minden elképzelhető gyalogsági fegyveréből; csak úgy záporozott pajtánkra a géppuska-, golyószóró- és karabélytűz. Még aknával is megszórták impozáns erődünket.

Mi viszont csak akkor nyitottunk tüzet, amikor kezdtek átmászni a kerítésen. Hosszan tartó, heves tűzpárbaj alakult ki. Elmondhatom, hogy egészen addig kitartottunk, amíg a lőszerünk el nem fogyott. A krautok még vadul lövöldöztek, amikor mi már – sajnos! – kiszereltük puskánk závárját, a túloldali ablakhoz kúsztunk, és sorra kihajigáltuk őket a trágyadombra. Így kívánta a becsület: az ember ne szállítson fegyvert az ellenségnek. Ugráltunk volna magunk is az illatos

kis halomra, csakhogy láttuk már, hogy hátulról is jön a német. Körülzártak bennünket, menekülésről szó sem lehetett.

A lövések egyre ritkábban dörrentek, végül a tűzijáték pufogása alábbhagyott, majd elnémult. Csizmák döndültek az udvaron, idegen torokhangok vakkantottak. Géppisztolyok závárzata csörrent fémhangon, és már hallottuk is, hogy dicsérnek bennünket – *Schweinengländer!* Nagy csörömpölés; az egyik hódító épp a reggelinket vágta a falhoz. A többi kraut ezt nagyon mulatságosnak találhatta, mert harsány hahota kísérte ezt a világszámot. Újabb ugatás: ezúttal parancs formájában: – *Komm', Engländer!*

Makacsul hallgattunk. Tizedesünk intett nekünk, ekkor odakúsztunk az egyik oldalsó ablakhoz és – példáját követve – kihajigáltuk használhatatlan karabélyainkat. Komor pofával ástam be egy zsák búzába belga revolveremet; emléktárgyként vásároltam, jól mutatott volna pedig a kandallópárkányon a háború után.

Savanyú vigyorral figyeltük ezután, ahogy egy izzadt német átpréseli magát a csapóajtó nyílásán. Nem jött egyedül. Vagy fél tucat kraut nyomakodott fel a hadihős után. Táboriszürke egyenruhájuk mocskos volt és poros, de géppisztolyuk vadonatúj, mintha éppen a Krupp Művekből került volna elő ezen a gyászos hajnalon.

Amikor a krautok látták, hogy fegyvertelenek vagyunk, a csapóajtó felé kezdtek terelni minket, noszogattak, mint ilyenkor szokás, *schnell, schnell!* Amikor parancsnokunk, a derék tizedes a létra első fokára lépett, egy hórihorgas német jól a bordái közé rúgott a csizmájával. A hódítók újabb röhögéshullámmal fogadták azt az egyszerű fizikai tényt, hogy a tizedes csaknem elveszítette az egyensúlyát. Német humor, hiába. Minket is hasonlóképpen rugdostak, ütlegeltek, miközben a tanyaudvarra terelgettek.

Megszólalt akkor egy pimaszul vigyorgó német altiszt, méghozzá angolul: – A háborút befejeztétek. A Reich foglyai vagytok. Lerakni minden kacamajkát.

Hozzáláttunk, hogy levessük derékszíjunkat. Ekkor a német altiszt egy hirtelen mozdulattal kirántotta hüvelyéből bajonettemet. Dühösen rámeredt, leköpte, aztán egy vicsorgó *Schweinengländer!* kiáltás kíséretében jó messzire elhajította. Egyszeriben olyan lett, mint egy dühöngő őrült; sorra kirángatta társaim bajonettjét is, és heves mozdulattal elhají-

totta az oldalfegyvereket, hogy csak úgy csattantak a kövezett tanyaudvaron. Majd öklét rázva az épület falához parancsolt minket. Ordítva parancsolt valamit az embereinek; nem tudom, mit bömbölhetett, de a lényeg az volt, hogy vagy hatan kézbe kapták a géppisztolyukat; és bizonyosra veszem, hogy lelkifurdalás nélkül lelövetett volna mindnyájunkat, ha nem érkezik meg ebben a pillanatban egy ősz hajú, szürke ruhás tiszt. Ez az úriember türelmetlenül vakkantott valamit az altisztnek, és elébb ránk, majd az Ypres felé vezető útra mutatott. Az altiszt elkomorult. Milyen balszerencse: beleszólnak az ő kis vérfürdőjébe . . .

Komor pofával közeledett hozzánk. Valóban jól beszélt angolul a disznó: – A tiszt úrral mentek – közölte velünk. – Ha van ennivalótok, vigyétek. – Gonosz mosollyal hozzátette: – De jól be kell osztani a zabálnivalót! Várhattok még egy kicsit az ebédig. Mars, sorakozó az úton.

Összeszedtük, ami kevés ennivalónk maradt, begyömöszöltünk mindent az oldalzsákunkba, aztán négy géppisztolyos őr kíséretében kivonultunk az útra. A tiszt zárta a sort; láthatóan unta az egész históriát.

Négy-ötszáz métert mehettünk, amikor néhány szürke egyenruhás alakot pillantottunk meg az úton. Alkalmasint szanitécek voltak; egy jármű körül csoportosultak. Közelebb érve, a járművet mindnyájan felismertük. A tiszti konyha kocsija volt.

A konyhakocsi sofőrje ott feküdt a hátsó deszkán. A hasához szorította takaróját, és iszonyatosan hörgött. Meg kellett állnunk, amíg a szanitécek egyike a tiszttel beszélt; borzadva néztünk körül. Holttestek tucatjai hevertek jobbra-balra, angolok és németek vegyesen, az út menti keskeny vizesárok partján. A súlyosabb sebesülteket a fűre fektették. Sokukat jól ismertük. A mi első zászlóaljunk emberei voltak.

A tiszt ekkor kifogástalan angolsággal így szólt hozzánk: – Innét ötven méter az elsősegélyhely. Segíteni fogtok a sebesültek elszállításában. Hordágy nincs, de az a kertkapu, ott szemközt, megteszi majd. A németeket viszitek először. Ha szorgalmasak vagytok, hamarabb segíthettek saját embereiteken. – Elfojtott egy ásítást, majd így végezte szavait: – A kocsi hátulján heverő társatok például haslövést kapott. Nagyon szenved. Az elsősegélyhelyen van gyógyszer, van fájdalomcsillapító. Hát ezért mondom: csak szaporán.

Sebesült bajtársunk megkínzott, falfehér arcára néztünk, és tudtuk, itt nincs mást tenni, mint engedelmeskedni. Ketten kiemeltük sarkából a kertajtót, és odavittük, ahol a legközelebbi német feküdt; jobb térdét zúzta össze egy jó öreg angol puskagolyó. Közömbösen nézett minket, ahogyan felraktuk a hevenyészett hordágyra. Két német szanitéc és két közlegényünk, két őr kíséretében, gyors léptekkel elindult vele az elsősegélyhely felé. Mielőtt visszaértek volna, találtunk még egy kaput, megvolt hát a második hordágy.

Két műszakban dolgozhattunk hát, és jó két óra alatt végeztünk is. A segélyhely nem volt szanatórium, alig lézengett benne két-három orvos meg ápoló; de azért a sebesültek mindegyike kapott valami kezelést. A sofőrt mentőkocsin vitték el; sohasem láttam többé.

A segélyhelytől vagy mérföldnyi távolságban csatlakoztunk később egy keservesen hosszú hadifogolymenethez; angolok, franciák és belgák haladtak, német kísérettel, Ypres felé. A vigasztalan hadoszlop végére kerültünk. Mellettünk német gépkocsik húztak el, diadalittas katonákkal, nyugatnak.

Két rövid pihenővel egészen este 11 óráig meneteltünk. Akkor összetereltek minket egy mezőn. Valaki – talán tiszt lehetett – angolul és franciául ordította oda a fáradt tömegnek: nem szabad semmiképp fényt gyújtanunk. Cigaretta, tábortűz tilos. Aki fényt kelt: megdöglik. Ez volt szavainak lényege. Hatalmas körbe tereltek ekkor minket pásztoraink. A kör kerületén, a fák alatt, fegyveres őrök foglaltak állást.

Vigasztalanul zuhogott az eső. Köpenyünkbe burkolózva hevertünk a vizes fűvön, egymáshoz préselődve, hogy kicsit megmelegedjünk, így próbáltunk szundikálni valamit. Itt-ott tenyérbe rejtett gyufaláng lobbant, de az őrök azonnal lőttek; s ha vaktában is, de eléggé határozottan igyekeztek leszoktatni a nyugati demokráciák vert bajnokait a dohányzásról. Így aztán csak feküdtünk a földön, csuromvizesen, vacogva. Emlékszem, az éjszaka kellős közepén repülőgép berregett a magasban, magányos repülőgép. Fényszórók hosszú, fehér ujjai dofködték nyomban az ég sötét buráját, és egy légvédelmi ágyú is ugatni kezdett valahol. Közvetlenül fölöttünk pukkantak szét a lövedékek, de senki sem moccant. Kezdett úrrá lenni rajtunk a hadifogolyösztön; mert ez az első fokozat: tompa beletörődés a balsorsba.

Hajnali négykor újabb mustra következett, aztán irány az

út; vánszorogtunk megint, gyalázatos állapotban. Siralmas látvány lehetett ez a karikás szemű, csapzott embercsorda. Legalább az eső kegyes volt hozzánk: elállt; de a hajnali hideg átjárta testünket, az út csupa sár volt, csupa buktató és cuppogó. Így gázoltunk át újabb és újabb pocsolyákon, karunkat lengettük, hogy kissé átmelegedjünk, csavartuk a vizet nedves zubbonyunk ujjából, és napimádók módjára vártuk: legyen már sárga reggel a szürke hajnalból.

Hézagosan emlékszem csak erre a lidérces vonulásra; egyik-másik mozzanata mégis kristálytisztán vonul el lelki szemeim előtt. Emlékszem, hogyan ugrottam ki egyszer a sorból, hogy egy fehérrépát kirántsak a földből – veszettül éhes voltam! De egy veszettül dühös őr puskatussal visszaegyelt a sorba.

Emlékszem arra a szőke hajú közkatonára is, aki már kétrét görnyedt a hascsikarástól. Többször is kérte, hadd könnyíthessen magán; újra meg újra rávakkantottak és végigvertek rajta. Egyszerre aztán hirtelen kitört a sorból, és csak úgy futtában gombolkozva, valami kis liget felé rohant. Napnál világosabb volt, mire „készül"; az őrök mégis rálőttek, amikor az első fa mögött lekuporodott. És akkor állati üvöltés hallatszott, vérfagyasztó és egyre gyengébb nyüszítésekké torzulva, mint amikor egy síróbabát nyomogatnak. Az egyik golyó a halántékát fúrta át, szétzúzta az orra nyergét, megvakította.

Emlékszem arra is, hogy néptelen falusi utcán tántorogtunk, amikor borzalommal láttunk valamit, ami tegnap még fiatal katona lehetett. Holtan feküdt a betonozott járdán, homlokán vércsipkés lyuk. A németek ismét ékesen bizonyították be legendás humorérzéküket: hátratolták rohamsisakját, krétával aktatáskát rajzoltak az egyik, csukott esernyőt a másik kezéhez. A feje fölé egy házfalra pedig, szintén krétával, nyomtatott betűkkel ezt a szót írták: *„CHAMBERLAIN"*.

Végtelennek tűnő menetelésünk egyetlen vigasztaló mozzanata az volt, hogy a nap végre áttört a felhőkön; gőzölögni kezdett csuromvizes uniformisunk. Jóleső meleg járt át kegyesen. Alig-alig engedélyeztek nekünk néhány rövid pihenőt; természetesen enni nem kaptunk. Hogy mégis került belénk pár falat, azt csak a derék belga parasztoknak köszönhettük. Rúd alakú francia kenyeret, kemény tojást, vastag szalámiszeleteket csúsztattak a kezünkbe, hiába bömböltek és dühöngtek őreink.

Aznap késő este elértük Oudenaarde-ot; itt bepréseltek minket egy hatalmas barakkba. A belga és a francia foglyok kerültek a földszintre és az első emeletre, a britek a másodikra. Jó tágas kvártély volt ez: tudniillik nem volt benne semmiféle bútor. Mi azonban még ezt a deszkapadlós világot is luxusszállónak éreztük. Zsúfolt volt a hodály, mivel azonban még élénken éltek bennünk az előző éjszaka emlékei, senki sem panaszkodott.

Három napot toltottünk ott; az étlapon háromfelé vágott fekete cipó, egy kis csajka vizes leves és egy darabka kétes küllemű sóshal szerepelt. Napjában csak egyszer. Azt mondják a németek: az angol boltosnemzet. Valóban akadt közöttünk néhány vállalkozó szellem, aki megpróbált kereskedelmi kapcsolatra lépni a lakossággal. Az épület utcára néző ablakán leeresztettek egy kosarat, benne pár frankot. Kísérletük azonban hajótorést szenvedett egy üzleti érzékkel ugyancsak megáldott németen, aki a papírpénzt szépen zsebre vágta, a pórul járt kereskedők kosarát pedig lóganéjjal töltötte meg, cserében.

A háromnapos vakáció leteltével hat vagy hét napig újra menetelnünk kellett, és mindig a szabad ég alatt háltunk, kivéve egyetlen áldott éjszakát, amikor – a Demer folyó közelében – egy téglagyár nyújtott számunkra otthont. Hajnalban, Maastrichtnél keltünk át a belga–holland határon, és sajgó lábbal, mocskosan és nehéz szívvel, akár akartuk, akár nem, a holland–német határt is át kellett lépnünk hat óra múlva. Magasba emelve várt minket a határsorompó; azon túl zászlórengeteg, drapériadzsungel, horogkereszterdő.

És fütyülő, pfujoló, bömbölő tömeg; mintha eszelősek közé érkeztünk volna. Oda is érkeztünk: beléptünk a harmadik birodalomba. Ahogy végigbotorkáltunk a megbolondított lakosság sorfala közt, kövek záporoztak ránk, hisztérikus némberek köpték le bennünket. De a fáradtság szinte teljesen megbénította katonáinkat. Tudatunkig csak az előttünk botorkáló, görnyedt bajtárs alakja jutott el, a piszkos, tátogó bakancsok látványa, a „menni kell" fizikai szükségszerűsége, parancsa. Így botladoztunk el egészen egy vasúti rámpáig, ahol – szardínia módra – marhavagonokba gyömöszöltek minket. Hatvananhetvenen jutottunk egy vagonba.

Újabb, végtelennek tűnő várakozás kezdődött, de aztán

nagy zötyögve mégiscsak elindult a vonat; zörögtek a lelógó kapocsvasak, döcögtünk keletnek, vittek a fogságba.

Hat napig tartott az utazás; a Stalag VIII/B volt a végcél. Hogy német tudásomat fitogtassam, megmondom azt is, mi az ördög volt ez a Stalag: Stammlager, vagyis törzstábor. Főként angol használatra, Sziléziában.

Második fejezet

VAKÁCIÓ SZILÉZIÁBAN

Erre a németországi utazásra alig emlékszem. Legfeljebb arra, hogy az agyonzsúfolt marhavagon kirázta a lelkünket, meggémberedtünk és ragadtunk a mocsoktól, és haladásunk iránya is éppoly kanyargós volt, mint a szarvasmarhák bizonyos tevékenysége. Nappal óránként húsz mérföldet sem tettünk meg cikcakkban; kikerültük a nagyvárosokat, egyetlen eset kivételével, amikor közvetlenül Düsseldorf alatt keltünk át a Rajnán. Nem csodálkoznék, ha „megfordultam" volna minden rendező pályaudvaron, Aachentől Boroszlóig. Enni csak egy fél cipót kaptunk, azt is csak a harmadik napon, és azt is úgy lokték oda nekünk, mint az állatoknak. Förtelmes bűz kívánt hozzá jó étvágyat a vagonokban.

Fogalmunk sem volt többé irányról, időről. Egy őrmester, aki a háború előtt Németországban töltötte a nyári vakációt, azt mondta, Felső-Sziléziában járunk. Breslau közelében. Amikor végtelen órák után az vonat újabb nagy zöttyenéssel megállt, és következett még egy órányi bizonytalan várakozás, mialatt a vagonokat elhagynunk persze nem volt szabad; fölharsant legvégül a parancs: kiszállni!

Legtöbbünk olyan gyenge volt, hogy állni alig bírt. Engem egy kis bélhurut gyötört, de mi volt ez mások gyötrelmeihez képest! Volt, akinek nem maradt jártányi ereje sem. Úgy emelték ki őket; ott hevertek hosszú sorban a töltés mellett. Némelyikük még mozgott-nyoszörgött, a többség azonban némán hevert. Nem hiszem, hogy egy is élt volna már ezek közül.

Akkor szinte nyomban menetoszlopot formáltak belőlünk, és elindultunk egy közeli falu irányába. Onnét nem messze

megpillantottuk a hírhedt német fogolytábort – ez volt a Stalag VIII/B. Hosszú, egyenes út osztotta ketté a roppant barakkrengeteget; ezen az úton vonszoltuk végig magunkat utolsó erőnkkel. A tábor főbejáratától mintegy száz méternyire betereltek minket a baloldali részlegbe. Állig felfegyverzett őrök vigyáztak a részleg belső kapujára.

Barakkjaink kijelölése előtt újabb szertartásokra került sor: fertőtlenítőbe vitték a díszes társaságot, kisebb-nagyobb csoportokban, le kellett vetkőznünk és a ruhánkat átfüstölték. Jött a tetvetlenítés, a kopaszra nyírás; majd durva törülközőket kaptunk meg pótszappant, amely olyan volt, mint a mészkő: tudniillik a mészkő sem habzik. Ezt követően jött a zuhanyozás, fegyveres őrök felügyelete mellett. Igazi áldás volt viszont, hogy megborotválkozhattunk.

Visszakaptuk ruháinkat, és megkaptuk első díszebédünket is – hallevest, savanyú káposztát és egy elég tisztességes szelet fekete kenyeret. Olyan kemény volt, akár a tégla. Egy téglacipóra tíz ember jutott. Mindezt nem panaszképpen mondom, hozzánk még kegyes volt a harmadik birodalom, ha értesüléseim pontosak.

Étkezés után jött a sorakozó – egyesével. Mindenki kapott egy táblát a nyakába, rajta krétával a fogolyszáma; így zajlott le a fényképezés. Amikor a tábla lekerült a nyakunkból, kaptunk fejenként két személyi bilétát. Ennek a pléhdarabnak – ismeretes módon – dögcédula a neve. Az enyémen ez állt: *Kriegsgefangener 13 518.*

Ahogy a barakkok felé indultunk, kezdett eloszlani körülöttem az a tompa kétségbeesés, amely fogságba esésem óta hatalmában tartott. Volt egy kis emésztenivaló a gyomromban, és minden jel arra mutatott, hogy likvidálásunk a közeljövőben nem aktuális. S hogy el ne felejtsem, viszonylag tisztának érezhettem magam megint. Ahogy most visszagondolok ezekre a dolgokra, meggyőződésem, hogy a borotválkozás annyira hétköznapi művelete nyomán tért vissza ismét az erkölcsi erőm. Így érkeztem el a hadifogolylét második szakaszába – oda, ahol újjászületik a remény.

És, bármilyen furcsa is, a tábor látványa, a sok őrtorony és a kettős, sűrű szögesdrót fonat, szintén fokozta lelkierőmet. Mert ez a szökést kizáró, magabiztos rendszer már-már kihívást jelentett. Öntudatlanul ekkor kezdtem latolgatni a szökés esélyeit. Homályosan ismét derengeni kezdett az

agyamban: nézd csak, hiszen katona vagy. Ezúttal nem az ellenséggel harcolsz fegyveresen, hanem egy börtönrendszer ellen – fegyvertelenül. És eszembe jutottak a kiképzésen tanult szabályok: „Az ellenséggel csak a számod, a rendfokozatod és a neved közölheted" „Minden hadifogoly szent kötelessége, hogy minél több kárt okozzon az ellenségnek, és ha mód van rá, szökjön meg." Effélék.

Táborunkban sokféle nemzetiségű hadifogoly zsúfolódott össze – britek, franciák, belgák, lengyelek. Az út túlfelén elhelyezkedő ikertáborrészben laktak őreink és a tábort irányító hivatalos személyek. Csakhamar elválasztottak minket szövetséges társainktól, és az egyik nagy fabarakk felé tereltek. Később, névsorolvasáskor derült ki, hogy egy barakkba 240 angol jutott. Az ágyak három egymás feletti sorban, tizenkettes tömbökben helyezkedtek el. Szerencsére tizedesünk tőszomszédságában maradhattam; kis csoportunk többi tagját másvalahová dughatták a barakkban.

Hajnali fél hatkor volt ébresztő; a német őrök végigdobogtak az ágyak között a fapadlón, és azt kiabálták: *Raus! 'Raus! 'Raus!* Ezt követte a névsorolvasás – az *Appell* –, méghozzá úgy, hogy a létszám sohasem stimmelt. A régebbi táborlakók némelyike ugyanis, az őrök megzavarása céljából, egy-egy óvatlan pillanatban átsurrant valamelyik másik csoportba, így sose volt azonos két mustra eredménye.

Hat óra harminc perckor reggeliztünk. Ez a bizonyos reggeli általában egy bögre pótkávéból és egy kis darab fekete kenyérből állt. Délben levest kaptunk – vagy krumplilevest vagy céklalevest –, tízen egy „cipót", mikroszkópikus méretű művaj kockát, és egy két és fél centis német kolbászdarabkát. A menüt olykor savanyú káposzta is bővítette, de valóban csak olykor.

Teltek-múltak a Stalag VIII B monoton, sose más napjai, hónapjai. Meguntam a dolgot, és úgy határoztam, csatlakozom az egyik munkacsoporthoz. Ezek a különítmények időről időre elhagyták a tábort, hogy mindenféle feladatot végezzenek el a környéken. A közlegényeket egyszerűen beosztották a munkacsapatokba; nekem, mint címzetes őrvezetőnek, jogomban állt önként jelentkeznem.

Jelentkeztem négy okból is. Először: izmaim petyhüdni kezdtek, hiányzott egy kis testmozgás. Másodszor: hallottam, hogy a kint dolgozók gyakran tesznek szert egy kis plusz

krumplira, rozskenyérre azoktól a parasztgazdáktól, akiknél robotolnak. Harmadszor: kínzott az unalom, nem bírtam a drót mögötti élet egyformaságát, a tétlenséget. Végül negyedszer – és ez volt a legfontosabb indíték! – most már állandóan a szökés gondolata foglalkoztatott. Az a hirtelen feltámadt remény, amelyet a fertőtlenítőből a barakkomba menet, első sétám alkalmával éreztem, szilárd elhatározássá kristályosodott: ha törik, ha szakad, szabadulok innen.

A csoportban, amelyhez beosztottak, még vagy harminc tisztes kapott helyet. Fegyveres őr kísért át bennünket a nagytáborból egy erdőszéli kisebb táborba. A nagyjából ovális alakú kistábor kerületét élesen kirajzolta a kettős drótkerítés; körülbelül két és fél méter magas volt mindegyik, egymástól kilenc-tíz lépés választotta el őket, s ebben a folyosóban külön szögesdrót tekercs húzódott végig. A kistáborban alig néhány épület állt: három barakk és egy mosdórészleg. Ez utóbbi, mint megfigyeltem, kísértő közelségben volt a belső drótkerítéshez.

Három tízes csoportra osztottak minket, minden bódéra jutott egy-egy csapat; leraktuk kevéske holminkat az új hálóhelyen, majd fűrészt, baltát, kötelet és – eligazítást kaptunk, hogyan kell kivágnunk egy fenyősort az erdőszélen, a dróttal körülzárt terület közvetlen közelében. Hamarosan derékig mezteleníre vetkőzve döngettem a fenyőmet, és némi elégtételt éreztem, hogy fejszémmel jól megdöngethetem a teuton „Tannenbaum"-ot. Közben pedig ide-oda járt a szemem – óvatosan szemügyre vettem a drótkerítést, figyeltem az őrök mozdulatait, időbeosztásukat.

Ahogy az első munkaóra mögöttünk volt és az ellenőrző polgári személy megelégedését kivívtuk, tíz percig kifújhattuk magunkat. Letelepedtem egy kidöntött fenyő tönkjére. Egyszerre felfigyeltem valamire. Arra, hogy négy fogolytársam rólam tárgyal. Nagyon komoly arccal beszélgettek, lopva felém-felémpillantva. Végül a jelek szerint elhatározásra jutottak. „Csak úgy mellesleg" arrafelé sétáltak, ahol ültem, és lezöttyentek körém a földre.

Motoszkál benned valami, ugye, pajtás? – súgta oda az egyik, a szája sarkából.

Megbízható fiúnak látszott . . . kék szem, komoly, szinte komor, intelligens arc . . . én azonban úgy döntöttem, hogy in-

kább biztosra megyek. – Motoszkál? – ismételtem a szót, a lehető legbambább arccal.

– Jól van, pajtás, jól van. Bennünk megbízhatsz.- Figyeltünk. Ahogy te is figyeltél ezt-azt . . . a *megpattanásig* feszülten figyeltél. Mi?

Vállat vontam, de csak hallgattam.

– Figyelj ránk, Red – folytatta a kék szemű, az új becenévvel vörös hajamra célozva. – Mi is a megpattanáson töprengünk. És csatlakozhatsz hozzánk, ha akarsz. – Szünetet tartott, körülnézett, majd nyomatékosan hozzátette: – Drótvágónk már van, nem is egy. Én magam sikerítettem a múlt héten, amikor a vasútnál dolgoztunk.

Ránéztem három társára. Jó izmos, belevaló fiúk voltak, nem hiszem, hogy különösebben félteni kellett volna őket, ha verekedésre kerül sor. De az egyiküknek, emlékszem, ravasz fény csillogott a szemében. Mindenesetre a kék szemű sikerített már egy pár drótvágó ollót. Börtöntáborunk nem volt az a kimondottan agyonbiztosított létesítmény. Szerencsés pillanatban a kitörés reálisnak látszott, persze, csak a drótvágó birtokában.

– Benne vagyok – mondtam röviden. – De miért épp én kellek?

– Egyszerű a válasz, pajtás. Először is, olyan ember kell nekünk, aki tényleg pattanni akar. És ezeknek az alakoknak a nagy része még akkor se oldaná a bocskort, ha sarkig tárnák előttük a kaput, én mondom neked. Azt hiszik a csibészek, hogy itt dekkolhatnak a háború végéig. – Megvetően köpött egy hegyeset. – Láttuk viszont, milyen műgonddal nézted a drótot meg az őröket. Nos hát, ebből tudtuk meg, hogy te vagy a mi emberünk. A másik dolog az, hogy bajban vagyunk a drótvágóval. Jelentették ugyanis, hogy eltűnt, és most a krautok át fogják fésülni a barakkunkat. Nálad viszont jó helyen lenne. Hiszen te nem melóztál a vasúton, nem igaz? Vállalod a kockázatot, Red? Elrekkented a holmit a barakkodban pár éjszakára?

Feszengtem, hátha átejtés az egész, de a drótvágó olló csábításának nem tudtam ellenállni. – Hol az a szerszám? – kérdeztem.

– Itt a lábam közt! – felelte vigyorogva. Később majd átadom neked a klotyón. Egyébként, Maurice vagyok. – Sor-

ra a társaira bökött, és bemutatta őket is: Tom, Chris és Rusty.

Mondtam, én meg George vagyok, és egy darabig így cserélgettük az infót. Rusty épp az én szülővárosomból származott, Stoke on Trentből – és ez nagyon is megfelelő alap volt barátságunkhoz. De mind a négyen rendes fickók voltak, még a ravasz pofájú Chris is, akiről ezt a legnehezebben tudtam elhinni.

Első napi fanyűvő munkánk végeztével visszamasíroztunk a kistáborba, viszonylag tisztességes vacsorát kaptunk – mert az önkéntes munkásoknak külön porció járt! –, azután az őrök magunkra hagytak minket, csináljunk, amit akarunk. Az ő barakkjuk a táboron kívül állt, és láthatóan nem izgatta őket, mivel töltjük az időnket, amíg *odabent* töltjük.

Megbeszélésünk szerint találkoztam is Maurice-szal a klotyón, és átvettem a drágalátos szerszámot. Tíz perc múlva biztonságban volt az olló barakkom egyik sarkában, egy lötyögő deszka alatt. Ugyanaznap este mindhárom barakkot tesséklássék átkutatta az unott képű őr, akit azon nyomban el is kereszteltünk Szimatkának. Nem talált semmit.

Három nap múlva, amikor megtudtuk, hogy a krautok leírták a hiányzó ollót, sikerült helyet cserélnem egy társunkkal, aki addig Maurice-ék barakkjában hált. És ettől fogva kettőzött erővel folytak szökési tervünk előkészületei. Néhány éjszaka például – váltott műszakban – ébren maradtunk, hogy az őrök éji szokásait tanulmányozzuk. Maurice újra magához vette a drótvágót.

Az őrség rendszere pofon egyszerű volt. Négyes csoportokban vigyáztak ránk, este tíztől reggel hatig őrjáratoztak, négyórás műszakokban. Azok, akik szolgálatban voltak, egyenlő távolságra helyezkedtek el egymástól a tábor területén, mindig ugyanazon a szent helyen, és ritkán hagyták el őrhelyüket. Kivéve Szimatkát. Ő ugyanis híres dumafranci volt, nem bírta ki magányosan. Általában az első öt perc után otthagyta kijelölt helyét, és csatlakozott valamelyik társához, vele dumálta végig a négyórás szolgálatot.

Szimatka társalgási kedve szép hosszú, őrizetlen drótszakaszt jelentett számunkra. És éppen erre a részre esett az a hely, amelyet már korábban kinéztünk magunknak, mint eljövendő vállalkozásunk legeszményibb pontját. a mosdóhelyiséggel szembeni kerítésrészt.

Számos okból választottuk ezt a pontot a nagy manőver helyéül. Először is, éppen itt nem volt szögesdrót henger. Sokáig tanulmányoztuk a védelmi rendszernek ezt az alig öt lépésnyi résést, és azt gondoltuk ki végül, hogy régebben bizonyára itt lehetett a tábor másik bejárata. Az is fenemód jól jött nekünk, hogy a kiszemelt vészkijárat ilyen közel van a mosdóépülethez. Hiszen így könnyen kivághatjuk magunkat, miért mászkálunk odakint éj idején. Meg aztán, a sötétség leple alatt, még ha telihold világít is, könnyű lesz elrejtőznünk az árnyat adó fenyvesben. (A mi kis fanyűvő táborunknak nem volt éjszakai körkivilágítása, mint a Stalag VIII/B-nek. Tisztes közökben viharlámpák lógtak a külső kerítésen, de ezek is csak gyéren világították meg a terepet.)

Úgy terveztük, hogy ha a kitörés sikerül, a lengyel határ felé vesszük utunkat, és így, ha egy kis szerencsénk van, akár az orosz övezetig is eljuthatunk. Iránytűnk nem volt, de a beszédes Szimatka, akit Maurice a hiúságánál fogott meg – bebizonyíttatta vele, tényleg milyen remekül tud angolul –, akaratlanul is fontos adatokat kottyantott ki a földrajzi környezettel kapcsolaban.

Öltözékünket illetően, sajnos, semmiféle álarcosbálra nem volt lehetőség, így kénytelenek voltunk teljes harci díszben útnak indulni. Ennivalót azonban gyűjtöttünk, a Vöröskereszt csomagjaiból tettünk el ezt-azt – csokoládét, kis Horlick-tablettás pléhdobozokat, kétszersültet –, és mindegyikünknél volt egy marhahúskonzerv. Italt meg – gondoltam – adnak a tiszta vizű patakok és a baráti érzelmű lengyelek.

Végül abban is megegyeztünk, hogy ha a drótkerítésen átjutottunk, útjaink elválnak. Maurice és Tom alkotta az egyik duót; én és Rusty a másikat; Chris azt mondta, ő szívesebben szokik szólóban.

Barakkbeli társaink persze tudták, mit forralunk, és igazán remekül viselkedtek. Kivéve azt, hogy – ők nem akartak szökni, ami pedig a hadifogoly kötelessége. Kivártunk egy holdatlan éjszakát, és akkor, pontban tíz órakor, társaink fedezték a mosdóhelyiség irányában végzett hadmozdulatainkat. Sétálgatni kezdtek a tábor területén, éppen a vészkijárattal ellenkező irányban. Így kötötték le az őrök figyelmét. Egyikük megígérte, hogy füttyel jelzi: „Tiszta a levegő!" – és akkor már kezdhetünk is kúszni a belső kerítés felé.

Szimatka szokásos módon elhagyta őrhelyét, átballagott

bajtársához, ott csevegett a kapu közelében. Kezünket-arcunkat német csizmapasztával kentük feketére. És nagyon csendesen mozogtunk, csak a szívünk vert hangosan, meg a fenyőtűk zizegtek finoman a talpunk alatt.

És akkor, a csendbe borult táborban fölhangzott a „Messze van Tipperary" dallama: ez volt a jel.

Mint valami hosszú kígyó, egymás után kúsztunk a drótkerítés felé.

Harmadik fejezet

EGYSZER EL KELL KEZDENI . . .

A kerítés fonata hat hüvelykes négyzetekből állt, és minden nagyobb egységen még átlósan is húzódott két hosszabb drót. Nem volt ez szögesdrót, csak legfölül tüskézték meg, ahol az oszlopok utolsó, egylábnyi szakasza éles szögben visszahajlott.

Maurice munkához látott a vágóval, én meg a fonatot fogtam kétfelől, meg ne ereszkedjen, ne nehezítse imbolygásával a vágást. Maurice kétlábnyi rést nyitott közvetlenül a föld színe felett, azután hátrahajtotta a drótfonatot; olyan volt a lyuk, mint egy kis ajtó. Azzal odanyomta a kezembe a drótvágót. Átkúsztam. Már-már ő is követett, amikor rekedt suttogás hallatszott: Maurice! Én nem megyek!

Chris volt az. A ravasz szemű Chris.

Reszkettem a türelmetlenségtől. Maurice sziszegve bátorította a rókaképűt, Chris dadogva mentegetőzött, Tom és Rusty hétszentségelt. Valaki hátulról megtaszított, így azután átnyomakodtam a külső kerítéshez. Ott Rusty fogta le a fonadékot jobbról-balról, és én metszettem el a szálakat. Magam is bújtam ki elsőnek, Rusty követett, majd utána Maurice és Tom kúszott át a résen.

Kint voltunk.

Még tíz méter laposkúszás – és ott az erdő. Elértük. Még téblábóltunk, várakoztunk egy kicsit, hátha Chris mégis . . . De nem jött. Így azután lelkifurdalás nélkül nekivágtunk a sötétségnek; fáknak rohantunk, gyökerekben botlottunk meg, bokrokon akadtunk fenn. Végül megálltunk. Bár hideg éjszaka volt, verítékben úsztam.

Most, hogy végre szabadon lélegezhettünk, nehezebbnek tűnt a szétválás gondolata, de tudtuk, hogy párosával több az esélyünk, mint ha négyesben maradunk. Kezet ráztunk hát a sötétben, jó szerencsét kívántunk egymásnak, és továbbindultunk, kettesével. Rustyval bal kéz felé csörtettünk. Olykor megálltunk, füleltünk, nem halljuk-e üldözők zaját, de az erdő néma volt. Kezdetben lassan, kín-keservvel haladtunk, de ahogy a szemünk hozzászokott a félhomályhoz, fokozni tudtuk a tempót. Leginkább attól féltem, hátha rossz irányba megyünk. Tegyük fel: egyre beljebb Németországba . . .! Vagy körben mászkálunk, olyan körben, amely visszavisz minket Szimatkához . . .

Meg nem mondhatom, mennyi időt töltöttünk az erdőben. Örökkévalóságnak tűnt. Mintha a világ legnagyobb fenyőerdejében játszottunk volna bujócskát. Itt kell örökké tévelyegnünk? És ahogyan ezt végiggondoltam, egyszerre nyílt terepen találtuk magunkat. Keresztülcsörtettünk egy jó darab zsombékoson, átbújtunk egy sövény résén, majd újabb hatalmas rét következett: így értünk el egy kis ligetet. De akkorra már teljesen kimerültünk. A fák alatt búvóhelyet kerestünk, alomnak pedig száraz ágakat, aztán egymásnak vetve a hátunk, felhúzott térddel megpihentünk. Fogalmam sincs, Rusty hogy töltötte az időt, de én úgy aludtam reggelig, mint a kő.

A kora hajnali derengésben végre felmérhettük helyzetünket. Csodák csodája: valóban mindvégig keletnek tartottunk! Felismertem ugyanis a Szimatka által vázolt táj egy-két tereptárgyát, vonását. Házakat nem láttunk, de a távolban ott ködlött egy erdős völgy, megvillant egy folyókanyar, és az országút tekergő ezüst szalagja is – szakasztott, ahogy a fecsegő természetű német kottyantotta el.

Rustyhoz fordultam: – Hát eddig minden rendben ment, de most jön a neheze. Ettől fogva aligha lesz sok fedezékünk. A legokosabb, ha szétválunk, Rusty. Megéri szerinted, hogy együtt csípjenek el bennünket? Mit gondolsz, mi?

De ez költői kérdés volt csupán, tudtam jól, mit gondol Rusty. Kettesben velem, még ha a vesztünkbe rohanunk is: ez a gondolat csábítóbb volt számára, mint bármiféle „biztos" menekülés – egyedül. És kis híján meggyőzött. Hajszálon múlt, hogy nem hajlottam végül a szavára. Az a pár nap szorosabb barátságot fűzött köztünk, mint magunk is hittük volna. Vitáztunk, huzakodtunk hát, mi legyen, de aztán

Rusty is belátta, bölcsebb, ha megosztjuk erőinket, különösen így, hogy ezután ilyen hatalmas nyílt terepet kell leküzdenünk. Abba is beleegyezett, hogy én induljak előbb, s ő majd utánam jön, nagyjából ugyanabban az irányban – a kelő nap felé – tizenöt perc múlva.

– Viszlát Stoke on Trentben – búcsúztam tőle, bátorító kézrázás közepette. Emlékszem, milyen szomorúan rázta meg vöröses üstökét, milyen szárazon vigyorgott csupán, ahogy tényleg elváltak a két paradicsomszőke angol útjai. Sosem látta viszont Stoke on Trentet szegény. Mi több, nem is találkoztunk többé. Ott halt meg Rusty a Stalag VIII/B büntetőblokkjában, nem sokkal azután, hogy újra elfogták.

Baktattam makacsul, faltam a mérföldeket, elkerültem az országutat és szép széles ívet írtam le az utamba akadó tanyák körül is. De mit hoz az áldott jó szerencse! Ahogy keresztülcsörtettem egy magas sövényen, szinte felökleltem egy öregembert, aki akkor egyenesedett fel valami vadcsapda mellett. Azt nézhette a boldogtalan: megvan-e a nyuszi. Helyette farkast fogott, mert habozás nélkül rávetettem magam és lerántottam a földre. És már szorongattam azt a vékony gigáját, amikor végre, mindkettőnk szerencséjére, azt hörögte: – *Nix Deutsch! Bin Pole! Polski!* Ó, édesapám! Hát lengyel lennél valóban?

Lazítottam a szorításon, de még mindig ott a földön meredtem rémült szemébe. Az arca csupa ránc volt, szája szögletéből sárgás, híg nyál csorgott az állára. Hirtelen megbánással felálltam, őt meg talpra segítettem.

– *Nix Deutsch! Nix Deutsch!* – ismételgette újra meg újra. Aztán, reszketeg ujjával uniformisomra mutatva, vékonyka hangon kérdezte: – *Engländer? Anglijski?*

– *Ja* – feleltem kurtán.

Többet nem szólt, de kezével jelezte: tartsak vele. Megragadtam a karját. Ahogy ott állt, görnyedten, abban a nyűtt ruhában, olyan gyengének látszott, hogy úgy éreztem, kettéroppanthatnám ha akarnám, mint egy vékony botot. Engedelmesen várakozott, még mindig némán. És még mosolyogni is megpróbált, ijesztő kis produkció volt.

Amikor elengedtem a karját, lassan megindult a sövény mentén. Pár lépés után megállt, és ismét bátorítani próbált: jöjjek. Akkorra már én is határoztam. Vele megyek, vagyis a közvetlen közelében, és – reméljük a legjobbakat. Az első

gyanûs jelre kitekerem a nyakát, és köddé válok. Elindultam hát a nyomában, és nem törődtem ideges mosolyaival, amelyeket a vállán keresztül hátrafelé vetett. Mentem, figyelmesen fürkészve a tájat, merre is vonulunk.

Átvágtunk néhány gabonaföldön, leereszkedtünk egy kis völgybe, és valami kis gazdasághoz érkeztünk. Szegényes település volt. Az épületek düledeztek, állatot se láttam egyebet, mint két csont-bőr tehenet meg egy fészekalja lármás csirkét.

Óvatosságomat sutba dobva beléptem a tanyaépületbe.

Odabent, a kályhatűz fölé hajolva, vénasszonyt pillantottam meg. Ütött-kopott, fekete munkaköpenyt viselt; és reszketni kezdett, amint meglátott, de az öregember gyorsan magyarázni kezdett valamit – lengyelül –, így aztán megnyugodott. Még így is eléggé döbbentnek látszott, ahogy átkacsázott a szobán és a pohárszékből egy szál németkolbászt meg egy fél kenyeret vett elő. Félénken nyújtotta felém az ennivalót, aztán eltűnt egy rozoga ajtón át, amely a ház belsejébe nyílt. Pár perc múlva visszatért egy bögre kávéval, forró ital volt, de zabszemekből főzhették.

Meglepő ütemben láttam a falatozáshoz; ez az idő azonban elég volt két öreg házigazdám számára, hogy kellőképpen megtárgyalják szerény személyemet. Az öregasszony gyanakvó pillantásokat vetett felém, s ebből arra következtettem, hogy nem örül nekem, szeretne megszabadulni tőlem mielőbb.

A vita hirtelen támadt, de hirtelen abba is maradt. Az anyóka motyogott még magában valamit, mégis visszatelepedett szépen a tűz mellé a székre. Apóka intett, hogy kövessem. Bevitt a házba nyíló ajtón át a hátsó konyhába. Ott egy létrára mutatott, amely a fagerendás mennyezetben nyíló csapóajtóhoz vezetett. Kínos-keservesen felkapaszkodott rajta. A legfelső fokon állva megfordult, és begörbített ujjával hívott engem is: gyere már, *anglijski*.

Felmentem. Az öreg jelt adott, maradjak itt a padláson és legyek csendben. Bólintottam: értem. És figyeltem, ahogy lemegy megint. Egy perc múlva visszatért, pokrócot hozott. Barátságosan rámmosolygott, és eltűnt.

A padlás tele volt rozsdás gazdasági szerszámokkal és tömérdek szárított hagymával. Eltakarítottam a hagymát a poros padló egy kis négyszögéről, és leterítettem a pokrócot.

Megszabadultam a bakancsomtól, és nagy élvezettel kinyújtóztam'. . .

Nem tudom, meddig alhattam. Csak arra emlékszem, hogy amikor felébredtem, védekezően hunyorognom kellett, mert éles fény világított a szemembe. Nappal volt amikor elaludtam, most pedig szuroksötét, kivéve azt az egy szál táncoló fénysugarat. Körbetáncolt a sugár, és az öreg gazda fejét, vállát villantotta fel. Házigazdám halkan, unszoló hangon szólt hozzám valamit. Alkalmasint azt akarta, hogy menjek le vele a padlásról.

Előkotortam és felhúztam bakancsomat, és követtem lefelé az öreget. Az előző napi ebédlőforma helyiségbe vitt, amelyet most ódon petróleumlámpa világított meg. Az asztalnál két fiatal nő és két fiatalember ült.

Az egyik nő, nyomban belépésemkor, végigmért és kertelés nélkül azt kérdezte: – Maga angol?

Egy pillanatig haboztam, majd elismertem, hogy így igaz.

– És honnét jön?

– Odakintről – mutattam nagy kört rajzolva a kezemmel.

– A fakitermelő táborból? – faggatott makacsul. Aztán, hogy én meg ugyanilyen makacsul hallgattam, így folytatta: – Őszinte lehet velünk. Lengyelek vagyunk. Az angolok a barátaink és szövetségeseink. Ha nem hajlandó felelni, nem tudunk magán segíteni. Tehát: a táborból jön?

– A táborból.

– Hallottuk, hogy négy angol fogoly megszökött, és csak kettőt fogtak el. A németek még mindig üldözik a másik kettőt, és a kopók hamarosan ide is elérnek. Merre tart?

– A lengyel határ felé – vallottam be. – Azután az oroszokhoz . . .

Az asztal körül elkomorultak a lengyel arcok. Élénk fejrázás következett. Az egyik férfi hevesen magyarázni kezdett valamit lengyelül, de a nő, aki eddig tolmácsunkként működött, nagy nehezen lecsillapította. Majd felém fordult:

– Wladek nem tartja helyesnek a tervét. Egyelőre nem. Az oroszok még nem harcolnak a németekkel. Egyszer talán . . . – szeme megvillant. Majd így folytatta: – Wladek szerint az oroszok és a németek között . . . – hogyan is mondják maguk, angolok? Igen: nem sok szeretet veszett el. Az oroszok gyanakvóak – még a német–orosz háborút sem tartják kizártnak. Éppen ezért az a véleménye, hogy az oroszok kémnek tarthatják

azt, aki hozzájuk szökik. Ennek nincs itt az ideje. Érti? De az is bizonyos, hogy itt sem maradhat tovább. Lengyel földön az emberek segíteni fogják. A mi szegény hazánkban elrejtőzhetik. Talán sikerül. – Vállat vont. – Wladek elkíséri magát, ameddig meri, és útnak indítja a megszállt lengyel terület határa felé. Ha elér lengyel földre, mindig kerülje el a városokat, és lehetőleg haladjon nyílt terepen. Vigyázzon, mielőtt átkel egy úton, még a kis bekötő utakra is ügyeljen. Az első nagyobb város, amelyet a megszállt Lengyelországban érintenie kell, Częstochowa. Kerülje meg . . . ne menjen oda. Végül pedig csak egyet ajánlhatok: ne vesse le az egyenruhát, még ha kapna is helyette civil öltözetet. Egyenruha nélkül a fasiszták lelövik, mint egy kutyát. Ért engem?

Mondtam, értem, és megkértem, tolmácsolja köszönetemet társainak, hogy máris ennyi veszélyt vállaltak.

Ennivalóval traktáltak és mielőtt elindultunk volna Wladekkal, „tolmácsnőnk" a lelkemre kötötte még, hogy ha a németek elkapnának, a világért se valljam be, ki segített nekem a szökésben.

Wladek nem tudott angolul, így aztán éjszakai kirándulásunk idején hallgattunk, mint a sült hal. Jó tíz mérföldet vezetett, élénk ütemben gyalogoltunk, és országútnak mindvégig a nyomát se láttam. Amikor pirkadni kezdett, kezet rázott velem, élénk karmozdulatokkal egy távolabbi szénakazalra mutogatott, majd elindult visszafelé, amerről jöttünk.

Mire a kazalhoz értem, kivilágosodott. Úgy döntöttem, a nappalt rejtekhelyen töltöm, és csak a sötétség beálltával folytatom utamat. Befúrtam magam a szénába, összekuporodtam, és el is aludtam hamar.

Szürkületkor talpon voltam megint.

Ez az éjszakai vándorlás az ismeretlen tájon és fenemód változatos terepen, ráadásul fogvacogtató hidegben, keserves kirándulásnak bizonyult. Mégis azt tapasztaltam, hogy az elmúlt napokban kiállt megpróbáltatások ellenére is jól bírom. Még 1929-ben léptem be a hadsereg kötelékébe, és a menetgyakorlatok alaposan megedzettek. Az a kis fanyűvő korszak is kimondottan jót tett nekem az erdőszéli táborban.

Friss ütemben kocogtam tehát, egészen addig, amíg az ég alján felderengő narancsvörös színek nagyobb város közelségét sejtették.

Átmásztam valami drótkerítés alatt és már jó nyolcszáz

méterrel magam mögött hagytam, amikor egyszerre csak eszembe villant: hiszen én átkeltem a lengyel határon! Fénypontok ezrei villogtak nem messze előttem a mélyben. Még valami nagy folyam sötéten kanyargó vonalát is kivehettem.

Ha valóban azt az irányt követtem, amelyet lengyel kalauzom meghatározott, a város a mélyben csakis Częstochowa lehetett.

Számítottam azonban az alkalmasint itt is érvényben levő kijárási tilalomra, ezért úgy döntöttem, hogy bevárom a hajnalt. Bevettem magam egy kis cserjésbe, bokor tövébe heveredtem és aludni próbáltam, csakhogy alaposan átjárta csontjaimat a vad hideg. Így vacogtam hát hajnalig: rövid, lázasan mély álmok pár pillanatnak rémlő szakaszaira jöttek a fogcsattogós vacogások ébren.

Dermedt tagokkal, eléggé siralmas állapotban tápászkodtam fel lombágyamról. Szidtam magam, miért is kellett elválnom Rustytól; az ő pompás humora bizonyára átsegített volna ezeken a keserves hajnalokon is. Gyorsan bekaptam egy kis kolbászt, faltam hozzá kenyeret, és mindjárt jobban éreztem magam. Hét-nyolcszáz lépést ügettem lefelé egy enyhe ereszkedőn; átfagyott testemet némi meleg járta át, és mindjárt nem volt olyan tragikus a helyzet. Pontosabban: épp ez a túlzott önbizalom hozta csakhamar nyakamra a bajt.

A várost északról próbáltam megkerülni. Emlékeztem a figyelmeztetésre: be ne tegyem a lábam Częstochowába. Amióta lengyel segítőmtől elváltam, egy árva lelket sem láttam sehol. Ez a magányos állapot azt a botor képzetet keltette bennem, hogy – én vagyok az egyetlen élőlény széles e világon. S így, amikor hirtelen egy szürke, kemény beton országúthoz értem, gondolkodás nélkül elindultam rajta.

Szöges talpú katonai bakancsom úgy dübörgött a betonon, mint egy felvonuló náci ezred robaja – és máris véget ért a játszma. Torokhangú ordítás harsant; megdermedtem rémületemben. Német katonák vágtattak felém meg csaholó farkaskutyák. Ösztönösen futni kezdtem, visszafelé rohantam a földeken át, amerről jöttem. Ahogy azonban ijedten hátratekintgettem, odalett minden reményem. Láttam, hogy a németek elerésztik a vérszomjas dögöket.

Még a Stalag VIII/B-ből ismertem ezeket a szörnyeket. Figyeltem gyakorlataikat, ahogy vastagon bélelt brit uniformisba bújtatott kiképzőjük a legnagyobb lelki nyugalommal

állhatott köztük, amíg – nem moccant! Mert, ha csak egy lépést is tett, rárohantak és tépázni kezdték.

Tudtam hát, hogy fel kell adnom a partit. Ezek a tigrisek földre tepernének és kegyetlenül összemarnának; a kedves gazdik pedig alighanem élvezettel figyelnék a mulatságot. Ismertem már a német humort... Ezért azonnal megálltam, mozdulatlanná dermedtem, így vártam be üldözőimet. A farkaskutyák sebesen közeledtek, egyre szűkülő körben vettek körül, majd alig egy lépésnyire tőlem letelepedtek.

Jöttek már csaholva Adolf Hitler katonái is.

Amelyik elsőként érte el a kutyás kört, azt lihegte elfúlva:
– *Engländer?*

– *Ja* – feleltem.

Kigombolta a zubbonyomat, előhúzta azonosítási számomat.
– *Kriegsgefangener 13 518!* – vágta ki diadalmasan. Úgy érezte: ő a zseniális nyomozó. – *Kommen Sie mit!*

Mit tehettem? Hagytam, hogy bekísérjenek Częstochowába. Ijesztő külsejű épületbe érkeztünk, kiderült, ez a Gestapo helyi főhadiszállása. Azonnal a parancsnok elé vezettek. A parancsnok láthatóan a régi porosz iskola embere volt. Elárulta ezt a külseje is: „snájdig" termete, jobb arcán pedig a kardvágás forradása.

Ékes angolsággal, ronda trágárságokkal fűszerezve, azon nyomban mindennek elmondott, egyebek közt hálátlan szemétnek, akit fel kellene kötni az első alkalmas fára.

– Három társát is elfogtuk persze – bömbölte fenyegető hangon, miközben fel-alá járkált, ketrecbe zárt tigrisként. – Két disznót egy órával a táborból való szökés után. Majd meglátja, hogy mi, németek mindig alapos munkát végzünk. A harmadik disznó egy kis külön kezelést is kap; és ezen maga sem csodálkozhat. Sok kellemetlenséget okozott nekünk a barátja. – Megállt közvetlen előttem, töprengve szemlélt. – Magát a Gestapo igazgatása alá tartozó körzetben fogták el. Az én kötelességem tehát, hogy büntetését kiszabjam. Közlöm magával, hogy jelenleg a częstochowai börtön őrizetese. És itt fog lakni, mint az én... ööö... személyes vendégem; három hónapig. Természetesen, ha úgy döntene, hogy együttműködik velünk, szó lehet korábbi szabadulásáról is. Egyelőre – végeztünk. Elvezetni!

Biccentett, mire a két őr, aki idehozott, megragadta a karomat és kituszkolt a folyosóra. Onnét három emeletnyi kőlép-

cső következett – lefelé, aztán átvágtunk egy folyosón, majd további lépcsőkön mentünk le. Kinyílt egy ajtó. Súlyos ökölcsapást éreztem a hátamban; csaknem repülve haladtam át az ajtónyíláson, mint a kismadár. Még egy fémes döndülés hallatszott mögöttem, és ott feküdtem a kőpadlón a vaksötétben.

Négykézláb másztam el egy durva felületű falig. Körbetapogatóztam, és ujjaim csupasz deszkákat tapintottak ki egy lábnyira a földtől. Üggyel-bajjal felkapaszkodtam a priccsre, és ott hevertem, amíg szívem gőzkalapácsa valamelyest emberibb ütemre váltott. Reméltem, szemem hozzászokik majd a sötéthez, de hát csak nem szokott hozzá: az „éj" teljes maradt. Idegőrlő volt a tökéletes csend is. Nehéz lett a szívem: hát valóban három hosszú hónapot kell vendégeskednem itt?

Egy dolgot így is eltökéltem. A sebhelyes pofájú gestapós nem kap tőlem információt lengyel barátaimról, akik segítségemre voltak. Azzal egyébként tisztában voltam, hogy ha a częstochowai börtönből hamarabb szabadulok is, az csak annyit jelent: előbb kerülök vissza a Stalag VIII/B-be, aztán ott sem fogadnak majd ölelő karok.

Talpra veszkődtem, amikor az ajtó hirtelen felpattant és fénysugár vakított el. A világos háttér előtt két Gestapó-őr fekete árnyalakját pillantottam meg, az egyikük kezében pisztoly volt. Takaró repült a fejemhez. Akkor a lámpa fénye végigvándorolt cellám padlóján, és egy pillanatra megállt az egyik sarokban látható küblin. Egyetlen szó el nem hangzott.

Kialudt a fény, bevágódott az ajtó, egyedül maradtam megint.

Odacsoszogtam a küblihez és használatba vettem. Amikor ez is megvolt, jött a következő menet: leküzdhetetlen, heves lázroham tört rám. Rázott, mint egy bábfigurát, úgy csattogtak a fogaim, akár a kasztanyetta. Pokrócom után tapogatóztam, lezöttyentem keskeny priccsemre, beburkolóztam, és lehunytam a szemem.

Alkalmasint elaludtam, de ha aludtam is valamit, sokat aligha. Furcsa nyikorgó zörejre ébredtem; ismét zseblámpa körözött cellám falán. Majd parancsszó csattant föl: – *Komm', Engländer! Essen!*

Követtem a remegő sugarat, és az ajtóhoz jutottam. A szűk, négyzet alakú nyíláson át egy kéz jelent meg, tálcával. A tálcán savanyú káposzta volt csajkában, pótkávé bögrében, és egy darab kenyér – csak úgy.

– *Schnell essen!* – vakkantotta a hang.

Szolgálatkészen odavilágított a tálcára a lámpa, amíg faltam. Ezüst evőeszközt nem adtak, így csak a tíz ujjamat használhattam a szó szerint lucskos káposztához. De még ez a sovány koszt is meghozta harci kedvemet, és hetykén tudakoltam az őrtől, mi lesz a desszert. Semmi válasz. Az őr kiragadta a kezemből a tálcát és tartozékait, visszacsappantotta a kémlelőnyílás lapját, és személytelen léptei máris távolodva döngtek.

Távozásával egyidejűleg kezdtem különös, kellemetlen hőséget érezni a cellámban. Rájöttem arra is, hogy valahonnét a padló közeléből halk, sziszegő hang hallatszik. Otthagytam az ajtót, és kezemmel végigtapogattam a falat.

Hamar megtaláltam, amit kerestem. Priccsemhez közel, a padlóval szinte egy magasságban, kis vasrács takart valami alvilági rést, azon át áradt be a gőz. Később hasonló rácsot fedeztem fel a szemközti falon is.

Először még örültem is az újszerű fűtési eljárásnak. Amikor azonban, vagy negyedóra múltán, a fűtés abbamaradt, rájöttem, hogy a Gestapo – puhára akar főzni. A gőz gyorsan elpárolgott, és ugyanolyan gyorsan lehűlt a levegő. Eddig finom izzadságban úsztam, most a veríték jeges hártyaként borított be a fejem búbjától a lábujjam hegyéig. Olyan érzés volt ez, mintha az embert a gőzfürdőből hirtelen jégszekrénybe zárnák. Hiába csavartam magam köré a pokrócot, már olyan voltam, mint egy múmia, mindhiába: én voltam a régészet történetének első jéghideg múmiája.

Így telt el vagy egy óra, akkor visszatért a két pribék. Egyikük zseblámpát lengetett meg pisztolyt, a másik megragadta a karomat, és félig tuszkolva, félig rugdosva kipenderített a folyosóra. Felcsapódott a cellámmal szemközti ajtó, és pár erőteljes rúgás betessékelt egy új helyiségbe.

Három fényszóró világított az arcomba azonnal; teljesen elvakított a fény.

A fényen túli sötétből megszólalt egy szelíd és jóságos hang: – Kik segítették a menekülését?

Értetlenül ráztam a fejem.

A hang ravaszul csendült, váratlanul: – Kitől kapta a drótvágót?

Újabb hallgatás volt a válaszom.

– Maga szállást és ennivalót kapott szökése közben. Len-

gyelektől. Kik voltak azok? – A hangban fenyegetés vibrált. – Legjobb, ha elmond mindent, amit tud.

– Senki sem segített – mondtam. – Semmivel sem szolgálhatok.

– Hazudik! Pedig ez az utolsó lehetősége. A favágótáborból megszökve, útközben, valahol és valamikor találkozott egy lengyellel. Halljunk valamit arról az emberről.

Megpróbáltam vigyorogni. – Rendben van. Beszélek, csak oltsák el már azt a kurva lámpát.

A fény azonnal kialudt. Kattanás hallatszott, és közönséges villanykörte gyulladt ki közvetlenül a fejem fölött. Most már vallatóim arcát is láthattam. Négyen ültek egy hosszú asztalnál, és mind a négy vigyorgott, öntelten és önelégülten. Tőlem jobbra is, balra is őr állt, és apró neszezésekből arra következtettem, hogy a hátam és az ajtó közti térség is gestapósokkal van kirakva.

– Bölcsen teszi, hogy segít nekünk – horkantotta a négy inkvizítor közül a középső. – Beismeri tehát, hogy támogatást kapott lengyel nemzetiségű személytől? Az illető neve?

Kis szünetet tartottam, élvezve a gonosz négyes korai örömét. Aztán kivágtam a magas ívet: – Paderewski! Tudják, a zongoraművész . . .

Az asztal mögött megkeményedtek az arcok. A nagydarab germán talán még a saját hangjában sem bízott eléggé egy pillanatra, mert csak az ujját emelte rám és kurta bólintással követte kézmozdulatát.

Az őrök azonban így is megértették. Ütések zápora zúdult a hátamra, vertek, ahol értek. Nyakamtól a fenekemig iszonyatos fájdalomra lobbant a testem. A verést néhány kíméletlen „öv alatti" egyenes fejezte be méltóképpen: kaptam vagy egy tucatot a vesémre. Tekeregtem, mint az őrült, de hiába, a könyörtelen ütlegeket nem úszhattam meg.

Végül visszavonszoltak a cellámba, belöktek a kőpadlóra, ott aztán kisírhattam magam kínomban. Tüzelt a hátam; hasra feküdtem a priccsen, ott nyögtem, káromkodtam. Egyetlen vigaszom a sötétség volt, amely – úgy éreztem – legalább betakarja megaláztatásomat.

Fogságom minden napján sor került efféle „kihallgatásra"; és a koreográfia nemigen változott. Legfeljebb a kérdések – néha. „Anyja lánykori neve?" . . . „Miért lépett be Anglia a háborúba?" . . . „Apja neve?" . . . „Maga miért har-

colt?" . . . „Mennyi ideje szolgál a hadseregben?" . . . De valahányszor azt hitték, hogy most aztán jól összezavartak, jött a szokásos: „Ki segítette a szökést?"

És a záróaktus is ugyanaz volt mindig: tudományos alapossággal hülyére vertek. Kezdetben csak azért hallgattam, mert nem akartam lengyel barátaim árulója lenni. Az első három porció után azonban már „csakazértis" fogtam a pofám.

Így telt el három hónap. Egyetlen pillanatra sem láttam a napvilágot. Mert igaz, hogy néha mosdani vittek, sőt egyszer-egyszer fürdeni is, de erre a szertartásra is a föld színe alatt került sor. Három hónapig nem láttam embert, csak Gestapo-pribékeket. Legfeljebb embertelen üvöltést hallottam gyakran: megkínzott rabtársaimét. Éjszaka és nappal egybefolyt, órám, mondhatni, egyszer ütött csak naponta: amikor engem ütöttek.

Akkor végre a sebhelyes parancsnok elé lökdöstek megint.

– Most legalább látja, hogyan bánunk el az angol disznókkal, ha szökni merészelnek a lágerből – közölte velem, minden külön bevezetés nélkül. – Ha újra a kezünkbe kerül, tudja, mi vár magára. Remélem azonban, ez a kis kezelés egyszer s mindenkorra kigyógyította a bajából. Négy őr kíséretében visszatér a Stalag VIII/B-be. Végeztem!

De valahogy olyan furcsán nézett rám, ahogy az ajtó felé botorkáltam. Rájöttem, mi lehetett az oka: megpillantotta az arcomon patakzó könnyeket.

Pedig csak a szürkés reggeli fény kínozta a szemem!

Negyedik fejezet

MEGPRÓBÁLOM ÚJRA . . .

Bilincs kattant. Az egyik őrhöz láncolva visszavittek a börtönudvarra, ahol egy katonai teherautó várakozott. Három kísérőm feltuszkolt hátulra, a negyedik beugrott a gépkocsivezető melletti ülésre.

Három hónap „egyes zárka" után jó volt legalább Częstochowával „kettesben" lenni egy kicsit; szinte érzéki gyönyörrel ittam a város hangjait, látványait. Százával láttam az

utcákon kirakatokat nézegető, csellengő német katonákat; az idejüket próbálták agyonütni valahogy. A lengyel bennszülöttek arca nem sugárzott a boldogságtól, itt-ott azonban a szép számmal feketéllő-barnálló szerzetesek némelyike rámosolygott a járókelőkre, pár szót váltott velük, és ilyenkor a lengyelek arca is felderült. Igaz, csak egy pillanatra, mert utána ismét kiült rájuk a kényszerű szorongás. Hiába kötött egyezményt Németország és a Szovjetunió, a helyőrségi város lengyel lakossága mintha valami nagy dologra várt volna. Csak nem háborúra?

Tarka kis boltok mellett haladtunk el, amelyek – a kirakatok tanúsága szerint – kizárólag vallási kegytárgyakat, rózsafüzéreket, szentképeket és skapulárékat árusítottak. Tétován eltöprengtem, van-e vajon valami összefüggés köztük s a mindenütt felbukkanó szerzetesek között; ekkor azonban már a vasútállomásnál jártunk, és a gépkocsi megállt.

Őreim szükségtelen brutalitással rángattak-lökdöstek le a kocsiról, majd besodortak a peronra egy savószín arcú jegyszedő előtt. Lélekben már felkészültem egy újabb marhavagonos utazásra, meglepetésemre azonban személyvonat mellett kötöttem ki. Berugdostak egy kocsiba, amelyben néhány polgári személy meg egy bandára való német katona tartózkodott; ez utóbbiak mindazonáltal nem tartózkodtak a legelemibb öröm hangos megnyilvánulásaitól, ami csak egyet jelenthetett: mennek haza szabadságra, Germániába.

Láncos társam, az őr odanézett fenséges magasából az egyik kupéban üldögélő négy idősebb lengyelre, fenyegetően horkantott, és kurta fejmozdulattal jelezte, hogy kívül tágasabb. A lengyelek szó nélkül feltápászkodtak, és elindultak más helyet keresni maguknak. Öröm, miközben három társa kényelembe helyezte magát, felkattintotta a karperecet, és a maga láncánál fogva a csomagtartóhoz erősítette fejem fölé parancsolt kezemet. Karabélyaikat az asztalra rakva s biztonságukról ekképp gondoskodva, az őrök letelepedtek, felőlük akár indulhattunk volna.

Ebben a pillanatban a kocsi túlsó végében tanyázó német katonák hatalmas ovációban törtek ki: belépett ugyanis a kocsiba egy galambszürke egyenruhás, dagadó keblű, ruhája színétől függetlenül is töltött galambot idéző német ápolónő, neki szólt a harsány bámulat. Ahogy közeledett, az egyik őr vi-

gyorogva rám pillantott, és azt kérdezte: – *Rauchen?* Dohányzik?

Megráztam a fejem, és elbűvölőnek szánt mosollyal azt válaszoltam: – *Nix cigaretten.*

Az őr ekkor felkapta a karabélyt, és a tusával belevágott az arcomba. Rúgásra lendítettem a lábam, kínzóm azonban hirtelen mozdulattal a térdemre vágott. A fájdalomtól könny szökött a szemembe, agyamat elöntötte a düh. Cibálni kezdtem bilincsemet, mint az őrült. Felhasadt ajkamból vér serkent, lecsorgott az államon, kiköphettem egy fogamat is.

A nővér undorral mért végig és sietett volna tovább. Az őr, aki a nagyszabású haditettet végrehajtotta, pár gyors szót darált neki, erre ő is, a drabális galamb is harsogó nevetésben tört ki. A másik három fülketárs kéjes pillantásokkal mustrálta az illusztris kebleket. Egy fiatal katona, aki ott illegett-billegett a nő mögött a folyosón, most azzal szórakoztatta bajtársait, hogy obszcén mozdulatokkal a levegőbe rajzolta a nővér dús körvonalait. A kocsiban tartózkodó civilek látták, hogyan próbálom kiszabadítani magam a bilincsből, arcuk azonban nem árulkodott érzelmekről. Valószínűleg nem árulkodhatott . . .

A vonat ekkor valóban elindult, én pedig lassan lecsillapodtam. Éreztem, hogy bedagad a szám, kegyetlenül fájt kitekert csuklóm, és mélyen – a szívemben vagy a gyomromban? – gombóccá sűrűsödött a gyűlölet minden iránt, ami német. Néztem az elsuhanó tájat, de jóformán semmit se láttam belőle. Homályosan rémlik, hogy valahol átszálltunk, de a részletekre nem emlékszem. A szadista őr támadása, amelyet igazán semmivel sem provokáltam ki, lelkileg jobban összetört, mint a Gestapo módszeres kezelése. Mert ez a dolog, itt a vonaton, személyes ügy volt, páros mérkőzés. Persze – kissé egyoldalú. Ha majd eljön az ideje, határoztam el, én is ilyen személyessé teszem a bosszúmat.

Milliónyi tű zsibogtatta a karomat, amikor végre leszálltunk a vonatról. De lassan megindult a vérkeringésem, ahogy a boldogtalan emlékű csomagtartó elmaradt mögöttem és közeledett a – jaj, de ismerős! – Stalag VIII/B. Összetörten, véresen, farkaséhesen bicegtem – vagy inkább csak másztam – a tábor kapujáig. Mihelyt a kapu becsukódott mögöttem, lekerült rólam a bilincs. Átadtak az ügyeletes őrmesternek, aki haladéktalanul a parancsnoki irodára vitt.

Váratlan fogadtatásban részesültem: mézesmázos nyájasság áradt a *Kommandant* minden szavából.

– Nos hát, 13 518-as – kezdte –, kis nyaralása véget ért. Csak nem volt boldogtalan szerény körünkben, hogy ilyen hirtelen, búcsú nélkül távozott? Mi, jó fiam? De most visszatért apukához, apuka pedig mindent elkövet, hogy kellemesebbé tegye az életét. – Asztalán papírszelet hevert, ránézett, és így folytatta: – Először is, nem tér vissza bajtársai közé. A nemzetközi táborba kerül, ahol csak néhány angol üdül, mind ilyen magafajták. Attól tartok, új szálláshelye igencsak átmeneti jellegű lesz, ajánlom hát, élvezze, amíg teheti. – Ekkor az őrmesterhez fordult. – Vigye, és tisztítsák meg a disznót. *Du Schweinenländer!* Büdös vagy, mint a szar. Elvezetni!

Másodszor élvezhettem végig a tetvetlenítőt, és a fejemet is kopaszra borotválták. Majd a tábor újabb részlegével köthettem közeli ismeretséget: bedugtak egy barakkba, ahol rajtam kívül már százötven lengyel és mindössze tizenkét angol lakott. Az utóbbiakkal, mint kiderült, közös vonásom az volt, hogy egyikünknek sem sikerült végül is a szökés. A lengyelek bizonyosra vették, hogy nem leszünk velük sokáig, hanem a legrövidebb időn belül elvisznek minket valami eldugottabb és kellemetlenebb helyre, mint a Stalag VIII/B.

Lakótársaim persze mind odagyűltek körém, hogy meghallgassák kalandjaimat. Az angol fiúk ennivalóval, cigarettával kínáltak. Nemrég kaptak vöröskeresztes csomagot, azt se tudták, hova legyenek a szokatlan bőségben! A lengyelek is részesültek angol cigarettaadományban, mennyei élvezet lehetett nekik a maguk hitvány kis kukoricalevele után. Ha jól emlékszem, általában egy „Junak" márkájú cigaretta járta köreikben. Én is megpróbáltam egyet – először és utoljára. A cigaretta összetétele nagyjából a következő volt: háromhüvelykes keménypapír cső, amelyet körülbelül egy hüvelykre tehető sötét dohány próbált megtölteni. Három szippantás után már csak a levegőt szívhattam vagy a távolt kémlelhettem a kiürült csövön át.

Jött az első étkezés – az elmaradhatatlan répaleves, a fekete kenyér, egy darab halsajt, amely olyan ízű volt, mint egy kisvárosi kádfürdőben ottfelejtett lábszappan, mi több, nemcsak az íze volt ilyen, de a szaga is! Villanyoltásig szabad foglalkozás következett, ki-ki emészthetett kedvére. Leg-

többen a tábor szabad ege alatt sétálgattak kis csoportokban. Én ehhez még gyengének éreztem magam, ezért inkább az ágyamon hevertem, zúzott számat és ínyemet nyalogatva – szintén szabadon.

A barakk távolabbi végéből az első nap odacsellengett hozzám öt lengyel, megálltak félkorben a priccsemnél. Néztek rám.

– Lengyelekkel nem találkoztál? – kérdezte az egyikük szelíden.

Óvakodjunk a beépített tégláktól, gondoltam, ezért úgy tettem, mint aki nem is hallja a kérdést, annyira leköti egy meglazult metszőfog.

Az egyik felső priccsről ekkor odaszólt nekem egy borzas hajú közlegény: – Beszélhetsz velük őszintén, pajtikám. Nincsenek beépítve. Jobban utálják a krautokat, mint mi.

Nagy keservesen felültem a priccsen, és akkor megértettem, hogy ezúttal csakugyan szabadon beszélhetek. Sovány, kiéhezett arcok meredtek rám, égő szemek, bennük fanatikus vágy, hogy halljanak valamit a drótkerítés túloldalán elterülő világról, a hazájukról – Lengyelországról. Szószólójuk ugyanazon a simogató hangon ismételte el a kérdést: – Lengyelekkel nem találkoztál?

– Találkoztam – feleltem habozás nélkül. – Nem is egygyel, hattal. Egy öreg paraszttal, a feleségével, meg két fiatal párral. Az egyikük – Wladek a neve – elvezetett a határhoz.

– Szóval segítettek neked szökés közben? – Büszkeség és kíváncsi érdeklődés vibrált a hangjában.

– Remekül viselkedtek – mondtam egyszerűen. – Megetettek, szállást adtak, és gondjuk volt rá, hogy biztonságban jussak el a határig. Sohasem fogom . . .

De a kérdező már tolmácsolta is szavaimat a társaknak. Kozelebb nyomultak, majd felfaltak izzó szemükkel. Aztán, akárha források törtek volna fel bennük szavaim nyomán, egyszerre mind hadarni kezdtek. Vezetőjük intésére azonban elcsendesedtek. Tisztelettudóan hátrébb húzódtak, fegyelmezetten figyelték a szószólót, valami mókás is volt az egészben.

– És mondd . . . – A kérdező itt pillanatnyi szünetet tartott, tekintete elrévedt, mintha mögöttem, mintha a barakk falán és a drókerítésen túl nézne valamit. – És mondd, eljutottál Lengyelországba is?

– Egészen Częstochowa határáig.

Kezét vigasztalóan tette rá ekkor egyik társa karjára, aki görcsösen reszketett. Jurek ugyanis częstochowai – magyarázta ismét felém fordulva. – Częstochowa szent város, legjobb patriótáink városa, de rosszul tetted, hogy odamentél. Most csak úgy hemzsegnek ott a németek. Legközelebb . . . – Szünetet tartott, és hosszan, fürkészően nézett – . . . legközelebb indulj csak délnek. Vannak barátaim Katowice közelében. De talán nem is akarsz még egyszer szökni? . . . – Ezt az utolsó pár szót olyan hangsúllyal mondta, hogy hátracsaptam a fülem.

– Miért? Ti talán szökést terveztek? – kérdeztem kertelés nélkül.

– Mindenki szökni akar valakitől vagy valamitől – felelte rejtélyesen. – Fáradt ember vagy. Úgy értem, most. Holnap majd beszélünk megint. Most fel kell keresnünk egyik honfitársunkat a szomszéd barakkban. A háború előtt bányamérnök volt. Azt hiszem, értesz.

Könnyed, színpadias meghajlással távozott, a többiek pedig követték. Izgalom járt át. Kinyújtóztam, és gondolkozni kezdtem azon, amit furcsa látogatómtól hallottam. Ez a bányamérnöki utalás csakis egyetlen dolgot jelenthetett.

– Azt a keljfeljancsi mindenedet! – mordult rám a felettem levő ágyon tanyázó katona, ahogy leveszkődtem priccsemről és az ablakhoz sántikáltam. Azon át kiláttam a szomszédos barakkra. Szélső barakk volt, mögötte alig negyvenméternyire a drótkerítés. És a dróton túl, tízméternyire se, az erdő! Ha létezett alagút – és bizonyosra vettem, hogy létezik! –, ott és csakis ott kellett lennie.

Egészségesen, mélyen aludtam aznap éjjel, és másnap reggel örömmel tapasztaltam, hogy sokkal rugalmasabbak a lábizmaim. *Appell* után megreggeliztünk: két szelet papírvékony kenyeret, újabb halsajtot faltunk, égetett búza ízű kávét kortyoltunk rá, a hitvány koszthoz a közös készletből, vöröskeresztes csomagok maradványaiból került egy kis pótlás.

Bejött akkor a barakkba egy német törzsőrmester. Papír volt nála, arról olvasott fel négy nevet, és a hüvelykujjával máris az ajtó felé mutatott. Az egyik én voltam a négy közül. Először azt hittem, újabb baj fenyeget, de ahogy már kint jártunk a barakkból, az egyik kiválasztott odasúgta: arra az

irodára visznek, ahol az érkező levelek és csomagok ügyét intézik.

Három csomag várt rám. Az egyik a hadsereg segélycsoportjától jött, és kétszáz darab Martins' cigarettát, valamint négy, egyenként negyedfontos pléhdobozban Player's dohányt tartalmazott. A másik küldemény a kanadai Vöröskereszt csomagja volt, benne jókora készlet keksz, egy font vaj, egy marhahúskonzerv, tea, cukor, csokoládé, aszalt szilva, szardínia, párolt hús, valamint Klim márkájú tejpor. A harmadik csomag a feleségemtől jött. Zoknit küldött, borotvaszappant, borotvapamacsot, borotvát, egy katonainget, egy hosszú alsót, egy vászonsapkát, egy keki színű kardigánt meg egy font csokoládét.

A krautok mindent gondosan átvizsgáltak. Beletúrtak a dohányba, töviről hegyire megnézték a cigarettás dobozokat, nincs-e bennük rejtett üzenet, találomra kettétörtek négy-öt cigarettát, tűvel átdöftek minden konzervet.

Visszatértem a barakkba, és megvendégeltem a lengyeleket cigarettával és dohánnyal: máris megvolt az életre szóló barátság. Az előző napi lengyel szóvivő átjött hozzám, és fojtott hangon közölte: – A barátom beszélni akar veletek, angolokkal. Az lenne a legjobb, ha egy kis gyűlésre jönnétek a mosdóba.

A barakkok mindegyike két hálóhelyiségből állt, e kettő között volt a mosdó. Átadtam a fiúknak a lengyel szóvivő üzenetét, és pár perc múlva ott tolongtunk a bűzös kis odúban. Szinte azon nyomban kinyílt a bejárati ajtó, és belépett egy ember, akit jómagam addig még sosem láttam.

Jóvágású, zömök férfi volt, az arca kellemes, de nagyon sápadt és megviselt. Egész magatartását valami meghatározhatatlan tekintély jellemezte. Janek néven mutatkozott be, majd rendkívül kulturált angolsággal, szinte tökéletes kiejtéssel közölte mondanivalóját.

– Először is szeretnék köszönetet mondani honfitársaim nevében az angol bajtársak nagylelkűségéért. Mi lengyelek, sajnos, nem kaptunk vöröskeresztes csomagokat. De a magunk módján mi is segíthetünk nektek. Megesküdtök-e az angol katonai becsületre, hogy egyetlen szót sehol el nem árultok mindabból, amit itt most tőlem hallotok?

Miután letettük az ünnepélyes indián esküt, Janek bombát robbantott.

– Szervezetem csaknem készen áll az alagúttal, amely a szomszédos barakk sarkából az erdő fáihoz vezet. Már csak néhány métert kell kiásnunk. Vezetőnk beleegyezett, hogy ti, angolok is lehetőséget kapjatok a szökésre, a megfelelő pillanatban. Csatlakoztok hozzánk?

Habozás nélkül jelentkeztem. Még ketten követték példámat. A többiek azt mondták, még gondolkoznak a dolgon, és ha döntöttek, szólnak. De biztosították a lengyelt: addig is készek segíteni, amiben csak tudnak.

– Úgy állunk – mondta erre Janek –, hogy segítségre voltaképp nincs is szükség. Legfeljebb abban segíthetnétek, hogy eltüntessük a kivájt földet. Figyelő szolgálatra is beoszthatunk benneteket, de minderről majd később.

Felajánlottam, hogy magam is lemegyek az alagútba és segítek ásni. A lengyel nagyon udvariasan elhárította a javaslatot, azzal, hogy a járat kialakítását végezzék csak továbbra is szakértő kezek. Majd közölte, szeretne beszélni hármunkkal, akik határozottan a szökést választottuk. A habozók távoztak. Amint becsukódott mögöttük az ajtó, Janek elővett zsebéből egy darab szappant, és nyomtatott betűkkel négy szót írt a tükörre. A barakk mosdójának egyetlen falitükrén ez állt: *Jeszcze Polska nie zginęła.*

– Ez a jelszó – fordította le a szavakat. – Azt jelenti: „Nincs még veszve Lengyelország." Így kezdődik a himnuszunk. Ismételjétek el néhányszor, hadd lássam, megy-e emlékezetből is!

Néhány kevéssé sikeres, inkább mulattató kísérlet után végre hozzáidomult a nyelvünk a kemény kettős mássalhangzókhoz. Janek ekkor letörölte a tükröt egy ronggyal, és újra hozzánk fordult.

– Ha minden készen áll, az első holdtalan sötét éjszakán elmegyünk innét, tehát mától fogva álljatok készen. Lehet, hogy még ma éjjel, lehet, hogy csak holnap, vagy a jövő héten. Nyolcas csoportokban vágunk neki, öt-ötperces közökkel. Azt majd kisorsoljuk, hogy melyik csoporthoz csatlakoztok, annyi azonban bizonyos, hogy ti angolok nem mehettek mind a hárman együtt. Van-e kérdés?

– Van – mondtam. – Lesz-e mindegyik csoportban valaki, aki beszél angolul?

– Nem rossz kérdés. Erre még nem is gondoltunk, de a dolog elintézhető. Az sem ártana, ha mostantól fogva tanulná-

tok egy kicsit lengyelül. – Nevetett. – Hát egészen jól elkezdtétek, nem igaz? Halljuk csak azt a leckét még egyszer, mielőtt elválnánk.

– *Jeszcze Polska nie zgniela!* – vágtuk rá kórusban.

Újból megesketett minket, hogy titkot tartunk, aztán mókásan tisztelgett, és kisurrant.

A nap hátralevő részét kotorékeltüntetéssel töltöttük. Tartalék zoknikat adtunk kölcsön a lengyeleknek, akik eléggé tömötten adták vissza őket – így nőtt, növekedett zokniról zoknira az alagút. A földdel kitömött zoknikat nadrágszárunk belsejéhez erősített spárgára kötöttük, apró lyukakat vágtunk minden harisnya orrába, és a tábor területén járkálva, őreink szeme láttára szabadultunk meg liliputi terhünktől.

Aznap este meghívtak bennünket az alagút bejáratához.

Barakkhelyiségeinket körülbelül két láb magas sarokkövek támasztották alá. A lengyelek a drótkerítéshez legközelebb eső saroknál kezdték el az ásást. Először kiszedtek egy köbméter földet, aztán négyzet alakú deszkafödelet eszkábáltak, amely pontosan ráillett a lyukra. Erre a födélre téglákból és zúzalékkőből védőréteget cementeztek. Ha a födő a helyén volt, behinthették porral-földdel, hogy el ne üssön a barakk földes talajától. Ha netalán egy kíváncsi német megszurkálja a padlózatot, talán még bele is törik a bicskája, mindenesetre nem fog gyanút.

Az alagút az általaj alatt kezdődött. A fáradhatatlan vakondok tíz lábnyi mélységbe ástak le, onnét indultak tovább vízszintesen. A földalatti folyosót ágydeszkákkal bélelték ki. A lengyelek gyakorlatilag a táborba való megérkezésük napjától kezdve ástak. Hat hónapja készült tehát a Stalag VIII/B alagútja, a Stalag-út.

Másnap folytattuk a zokniakciót, és közben már az élelmiszercsomagok összeállításához is hozzáláttunk. Volt félretett kétszersültünk és csokoládénk a vöröskeresztes csomagokból – sajnos, a húst el kellett fogyasztanunk, mert az átlyuggatott konzervdobozokban megromlott volna. Jómagam még egy egész kenyeret is szereztem egy német őrtől, két cigaretta ellenében.

A harmadik nap, reggeli után, odasétált hozzám az a lengyel, aki Janeknek mondta magát.

– Minden készen áll – közölte. – Ma este, mindjárt a kilencórai ellenőrzés után nekivágunk. Az én csoportommal

jössz. A jelt az egyes számú barakk negyedik ablakából adjuk meg az egyik kályha szelelőlapjával. Ha látod, hogy felizzik a parázs, tudhatod: nyitva az alagút. Akkor társaiddal együtt kússz, amilyen gyorsan csak tudsz, az egyes barakk alá. Vigyázzatok, ahogy a barakkok közt átkeltek. Ha meglátnak titeket, az egész tervnek vége.

Pár perc múlva láttam, ahogy ugyanilyen komolyan ismerteti a haditervet két társammal. Szerencsémnek tartottam, hogy ő lesz a parancsnokom. Mondanom sem kell, milyen előnyökkel járt számunkra, hogy a terepet jól ismerő lengyelek társaságában indulhattunk keletnek. Étel, ital, szállás és útvonal problémája egy csapásra megoldódott: egy ilyen Janek-forma tisztnek bizonyára megvoltak a kellő kapcsolatai, amelyek segítségével elérhetjük Lengyelországot, magam pedig biztonságban átjuthatok az oroszokhoz.

És most hadd szóljak valamit a „kályháról", amelynek az alagút felavatását kellett jeleznie. Ennek az ötletes szerkezetnek az *alapját* egy vajas – Klim márkájú – pléhdoboz képezte; ennek oldalán volt egy lyuk, a lyukhoz pedig vízszintesen egy hosszú bádoghengert erősítettek. Volt a hengerben egy orsó, egyik végén csigahajtású fogaskerékkel, másik végén fémlapos ventillátorral. A ventillátort úgy helyezték el, hogy éppen belepasszoljon a lyukba. A függőlegesen álló bádogdobozban volt még egy nagy hornyolt fakerék nyéllel, a vízszintes cső oldalára erősítve pedig egy hasonló, csak kisebb kerék, amely rövid tengelyen forgott. (Tudnak követni? Nem tehetek róla, de valóban ilyen komplikált volt a masina.) Ez a tengely a csigahajtású fogaskerékhez csatlakozott. A két kereket összekötő hajtószíj közönséges cipőzsinór volt.

Aki megforgatta a kereket jó erősen, az huzatot „állított elő", és ha a masinának „jó cúgja volt", akkor a függőleges bádogedénybe helyezett és meggyújtott fűtőanyag hevesen felizzott. A „konzervkályha" mert így neveztük tábori nyelven a huzatgyártó szerkentyűt – remek főzőeszköz volt. Előkelő helyet foglalt el a fogolytáborok lakóinak elmés találmányai között.

De az sem volt rossz ötlet, hogy ilyen kályhát használtak jelzőberendezésül lengyel barátaink. Ez is hozzájárult a „Stalagút Hadművelet" várható sikeréhez, hiszen a Stalag VIII/B őrei tudták, hogy léteznek ilyen szerkezetek, mi több, engedélyezték is használatukat. Akár a kilencórás ellenőrzés után is

éghetett a konzervkályhák tüze. Így azután, ha egy kraut történetesen észreveszi, hogy az első számú barakk negyedik ablakában felizzik a parázs, nem gondolhat másra, mint hogy megint főzőcskéznek a foglyok.

A nagy nap java részét az első lengyel csoport szóvivőjének társaságában töltöttem, szerettem volna megtanulni a legfontosabb lengyel szavakat és kifejezéseket, de képtelen voltam tisztességgel odafigyelni, így alig haladtam. Tucatszor is ellenőriztem a kis csomag tartalmát, amelyet magammal akartam vinni, megindítóan kis batyu volt! Ami pedig lelkem batyuját illeti, derűlátás és csüggedés közt ingadoztam vele.

Végre kilenc óra lett, és kivételesen micsoda öröm volt, amikor megjelent a két fegyveres őr, belülről bezárta az ajtót, majd eltűnt a mosdóban. Egy perc múlva hallottam a távolabbi ajtó csapódását, a kulcs csettenését a zárban. Csakhamar az őrök lábdobogása is elhalkult, mentek át a hármas barakkba.

Kilenc angol társunk, az ottmaradók, sok szerencsét kívántak nekünk, megígérve, hogy tőlük telhetően fedezni próbálnak minket: hadd vegyék észre az őrök minél később az angolos távozást. Akkor a mosdón keresztül átmentünk a másik hálóteremhe. A szökési maffia öt lengyele már készenlétben állt az egyik rácsos ablaknál, mereven figyelték az egyes barakkot. Leültünk mellé jük egy üres priccsre, és várakoztunk. Az ágyakon vagy nyolcvan fogoly feküdt. Mind bennünket bámult, de némán. Természetellenes, kísérteties, zavarba e tő volt a csend. Letöröltem az arcomon ömlő verítéket, s bár épp az előbb végeztem el az elvégzendőket, szinte ellenállhatatlan kényszert éreztem, hogy kimenjek a mosdóba.

A feszültségnek hirtelen véget vetett a két figyelőszolgálatos lengyel; gyorsan megindultak a barakk egyik sarka felé, és hozzáláttak a deszkák kiemelgetéséhez. A másik három, integetve nekünk, hogy jöjjünk, követte őket. Lebuktunk a lyukon, pár másodperc múltán az első két lengyel is ott kúszott mellettünk.

Még nem bújtunk ki fedezékünkből, megvártuk, amíg az egyik pribék körbezseblámpázza a hármas barakkot, akkor azonban, mint a villám, átkúsztunk az egyes barakkhoz, be alája, előre az alagút szája felé.

Egymás mögött hasaltunk – én voltam a negyedik a sorban –, és lassan kúsztunk tovább. Az előttem haladó árny egy-

szerre csak eltűnt, és ebből megértettem, hogy az akna bejáratánál vagyok. Jobbfelől, lengyelül, odasziszegtek nekem valami kérdésfélét. Erre én gépiesen visszasuttogtam: *Jeszcze Polska nie zgniela!*

Baráti kéz veregette meg a vállamat. Lábamat ledugtam a semmibe, jól megmarkoltam a nyílás peremét, és kalimpálni kezdtem a vaksötétben. Tapogatózó lábammal létrafélét éreztem. Fél kezemmel megkerestem a legfelső fokot. Végül alászálltam a pokol tornácára.

Ott aztán, ha lehet, még sűrűbb volt a töksötét. Ujjaimmal azonban hamar kitapogattam a földalatti folyosó nyílását. Bekúsztam az üregbe, laza földbe markoltam mindenütt, vakond módjára haladtam valóban.

Az alagút két láb széles lehetett, és fokozatosan emelkedett. Könyéken és lábujjhegyen másztam, amilyen gyorsan csak bírtam, s bár semmit se láttam, mindvégig éreztem valahogyan: tagja vagyok egy eleven láncnak, amelynek többi „szeme" az alagút más pontjain kúszik a szent cél érdekében. Az is furcsa érzés volt, hogy az alagút teteje mintha egyre jobban nyomta volna a hátamat . . .! Szívtam az áporodott levegőt, lihegtem, el-elszorult a torkom; arcomon patakokban ömlött a veríték, sós ízt kóstolgatott a szám.

Végtelen vakondút volt, egyszerre mégis csak kibukkantam a szabad éjszakába. Alacsonyan álltak a felhők, nem sütött a hold, csendesek voltak a fák. Három nap sem telt el azóta, hogy visszahoztak a Stalag VIII/B-be, máris kint voltam újra a kerítés *megfelelő* oldalán.

Ötödik fejezet

KÍNZÓKAMRA KATOWICÉBEN

Janek elégedetten nyugtázta, hogy mindnyájan megvagyunk; ekkor bevettük magunkat az erdőbe; némán haladtunk, mukkanni se mertünk, amíg jó négy-ötszáz méterre nem távolodtunk a tábortól. Hallottuk a táborbeli kutyák ugatását, dehát máskor is csaknem egész éjjel így csaholtak, nem volt okunk arra, hogy a kutyakoncertet a Stalagut Hadművelettel asszo-

ciáljuk. Reméltük, hogy szökésünket a másnap reggeli *Appellig* nem fogják felfedezni.

Ahogy nyílt terepre értünk, Janek jelezte nekem: álljak meg. Társai azonban valamit odakiáltottak neki lengyelül, és mentek tovább sebesen.

– Barátaimnak megfelelő kapcsolataik vannak ezen a vidéken – magyarázta Janek. – Ezért hát saját szakállukra haladnak tovább. Te egyelőre maradj velem. Eddig minden jól ment, de hajnal előtt el kell érnünk egy bizonyos tanyát. Jó néhány kilométer, tehát szednünk kell a lábunk. Elég erősnek érzed magad?

Válaszul olyan ügetésbe kezdtem, hogy Janek csak szuszogva tudott velem lépést tartani. Így kocogtunk, komoly mezei futók módjára, vagy egy óra hosszat. Akkor, lekuporodva egy árokba, elmajszoltunk egy kis csokoládét, és nagyjából letisztogattuk ruhánkról a földet, mielőtt újra nekilódultunk volna. Hajnali négy lehetett, amikor az elhagyatott tájon az élet első nyomait láttuk – kis tanyaház bújt meg valami aprócska völgyben.

– Maradj itt – mondta Janek. – Majd én tárgyalok.

Ott várakoztam a ritkás sövény fedezékében, mialatt társam komótosan a ház bejárata felé tartott. Kopogott. Hamarosan fény gyulladt odabenn és imbolyogni kezdett az egyik emeleti ablak mögött. Lánc zörömbölését hallottam, ajtónyikordulást, azután gyors, suttogva váltott szavakat.

– George! – kiáltotta Janek fojott hangon.

A köves udvaron a sárgás, téglalap alakú fényfolt felé indultam; ekkor a sötétségből jókora kutya szökkent elő, nekem ugrott, csaknem ledöntött a lábamról. Újra meg újra a mellemnek esett, rondán morgott a lengyel kutya – bizonyára germánt szimatolt bennem, de legalább nem harapott. Úgy viaskodtunk, mint Jákob meg az angyal, végre Janek odasietett és alaposan oldalba rúgta az angyalt. Jákob – ideiglenesen – megmenekült.

– Jól van, no – csillapított Janek. – A gazda a barátom. Bemehetünk, itt biztonságban leszünk.

Cingár, magas ember csatlakozott hozzánk, viharlámpát emelt a feje fölé. Hadart valamit lengyelül, nagy mancsával szorongatta a kezem, majd bebocsátott minket a házba.

Egyszerű ételt készített nekünk, és közben élénk eszmecserét folytatott Janekkal. Ahogy az evéssel végeztünk, házi-

gazdánk cinkosan hunyorítva az asztalra bűvölt valahonnét egy fél üveg vodkát meg három csorba bögrét. Öntött jócskán Janeknak meg nekem, magának azonban csak egy szerény kortyot engedélyezett. Csak úgy sugárzott barátságos, viharvert arca, amikor váratlanul kivágtam szerénynél is szerényebb lengyel szókincsem egyik legértékesebb darabját:

– *Na zdrowie!*

– *Na zdrowie* – hangzott a két lengyel válasza, és hasonló ünnepélyességgel koccantak a bögrék.

Mosdás, borotválkozás következett, majd – micsoda megkönnyebbülés! – megáztathattuk sajgó lábunkat is. Gazdánk felajánlotta az ágyát, pihenjünk, de Janek úgy vélte, ajánlatosabb lesz minél hamarabb oldani a bocskort, hadd kerüljünk minél távolabb a veszélyes környékről, mielőtt csakugyan reggel lesz.

Következő pihenőhelyünk egy elhagyatott szín volt valami erdő mélyén, jól aludtunk napszálltáig, itt aztán valóban a kutya se zavart minket. Akkor felkerekedtünk megint, és hajnalig jó harminc mérföldet hagytunk magunk mögött.

Minél messzebbre jutottunk, annál inkább meggyőződhettem róla: szerencsém van, hogy Janek a társam. Mert ő aztán pontosan tudta, hol keressünk nappali pihenőhelyet, rejteket, honnét szerezzünk enni-innivalót; mi több, értette a módját, hogy ébren tartsa bennem a hitet: vállalkozásunkat végül is siker koronázza.

A hatodik éjszakán halálra rémültünk: csaknem földöntöttünk egy őrjáratozó német katonát. Mögötte drótkerítés húzódott. Azonnal levágtuk magunkat egy alacsony kőfal mögé, és kalapáló szívvel vártuk, hogy az őr továbbhaladjon. Tizenöt lépésre döngött el a csizmája. Mihelyt látótávolon kívül került, azonnal visszafordultunk. Sűrű cserjésben kerestünk menedéket, bekúsztunk egy bokor alá.

– A határ – suttogta Janek elfulladva, izgatottan. – Most Főkormányzóság a neve, azelőtt Lengyelország volt. De emlékszel még ugye a himnusz első soraira? Most pedig jól figyelj. Már csak tizenhat kilométernyire vagyunk Katowicétől. Külön-külön kell átmennünk, és nem is ugyanazon a helyen. – Megragadta és érzéssel, erősen megszorította a kezemet. – Ez a búcsú, George. Nekem tovább kell mennem, délnek tartok.

– De Katowicében hol találkozunk? – kérdeztem szorongva.

Néhány pillanatig némán feküdt mellettem. – Sehol, George – mondta végül. – Eddig még nem mondtam, nem akartalak elszomorítani, de . . . én nem megyek Katowicébe. Krakkó az úticélom, ott kell csatlakoznom egy földalatti csoporthoz. Szívesen magammal vinnélek, de sosem tudnám megmagyarázni, mért hozok magammal egy angolt. Meg aztán, a csoport úgy érezné, felelősséget vesz magára, ha érted is aggódnunk kell. Nem, George, menj csak Katowicébe, ahogy megbeszéltük. Ott most nincs túl sok német. Keresd meg a külvárosban a Stokowski utcát és várj, amíg egy magányos lengyelt látsz. Add oda neki, bárki legyen is, ezt a cédulát – tegnap írtam, amíg aludtál – és ne félj, eljuttat az orosz határig.

Kezembe csúsztatott egy kis darab papírt. Beszélni próbáltam, de mélységes csalódásomhoz illő szavakat úgysem találhattam volna. Tudtam, saját tapasztalatomból, még ahogy Rustyval elváltunk, hogy semmilyen könyörgés nem veheti rá Janeket szándéka megváltoztatására. Barátságunkat a balsors fűzte szorosra, ezért is volt olyan szilárd és igaz; de hiába, ennek itt és most véget kellett érnie, itt, a német, a lengyel és a csehszlovák határ közti háromszögben, egy kis dombtetőn, egy bokor tövében.

Janek azt mondta, induljak én előbb; nehéz szívvel nekivágtam. Kezemben szorongattam a kis papírt, amelyet az imént kaptam tőle; érzékeny, eleven kapocsnak éreztem ezt az írást, még elválásunk után is.

Amikor újra megpillantottam az őrt, arra gondoltam: hátha szigorúbban figyelik a határt az én częstochowai szokésem óta. Hasaltam, amíg továbbhaladt, aztán elindultam a drótsövénnyel párhuzamosan, éberen figyelve jobbra-balra. Mintegy nyolcszáz méternyire észrevettem a másik őrt, újabb nyolcszáz méterre a harmadikat. Visszamentem négyszáz métert, és két őr közt, félúton, átmásztam a drót alatt.

Lengyelországban voltam megint.

Az égen, velem szemközt, erős visszavert fényeket láttam; ebből megint arra következtettem, hogy város vöröslik ott. Mi egyebet remélhettem volna: közeledem Katowicéhez.

Szerencsésen átvágtam egy országúton, és épp egy másodikon akartam keresztülmenni, amikor a sötétségből három alak

bontakozott ki. Mielőtt moccanhattam volna, ott voltak velem szemközt. Az egyikük lengyelül köszönt. Azt válaszoltam: – *Guten Abend!* – és reméltem a legjobbakat. Jól megnéztek az alkonyi sötétben, és barátságosan intettek. Visszaintettem, vártam, hogy eltűnjenek. Aztán keresztülvágtam a földeken, és elértem az első külvárosi utcát.

Követtem egy magas falat, haladtam a város közepét sejtető fényesség felé. Éppen egy utcai lámpa alatt mentem el, amikor minden külön bejelentés nélkül két rosszarcú, egyenruhás alak bukkant fel egy mellékutcából. Méghozzá karabélyostól. És rámordítottak: – Halt!

Megálltam, mint a cövek.

Odarohantak, szó szerint puskavégre vettek, és elkezdtek tuszkolni maguk előtt arrafelé, ahonnét jöttek. Így érkeztünk meg egy nagy, iskolának látszó épülethez. A Gestapo helybeli főhadiszállásához.

Végighajtottak egy hosszú folyosón, négy-öt ajtó mellett haladtunk el. A *Stadtkommandatur* feliratú ajtó előtt megálltak velem. Egyikük bekopogott; harsány hang felelte: – *Komm'!*

Beléptünk. A szobában, asztalánál, maga a *Kommandant*, a városparancsnok őméltósága ült, mellette egy másik tiszt. A fal mellett, alázatosan, ott állt három civil.

A parancsnok a tiszt felé biccentett, aki néhány papírt nézegetett, majd felém fordult:

– Már vártuk – mondta a tiszt. Katonásan rövidre nyírt fejével a civilek felé intett. – Látta már ezeket az embereket?

A három megszeppent alakra néztem, és megráztam a fejem.

– Hazudik – üvöltötte a tiszt. Majd a lengyelekhez fordult, és németül mondott nekik valamit. Mind a hárman élénken bólogattak. – Ezek a hű állampolgárok látták magát az úton, s azután is, ahogy átvágott a földeken. Bejelentették, hogy angol katonával találkoztak. Azt hitték, *Fallschirmjäger*. Hogy ejtőernyős. Természetesen azonnal kiküldtük embereinket az érintett területre. És tessék, maga máris itt van. Most kénytelenek leszünk megvizsgálni. Ha nincs hadifogolybilétája, akkor nagyon csúnyán járt. Remélem tudja, mire célzok.

A szívem verése is megállt egy pillanatra, hiszen a jobb öklömben most is ott szorongattam Janek céduláját. Rémülten

meredtem a velem szemközt ülő tisztre. Akkor kinyitotta a zubbonyom gallérját, és előhalászta a bilétámat.

– Hohó! *Kriegsgefangener 13 518!* Úgy látszik, nem érzi túlságosan jól magát a táborainkban? – Tenyerével hirtelen arcon ütött; a visszhang olyan volt, mint a pisztolydörrenés. – Hát a többiek hol vannak?

– Miféle többiek?

– A többiek, akik magával együtt szöktek.

– Nem tudom, miről beszél. Egyedül szöktem.

Odalépdelt az asztalhoz és felemelt egy papírlapot. – Maga nem szökhetett egyedül. Száma és neve itt van ezen a listán. De nem vacakolok itt magával. Egyelőre a cellájába viszik, holnap kerül a *Kommandant* elé. Előbb azonban nézze meg, hogyan bánunk mi, németek a hozzánk hű állampolgárokkal.

Újra leült, firkantott valamit egy űrlapra, majd magához intette árulóimat. Mind a hárman aláírták a papírt. A tiszt ekkor kinyitott egy dobozt, és átadott mindegyiküknek egy kis köteg német márkát.

Ezek után a két gestapós, aki elfogott, újra gondozásba vett. Belökdöstek valami raktárfélébe, amelyet egy szál meztelen villanykörte világított meg. Útközben gombóccá gyűrtem Janek papírját, a számba csúsztattam és lenyeltem. Ennél okosabbat nem is tehettem volna, a helyiségbe belépve ugyanis két karomat szorosan az oldalamhoz kötözték és átkutattak, mielőtt megismertettek volna azzal a pokoli szerkezettel, amelyet sosem felejtek el.

Háromlábú állványon, a padlóval negyvenöt fokos szöget bezárva, hosszú fémrudat láttam, amelynek felső végéhez – körülbelül öt lábnyira a padlótól és két lábnyira a faltól – kipárnázott „gallért" erősítettek. A faltól a gallérig mintegy harminc centis fémrúd meredt; a két és fél centi átmérőjű cső vége is párnázott volt.

Kényszerítettek, hogy odaálljak és arcomat ehhez a fémcsőhöz szorítsam. Ekkor fémes csattanást hallottam, mint amikor egy karkötő két fele szétnyílik. Éreztem, hogy a gallér ott van máris a nyakam körül. Majd két újabb csettenés, és a gallér meg a cső olyan szorosan préselődött hozzám, hogy moccanni se tudtam.

– Most így marad – horkantotta az egyik őr –, és meg-

próbál emlékezni, ki segítette szökése során, valamint kik voltak a társai. *Auf Wiedersehen, Schweinengländer!*

Ahogy az ajtó becsapódott mögöttük, mindjárt az jutott az eszembe: vajon miért hagyták égve a villanyt. Hamarosan erre is rájöttem. A kínzás része volt ez; mert ha egy kicsit hosszabban nyitva tartottam a szememet, tekintetem óhatatlanul a fémcsőre szegeződött, és az az érzésem támadt, mintha keresztben látnék. S abban a pillanatban lüktetni kezdett a fejem, mint egy tompán döngő dob.

Így aztán, egy óra elteltével, teljesen üres lett az agyam: képtelen voltam összefüggően gondolkozni. Mert akkorra már milliónyi tamtam verte odabent és odakint az ördög ritmusát. A tarkóm pedig mintha megbénult volna.

Öt óra múlva kerültem le a fémszerkezetről. Összerogytam helyben. A két őr talpra rángatott; élettelenül lógtam a karjukon, így nézett arcomba a vigyorgó tolmács:

– Nos, emlékszik-e már valamire?

Kifejezéstelen arccal bámultam vissza rá. Szólni se, a fejemet megrázni se tudtam.

– Szóval még tart a nagy némaság – állapította meg gúnyosan. – Hát jó, majd meglátjuk. Holnap egy kicsit fokozzuk a nyomást, akkor majd kiderül. Elvezetni.

Átvonszoltak egy két méternél is keskenyebb cellába, egykor talán szerszámoskamra lehetett. Fent a magasban volt egy kis ablaka, azon át szűrődött be a kora hajnal első piszkos fénye. Mocskos, gyűrött takarót pillantottam meg az egyik sarokban.

Ide löktek be az őrök, azzal rám zárták az ajtót. – *Schlafen!* – förmedt rám az egyik, és ezen a jó tréfán mindketten hahotáztak.

Lépteik távolodtak a folyosón, én pedig elnyűtten rogytam le a cementpadlóra, sajgó fejemet a büdös pokrócra hajtottam, és valóban elaludtam.

Amikor felébredtem, aranyszín napsugárkéve remegtette hálófülkém áporodott légterében a porszemeket. Egy őr rugdosott, és dobhártyarepesztő *Raus*-okat üvöltött, ahogy a torkán kifért. Kaptam egy bögre kávét és egy darab fekete kenyeret. A nyakam még mindig merev volt, de fejfájásom szerencsére elmúlt. Iszonyú éhes voltam.

– *Komm'!* – hangzott a parancs, ahogy a reggelivel végeztem.

Az őr bevitt a parancsnok szobájába, amely, mint most már megállapíthattam, korábbi rendeltetésének számos félreismerhetetlen jegyét viselte. A velem szemközti falon megfakult fényképet láttam: egy osztályt. Vidám fiúk csoportosultak egy tudós küllemű, idős férfiú körül, aki, gondolom, az igazgató úr lehetett. A kép mellett egy háború előtti térkép függött, Lengyelországot és Litvániát ábrázolta – nagy zöld szív vette körül a végzetesen vöröslő keletporosz terület félkör alakját. Az ablakpárkányon poros földgömb árválkodott képtelen ferde szögben a tartóján, azután a Szűzanya pattogzott zománc arcmása.

Ezeket a tárgyakat figyeltem, miközben a *Kommandant* a tolmáccsal beszélt. Vajon hol lehet most az igazgató úr? – töprengtem. És hová tűnt a sok vidám fiú? Egyik-másikuk ott mászott talán előttem-utánam a Stalag VIII/B földalatti alagútján . . .

Ökölcsapás érte az arcom, recsegő hang hasított a fülembe: – Maga nemcsak néma, hanem süket is? Feleljen a kérdésemre. Emlékszik-e már, kikkel szökött együtt?

– Nem.

– Nagyon-nagyon makacs maga, *Kriegsgefangener* 13 518! Csakúgy, mint a többi angol disznó. Ki szervezte az alagútépítést?

– Nem tudom.

– Bevallja tehát, hogy használta az alagutat?

Megvető pillantással feleltem: – Miért, mit gondol, hogyan jöttem át a kerítésen? Szárnyam nőtt?

Ösztönösen is lehúztam a fejem, mert vártam, hogy jön az újabb ökölcsapás, de nem jött. Ehelyett, bámulatomra, kellemes mosoly fogadta ezt a szellemes bemondást. A tolmács cigarettával kínált. – Rajta – biztatott, amikor látta habozásomat. – Csak vegyen. Nincsenek megmérgezve. Látja, én is elszívok egyet.

Még mindig trükköt gyanítottam, de egy cigarettát kivettem azért és megviselt ajkaim közé helyeztem. Arany öngyújtó lángja lobbant, és a tolmács elragadónak szánt udvariassággal tartotta oda cigarettámhoz, mielőtt ő maga rágyújtott volna. Mélyen leszívtam a füstöt, de változatlan gyanakvással figyeltem, mi lesz a következő húzás.

– Figyeljen hát ide – folytatta a tolmács, és hangjában szinte baráti érzés vibrált. – Mi, németek nem vagyunk

olyan hitvány népség, ezt maga is belátja, ha csak egy kicsit jobban megismer minket. Nem szeretjük a kegyetlenséget, különösen katonákkal szemben nem. A maga esetében azonban szigorú utasításoknak kell eleget tennünk – egyenesen Berlinből kaptunk parancsot. Jól értse meg, a maga személye ellen semmi kifogásunk, hiszen három napot is alig töltött a nemzetközi táborrészlegben. És ennyi idő alatt mégsem áshatott ki egy ötven méteres alagutat, még ha figyelembe vesszük, mennyire nem képes nyugodtan ülni a fenekén, akkor sem. Nem, az az alagút már készen volt, a szökés tervét még az előtt kiforralták, hogy maga odakerült. Csak élt a kész lehetőséggel, hiszen más dolgozott maga helyett, nem igaz? Van valami kifogása az érvelésem ellen?

Erre csak morogtam valamit, és inkább azon igyekeztem, hogy minél többet elszívjak a cigarettámból, amíg ilyen szépen vagyok.

– Maga hadifogoly, ezért elsődleges kötelessége, hogy újra meg újra szökni próbáljon. Feletteseink nem is hibáztatják ezért. Őket csak a lengyelek érdeklik, azok, akik segédkeztek a szökésben. Gondolja meg egyébként: még mindig szabadon járkálna, ha el nem árulják épp azoknak az embereknek a honfitársai, akiket olyan ostobán fedezni próbál. Értelmes angol katona maga, érti hát azt is, amit mondok. Mondja meg nekünk, kik voltak a bandavezérek, és kap tőlünk meleg ételt, aztán visszavisszük szépen az angol barátaihoz Lamsdorfba. Nem kell félnie további büntetéstől sem. Nos, mi a válasza?

Mire ez a szónoklat véget ért, cigarettám is csonkig égett. Ledobtam a csikket a földre, eltapostam a sarkammal, majd az őrhöz fordultam:

– Gyerünk, Adolf – mondtam neki. – Hajtson vissza a Ritz-szállóba.

Az őr ostobán bámult rám. A tolmács viszont pulykavörös lett, a parancsnok pedig, aki látható undorral figyelte már eddig is beosztottjának finom úri modorát, hirtelen felordított: *Genug!* Elég!

És most ő vágott ki egy tirádát, sajnos, egy szót sem értettem belőle. Stílusát így is értékelhettem. Diadalmasan gyűrte le beosztottja alázatos tiltakozását, kocsonyává silányította minden alárendelti igyekezetét. A színjáték hisztérikus dühkitöréssel végződött, amelynek szenvedő alanya az őr volt.

Vitt is a pribék vissza az alagsori helyiségbe, és kezdődött elölről a kezelés. A gallérral . . .

Nem tudom, ezúttal mennyi ideig tartott. Csak azt tudom, hogy amikor vége lett, sírtam, mint egy gyerek. És azt is tudom, hogy még ma annyi évvel e megaláztatás után is viselem a Gestapo emlékjelét az arcomon – egy penny nagyságú, gyulladásos dudort.

Másnap átvittek a katowicei börtönbe; kéthónapos üdülésre kaptam beutalót. Így mondtam, mert ha nem is volt kéjmámor, a częstochowai cella után szinte szanatóriumnak éreztem azt a helyet. Cellám ajtajának például rácsos ablaka volt, amelyen át jobbra-balra végignézhettem a folyosón. Priccsem is volt: három deszka, egy kicsit magasabban, mint a föld szintje, és fából ácsolt fejtámla díszelgett rajta! Mindehhez két pokrócot kaptam, s hogy teljes legyen a luxus, szalmazsákot.

A koszt is jobb volt. A fogások nem változtak, de a mennyiség igen. Mondhatni, kaptam elég krumplit és kenyeret. Étkezés után egy-egy cigarettával is megkínált a folyosón söprögető lengyel munkás. Maga sodorta a cigit, titokban nyújtotta be a rácson, hadd nyálazzam meg én.

Nap mint nap mozoghattam egy kicsit a börtön udvarán; igaz, mindig négy őr felügyelete alatt és – egymagamban. Más foglyot nem láttam.

Olykor felkeresett cellámban egy német tiszt, kérdéseket tett fel, de verés nem volt.

Így telt el a két hónap. Utána visszavittek Lamsdorfba – ezúttal is személyvonaton. Két őr kíséretében utaztam, harmadosztályon. Most azonban nem voltak a fülkénkben sem katonák, sem civilek. Őreim – az első világháború két dérütött veteránja – eléggé tisztességesen bántak velem. Az egyik csokoládéval kínált, a másik cigarettával. Kezdtem megkedvelni őket, mígnem aztán a lamsdorfi állomáson nagy csalódás ért: egyikük a bakancsával rúgott le a vonatról, a másik meg szántszándékkal belémvágott egyet, puskatussal.

De egy szempillantás múlva ezt is megértettem. Fekete öves esőkabátban Gestapo-tiszt beszélgetett a peron kijáratánál a jegyszedővel.

ÉLMÉNYEIM A SZANITÉCEKNÉL

A Stalag VIII/B parancsnoka figyelemreméltóan rövid fogadtatásban részesített. Rám olvasta pár jól ismert mondattal, milyen égbekiáltó bűnt követtem el megint, aztán így folytatta: – Tehát nem tanult az első leckéből. Ezúttal büntetőtáborba kerül, és ott is marad, további utasításig. Egy dologban bizonyos lehet: vagy törvényszék elé kerül Berlinben, vagy olyan táborba viszik, ahonnét *nem* fog megszökni. Egyelőre – végeztünk.

Tetvetlenítés, zuhany, és jött a tábor távolabbi, boldogtalanabb vége, a börtönön belüli börtön. Elkülönítve a többiektől, mintegy százhúsz angol társammal raboskodtam itt. Vagy újra elfogott szökevények, vagy a nótórius bajkeverők kerültek ide általában. Négy barakk volt, kisebbek, mint a főtáborbeliek, harminc-harminc fogoly aludt mindegyikben.

Tekintetemmel gyorsan felmértem a tábor peremét, és megállapítottam, hogy innét aztán nincs szökés. Három méter magas drótkerítés választott el minket a szomszédos táborrésztől, de még ezen belül is volt egy dróttal elkerített, öt méter széles senkiföldje. Azt is tapasztalhattam, hogy igen gyakran, rendszertelen időközönként tartják az *Appelt*, és állandó őrjáratok cirkálnak a tábor területén. Az egyik foglyot, aki megölt egy őrszemet, külön felügyelet alatt tartották. Kísérete még akkor sem tágított mellőle, ha a latrinára ment.

Bűnözőkként kezeltek minket.

Pár héttel a visszaérkezésem után beteget jelentettem: az egyik lábkörmöm sarka benőtt a húsomba, és komoly fájdalmakkal járó gyulladást okozott. A tábori sebész, egy szerb, átvitetett a *Stalag Lazaret*be, ahol azután érzéstelenítéssel eltávolították a körmöt.

Két nappal ezt a kis operációt követően, még a kórházban – ahol egyébként szék állt az ágyam végében, arra nehezedtek a takarók, hogy ne nyomják a lábamat –, heves, szúró fájdalmakat éreztem a hasam táján. Egy egész sorozatot. Jött a konzílium. Megvizsgált egy brit orvostiszt, egy német orvos és a szerb doktor. Így-úgy nyomogatták a hasamat. Azután egy szanitécet hívattak, és parancsot adtak neki, hogy

készítsen szállításhoz: átvisznek egy kinti kórházba. A szanitéc segített felöltözködni, majd a kórházbarakk közelében álló mentőautóhoz vezetett, felsegített a hordágyra, aztán ő maga is beugrott mellém.

Száz kilométert tehettünk meg a mentőkocsival, megálltunk végül egy nagy udvaron. Hajdan kolostor lehetett, azt alakították át kórházzá. A szanitéc átadott a portán szolgálatot teljesítő ügyeletesnek, az meg továbbpasszolt egy szögletes arcú ápolónőnek. A nővér bekísért az öltözőbe, ahol levethettem uniformisomat, majd hosszú, fehér hálóingbe bújtam.

A kórteremben nyolc francia feküdt vagy ült az ágyakon. Angolul egyikük sem tudott egy árva szót sem. Megpróbáltam, hátha az én sajátos francia tudományommal boldogulhatok; konyhanyelvemtől azonban, úgy látszik, egy kutya is megdöglött volna. Francia ágyszomszédom azt hihette, elmebeteg vagyok.

Másnap reggel szakszerűen megborotváltak. A kórteremből a magam lábán sétáltam át a műtőbe, és szépen felfeküdtem az asztalra. Maszkot adtak, tegyem az arcomra, és felszólítottak: számoljak. Ötvennégynél tartottam, amikor meghallottam, hogy a nővér azt mondja: – *Er schläft, Herr Doktor* – Mármint, hogy alszom.

Megemeltem erre a maszkot, és azt mondtam neki: – *Nix schlafen!*

A nővér éles kiáltást hallatott, és visszanyomta arcomra a maszkot. Számoltam tovább, amíg azután úgy éreztem, nagy fekete kerék kezd forogni előttem, és közeledik, egyre közeledik . . . És rámgördül, kegyes önkívületbe sodor.

A kórteremben tértem magamhoz. A nővér ott ült mellettem, és készenlétben tartott egy tálat. Csalódottnak látszott, hogy nem vagyok rosszul. Angolul közölte velem, hogy az operáció sikerült. Aztán bekötözött hasamra mutatott. Jó tizenöt centis zsák nyomta: kis homokzsák, épp a kényes helyen. – Ha köhögnie kell – figyelmeztetett a nővér –, szorítsa jól a zsákot.

A műtétre szombaton került sor, a kapcsok eltávolítására szerdán. Az orvos visszatette a kötést, de a zsáktól megszabadultam. Azt is megengedte, hogy aznap délután két, csütörtökön négy órára felkeljek.

Pénteken mehettem is. Felöltöztem, és két őr átkísért a zárdából a közeli iskolaépületbe, ahol már tíz gyógyult beteg tar-

tózkodott. Kaptunk enni, ezúttal igazán tisztességgel, és mielőtt a tantermet elhagytuk volna, vöröskeresztes csomagot meg cigarettát is. Gyalog mentünk ki a vasúthoz, fegyveres őr kíséretében szálltunk vonatra.

Lamsdorfig nem történt semmi különös. Az őr ezúttal valóban rendes fickó volt, tréfálkozott velünk, s bár kitartott amellett, hogy az angol cigarettában ópium van, nem utasította el őket, sőt, látható élvezettel füstölt.

A tábori kórházban megvizsgált a brit orvostiszt és egy német orvos. A brit láthatóan bosszankodott, hogy nem ment értem mentőkocsi az állomásra. A német felszólított: jelentkezzem gyengélkedőre. Ezek után szó sem esett többé berlini törvényszékről, büntetőtáborról. Fogalmam sincs róla, hogyan merültem feledésbe. Gondolom, még a rendkívül ügybuzgó nácik is elkeverték vagy elveszítették néha a kartonjainkat.

A gyengélkedőn találkoztam egy egészségügyi őrmesterünkkel, aki egy Stoke on Trent környéki, ismerős faluból származott. Nosztalgikus csevegést folytattunk a háború előtti futballról, a Stoke City sikereiről és kudarcairól. Végül az őrmester, csak úgy kapásból, azt mondta: – Megvan a zsoldkönyved?

– Persze.

– A krautok belepislogtak már?

– Éppen hogy.

– Hát akkor ide vele. Elintézem neked, hogy soha többé ne melózz munkacsoportban.

Nem is sejtettem akkor, milyen fontos fordulat következett be sorsomban, épp csak belenéztem a zsoldkönyvembe, amikor visszakaptam. Az őrmester olyasmit firkantott bele, hogy a Királyi Hadsereg egészségügyi szolgálatának tagja vagyok, mentőautó-vezetői minőségben, azután hozzáírt még valami hivatkozást a genfi egyezmény 9-es és 12-es cikkelyére. Tanácsára mindenesetre elvittem a zsoldkönyvet a kórházbarakk német főtörzsőrmesteréhez.

Másnap bejött egy őr a barakkba, elkiáltotta a nevemet, és felszólított: jelentkezzem azonnal az *Oberfeldwebel* irodáján. Ahogy átvágtam a táboron, sarkamban az őrrel, határozottan rosszul éreztem magam. Mit hoz ez a látogatás? Netalán másik táborba szállítanak? Vagy más módon büntetnek sorozatos vakmerőségemért, amellyel a Stalag VIII/B kerítésén át ki-be járok?

Aggodalmam eloszlott, ahogy a főtörzsőrmester kezében megpillantottam zsoldkönyvemet. Már jött is az ingerült kérdés: ha ez így van, akkor mért nem jelentkeztem eddig? Láthatóan megnyugtatta a válaszom, miszerint fogalmam sem volt róla, hogy az arra illetékes helyen felmentést kaphatok a fárasztó munkaszolgálat alól.

– Szóval büdös a munka, mi? – vigyorgott az őrmester. – Rendben van. Beosztom ahhoz a részleghez, ahol rokkant bajtársait őrizzük. Vannak ott nyomorékok: kéz nélkül, láb nélkül. – Mocskosan kuncogott. – Talán a Siegfried-vonalnál hagyták őket, mert a nagymosásban aligha. A lényeg az, hogy most aztán kripli mind. Ott fog dolgozni. És megjósolom, ha egy-két hétig hordta nekik az ágytálat, négykézláb jön ide könyörögni: osszam be egy kis útépítésre! Lelépni!

A főtörzsőrmester jóslata nem vált be. Megnyomorodott bajtársaim körében felemelő érzés volt a munka. Bámultam hősies türelmüket, elnyűhetetlen jókedvüket; újfajta, jó értelemben vett alázatot olt az ilyesmi az emberbe. Kar nélkül, láb nélkül, vakon, sok más egyéb módon megnyomorodva, jó másfél ezer kilométernyire az otthontól, jövő nélkül – mert egyelőre mi más várhatott rájuk, mint hadifogság és hadifogság – ezek a fiúk sohasem panaszkodtak, nem nyöszörögtek, nem akarták mindenáron sajnáltatni magukat. Öröm és megtiszteltetés volt, hogy szolgálhatom őket.

Egy nap – 1941 nyarát írtuk – orvostisztünk és a német doktor összehívta az egészségügyi szolgálatosokat és segédszolgálatosokat, valamint a járó betegeket. Az eligazításra a barakkunk mögötti nyílt térségben került sor.

– Akinek a nevét olvasom – kezdte a brit orvostiszt, és a kezében tartott listára mutatott –, lépjen ki.

Ahogy a névsorolvasás véget ért, a listán nem szereplő foglyokat elküldték, nekünk pedig – néhány szanitécen és jómagamon kívül csaknem kizárólag sebesülteknek – ott kellett maradnunk, hogy a következő mennyei szavakat halljuk:

– Most visszatérnek a barakkjukba, összecsomagolják a holmijukat, és itt jelentkeznek egy órán belül. Másik táborrészlegbe kerülnek. – Szünetet tartott. És akkor robbant a bomba: – Vegyék úgy, hogy útban vannak hazafelé. A harcoló felek hazatelepítési egyezményt dolgoztak ki, s az egyezményt mindkét részről elfogadták. A német cserefoglyok már Newhavenben várakoznak. Magukat Fécamp-ba viszik, és talán Le

Havre kikötőjében szállnak hajóra. A cserealap egy az egyhez. Karácsonyra mindenki otthon lesz már. Ehhez kívánok jó szerencsét!

Új táborhelyünkön aznap éjjel karneváli hangulat uralkodott. Műsoros estet szerveztünk; és a közönség őrültekhez méltó ovációban részesítette az előadókat. Művészi produkció és ripacskodás egyképp meghozta a sikert. Eksztázis volt az, delírium, hajnalig tartó tombolás, amilyet a Stalag VIII/B még nem látott. Pótkávéval és langyos krumplilevessel koccintgattunk. Nem volt villanyoltás, nem voltak őrök, és egész éjszaka zengett az „Áldd meg őket . . ." sokszólamú, hamiskás, bakaszövegre alkalmazott dallama.

Másnap reggel, névsorolvasás után, sorra bevonultunk a Vöröskereszt raktárába, és mindenki kapott egy búcsúcsomagot meg ötven cigarettát. Aztán, gárdistákhoz illő büszkeséggel és szigorú rendben, elvonultunk egy tucatnyi szájtáti őr előtt, ki a főkapun, végig a bámuló lamsdorfiak sorfala közt, ki a vonathoz. A járásképteleneket szállító mentőautók már ott voltak az állomáson.

A súlyosabb sebesültek személykocsikban kaptak helyet, mi többiek marhavagonokba kerültünk. Viszonylagos kényelemben utaztunk: húszan voltunk egy boci-pullmannban. Az oldalajtókat tágra nyitottuk. Egy szál német őr vigyázott minden kocsiban, hogy – ki ne pottyanjunk valahogy!

Ha jól emlékszem, egy Bad Salza nevű helyen álltunk meg először, és ott mindjárt ki is kellett szállnunk. Egy közeli téglagyárba vittek minket. A téglagyárban más táborokból hazatelepítendő foglyokkal találkoztunk. Megkezdődött a nagy tapasztalatcsere. Boldogan éltünk a szabad mozgáslehetőséggel, mászkáltunk kedvünkre, az őrök jóformán ránk se hederítettek. Mosdani például a gyár közelében csordogáló, tiszta vizű kis folyóhoz jártunk le . . .

Öt napot töltöttünk itt. A hajdani téglagyár ez idő alatt túlzsúfolt cigánytanyává alakult. Nap mint nap kaptunk vöröskeresztes csomagot; a gazdátlan udvaron egyre-másra gyulladtak a tábortüzek, és főttek a bizarrul ízletes – vagy ízetlen! – ételek. Az étvágygerjesztő illatok sok német kislányt is odacsaltak; átlátszó blúzban és hihetetlenül kurta szoknyában csellengtek a kerítés körül, mihelyt leszállt az éj. De csak a csokoládénkat fogadták el, egyéb ajánlatainkkal szemben *szűkkeblűnek* mutatkoztak.

Végre aztán parancsot kaptunk: csomagolni, felkészülni. Dalolva vonultunk az állomásra, ahol már várt minket a luxusvonatnak is beillő vöröskeresztes szerelvény. Irány: Franciaország. A sebesültek külön kocsiban utaztak, rájuk svájci ápolók felügyeltek. Ahogy végigtolongtunk a peronon, várva, hogy kijelöljék helyünket a kocsikban, a hosszú ablakokon át láttuk a hordágyon fekvő sebesülteket. Mind nagyon boldognak látszott.

Hatan ültünk egy-egy fülkében; mind az öt társam tiszthelyettes volt. Mellettem az a szanitéc őrmester kapott helyet, aki olyan eredményesen átalakította a zsoldkönyvemet. Hamar megkezdődött a barátkozás. Mielőtt a vonat elindult, újabb vöröskeresztes csomagok szétosztására került sor, készleteinket „bedobtuk" a közösbe, így aztán mindenkinek volt mindene, amit csak szem-száj kívánhatott. Az őrmester egyébként, megbízható, de meg nem nevezhető forrásból azt az értesülést merítette, hogy közvetlen úticélunk: Rouen.

Kölnnél keltünk át a Rajnán, majd közvetlenül Aachen felett a Maason. Azután Liège következett . . . Namur . . . Maubeuge . . . Cambrai . . . Amiens . . . Rouen. Az első háború csataterei.

Az őrmesternek igaza lett. Hatalmas tömeg várt bennünket kiszállásnál a Szajnához közeli barakkok előtt: civil franciák. Viselkedésük tüntető és kíváncsi volt egyszerre, őreink azonban tisztes távolságban tartották őket tőlünk. Így kísértek be minket egy nagy udvarra. Az udvaron, iratoktól roskadozó iksz-lábú asztalnál, német tiszt ült. Ő vezette az *Appellt*. Amikor rám került a sor, én is kiléptem a sorból és átvettem egy számozott fémbilétát. Miután a számosztás megtörtént, a tiszt szólásra emelkedett. A következőket mondotta:

– Ezek a biléták, amelyeket most kézhez vettek, sorsukat jelentik. Megfelelnek a rajtuk látható számok azon biléták számainak, amelyeket a harmadik birodalom katonái kaptak a Newhavennél veszteglő hajón. A hadifogolycsere számok, nem pedig név szerint történik. Ha a mi egyes számú emberünk partra száll, partra szállhat a maguk egyes számú embere, és így tovább. A hajóra senki sem mehet fel ilyen szám nélkül, ezért őrizzék meg jól a bilétát, amíg szükség van rá.

– Most elfoglalják szálláshelyüket a barakkokban. Az ablakokon kinézhetnek, de az ablakokat kinyitni tilos, és tilos a beszélgetés is francia polgári személyekkel. Mielőtt a kikötőbe

szállítanánk magukat, néhány részletkérdésben kell központi döntésnek születnie, legyenek hát türelemmel. És lehetőleg ne okozzanak különösebb gondot helybeli hatóságainknak. Ha a dolgok megfelelően alakulnak, egy héten belül Angliában lesznek.

Korrekt beszédét tipikus náci brutalitással zárta. Mézesmázosan ilyesféleképpen szólt hozzánk: – Sajnálattal közölhetem önökkel, hogy hazájuk már nem a régi. De hát ezt látni fogják csakhamar. Légierőnk igen komoly aktivitást fejtett ki városaik felett. Különösen szomorú ez azoknak, akik Coventrybe, Plymouthba, Hullba, Liverpoolba, Portsmouthba valók, akik . . .

Hogyan kezdődött, nem is tudom, tény az, hogy itt egyszerre hátat fordítottunk a szadista disznónak, és az őrök minden igyekezete hiábavaló volt, hogy visszatartsanak minket: elindultunk barakkjaink felé. A tiszt is abbahagyta szétbombázott városaink további felsorolását, és ránk üvöltött, hogy azonnal álljunk meg. Mi azonban csak mentünk a barakkok felé, őreinket eltaszigálva, hadd tombolja ki a tiszt a haragját rajtuk, ha akarja.

A barakkok tiszták voltak, a koszt ízletes és bőséges, és végre igazi ágyban alhattunk. Az ablakokból láttuk a főutcán járkáló civileket. A főkapunál két német őr strázsált, brit karabéllyal felszerelkezve. Láttuk, hogy egy fekete köpenyes iskolásfiú integet nekünk. – *Vivent les Anglais!* – kiáltotta. – Éljenek az angolok. Az egyik vadállat a fiúcska feje fölé tüzelt a levegőbe, a kis tüntető pedig ügyesen besurrant egy mellékutcába. Amint az őr visszatért a kapuhoz, hirtelen felbukkant az apró fej, mellette kar lendült a levegőbe, és két ujj mutatta a V jelet.

Két napig minden simán ment, harmadnap azonban némi változást kezdtünk észlelni őreink magatartásában. Mintha feszültebbé vált volna a helyzet. Szigorították a fegyelmet, gyakoribb lett az *Appell*. Majd híre járt, hogy bizonyos technikai nehézségek miatt a fogolycsere elhúzódik. Latrinapletykák szerint a nácik egy angolért két németet kértek. Még olyan rémhíreket is hallottam, hogy az egész hazatelepítési ügy kútba esett.

A nyugtalanság csak fokozódott, amikor aznap délután felsorakoztattak minket és közölték, hogy átköltözünk egy hajdani katonai táborba a roueni lóversenypálya mellé. Döbbent

csendben csomagoltunk, így mentünk le az udvarra. Némán kászálódtunk fel a katonai teherautókra és kimustrált francia buszokra, amelyek már vártak ránk. A kocsioszlop úgy vonult végig az utcákon, mint egy gyászmenet. Még a folyó vize is szürkének, halottnak látszott.

A rouen–elbeufi úton közeledtünk új táborunkhoz, és amikor az átalakított lóversenypályát megpillantottuk, maradék jókedvünk is elszállt.

Kettős fonott drótkerítés, három méter magas, közbül szögesdrót tekercs: ez volt a pálya oválisának kerítése, bent pedig néhány fabarakk roskadozott. A bejáratnál két snájdig őrszem, a kerítés mellett legalább nyolc őr járt fel s alá.

Mintha a Stalag VIII/B-t láttam volna viszont, miniatűrben.

A rue Madeleine szomszédságában kaptunk barakkot. Az enyémben tucatnyi sebesült volt, akiknek, ha lehet, még nálam is kevésbé tetszett az új fordulat. Zsémbelődéseiket hamar meguntam, inkább egy kis terepszemlére indultam.

A tábor két, nagyjából párhuzamos út, az Elbeufbe vezető országút és a rue Madeleine között terült el. A Rouen felőli oldalon mindkét felől házakkal szegélyezett utca kötötte össze a két párhuzamos utat, a lóversenytér távolabbi végénél szekérút húzódott. A szekérút és a külső drótkerítés közt voltak az istállók és állások, az állások mögött pedig kis házat láttam. A dróton túl, dél felé, fasor magasodott, hevertek ott már kidöntött törzsek is.

A tábornak egyetlen bejárata volt: az elbeufi út felől. Innét kocsiút vezetett a parancsnok irodája mögött, a német táborrészen át, az említett bejárathoz. A kapunál nem volt kettős kerítés. A kapun túl, jobbra-balra, két csoport barakk állt, mellettük mosdók és latrinák. A kórházbarakk épp ott volt, ahol az egy szál kerítés a belső drótkerítésbe torkollt. A kórház körüli barakkokat tisztek lakták.

Az egy szál kerítés mellett ösvény húzódott, amely a drót „német" oldalán az állásokon túli fürdőházhoz vezetett.

Sétáltam a kerítés „angol" oldalán, és feltérképeztem a környéket, amikor hirtelen észrevettem valamit. És ez a valami a későbbiek során még rendkívül fontosnak bizonyult. Alkalmasint azért, hogy a németek, szálláshelyükről, rövidebb úton juthassanak a fürdőházhoz, volt egy jó méteres hézag a kettős drótkerítésen és a közbülső szögesdrót tekercsen is. Nem

tudnám megmondani, hogy abban a pillanatban, még a hazatelepítést várva, miért tulajdonítottam olyan jelentőséget ennek a résnek. Lehetséges, hogy a bekerítettség minden fajtája azonnal felébreszti bennem a szökési vágy mechanizmusát; kihívásnak érzem talán, ha köztem és a szabadság közt bármiféle korlát húzódik.

Mondom, akkoriban ilyesmire nem volt semmi szükség, én mégis mérlegelni kezdtem egy esetleges szökés lehetőségeit. Abban már bizonyos voltam, hogy a támadásnak ez ellen a rés ellen kell irányulnia.

Hetedik fejezet

FRANCIA KAPCSOLATOM

Az őszből minden külön átmenet nélkül tél lett, és még mindig vártunk, egyre vártunk. Nyugtalankodtunk, de a hosszú huzavona ellenére makacsul bíztunk még a hazatelepülésben. Ami engem illet, lelkierőmet két forrásból merítettem. Értékes eligazítást és bátorítást kaptunk időről-időre a brit orvostiszttől és egy gyalogos őrnagytól; ők szívükön viselték sorsunkat, és informáltak bennünket a tárgyalások mindenkori állásáról. Ez volt az egyik erőforrás. A másik pedig az a körülmény, hogy szinte karnyújtásnyira voltunk Rouen mindennapi életétől.

Számomra legalábbis mindig akadt valami látnivaló. A tábortól nyugatra húzódó rouen–elbeufi úton örökké nagy volt a forgalom. Kelet felé nézve a bevásárló asszonyokat szemlélhettem, valamint a kávéházak élénk életét – a rue Madeleinen. Északnak? Ott az egyik házsor hátsó frontja nézett a lóversenypályára, és ha egy-egy ablakfüggönyt elfelejtettek gondosan behúzni, a francia családi élet mulatságos, néha intim jeleneteit tanulmányozhattam.

Déli irányban pedig – nos, a déli oldalon ott volt az a bizonyos rés . . .!

Aztán jó mulaság volt a ganéjos kocsi esete. A vigasztalan jármű nap mint nap megjelent a táborban, latrinaürítés céljából. Kocsisát, az ideges franciát, Alphonse-nak keresztelték

el magunk közt. A vákuumberendezéssel működő szippantó az ürüléket jókora, súlyos vasfedéllel zárható tartályba juttatta. Az egyik fogoly, úgy látszik, nem győzte már a hazatelepítéssel kapcsolatos huzavonát, ezért cselhez folyamodott. Amíg a barátai csokoládéval és cigarettával kötötték le Alphonse figyelmét, ő maga bebújt a tartályba; mint kiderült, aznap igen bőséges volt a szállítmány. A kapunál az egyik őr megállította a kocsit, és felemelte a vasfedőt. Majd gondosan szélirányba fordult, s úgy kiáltotta: – *Komm', Engländer!* Pórul járt szökevényjelöltünk úgy emelkedett ki a sűrű szutyokból, mint egy iszapfürdőző triton. Ráadásul meg is büntették; öt nap magánzárkát kapott, állandó felügyelettel. S mindezt, mert büdös volt neki a tábori élet.

Nem sokkal az *Operation Merde* után (ami Ürülék Hadműveletet jelent) bekerültem a tábori favágó különítménybe. Kilencen voltak még kívülem, leginkább mégis hármójukra emlékszem: Jimmy Matthewsra, Larry Masonre és egy dagadt kis ausztrálra, „Silver" Harrisonra. (Őszes volt a haja, így kapta az „Ezüstös" nevet.) Őrök kísértek ki minket a főkapun, végig a külső kerítés mellett, a tábor és az Elbeufbe vezető utat a rue Madeleine-nel összekötő szekérút között, így jutottunk ki, ha nem is a csillagokhoz, de legalább az állások mögötti fasorhoz. Egy másik, általunk Willinek elkeresztelt őr is elindult velünk egyidejűleg; lovas kordéval hajtott végig az úton, majd a rue Madeleine-en, és csak ott kanyarodott le róla, ahol a szekérút beletorkollott. .

Mi meg csak vágtuk, döntöttük a fát, fűrészeltük alkalmas hosszúságra a törzseket, hasábokat, megraktuk a kocsit, amellyel aztán Willi vissza-visszatért a táborba, mindig ugyanazon az úton, amelyen jött, bent, már a kerítés mögött újabb munkacsoport aprította fel a fűrészelt árut fűtőanyaggá. Ha nagyon dúlt bennünk a tettvágy, Willi háromszor is megfordult a szekerével. Munkánk végeztével az őrök visszakísértek minket a táborba, Willi pedig az úton kocogott lovával-szekerével.

Ahogy jobban összemelegedtünk vele – dohányzás, ó! –, megengedte, hogy egyikünk-másikunk feltelepedjen a farakás hegyébe, úgy térjen vissza a táborba. Olyankor az egyik őr Willi mellé telepedett, a másik meg ott bandukolt a szekér oldalán. Jómagam zártam a sort, gondosan ügyelve, nehogy egy hasáb is leguruljon.

Azután egy novemberi napon szomorú *Appell*ra került sor. A kórház előtt kellett gyülekeznünk, és a német parancsnok – bizonyos Martin – rövid eligazítást tartott.

– Sajnálattal közölhetem magukkal, hogy a hazatelepítési tárgyalások végérvényesen megszakadtak. Folytatásukról nincs szó. Higgyék el, magam is őszintén bánom, hogy mindez így alakult. Fiam és lányom van angliai táborban, és – magukhoz hasonlóan – hiábavaló reményeket tápláltam én is. – Lemondóan vállat vont, majd így folytatta: – A sebesült foglyokat azonnal átszállítjuk egy másik táborba, ahol kényelmükről alkalmasabb gondoskodás történhetik. A többiek beköltöznek a kórház körüli barakkokba. A tábornak ezt a részét elkerítjük. Megtörténhet persze, hogy visszakerülnek Németországba. Most menjenek, csomagoljanak. *Abtreten!* Oszolj!

Néhányan a szanitécek segítségére siettünk. Fájdalmas látvány volt! A betegek már jól tudták, hogy nem lesz karácsonyuk Angliában. Magukba zárulva, passzívan, apatikusan feküdtek, nem sokat hederítettek igyekezetünkre. Egy fiatal rokkant, akinek mindkét karja hiányzott, megpróbálta visszatartani – ha már letörölni úgysem tudhatta! – a könnyeit. A másik, üvegszemét a mennyezetre meresztve, azt motyogta egyre: – Jézusom! Krisztusom! – A kórterem távolabbi végéből a brit orvostiszt figyelte őket részvéttel, épp az imént közölte velük a hírt.

Összeszedtük kevéske cókmókjukat, és amikor a kocsik megérkeztek értük, beálltunk hordágyvivőnek. Mielőtt a gépkocsioszlop elindult volna, metszően éles szél támadt, verte az esőt a mentőkocsik apró ablakához. Felsorakoztunk a kocsik mellett, fedetlen fővel álltunk, de nem hurráztunk. Nem illett volna az sehogyan sem *ezekhez* a távozó bajtársakhoz. Inkább úgy éreztük: az ő belső, néma jajszavuk hallatszik a drótkerítést nyüstölő szélsüvítésben . . .

Másnap reggel a magunk holmiját is összeszedtük és átvittük a kórháztömb mögötti szálláshelyekre. Mi, favágók engedélyt kaptunk a parancsnoktól, hogy abban a barakkban alhassunk, ahol a fahasábokat tárolják. Kevés volt ugyanis a tüzelő, ezért gyakran fordult elő lopás: nem a mi részünkről, hanem a német őrökéről. A fásbarakkban volt egy kimustrált vízmelegítő, amelyet hamar működésre kényszerítettünk. Találtunk azután egy rozsdás vas fürdőkádat is az egyik istál-

lóban. A parancsnok megengedte, hogy használjuk. Annak rendje-módja szerint meg is indult az Első Brit Királyi Kádfürdő a megszállt francia földön.

Favágó munkánk során olyan kifogástalanul viselkedtünk, hogy a németek úgy vélték: egy szál őr és Willi bőségesen elég nekünk a jövőben. Az őr vigyázott a kutyagoló részlegre, Willinek meg az volt a dolga, hogy a szekéren zötyörgőkre felügyeljen. Mindig ugyanaz az őr jött velünk, egy vízfejű, sütőtök kobakú katona. Állandóan pipázott; a pipa odagörbült lefittyenő alsó ajkára. Potykának keresztelték el.

Ahogy szekerünk végigdöcögött az úton, gyakran integettek nekünk francia civilek, jóllehet tilos volt „mindennemű fizikai kapcsolat". Egyik utunk során azonban, ahogy szokás szerint ott poroszkáltam a kocsi mögött – Willi hajtott, Jimmy Matthews pedig mellette ült a bakon –, arra lettem figyelmes, hogy egy tizennyolc éves forma lány integet valami kis csomaggal, egyértelműen jelezve, hogy én vagyok a címzett. Lopva hátranéztem. Potyka és csapata éppen az istállók mögött járt. A rakomány mellett is előrelestem, de Willi épp lázas vitát folytatott a francia nőkről Jimmyvel. Biccentettem a lánynak. Amikor odaértem hozzá, kiszaladt az úttestre, kezembe nyomta csomagját, majd visszafutott a járdára.

A csomagot azonnal eldugtam a zubbonyom alá. Még megfordultam, hogy köszönetet intsek, s akkor láttam, hogy a lány élénken társalog egy huszonöt év körüli fiatalemberrel, meg egy nagyjából vele egykorú másik lánnyal. Mármost rájöttem, hogy így hármójukat nemcsak itt a rue Madeleine-en láttam már, hanem az Elbeufbe vezető út mentén is, és akkor is feltűnt, milyen érdeklődéssel méregetnek minket, nézik táborunkat.

Lerakodtunk fáskamránk közelében, és ekkor alkalmam volt a kis csomagot – némi kockázat árán – szalmazsákom alá rejtenem. Ahogy visszafordultunk újabb rakományért, a férfi és a két lány már nem volt ott. Alkonyat felé, amikor mindnyájan visszatértünk a táborba – a társaság fele Potykával elöl gyalog, másik fele a kocsin –, a triónak szintúgy nyoma se volt.

Amint Willitől és Potykától megszabadultunk, összehívtam a barakkban a társakat. – Figyeljetek, öregfiúk – mondtam nekik. – Van itt egy kis szeretetcsomag. Most nyomták a kezembe az úton.

– Kicsoda? – kérdezte Jimmy Matthews.

– Az a magas barna, akit már mutattam egyik nap.

Válaszomra természetesen sorra befutottak a várható ízes megjegyzések, de a tréfálkozhatnék mindjárt elapadt, amikor csakugyan előszedtem és kinyitottam a csomagot. Három dolog volt benne: egy kis csomag kockacukor, egy apró üvegben vaj, végül egy húspástétomos üveg, benne gyümölcsíz. Jimmy a cukorra mutatott, és ujja remegni kezdett izgalmában. – Papír van benne, George! – hápogta. – Üzenet! Gyorsan nézd meg!

Széthajtogattam a papírszeletet. Nyomtatott betűkkel az állt rajta: NÉZZENEK A VAJBA.

Teáskanállal kikotortam az üvegből a vajat, s ekkor egy kis gombóc bukkant elő: zsírhatlan papír. Lázasan kisimogattam. Újabb nyomtatott betűs üzenet díszelgett rajta: NÉZZENEK A DZSEMBE.

Most már csakugyan azt hittem, hogy valaki a bolondját járatja velünk. Mindenesetre átkanalaztam a dzsemet a csajkám fedelébe. Nem volt tréfa: az edény fenekén valóban ott volt megint egy összehajtogatott, teleírt kis papírlap. Lassan felolvastam a szöveget a többieknek.

„Nagyon fáj nekünk, hogy az angol katonákat ilyen csúnya sorban kell látnunk. Ha segíthetünk maguknak valahogy, kérem, tudassák velünk. Majdnem minden nap ott álldogálunk az úton, ahol ezt a csomagot kapták. Ezt a papírt azonnal égessék el.

Christine-Gloria."

Döbbenten néztünk egymásra. – Hát most aztán mi legyen? – szólalt meg elsőnek Larry Mason.

– Válaszolunk és mindent megköszönünk – feleltem. – Hamar egy ceruzát.

És egy vöröskeresztes levélpapírra a következőket írtam:

„Szívből köszönjük az ennivalót. E pillanatban semmire nincs szükségünk, de ha lesz, tudatjuk, és hálásak leszünk, ha ugyanígy eljuttatják. Csak vigyázzanak! Nehogy a németek észrevegyék magukat a kocsi közelében. Vive la France!"

Mindnyájan aláírtuk a keresztnevünket. Aztán apróra összehajtogattam a cédulát, és beletettem egy lapos Horlick-tablettás dobozba. A dobozt körberagasztottam az eredeti szegéllyel. Christine-Gloria levelét vízmelegítőnk lángjánál égettem el.

Másnap zsebre vágtam a pléhdobozt. A kapunál persze bármikor megmotozhattak minket, de vállaltam a kockázatot, és nem is lett semmi baj. Ahogy a fasor felé igyekeztünk, mindenütt kerestem a szememmel a lányt az úton, de nem volt ott. Favágás kozben egész nap a rue Madeleine felé sandítgattam, de hiába. Amikor az első szállítmánnyal visszamentem a táborba, Horlick-dobozomat egy kidöntött fa alá rejtettem. Visszatérve előszedtem és zsebre vágtam megint. Ezt a játékot mindannyiszor végigcsináltam, ahányszor csak fordultunk.

Éppen az utolsó szállítmányért ballagtunk, amikor megpillantottam a lányt és két társát. A rue Madeleine-en nézegettek egy kirakatot. Jimmy – a jósors hozta így! – épp velünk volt, ott ült Willi mellett, és iszonyatos németséggel ugratta kocsisunkat. Én a hátsó saroglyán csücsültem. Elhaladva ismeretlen barátaink mellett, néhány kifejező mozdulattal értésükre adtam, hogy írtam nekik valamit, és ha visszafelé jövünk, átadom. A lány bólintott, hogy érti.

Meglett az aznapi utolsó rakomány is, és Jimmy, most már utasításomra, felkászálódott Willi mellé a bakra. Az volt a feladata, hogy lekösse a kocsis figyelmét, elsősorban amikor a rue Madeleine-en járunk. Magam ott baktattam a szekér mögött, tenyeremet égette a fémdobozka. Potyka és csapata éppen eltűnt a szekérút sarkán.

A trió ugyanott csellengett, a kirakatnál. Egyvonalba értünk velük. A lány egy szemvillanás alatt ott termett mellettem, átvette a dobozt, aztán már ugyanúgy ott se volt. A férfira néztem; intett, hogy minden rendben.

A lány másnap is megjelent a rue Madeleine-en, de csak a férfi kísérte. Olyan ügyesen időzítette a dolgot, hogy sikerült megint odasurrannia anélkül, hogy Willi vagy Potyka észrevette volna. Kezembe nyomta a Horlickot. Gyorsan az övem alá rejtettem a kis postaládát.

Ahogy a jól végzett munka után visszatértünk barakkunkba, kinyitottam a dobozt, és újabb levelet olvashattam, további vigaszt és ígéretet:

„Boldogan segítünk bármiben. A németekre vigyázunk! Ha bármire szükségük van, tudassák a szokásos módon, és mi mindent megteszünk, hogy megszerezzük maguknak. Vivent les Anglais!

Christine-Gloria."

Miután a levél tartalmát társaimmal ismertettem, a papírt ismét elégettem a vízmelegítő lángjánál. Aztán úgy döntöttem, hogy felkeresem tisztjeinket. Tettem ezt két okból is. Eltökélt szándékom volt, hogy inkább megszököm, de Németországba vissza nem megyek; ezért tudatni akartam a rangidős brit tiszttel, hogyan állnak a dolgok. Másrészt őszinte tiszteletet éreztem a gyalogos őrnagy iránt, és reméltem, ő is beszáll a vállalkozásba. Bizonyos lehettem felőle, hogy belevaló ember – ravasz, tapasztalt, bátor és feltétlenül megbízható. Az első világháborúban vesztette el a fél szemét; a fekete kötéssel egészen kalózkapitányos volt a külseje.

A kórházhoz mentem tehát, és bekopogtam az orvostiszthez. Be is jutottam hozzá, és miután kellőképp elnézést kértem a váratlan látogatásért, röviden tájékoztattam a történtekről.

Figyelmesen végighallgatott; láttam rajta, máris mérlegeli a dolgokat. – Rendben van – mondta végül –, lássuk előbb, mit szól hozzá Bob.

Áthívta az őrnagyot a szomszéd irodából, és elmondott neki mindent, amit az imént hallott tőlem. Az őrnagy félszeme diadalmasan megvillant, ahogy a dolgok kibontakoztak.

– Takaros história! – mondta lelkesen. – Világos, mit kell tennie. Tartani a kapcsolatot, ameddig csak lehet, de lebukás nincs, mert annak mindnyájan kárát látnánk. A maga helyében eleinte lényegtelen dolgokat kérnék – cigarettát például, vagy egy kis élelmiszerpótlást –, pusztán csak azért, hogy lássuk: életképes-e a kapcsolat hosszabb időn át is. Ha a lánc szilárdnak bizonyul, szükség esetén hasznosabb és fontosabb dolgokra is jó lehet majd. Továbbá, ha nincs ellene kifogása, a magam részéről arra használnám fel ezt a csatornát, hogy üzenetet váltsak párizsi barátaimmal. Gondolja, megvalósítható?

Mondtam, megpróbálhatom, de ígérni mit tudhatok? Az őrnagy ott helyben írt is valamit, majd odaadta nekem. A levelet a legközelebbi alkalommal Christine-Gloriának továb-

bítottam, amikor ismét mentünk fát vágni. Néhány napig valóban zavartalanul folyt a csomag- és levélcsere; néhány üzenet, címzése szerint, „Bob"-nak szólt, ezeket – olvasatlanul – mindig az őrnagynak adtam át."

Végül, december elején, olyan hír érkezett, amely sürgőssé tette szökési tervünk kidolgozását. A táborparancsnok tájékoztatott minket, hogy január végén mindnyájunkat visszavisznek Németországba. A fontos bejelentés után alig tíz perccel ott ültem már az orvostiszttel és „Bob" őrnaggyal.

Az orvostiszt nyitotta meg az „értekezletet". – Hallották, miről van szó. Hamarosan visszakerülünk Németországba. Cselekedniük kell, méghozzá mihamarabb, amíg esélyük van a sikerre. Nyilvánvaló, hogy nem tarthatok magukkal. Orvosi kötelességem ide szólít, illetve oda, ahová embereink kerülnek. Természetesen mindent meg fogok tenni, hogy a maguk szökését elősegítsem. Ha jól értettem ugyanis, mindketten szökni óhajtanak, áldásommal, vagy anélkül. Rajta, Bob most maga jön.

– A részleteket George-re bíznám – kezdte az őrnagy. – Ő pontosan tudja, mi kell nekünk – elsősorban drótvágó meg kezeslábas. Kérdezze meg a barátait, el tudnak-e rejteni minket biztonságosan, ha innét kijutunk. Rögzítse a kilépés helyét, beszéljen meg találkozási időpontot, egyáltalán, időzítse a dolgokat annak rendje és módja szerint. Javaslatom: szökjünk közvetlenül karácsony után. Addig a kintiek is előkészíthetnek egyet-mást.

Aznap este ugyancsak fontos levelet fogalmaztam Christine-Gloriának.

„Most olyasmit szeretnék kérni maguktól, ami valóban próbára teszi hűségüket és áldozatkészségüket. Elhatároztuk: megszökünk. A részletekről később. Mindenekelőtt drótvágó ollóra volna szükségünk és sötétkék festékre. Szeretnénk minél kevesebb kellemetlenséget okozni maguknak, de reméljük, hogy ha a drót mögül kijutunk, sikerül biztos menekülési útvonalról gondoskodniuk számunkra. Bizonyára tisztában vannak vele, hogy azokra, akik foglyok szökésében segédkeznek, halálbüntetés vár. Ahogy a németeket ismerem, ez a büntetés ártatlan családtagjaikat, hozzátartozóikat is fenyegetheti. Éppen ezért, ha úgy gondolják jónak, hogy

nem tartják velünk a további kapcsolatot, nincs harag közöttünk. Akár segítenek, akár nem, a szökést meg fogjuk kísérelni. Égessék el a levelet.

George"

Kezeslábasokat tehát nem kértem, mert jobb ötletem támadt. Vöröskeresztes pizsamáinkat kell megfelelően befesteni! Akkor már csak a kabátot kell a nadrágba gyűrni, máris kész az overall. Bádogdézsánk remekül megteszi majd festőedénynek. A fáskamrában jól bedurrantunk a vízmelegítőbe, ott lesz a szárítópadlás. Vagyis csak festékre volt szükségünk. Egyáltalán: igent mondanak-e francia barátaink? Ez volt a kérdés.

Másnap csak a férfi jött el a rue Madeleine-re. Hanyag nemtörődömséggel üldögélt egy kávéház teraszán, *apéritif*-jét kortyolgatva. Amikor a szekér odaért, felpattant, és mint akit parittyából lőttek ki, ott termett mellettem. Átpasszoltam neki a kritikus levelet, ő meg apró papírszeletet nyomott a markomba. Aznap nem is láttam többé.

A kis papíron rövid, de az adott helyzetet tekintve roppant jelentőségű üzenet állt. A következő:

„Ne féljenek, kérjenek csak *bármit*. Készen állunk, hogy *bármit* megtegyünk magukért. Halljuk, hamarosan visszatérnek Németországba. Úgy érezzük, Franciaországban sokkal boldogabbak lennének. A lányok ma nincsenek velem. A világért sem akarjuk felkelteni a németek gyanúját. A jövőben is mindig csak egyikünket látja majd.

Ne feledje: *bármit!*

Raymond"

Elégettem a levelet, aztán a kórházba siettem, hogy közöljem az őrnaggyal: a kintiek jól értik a dolgukat. – És bizonyosra veszem, őrnagy úr, hogy segíteni fognak nekünk – fejeztem be lelkesen. – A mai levelet a férfi írta. Az aláírás: Raymond. Ha szerez nekünk drótvágót, kibújunk ebből a silány koncentrációs táborból, mielőtt . . .

– Egy pillanat, George, egy pillanat – vágott a szavamba az őrnagy. – Úgy döntöttem, beavatom egy titokba. Maga állandóan azt mondja: „nekünk", „leszünk", és így tovább. Meg kell mondanom, tegnapig nem volt szándékomban a ma-

guk csoportjával tartani. Szólóban akartam elhagyni a tábort. Persze ugyanazon a kijáraton képzeltem el a távozást, mint maguk, csak nem tartottam volna a csoporttal. Párizs lett volnal az úticélom, ahol barátaim segítségére számítottam.

Hirtelen felállt, az ablakhoz ment, kinézett a sűrűsödő sötétbe. – Tegnap azonban maga olyan levelet hozott nekem, amelyet nem párizsi barátaim írtak, hanem a maga Raymondja. A levélben az állt, hogy üzeneteimet hűségesen továbbították Párizsba, a Gestapo azonban lecsapott barátaim házára, s koncentrációs táborba hurcolta őket. Azzal gyanúsítják szegényeket, hogy az Ellenállás aktív harcosai voltak.

– A Gestapo az őrnagy úr leveleit is megtalálta?

– Szerencsére nem. A futár esküszik rá, hogy a címzettek valamennyit azonnal megsemmisítették. – Hirtelen megfordult, szemén a fekete, ovális folt furcsa komorságot kölcsönzött arcának. – Az itt a lényeg, George, hogy a szólómnak lőttek. Ezért, ha maguk nem ellenzik, most már valóban csatlakoznék a társaságukhoz, mint a csoport teljes jogú tagja. Más szavakkal, szökjünk együtt, és ha Raymond valóban érti a dolgát, kiszabadulásunk után támaszkodjunk az ő hálózatára. Egy dolgot hangsúlyoznék: nincs sok időnk, csináljanak mindent a lehető leggyorsabban.

Távozás után nyomban hozzáláttam régóta dédelgetett tervem kidolgozásához. Az a bizonyos rés a drótkerítésen a kezdet kezdetétől izgatta fantáziámat. Tanulmányoztam a terepet nappal is, éjjel is, és bizonyosra vettem, hogy ki lehet jutni a drót mögül, ha három feltétel adott. Először is, a drótvágó olló. Másodszor, a sötétség. Harmadszor, az ellenőrizetlen terep. Ehhez természetesen el kellett csalogatni az őröket. Első este ezt a problémát tanulmányoztam.

Röviden, a kritikus terület drótviszonyai így festettek: a kórházbarakk és az állások között kettős fonott drótkerítés húzódott, közbül szögesdrót tekerccsel. Ehhez a szakaszhoz derékszögben csatlakozott az állások melletti német fürdőházzal szemközt az az egy szál fonott drótkerítés, amelynek sarkánál az én híres résem tátongott.

Így gondolkoztam: ha a belső drótot átvágjuk, bemászhatunk a szögesdrót tekercsalagútjába, s így eljuthatunk a résig, amelyen át szabad az út a fürdőházhoz. Azon túl már több lehetőség is nyílik. Megtehetjük, hogy a tisztek által használt ösvényen haladunk tovább, az állások előtt, ki az el-

beufi úthoz, vagy ha ez túlságosan veszélyesnek bizonyulna, maradhatunk a kerítésen *belül* is, követve egészen addig, ahol már az Elbeufbe vezető úttal párhuzamosan fut. Arrafelé sohasem jár őrszem, így a menekülő bárhol könnyen átvághatja a drótot, s ha kell, megbújhat a farakások árnyékában, amelyek közvetlenül a kerítés mögött magasodnak.

Az első probléma az volt tehát, hogyan távolítsuk el az úgynevezett „Veszélyes Sarok" két őrét a rés környékéről, mi több, esetleg a kórházrészleg körzetéből.

Vártam, hogy Willi és Potyka legyen szolgálatban a résnél. Akkor a sötétség leple alatt odalopóztam hozzájuk, és külön-külön megkérdeztem őket, nem kérnek-e egy jó meleg italt. Mondtam nekik, jöjjenek csak el a kórházbarakk lámpái által megvilágított területről, mert akkor engem se láthat meg senki. Nem gyanakodtak: nagyon is érdekelte őket a kakaó, így aztán visszatértem a barakkba, és megfőztem nekik a drága nedűt.

Két tábori kulacsba töltöttem a forró italt, az egyik üveget Silver Harrisonnak adtam, elmagyarázva, mit csináljon vele. A másikat én vittem oda Willinek. Fel s alá toporgott, láthatóan fázott.

– Kakaó, Willi! suttogtam rekedt hangon.

– *Jawohl, Georgi.*

– *Komm'* – mondtam neki, és oda se néztem, jön-e a kakaó után. Elindultam szépen a kerítés mentén, és vagy harminc lépésnyire távolodtam a kritikus helytől. Megálltam, Willi pedig jött ám a szagra: sötét árnya élesen kirajzolódott a drót túloldalán. Átnyújtottam neki az üveget. Aztán, kezemmel rejtve a gyufa lobbanását, cigarettára gyújtottam, és elégedetten füstöltem, amíg Willi szürcsölte az italt. – *Danke schön* – mormolta, és visszahajította az üveget. Én pedig visszatértem a barakkhoz, és az ajtóban éppen Silverrel találkoztam; ő is ilyesféleképpen bonyolította le a téli kakaóakciót Potykával a másik oldalon.

Ezt a „melegital"-rendszert attól fogva szépen be is vezettük; hol teát főztünk, hol kakaót. Lassanként az őrök mind megszokták, hogy este nyolc és fél kilenc között állandó program ez a kis melegedő. Sőt, a módszer még jobban bevált, mint reméltem: nemsokára ugyanis a két „leitatott" őr harminc lépésnél is jobban eltávolodott a „Veszélyes Saroktól", hogy a kerítés következő szakaszán őrködő társával meg-

ossza a teát vagy a kakaót. Mi több, kiderült, hogy a másik két-két őr is csatlakozott a közelebbiekhez: négyfelé osztották a kulacsok tartalmát. Számunkra ebben az volt az örvendetes, hogy jó negyedóráig mind a nyolc őr figyelmét a mielegedés kötötte le, és a „Veszélyes Sarok" mindenképpen szabad volt.

Raymond-tól megkaptam a festéket és a drótvágót. Méghozzá két nappal a kérés után! Így már semmi akadálya sem volt, hogy kis festőrészlegünk munkába álljon. Fürdős napjainkon a fiúk közül néhányan őrt álltak a barakk közelében, a többiek pedig lázas buzgalommal vetették magukat a festékesdézsára és a pizsamákra. Forrt a munka „az ördög üstje" körül. A kékre festett pizsamákat azután a farakás mögött akasztottuk ki száradni, fűrészport szórtunk alájuk, hogy abba csöpögjön belőlük a víz. A festéklevet a barakk körüli porhanyós földre öntöttük, fahamuval takartuk el az árulkodó pocsolyákat.

Végül egy új-zélandi bajtársunk rejtette el a pizsamákat aznap, este pedig visszahozta őket, hogy folytathassuk a szárítást. Amikor a ruhák teljesen megszáradtak, mindenki magához vette saját öltözetét. Potykától ötven cigarettáért cseréltem egy kis vulkánfíber kézitáskát, abba csomagoltam a holmimat, a sötétkék kezeslábast szalmazsákomba rejtettem. Felszakítottam a zsák varrását, bedugtam a szalmába az összegöngyölt öltözéket, majd visszavarrtam a zsákot.

Miközben ezek a munkálatok folytak, Raymond a szokásos módon tudatta, hogy a szökés kinti előkészítése is megtörtént, társaival segíteni fog nekünk. A lényeg az, írta, hogy este fél tíz előtt náluk legyünk, mert fél tíztől érvényes a kijárási tilalom. Hozzátette azonban: semmiképp se szökjünk kilenc óra *után,* mert társai aligha várakoznak ilyen késői. Végül azt tudakolta, hogy az Elbeufba vezető út, vagy a rue Madeleine felől kíséreljük-e meg a szökést.

Legközelebbi favágáskor sikerült átpasszolnom Raymondnak a választ:

„A szökést január 9-én, vagy akkortájt kíséreljük meg. Délutáni munkánk végeztével pontosan jelezni fogjuk, mikor. Az őrnaggyal ott leszünk kettesben az utolsó barakk közelében. Kintről, a rue madeleine-i üzlettől jól láthatnak minket. Ha tehát észreveszik, hogy az őrnagy előhúzza és szétteríti a zsebkendőjét, ez azt jelenti: aznap este próbálkozunk.

Az időpontja: legkésőbb 8 óra 45, de ha lehet, még korábban. Később még tudatjuk, hogy az elbeufi út, vagy a rue Madeleine felé szökünk-e. Azt hiszem, az előbbi helyén.

A bientôt.
George."

Kezeslábasaink vidáman kékellettek, kinti kapcsolatainkat megszerveztük. A melegital-szolgáltatásnak hála, őreinktől sem kellett tartanunk. Kitörésünk helyét és idejét nagyjából rogzítettük, és kifogástalan drótvágó volt a kezünkben.

Most már csak az volt hátra, hogy használjuk is . . .

Nyolcadik fejezet

REJTŐZÉS ROUENBAN

Egy héttel a nagy este előtt Silverrel kezdtük magunkkal vinni leendő helyetteseinket is a kakaó-negyedórákra. Két fiatal társunk vállalkozott a feladatra, nem egy barakkban laktak velünk, és szökni sem akartak, előkészületeinket azonban nagy rokonszenvvel kísérték. Lelkesen vállalták tehát, hogy a kérdéses estén ők osztják ki a kakaót – mialatt mi, Silver, az őrnagy, Larry Mason, és jómagam – az elsők között bújunk ki a dróton.

Egy héttel az előadás előtt elkezdtük hát az olvasópróbákat. Jimmy Matthews és egy ausztrál barakktársunk, két figyelő kíséretében odakúszott a „Veszélyes Sarokhoz". Vitték a drótvágót, és vittek magukkal egy tucat ötcentis fémgyűrűt, ezeket konzervdobozokból vágtam, s a drót színéhez hasonlóra égettem. Meghagytam nekik, vágják el a drótokat úgy, hogy egy kis ajtó nyíljék a kerítésen. Jimmy feladata volt a drótvágás, az ausztrálé pedig, hogy előbb feszesre húzza az átvágandó szálat, majd a két szétvágott végre ráhúzza a konzervgyűrűt: így nem látszik majd, hogy kezeltük a drótot. Úgy számoltam, hogy tizenkét vágásra van szükség: fent, lent és jobbról-balról három-háromra. Akkor aztán be lehet húzni az atnyesett részt, és megfelelő rés nyílik, amelyen átkúszhatunk.

Két további gyors vágás a szögesdrót tekercsen, és máris bent vagyunk a drótalagútban, s ott kúszhatunk tovább a fürdőházzal szemben nyíló külső résig.

Nagy vonalakban ez volt a terv. Jimmy és az ausztrál tudta, hogy idejük rövid. Meghagytam nekik, meddig dolgozhatnak. Ha az őrök megitták a kakaót – és aznap pokoli forrót sikeredik az ital! –, cigarettára gyújtunk Silverrel. A drótnál lesben álló két figyelő ekkor jelt ad, és nekik már csak egy dolguk van: észrevétlenül visszakúszni a barakkhoz. És ami a legfontosabb – minden szétvágott drótvéget össze kell erősíteniük a konzervdoboz karikákkal.

Az első estén öt karikát használtak fel.

Másnap reggel tisztes távolból csodáltuk munkájuk eredményét az őrnaggyal, amikor különös dolog történt. Egyik féllábú társunk a kerítéshez bicegett, s mielőtt megakadályozhattuk volna, mankójával hirtelen odacsapott a drót „kezelés" alatt álló részre.

Megkönnyebbülve lélegeztünk fel, mert a drót – állta a próbát. A szorosan tartó konzervdoboz karikák megtették a magukét.

Tennivalónk azonban nekünk is volt, méghozzá azonnal. Az őrnagy arcát talán még sosem láttam ilyen ördöginek, mint most, amikor magához parancsolta a rokkantat.

– Miért csinálta ezt, közlegény? – kérdezte fagyosan, mint egy jégtömb.

A mankójára támaszkodó sebesült is fapofával válaszolt: – Úgy hallottam, őrnagy úr, hogy a drótot átvágták – mondta aztán bamba arccal. – Merthogy hamarosan szökés lesz. Az egész tábor erről beszél.

– És mi oka van arra, hogy szabotáljon egy ilyen irányú kísérletet?

– Mert akkor mindnyájunkat megbüntetnek, tetszik érteni? Akik szöknek, sosem gondolnak azokra, akik itt maradnak. Vannak tapasztalataim, kérem. Vége a vöröskeresztes csomagoknak, nincs levél hazulról, a bánásmód is . . .

– Jöjjön velem, kérem – szakította félbe az őrnagy. – Maga is, George. Szeretném, ha az ezredes váltana pár szót ezzel a fickóval. Indulás.

Megindultunk hármasban, némán, az orvostiszt irodája felé. Bementünk, az őrnagy előadta a dolgot. Az orvosezredes türelmes pillantással vette szemügyre a bajkeverőt. – Azt hi-

szem, értem a dolgot – mondta nyugodtan. – Nem óhajtom etikai szempontból elemezni a történteket. Alkalmasint minden hadifogoly kialakítja à maga raberkölcsét, így az általános emberi normák feledésbe mennek. Én ennek ellenére úgy gondolom: valahányszor a civilizált emberi magatartást sutba dobjuk, az ellenség arat győzelmet felettünk. Ehhez hadd tegyem hozzá még azt, hogy ha maga nem kapott volna ilyen súlyos sebet, talán szintén tagja volna a szökést tervező csoportnak, amelynek az imént kis híján tönkretette a munkáját. Végezetül pedig közlöm, kidolgozhat bármiféle szökési tervet, ebben a táborban egy lélek se óhajtja keresztülhúzni a számításait. Gondolja meg mindezt, közlegény, viselkedjék emberhez méltón, és a jövőben a kerítésnek a tájékára se menjen. Végeztünk.

Aznap este a rokkant eljött a barakkunkba, és annak rendje-módja szerint bocsánatot kért gyerekes viselkedéséért. Mind kezet ráztunk vele, mondtuk, felejtse el az egészet. Ő viszont azt kérte, hadd segítsen nekünk mégis valahogy, megígértem hát, hogy a szökés estéjén őt is felhasználjuk.

Amikor elváltunk, magunkhoz vettük az őrök kakaóskulacsait is. Silverrel, persze leendő utódaink társaságában, kiosztottuk az aznap esti adagot, miközben Jimmy és az ausztrál négy újabb karikát szerelhetett fel a kerítésre. Úgy döntöttünk, hogy a fennmaradt három karikát már csak közvetlenül a szökés előtti estén hasznosítjuk.

Ólomlábon döcögtek a napok január nyolcadikáig. Aznap délután megkaptam Raymond utolsó üzenetét, valamint még egy drótvágó ollót.

„A megbeszélés szerint az Elbeufbe vezető úton leszünk. Ott nincsenek házak, a környék biztonságosabb, mint a rue Madeleine. Ha az úthoz érnek, köhögjenek. Várják meg, amíg visszaköhögünk. Ennivalót ne hozzanak magukkal, társaim azonban örülnének pár angol cigarettának. És legkésőbb 20 óra 45-re ott kell lenniük. Embereim annál tovább nem várakoznak. Figyelem holnap a jelet; ha elmarad, újra kapcsolatot keresek. He jeleznek, akkor – *bonne chance!*

Raymond"

Ez azt jelentette, hogy módosítanunk kellett az időpontot: negyedórával előbbre hoznunk az akciót. Raymond emberei

bizonyára a kijárási tilalom miatt aggódtak. Alaposan megbeszéltük a dolgot, majd megtettük a szükséges intézkedéseket a terv módosítására. Mindennek sikerülnie *kellett.*

Kakaóosztás után Silverrel és két utódunkkal visszatértünk a barakkba. Az őrnagy már várt minket; ott ült az ágyamon.

– Megvan a vagdosás, George? – kérdezte, mihelyt behúztam magam mögött az ajtót.

Jimmy Matthewsra néztem. – Minden készen áll – felelte Jimmy vigyorogva. – Persze, ha azok a karikák csak egy helyen is engednek, az isten legyen irgalmas nekünk. Átvágtam a szögesdrót tekercset is. Ha még öt percünk van, vörös plüsszőnyeget terítettünk volna egészen az elbeufi útig . . .

Most a két kakaósfiúhoz fordultam. – Figyeljetek, ismertetem a holnapi feladatot. Gyertek ide este nyolcra, mindjárt azután, hogy az őrök váltottak. Átkozottul forró lesz a kakaó, és készen vár titeket, kulacsba töltve. Éppen csak oda kell vinnetek az őrökhöz, ahogy eddig csináltuk. Amikor az üres kulacsokat visszakapjátok, gyújtsatok rá, és szívjátok a cigarettát teli tüdővel. És ezt most mindenkinek mondom: ha a cigijelet észreveszitek és még nem bújtatok át a dróton, azonnal kússzatok vissza a barakkba, különben lebuktatjátok azokat is, akik már kint vannak. Van kérdés?

– Csak egy dolgot – mondta az őrnagy. – Tegyük fel, mindnyájan épségben kijutunk. Mi lesz a kiskapuval a kerítésen? Nem kellene mégis megbízni valakit az ittmaradók közül, hogy csukja be utánunk?

– Meglesz az is, őrnagy úr. Való igaz, minél később fedezik fel a dolgot, annál több az esélyünk. Azt hiszem, van már emberem, aki vállalkozik rá. – E szavak kíséretében végignéztem a jelenlevőkön, majd gyorsan így folytattam: – Akkor lássuk a részleteket. Hétkor odatesszük a vizet a kakaónak. Aztán kezeslábasba bújunk, és persze tornacipőbe vagy civil cipőbe. Bakancsot senki, ismétlem, *senki* ne húzzon. Aki fél, hogy az arcáról sugározni fog az értelem, kenje be magát feketére, de az is elég, ha jól a földnek szorítja a fejét kúszás közben. Meleg sapka és kesztyű nélkülözhetetlen. Aki a belső dróton átjutott, azonnal bebújik a szögesdrót tekercsbe, és abban kúszik tovább a résig. Aki a résig eljutott, ne induljon azonnal az állások felé, mert könnyen összeakadhat a fürdőháznál a németekkel. Mindenki maradjon a kerítésen *belül,* ott haladjon a lóversenytér vége felé, az elbeufi út irányába,

ahol barátaim várnak minket. Feküdjön mindenki a farakások mögé, és várja meg, amíg jövök és átvágom a drótot. Ennivalót ne vigyetek, cigarettát viszont hozzatok, amennyit csak tudtok. A fontosabb papírokat semmisítsük meg. Ügyeljünk azonban, hogy a fogolybiléta velünk legyen, az akció megkezdése után pedig ne beszélgessünk egymással. Végül, minden parancsnak engedelmeskedjünk, beleértve a találka időpontját is.

Ezek után az őrnagy ismertette a terv sarkalatos pontjait, ismét hangsúlyozta az engedelmességet, a szoros csapatmunkát és koncentrált figyelmet kért mindannyiunktól. Aztán mehettünk aludni.

Elérkezett január kilencedike, eljött a reggel, a délután, az este. Pontban 19 órakor mind a tizenegyen ott ültünk a barakkban; kezeslábas volt rajtunk, fejünkön sapka, a kezünkön vastag kesztyű. Beszélgetni próbáltunk, de a társalgás egyremásra elakadt, idegesen röppentünk egyik témáról a másikra, a lényeg az volt, hogy a dolognak ne legyen semmi köze az előttünk álló akcióhoz. A koromtól feketéllő edényben már zubogva forrt a kakaó vize. Bob a megbeszélt időben zsebkendővel adott jelet Raymond-nak.

Pontban nyolckor a két pótkakaós elindult a forró itallal az őrökhöz, mi pedig köpenyünkbe bújtunk és átkúsztunk a kórházbarakkhoz. Ott kuporogtunk, és vártuk őrszemeink jelzését, hogy a saroknál tiszta a levegő.

Egy perc múlva azonban mit láttunk a kórházablakból kiszűrődő fényben: a két pótkakaóst, ahogy jönnek visszafelé, kezükben a teli kulacsokkal!

El sem tudtuk képzelni, mi történhetett. Gyorsan visszaosontunk a barakkba. Már ott voltak.

– Mi a baj? – csattant fel az őrnagy. – Mi a fenének jöttek vissza?

– Az őrök, őrnagy úr . . .! Nem akarják elfogadni tőlünk a kakaót!

Az őrnagy hangos káromkodásra fakadt. – Az istenfáját, ezt jól elizéltük! Valami gazember elárulhatta a tervünket. Most mi a nyavalya legyen?

Elvettem a kakaóskulacsokat a két remegő embertől, visszaöntöttem az italt a csajkába, hogy újra felforrósítsam. – Az lesz, hogy mi ketten Silverrel odavisszük nekik a kakaót – mondtam röviden. – A krautok nem bíznak a két pajtiban.

Nem árulta el a tervet senki, uram. Nincs a táborban egy teremtett lélek, aki . . .

– Hát az a mankós fickó?

– Az már a mi emberünk, őrnagy úr. Arra vár, hogy a kerítéshez kúszhasson. Önként jelentkezett, hogy ő csukja be mögöttünk a kiskaput. Gyerünk, vissza az iménti helyre. Silver, gyere. De akármi lesz is, senki se várjon ránk. Hadd említsem meg újra: Raymond emberei 20 óra 45-nél nem várhatnak tovább. Tessék – itt van a tartalék drótvágó.

A társaság szép csendben elhagyta a barakkot, mi meg Silverrel levettük a sapkánkat. A köpenyünket nem; az rejtette a sötétkék kezeslábast. Elváltunk mi is, ment ki-ki a maga németjéhez.

Amint a kerítésen kívül megpillantottam egy homályos alakot, azt kérdeztem csendesen:

– Kakaót?

– *Bist du's?* – jött a felelet.

– *Ja. Georgi. Mit Kakao. Willst du?*

– *Jawohl. Komm'!*

És elindult a szomszédos őr irányába; ott mentem vele a kerítés belső oldalán. Megállt.

– *Warum du nix haben Kakao von meinem Kamerad?* – kérdeztem.

Kuncogva válaszolt: – *Bin nicht krank!* – Ravaszkodva hozzátette: – *Dich kenne ich. Aber deinen Kameraden nicht.*

– *Ich arbeiten. Senden kamerad.*

– *Ist gut. Dann trinke ich deinen Kakao.*

Áthajítottam neki a kulacsot. Hallottam, ahogy súlyos léptekkel közeledik a társa. – Csokoládét? – suttogtam csábítóan. – *Zigaretten?*

– *Ja. Wo denn?*

– *In Kaserne. Ich hollen. Hier warten. Zurück kommen!**

Aztán, mint a nyíl, eliramlottam a barakkok közt, futás közben dobtam le a köpenyemet. A kórháznál gyorsan felvettem a sapkám és a kesztyűm, majd előregörnyedve elindultam a kerítés felé.

* Te vagy az? – Igen, Georgi. Kakaóval. Kérsz? – Hogyne. Gyere. – Miért nem fogadtad el a kakaót a bajtársamtól? – Nem vagyok őrült! Téged ismerlek. A bajtársadat nem. – Dolgom volt. Azért küldtem a bajtársamat. – Rendben van. A tiedet megiszom. – Cigaretta? – Jó. De hol van? – A barakkban. Hozom. Várjatok meg itt. Jövök máris!

A kerítésen vágott lyuknál, arccal a földnek, ott hasalt valaki mozdulatlanul. Ahogy átbújtam, odasuttogta: – Már mind kint vannak. Összesen kilencen. A kerítést elintézem. Jó szerencsét!

A féllábú volt az.

Visszanyúltam, keményen megszorítottam a kezét, aztán már ott kúsztam én is a szögesdrót tekercsben. Éppen az állásokkal szemközt bukkantam ki belőle, pontosan a németek fürdőházához vezető ösvénynél. Úgy döntöttem, kockáztatok, lesz, ami lesz. Nem kanyarodtam jobbra, hogy a drót belső felén haladjak tovább; egyenest a fürdőház ajtaja felé rohantam, majd egy alacsony fagyalsövény és a külső kerítés között száguldottam tovább. Így, kétrét görnyedve, de két lábon tettem meg vagy ötven métert, aztán megálltam és átugrottam a sövényen.

Halk káromkodás kíséretében két kéz markolta meg a torkomat.

– Én vagyok az... George! – nyögtem elfulladva. – Ki vagy?

– Larry. Kis híján eltörted a...

– Psszt! Csöndben kövess!

Négykézlábra ereszkedtünk, így haladtunk tovább a sövény mögött, amíg újra ki nem értünk a külső kerítésig. Ott felegyenesedtünk és futni kezdtünk. Larry hirtelen megállított. Megragadta a karomat és egy csaknem teljesen homályba vesző farakás felé mutatott. Meresztettem a szemem, és csakhamar némi mozgásra lettem figyelmes, éppen ott, ahol a legsűrűbb volt a sötétség. Füttyjelet hallottam, és pár másodperc múlva odakúszott hozzánk a társaság nagyobbik fele. Egyikük szó nélkül vágni kezdte a belső kerítést, Larry meg a tartalék ollóval vette kezelésbe a külsőt. Egy percbe se telt, és mindnyájan kint álltunk egy fa alatt, pár lépésnyire a kerítéstől.

De már a külső oldalán!

Fától fáig lopakodva haladtunk. Így értünk el az elbeufi úthoz felvezető füves töltést. Alig volt holdvilág, a korlát közelében így is észrevettem egy kis csoportot. Köhintettem.

Semmi válasz.

Újra jelt adtam, ezúttal hangosabban, majd elindultam felfelé, amerre a kukák csoportja állt. Ezek nemcsak némák lesznek a végén, de németek! – gondoltam kétségbeesetten. A bolondját járatják velünk. Ha kellő távolságra leszünk tő-

lük, belénk eresztenek egy sorozatot, és akkor csakugyan mindennek lőttek.

Ebben a pillanatban rövid köhintést hallottam odafentről. Akkor már mint az őrült, úgy kapaszkodtam felfelé, átbújtam az útkorlát alatt, és repültem Raymond baráti karjaiba. Vele volt a két lány is, továbbá három ismeretlen férfi. Az egyik lány felöltőt terített a vállamra. Majd felbukkant az őrnagy és Larry. Raymond félrehúzott hármunkat.

A csapat többi tagja sem késett. Alig pár szót váltottunk, és Raymond máris elosztott minket a társai között. A lányok négy bajtársunkat fogták közre, a férfiak egyet-egyet. Silver nem volt köztünk . . .

Raymond az őrnaggyal, Larryvel és velem a lóversenypályával szemközti üres térségre sietett. Azt mondta, ott várjunk rá, amíg visszatér, azzal ismét eltűnt, és útnak indult a többiekkel Rouen felé. Zsebre vágtuk a sapkánkat, és csak álldogáltunk, figyeltük az utat.

Akkor, egészen váratlanul, két magas alak bukkant ki a sötétből, már beszélgetésük foszlányait is hallottuk. Két német tiszt tért haza a táborba, és bizonyára itt vágtak keresztül, hogy lerövidítsék az utat. Háttal fordultunk nekik, és úgy tettünk, mintha a fa tövében lenne egy kis dolgunk. A németek láttak minket, de szó nélkül haladtak el, nem törődtek velünk.

– De most aztán tűnés – mondtam, ahogy magunkra maradtunk. – Hasaljunk le ott a fal mögé, én majd meresztem a szemem, jön-e Raymond.

Lekuporodtunk egy düledező kertfal mögé, onnét kukucskáltam ki néha az útra. Végre feltűnt Raymond. – Gyorsan, gyorsan! – rendelkezett. – Jöjjenek pár lépésnyire utánam, amíg át nem érünk a hídon.

Szó nélkül a nyomába szegődtünk. Jobb felől a tábor fényei villogtak, előttünk a belváros sötét tömbje feketéllett. Fogalmunk sem volt, hány óra lehet, de tudtuk, hogy nagyon ki kell lépnünk, ha takarodó előtt akarunk eljutni – valahova.

A híd mindkét végén légvédelmi gépágyúk álltak, körülöttük német katonák. Elsurrantunk mellettük; a krautok ügyet sem vetettek ránk. Éppen egy vonalba fejlődtünk Raymondnal, és már-már gratulálni akartunk egymásnak a pompás „előmenetelhez", amikor a levegőt egyszerre pokoli üvöltés

toltotte el: vijjogó föl-le, föl-le, föl-le hangok, már-már elnémulva, aztán ismét felcsapva iszonyú fortissimóba.

Szirénák jeleztek légiriadót.

Abban a pillanatban fényszórók sugárkévéi kezdték pásztázni az eget, és a hídfőnél felállított ütegek is hevesen felugattak. Futásnak eredtünk, szűk, elhagyatott utcákon tekeregtünk, amíg végre elértünk egy nagy lakóház kapujához. A ház ablakain mindenütt zárva volt a zsalu. Raymond titkos jel szerint kopoghatott, mert a kapu azonnal kinyílt. Beléptünk, aztán fel az első emeleti lakásba. Négy társunkat találtuk ott, értesültünk, hogy a másik hármat máshová vitték, őket is egy roueni házba. Tulajdonképpen nekünk sem ide kellett volna megérkeznünk, a légiriadó miatt azonban Raymond a legközelebbi biztonságos megoldást választotta.

Bort kaptunk nyomban és szendvicset, mi pedig cigarettával kínáltuk francia barátainkat. A lakás gazdái ezután elmentek hazulról, „vendégségbe", és magunkra hagytak minket Raymond-nal.

Amikor a riadót lefújták, Raymond azt mondta, mennie kell. – Rendőrnyomozó vagyok – közölte velünk a meglepő hírt –, ezért a kijárási tilalom idején is szabadon mozoghatok. Most be kell néznem a Sûretére. Ha bárki kopogtat, ne nyissanak ajtót. Én csak reggel jövök haza, de van kulcsom. És még valamit – ha lehet, ne gyújtsanak villanyt. Eddig mindenben szerencsénk volt, de nem szabad feleslegesen kockáztatnunk. *Au 'voir!* Viszlát!

Miután elment, lefeküdtünk aludni. Az őrnagy és jómagam az ágyba, a többiek székekre, padlóra, jól betakarózva.

Dél lett, mire Raymond visszatért. Derűt sugárzott az arca, alig tudta visszafojtani nevetését.

– Min mulat annyira? – kérdeztem.

– A táborban jártam – felelte kuncogva. – A *boche*-ok* telefonáltak ma reggel a rendőrségre, és kérték, küldjük ki egy emberünket, így aztán magam mentem. Azt reméltem, hátha megölte valaki a parancsnokot, de a dolog nem volt ennyire komoly. A parancsnok – sajnos – jó egészségnek örvend. Vörös pofáját a magam két szemével láttam, ugyanis ő hívatott, és mit gondolnak, mit közölt velem, *mes amis?* Tegnap este tizenegy fogoly szökést kísérelt meg! Felháború-

* A németek gúnyneve franciául.

tó, *hein?* És tízen le is léptek, csak egyet kaptak el a drótnál. A parancsnok azt szeretné, ha a tisztet és a két tisztest minél hamarabb elkapnánk. És most nevetni fog, Georges, különösen Dunningra fáj a foga! Mert minden jel arra mutat, hogy Dunning, ez a született bűnöző, aki a favágó különítmény vezetője volt, arra használta fel kiváltságos helyzetét, hogy polgári személyekkel lépjen érintkezésbe, és megszervezze a szökést! Bizony, bizony, Georges, a *Kommandant* nagyon csalódott magában. Közölte velem, hogy elvárják ugyan a rendőrség lehető leghatékonyabb közreműködését, de a sikerben ne nagyon bízzunk. Véleménye szerint ugyanis ezt a szökést a Királyi Légierővel együttműködve követték el; valószínűleg még az éjjel felszedte magukat egy brit gép a tábor és Elbeuf között. A parancsnok úgy gondolja, hogy a légiriadó leple alatt történt a dolog. Hogy ezek a németek milyen okosak!

Mindnyájan roppantul sajnáltuk szegény Silvert, akit az utolsó, végzetes kakaóakció fosztott meg szabadságától. Raymond elbeszélésének utolsó fordulata viszont határozott derűvel töltött el minket. Hiszen ha a németek úgy vélik, felszedett minket a Királyi Légierő, aligha kutatnak majd különösebb ügybuzgalommal utánunk. Már az a tény is, hogy a dolgot a francia rendőrségre bízták, sejteni engedte: a parancsnok mossa a kezét és lemond a nagy falkavadászatról.

Raymond velünk maradt alkonyatig, azután ismét szétosztottak minket. Ezúttal egy Clarry nevű ausztrál lett a társam. Raymond mindkettőnket elvitt a házból, be a város forgalmasabb negyedébe. Útközben el kellett haladnunk egy német kantin előtt. A csehó ablakain tucatnyi kraut tekintgetett kifelé. Ittasan hujángató katonák között törtünk magunknak utat a könyökünkkel. Végre elérkeztünk egy macskaköves mellékutcából nyíló garázshoz.

Raymond újabb morzekopogása következett az ajtón; azonnal bebocsátottak minket. Átmentünk a garázson, be egy ajtón, onnan vaslépcsőhöz jutottunk, felmentünk egy fordulót, végül újabb ajtón keresztül érkeztünk el a lakásba. Némi viszolygással észleltem, hogy a garázsban álló kocsik java részén horogkereszt virít. Német törzskocsik voltak.

A szobában, ahová eljutottunk, egy fiatal férfi és egy fiatal lány várt minket. Azonnal felismertem őket. Gyakran integettek nekünk az elbeufi úton és a rue Madeleine-en, még

favágó korunkban. Láthatóan megörültek nekünk most is, és igazán pompás vacsorával kínáltak. Amíg ettünk, Raymond távozott.

A fiú meg a lány vacsora után felvitt minket egy kényelmesen berendezett padlásszobába. A kandallóban égett a tűz, és szép halom fa állt a rács mellett. – Most itt fognak lakni – mondta a lány. – Ne jöjjenek le, amíg Raymond, vagy közülünk valaki fel nem megy magukért. Holnap találkoznak a szüleimmel és a nővéremmel. Az ennivalót mindig felhozzuk maguknak, csak vacsorázni jönnek le. Itt tökéletes biztonságban lesznek, amíg betartják az utasításokat. A garázst a *boche*-ok használják, és egész nap dolgoznak. Velünk azonban nem érintkeznek. Raymond minden nap eljön majd látogatóba, amíg útnak nem kell indulniuk. És most: *Bonne nuit et dormez bien!* Jó éjszakát, aludjanak jól!

Öt napig laktunk a kéjpadláson, nagylelkű vendéglátóink pedig igazán remekül gondoskodtak rólunk. Megtudtuk, hogy a környéken valósággal hemzsegnek a németek. Napközben a garázsban dolgoztak, este az alig húsz lépésre álló kantinban mulattak. A szomszéd házban irodáik voltak, és a garázs mögött még mit tudom én, mijük. A család a kifejezés mindkét értelmében a benzineshordók tőszomszédságában játszott a tűzzel, mégis készségesen vállalták a veszélyt, és amikor búcsúzásra került sor, alig akartak megválni tőlünk. A garázstulajdonos a háború után magas kitüntetésben részesült a francia polgári hatóságok részéről, mert segített két szövetséges hadifogoly bújtatásában. Csak annyit mondhatok: megérdemelte.

Egyik este – meglepetésünkre – Raymond visszavitt minket abba a lakásba, ahol első szabad éjszakánkat töltöttük. Az őrnagy meg a többiek már vártak ránk. Lefényképeztek bennünket, ujjlenyomatot vettek tőlünk, és rövidesen megkaptuk hamis papírjainkat: igazolványokat és más áldokumentumokat. Az őrnagyról lekerült a túlságosan feltűnő kalózkötés, és sokkal szolidabb szemüveg került a helyére: az egyik lencse közönséges ablaküveg volt, a másik tejüveg. Megpróbálta a bajuszát is befesteni, az eredmény azonban nem volt valami megnyugtató – bár azt mondják, a *zöld* szín nyugtatólag hat a kedélyekre!

Raymond aznap este közölte, hogy másnap vonattal Dijonba megyünk. Dijon volt az utolsó nagyváros a megszállt

övezeten innen, a vichyi Franciaország előtt. Újabb csoportbeosztás következett. Az őrnaggyal és Larryval Raymond csoportjába kerültünk. Detektívünk szemében félig mókás, félig komoly fény villant, amikor az őrnagy zöld bajuszára nézett, és azt mondta, nem ártana egy kicsit elszürkülnie . . .

Másnap reggel a mi csoportunk indult utolsónak az állomásra. Mint Raymond mondta, jegyeinket már megváltották. Párosával sétáltunk be az állomásig – Raymond ment elöl az immár borotvált képű őrnaggyal, pár lépésnyire mögöttük haladtunk Larryval. Amikor a roueni pályaudvar impozáns homlokzatához közeledtünk, Larry oldalba bökött, és felhívta figyelmemet egy tündöklően katonás megjelenésű férfiúra, aki az egyik bejáratnál állt és két snájdig hadnaggyal csevegett.

A német táborparancsnok volt az, Martin ezredes . . .

Kilencedik fejezet

A VICHYI FRANCIAORSZÁGBAN

Raymond és az őrnagy okos kis jobbra át!-tal elkanyarodott a veszélyes irányból, és eltűnt az árkádok alatt. Larryval követtük példájukat, szintén a másik bejáraton léptünk az állomás területére. Hatalmas volt a tolongás odabenn, polgári személyek és katonák vegyesen; így nem volt nehéz elveszni a tömegben. Sötétkék baszk sapka takarta vörös üstökömet. Raymond megpróbált rábeszélni, hogy fessem be a hajamat, de az őrnagy zöld bajuszától elment a kedvem.

A vonaton külön kocsik voltak katonák és polgári személyek számára. Amikor elfoglaltuk a helyünket, óvatosan körülnéztünk, társainkat kerestük a tekintetünkkel, de nem árultuk el semmiképp, hogy hozzájuk tartozunk. Raymond, aki az ablaknál maradt egészen vonatindulásig, közölte, hogy a parancsnok nincs már a bejáratnál. Csak azért imádkoztunk, hogy ne legyen a vonatunkon sem.

Zavartalan utunk volt Párizsig. A Gare St. Lazare-on kiszállva ismét csoportokba verődtünk; Raymond tájékoztatott minket, hogy most már nem találkozunk társainkkal egészen

addig, amíg el nem érünk egy kis gazdaságot a megszállt övezet és a vichyi Franciaország határán. Metróra szálltunk, ott zsúfolódtunk német katonák és arrogáns gestapósok között. A Gare de Lyonon szálltunk fel a dijoni vonatra.

Hat órával később már burgund földön ügettünk, Côte-d'Or megye székvárosában. Alkonyodott. Raymond szerint eszményi időpont arra, hogy átlépjük a megszállt és a félig-meddig függetlennek maradt országrészek határát. Bár a határátlépés tilos volt, naponta százan meg százan keltek át azon a helyen, ahová mi is igyekeztünk.

Keskeny dülőúton haladtunk, magas nyárfák között, így érkeztünk el egy kis majorhoz. Azon túl homályosan látszott a fehér útsorompó, meg a fel s alá járkáló német őr. Raymond beterelt minket a tanyaudvarra, ott kellett bevárnunk a csoport többi tagját. Kettesével, hármasával érkeztek, és amikor mindnyájan együtt voltunk, megkaptuk az eligazítást, hogyan történik majd az átkelés.

Libasorban kellett kiosonnunk a csűr fala mellett, ahonnét jól láthattuk a sétálgató őrt. Jobb felé és bal felé egyaránt huszonöt méternyire távolodott el mindig az útsorompótól. Mindössze azt kellett megvárnunk, hogy háttal legyen nekünk, azután lábujjhegyen odaosonni a fehérre meszelt rúdhoz, átbújni alatta és eltűnni a túloldali bokrok közt.

Nevetségesen egyszerű volt ez a feladat. Valahányszor az őr elhaladt előttünk, egy-egy emberünk kiugrott, és mire a gyanútlan kraut visszafordult, a szökevény már ott lapult Pétain marsall birodalmában. Én zártam a sort. Ahogy átbújtam a korlát alatt, az őr váratlanul megfordult és észrevett. Elindult az út kozepe felé, és fenyegetőleg rázta az öklét. Fegyverét is kibiztosította, gondosan célzott. Raymond-tól tudtuk, hogy az őroknek nem szabad átlőniük meg nem szállt területre. Így aztán még orrot is mutattam neki, mielőtt eltűntem. Hadd ugassa dühében a holdat az égen.

Jó száz méterrel távolabb leültem egy kidöntött fatörzsre, és rágyújtottam. Egyszerre körém gyűltek a többiek. – És most irány Lyon, *mes amis* – mondta Raymond azonnal. – Azután pedig, bármennyire élveztem is ezt a kis kirándulást, el kell válnunk. Most megint vonatra szállunk. Pár kilométerre innen van egy feltételes megállóhely. Kora reggel már Lyonban leszünk.

Vonatunk Chalon-sur-Saône-ban, Tournusban, Mâconban és

Villefranche-ban állt meg, s aztán már ott is voltunk a lyoni Gare de Vaise-en. És alig múlt éjfél. Az éjszakát kopott szállodában töltöttük; Raymond ismerte a tulajdonost. Igazi angol reggelit kaptunk – sonkát tojással! –, így indultunk az angol konzulátusra. Az őrnagy személyes ismerőse volt a konzul, ezért Raymond beleegyezett, hogy Bob menjen előre, ismertetni a helyzetet. Ott vártuk a Saône hídján. A kőkorlátra támaszkodtunk, bámultuk a vizet. Hirtelen úgy éreztük: békét kötöttünk a világgal, és hihetetlen biztonságban vagyunk.

Az őrnagy alig félórán belül visszatért. – Nos, figyeljenek csak – kezdte. – A barátommal semmi baj, csak a brit konzulátus nem működik többé önálló egységként. Konzulunk az amerikai konzul égisze alatt tevékenykedik, ő meg kis híján lebabázott, ahogy megmutattam magukat az ablakból. Lyonban hemzsegnek a Gestapo besúgói. A konzul tehát azt kéri, menjünk a fenébe erről az átkozott hídról, de mielőbb. Jöjjenek utánam, de csak egyesével, irány a konzulátus. Lépés indulj!

Átballagtunk az ébredező hídon, azután be a konzulátusra. Az őrnagy valami váróhelyiségbe kalauzolt minket, ő maga eltűnt egy ajtó mögött. Pár perc múlva visszatért, közölve, hogy az amerikai konzul Larryt és engem kéret elsőnek.

Ahogy a szobájába léptünk, a konzul első kérdése ez volt:

– Szabad megnéznem a hadifogoly-bilétájukat?

Előhalásztuk, átnyújtottuk neki a bilétánkat.

– Nos hát, ilyesmire a jövőben nem lesz szükségük – mondta. – A biléták végső nyughelyükre kerülhetnek – ott kint a folyóban. Hever ott már egynéhány. Remélem, ez volt utolsó kapcsolatuk a krautokkal. Biztonságos szálláshelyre kerülnek, ott várnak pár napot, amíg továbbutazásukat megszervezzük. Társaik is Lyonban lesznek, de más-más helyen. Majd Angliában találkoznak!

Ezután átadott minket a brit konzulnak, aki gratulált szökésünkhöz. Elmondta, hogy ő ugyan nem tevékenykedhet többé hivatalosan, de az amerikai konzul segítségére teljes mértékben számíthatunk.

– És most menjenek le a lépcsőn, a bejáratnál várja magukat az autó, szálljanak be. Két barátjuk már beült. Egyebekben próbáljanak úgy viselkedni, mintha a lehető legtörvényesebb körülmények között tartózkodnának a városban. De ne játsszák a bámuló turistát. Ha bárki megszólítja magukat, bó-

lintsanak méltóságteljesen, és ne szóljanak egy mukkot sem. Tudjuk például, hogy a konzulátustól jobbra álló épületbe Gestapo-ügynökök járkálnak. Hát csak óvatosan!

Lementünk a kocsihoz, ahogy mondta, ő is beszállt utánunk, elindultunk. Két ausztrál társunk valóban bent ült már. A konzul tekervényes útvonalon haladt, majdnem mindvégig mellékutcákon, és aggódva pillantgatott a tükörbe, nem követnek-e minket. Elégedetten nyugtázta, hogy „egyedül vagyunk"; akkor gyorsan odakanyarodott egy nagy házhoz a város előkelő negyedében.

Pillanatokon belül megismerkedtünk a ház tulajdonosával is: egy orvosnővel, aki édesanyjával lakott a házban. A konzul röviden tájékoztatta, kik vagyunk, és azt is közölte, nagyjából meddig fogunk a házban tartózkodni. Aztán eltávozott, hogy a többiek ügyét is elintézze.

Háziasszonyunk pazarul berendezett hallba vezetett bennünket.

– Kérem, érezzék magukat otthon, ameddig csak Lyonban lesznek – mondta. – Anyámmal együtt gondoskodunk magukról, és mindent megteszünk, hogy elfelejtsék német fogságban szerzett szörnyű élményeiket. Ne feledjék, orvos vagyok, ezért ha bármire szükségük van, forduljanak hozzám bizalommal. De hát először is, hadd mutassam meg a szobáikat. – Larryhez és hozzám fordult. – Lássuk csak – maguk a káplárok, ugye? Őrvezetők? Nem baj. Kérem, jöjjenek velem.

Pompás hálószoba következett, hatalmas dupla ággyal, az orvosnő pedig megmutatta a fürdőszobát is, ahol egy üvegpolc tele volt toalettholmikkal; még két borotva is akadt. Ezt követte a ruhaszemle. Két civilruhát kaptunk, Larry szürke öltönyt, én sötétkék krétacsíkosat.

A fiókokban találnak tiszta fehérneműt, inget – mondta háziasszonyunk, mielőtt magunkra hagyott a budoárban. – Ha elkészültek, kérem, fáradjanak az ebédlőbe.

Megtisztálkodtunk Larryvel, élveztük a forró fürdőt, és csak úgy dőltünk a nevetéstől, ahogy megpillantottuk egymást civilben. Röpködtek a vidám megjegyzések, amikor leértünk a hallba és a két ausztrált is hasonló gentlemanként láttuk viszont.

És az ebéd! Az micsoda gyönyörűség volt! Déli egykor ültünk asztalhoz, de még négykor is ott beszélgettünk, mókáztunk, konyakoztunk. Kedves háziasszonyunk leült a zongorá-

hoz. Remek programját megnyugtató Debussyvel kezdte, de a „Táncolj Matilda" ugrabugrálós változatával fejezte be. Később, amikor három barátnője is befutott, a rádiót kapcsolta be, rádiózenére táncoltunk. Aznap este civilizált lényekként tértünk nyugovóra.

Négy napig laktunk az orvosnő házában. Számtalan kedvességét még azzal is tetézte háziasszonyunk, hogy iránytűvel és órával szerelt fel bennünket – további útunkra. Az iránytűt és az órát kisorsoltuk; szerencsém volt, enyém lett az óra.

A konzul másodnap meglátogatott minket, és elvitte a két ausztrált. Közölte velünk, hogy spanyol turistautunk csaknem teljesen biztosított; reményét fejezte ki, hogy negyvennyolc órán belül indulhatunk.

Negyednap újra eljött. Először is átnyújtott mindegyikünknek egy köteg százfrankost. Azután térképet adott nekem.

– Barátaikról már gondoskodtunk, most magukon a sor – mondta. – Ezen a térképen feltüntettük, milyen útvonalon érhetik el a spanyol határt. Menjenek Perpignanba. Háziasszonyuktól megkapják a vasúti jegyeket. Gondolom, Avignonban még át kell szállniok, de aztán aligha lesz bármi nehézség. Ha megérkeznek Perpignanba, onnét busz indul a spanyol határra. A buszvezetőnél – aki egyben a jegyeket is kezeli – érdeklődjenek Céret városa felől. Adják oda neki a viteldíjat, és még ötszáz frankot külön. Megérti, ne féljenek. És tökéletesen megbízhatnak benne. Jó néhányszor csinált már ilyen fuvart. A többi utassal ne álljanak szóba. A sofőr majd szól, hol kell leszállniuk. Ha ez megtörtént, menjenek a völgyben – a térképen majd megtalálják – egészen a hídig. Ha a kis folyón átkeltek, spanyol földön járnak. De nagyon fontos, hogy legalább harminc kilométernyire behatoljanak Spanyolországba, mielőtt jelentkeznek a hatóságoknál. Máskülönben megeshet, hogy szépen visszatoloncolják magukat a határra és átadják a francia rendőrségnek.

– Tegyük fel, sikerül benyomulnunk harminc kilométernyire – kérdeztem ekkor. – Mi lesz utána? Ha közöljük a spanyolokkal, hogy angolok vagyunk?

– Bedugják magukat a legközelebbi dutyiba – hangzott a nem túlságosan biztató válasz. – De ettől ne fájjon a fejük. Kérjenek papírt-írószert, és értesítsék Gibraltár kormányzóját. A levelet a hatóságok eljuttatják a címre, magukat pedig egy

héten belül garantáltan átadják a gibraltári angoloknak. Egyéb kérdés?

– Van – mondtam. – Láthatnánk-e újra Raymond-t, a francia detektívet?

– Sajnos, aligha. Raymond már elindult Rouenba. Mi azonban a maguk nevében is köszönetet mondtunk neki remek munkájáért. Igaz is: üzent valamit maguknak. Ha a háború után bármikor Rouenban járnak, keressék meg. Ha nem találnák, kérdezzék meg – az első rendőrt!

Ekkor az amerikai azt tanácsolta, igyekezzünk jót aludni, mielőtt este tízkor értünk jön. Az avignoni vonat zsúfolt lesz és kényelmetlen. De Perpignanig már jobb körülmények között utazhatunk tovább, tette hozzá.

Ahogy eltávozott, végigheveredtünk az ágyon, de olyan izgalom markolászta a torkunkat, hogy alvásról szó sem lehetett. A térképet tanulmányoztuk, főleg a spanyol terepszakaszt; és úgy döntöttünk, hogy ha a határon átjutunk, Figueras felé vesszük utunkat.

Háromnegyed tízkor megérkezett a konzul autója. Az orvosnő és édesanyja finom ennivalót csomagolt nekünk az útra. Szomorú volt az elválás; különösen az öreg hölgy számára, aki rajongásig megszerette két angolját. Így is emlegetett minket: *mes deux anglais*. Csodálatos emberek voltak háziasszonyaink.

A vonaton nem akadt ülőhely, így hát a folyosón ácsorogtunk, és kinéztünk az ablakon, amíg el nem indult a szerelvény. Utolsó lyoni emlékünk: ahogy a konzul ott áll egy hatalmas, háború előtti plakát előtt, amely a VIGOR-tablettát hirdeti. Keze mintha a V betűre mutatott volna, amint mosolyogva integetett utánunk. Victory – Győzelem!

Vienne után megritkultak az utasok a folyosón, és ekkor legalább ott végigheverhettünk, hogy pár órát aludjunk. Avignonban átszállva már nem volt nehéz ülőhelyet találni. Megreggeliztünk, hajnalok hajnalán; de a húsos tekercs és a – valódi! – vaj mennyeien ízlett, hát még amikor egy kis vörösborral is leöblítettük. Aztán megint elszundítottunk, és már Perpignanban ébredtünk, fél kilenckor.

Először is a buszpályaudvart kerestük meg – nagy négyszög alakú térség volt, ahol már ott állt néhány autóbusz. Az egyik mellett jól megtermett, bajuszos férfi olvasta a reggeli lapot, overallja csupa zsírfolt és olaj, de a tartása a lehető legöntudatosabb. Odamentem hozzá.

– Céret? – kérdeztem.
– *Ici* – felelte tömören.
– *A quelle heure?* Hány órakor?
– *Dix heures et demie.*
– *Pour prendre une tasse de café?* – tudakoltam pompás franciaságommal, mármint azt, hogy ihatnánk-e még egy csésze kávét.

Fürkészően nézett rám. – *Là* – horkantotta aztán, kis kávézóra mutatva a tér túloldalán. Majd megint keményen végigmért, vállat vont és olvasott tovább.

Mondtam Larrynek, van még másfél óránk, azzal átvágtunk a téren, a kávézóba. Jólesett a kávé, megettük hozzá maradék szendvicseinket. Majd egy kis városnézés következett: a Citadelle, a nagy bicikliaréna, a Têt folyó partját szegélyező impozáns platánfasor; és nagyon élveztük a sétát az Avenue de Grande Bretagne-on! Azt ugyanis Nagy-Britanniáról nevezték el. Tíz óra húsz perckor érkeztünk vissza a buszpályaudvarra.

A sofőr még mindig ott álldogált az üres busz mellett. Kiolvasta az újságot, és most töprengve pöfékelt kurta borostyánpipájából. Úgy döntöttem, addig adom oda a pénzt, amíg az utasok nem nagyon tolonganak.

– Céret – mondtam tehát. – *Deux simples.*

Átvette a bankjegyköteget, megpörgette a bankók szélét, aztán az egészet úgy, ahogy volt, belegyömöszölte dagadó bőrtárcájába.

– *Bon.* – És fejével a busz hátsó vége felé intett. – *Mettez-vous à l'arrière.* Üljenek be hátra.

Becsusszantunk két hátsó ülésre, és vártunk. Figyeltük a sofőrt. Hirtelen beugrott ő is a buszba. Hátrasietett, fölénk hajolt, és azt mormolta angolul: – Szólok Céret-nél. Addig egy szót se. Az első megálló, innét egy órányira, a csendőrőrs. A csendőrök ellenőrzik az igazolványokat – de nem mindenkiét. Maguk alszanak! A csendőrök magukat nem zavarják. Céret-nél gyorsan kiszállnak a buszból, és elindulnak a völgyben. Sok szerencsét!

Olcsó dohány- és fokhagymabűz terjengett körülöttünk. Sofőrünk odasétált a vezetőüléshez, feje búbjára biggyesztett egy csúcsos sapkát, majd közönyösen nézegetni kezdett kifelé a szélvédőn. A busz lassan megtelt, és pontban tíz óra harminc-

kor el is indult. Irány: a Pireneusok, azon túl pedig – semleges terület! Hátradőltünk az ülésen, alvást színleltünk.

Amikor a busz lassítani kezdett, félig hunyt szemhéjam alól óvatosan kitekintettem az ablakon. Alig húsz méternyire előttünk másik busz haladt, és egy csendőr épp integetett neki nagy lustán, hogy álljon meg. Láttam a társát, aki a felemelt sorompó felé tartott, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy leeressze.

Sofőrünk hirtelen gázt adott, a kocsi felgyorsult, elhúztunk a másik busz mellett, amely megállt. Ahogy a két busz egy pillanatra egy magasságba került, bepillantottam az álló jármű ablakán. Döbbentem láttam: utasai között ott voltak menekülő társaink!

A másik csendőr a sorompó felé rohant. A hosszú fehér rúd már ereszkedett lefelé, buszunk azonban még átsurrant alatta. Mindkét „közeg" dühösen kiáltozott utánunk, öklét rázva, de sofőrünk rendíthetetlen nyugalommal hajtott tovább, sőt dudájával egész kis hangversenyt rendezett a faképnél hagyottak tiszteletére.

Az első megálló alkalmasint még csak a külvárosban volt, mert barátunk hátrasandított, és alig észrevehetően megrázta a fejét: „Nem!" A buszból elsőnek egy férfi és nő szállt kisietősen; ők közvetlenül előttünk ültek. Még néhány utas kászálódott; csomagokkal-batyukkal tülekedtek kifelé az ülések között. Mereven ültünk, csendben káromkodtam, hogy ennyi időt kell itt vesztegelni.

Mielőtt a lekászálódás befejeződött volna, a sietős férfi és nő újra feltűnt odakint. Futva jöttek, mögöttük két csendőr. Ránk mutogattak, és franciául hadartak valamit. Mindenesetre a csendőrök beszálltak a buszba és elindultak felénk.

– *Votre carte d'identité, Monsieur* – mondta egyikük.

Elővettem és magabiztos *Voilà* kíséretében átadtam a csendőrnek hamis személyazonossági papíromat.

Egy pillantig tanulmányozta, majd összecsukta és visszaadta a könyvecskét. – *Bon.* – mondta, s azzal Larryhez fordult: – *Et la vôtre, Monsieur.*

Larry igazolványán már egy kicsit hosszasabban elidőzött, hol a fényképet nézte, hol őt, és igen komoly kétségei támadhattak. Lassan zsebre vágta a könyvecskét, kezét Larry vállára tette, s így szólt: – *Accompagnez moi.* Jöjjön velem.

Larry ekkor végzetes hibát követett el: tanácstalanul felém

fordult. A csendőr gyorsan megértette ezt a pillantást. – *Ah, vous êtes ensemble!* – kiáltotta. – *Venez tous les deux.* Szóval együtt vannak! Jöjjenek mind a ketten.

Ahogy lekászálódtunk a buszról, az egyik csendőr megveregette feljelentőnk hátát, és azt mondta neki: – *Bon!* – A nő elégedetten vigyorgott, majd újabb pergőtűzszerű tirádát vágott ki franciául, amiből egy szót sem értettem. Így még ma sem értem, mi keltette fel gyanúját személyünkkel kapcsolatban.

Elindultak velünk az úton a helyi csendőrőrsre. Mivel az őrmester nem volt az irodán, az egyik csendőr maga vállalta a vallató szerepet. Baljós hangon kérdezte: – *Vous êtes anglais?* Angolok?

– *Non.*

– *Prisonniers des Boches?* A boche-ok foglyai?

– *Non.*

Már majdnem összeállította harmadik kérdését is, amikor újabb csendőr érkezett, kellemes arcú fiatal nővel. A nő elbűvölő mosolyt vetett Larryre és rám.

– Beszélek angolul – kezdte –, és segíteni szeretnék maguknak, ha tudok. Azt hiszem, a rendőrség támogatására is számíthatnak, ha őszinték velük. Tehát: ugye, angolok?

– Igen – feleltem vigyorogva.

– Hadifoglyok? A németektől szöktek meg?

– Igen.

– Hol jöttek át a demarkációs vonalon?

– Dijon közelében.

– Segített maguknak valaki?

Haboztam. Azután úgy gondoltam: hátha éppen ezzel nyerem meg ügyünknek a csendőröket . . . és azt feleltem: – Igen. Egy francia rendőrnyomozó a Sûrétéről.

Gyors eszmecsere következett a csendőrökkel, majd a nő ismét hozzám fordult: – a helybeli rendőrség hajlandó segíteni maguknak. Hova mennek?

– A spanyol határra.

A nő most a legidősebb csendőrhöz fordult. A csendőr ünnepélyes arccal hallgatta, felénk pillantott, arcán rokonszenv tükröződött. Ahogy a nő befejezte a mondókáját, a rend őre megvonta vállát, széttárta a kezét, és előrefittyesztett alsó ajkával csak franciásabbá és nyomatékosabbá tette a végzést, miszerint csináljon velünk a nő, amit akar, de gyorsan.

– Látják? – fordult felénk a nő diadalmasan. – Szabadok, menjenek. Csak maradjanak mindig a főút mentén, amíg oda nem érnek, ahol egy ösvény elágazik jobbra. Azon menjenek tovább, egészen addig, ahol egy fahíd vezet át a folyón. Ha átmennek a hídon, Spanyolországban vannak. – És – *bon voyage!*

Megköszöntük neki, és már indultunk az ajtóhoz. Kinyitottuk – ebben a pillanatban egy kis tökmag rendőr őrmester alakjában bukott be rajta a végzet! Azonnal megállított minket, pár másodperc alatt feltett vagy egy tucat kérdést, amelyek úgy hangzottak, mint a géppuskaropogás. Csücsörített, disznószemeivel hol Larryre meredt, hol rám. A nő könyörgött, a csendőrök feszengtek, toporogtak. Amikor azonban az őrmester felelt a nőnek, a hangjából is megértettem, hogy sorsunk végleg megpecsételődött.

– Azt mondja, nem engedi el magukat – tolmácsolta a nő sápadtan. – Internáló táborba kerülnek, ahol már sok hadifoglyot őriznek. Azt parancsolja, hogy ürítsék ki a zsebeiket.

Előkotortuk zsebünkből a sok ezt-azt, ami velünk volt, és két kis halomban az őrmester asztalára raktunk mindent. Az én holmim közt ott díszelgett a konzul térképe is.

Hirtelen úgy éreztem, nagyon kellemetlen lenne, ha a brit konzul bármiképpen belekeveredne az ügybe, ezért megkérdeztem tolmácsnőnket, nincs-e vécé az épületben. A nő rövid tanácskozást folytatott az őrmesterrel, aki a szoba sarkából nyíló ajtóra mutatott. Ostobán azt motyogtam: – *Papier!* – s azzal felmarkoltam a térképet. Valóban papírból volt... Eltűntem a vécében. A vécé a műfaj legegyszerűbb változatát képviselte: egy lyuk a padlón, előtte enyhén emelkedő lábhely. Furcsa érzések közepette odaterpeszkedtem a lyuk fölé, aztán széttéptem és utolsó útjára küldtem a térképet. Majd megeresztettem a vizet; zubogva árasztotta el a porcelán tálat, és terepismereteink elvitorláztak... Mire visszaértem a szobába, a nő már nem volt ott. Az őrmester láthatóan azzal foglalkozott, hogy embereit leckéztesse, Larry pedig azzal, hogy az asztalra pakolt kis halmokból még kihalásszon egy búcsúcigit.

Aztán levittek minket egy szinttel lejjebb, és külön-külön cellákba zártak. Az egyik csendőr hozott egy csésze iszonyú kávét meg egy darab kenyeret; egy óra múlva azonban ismét felvittek minket, és kaptunk meleg ételt, amelyet tolmácsnőnk készített. Látszott rajta, mennyire sajnálja, hogy

őrizetbe vettek minket, bár, mint megjegyezte, az internáló tábor, ahová kerülünk, viszonylagos kényelméről és tisztaságáról nevezetes. Nekünk a St. Hippolyte-du-Fort név nem mondott semmit.

Másnap reggel bilincs került a csuklónkra, így vittek ki a vonathoz. Narbonne-on és Béziers-n át utaztunk, és a montpellier-i Grande Gare-on szálltunk át, ahol a fegyveres zsandárok meghívtak minket egy kávéra. Végül aztán leszálltunk St. Hippolyte-du-Fort-ban, és elindultunk az állomástól hegynek föl, amíg elérkeztünk egy nagy piszkos, szürke, komor épülethez. Az épület a főúton állt. A csendőrörök bedörömböltek a nagy, kétszárnyú ajtón, amelyet egy francia katona tárt ki előttünk. Átvette őrzésünket, bevitt az őrszobára, adott teát, kenyeret és egy szelet marhahúst.

Öt perccel érkezésünk után már jött is az internált brit katonák rangidős tisztje és helyettese; mindketten a Királyi Légierő volt tisztjei.

– Fiúk, menjenek fel az emeletre, ha ettek – mondta a rangidős tiszt, miután üdvözölt bennünket megérkezésünk alkalmából. – Ma éjszaka ott alusznak. Reggel felveszik az adataikat, és az orvostiszt is megvizsgálja magukat. Azután jelentkeznek a francia parancsnoknál. Ha ő is végzett magukkal, megkapják szálláshelyüket. – Elvigyorodott, és hozzátette. – Az lesz ám csak a meglepetés. De hadd rontsam el inkább: ott találják néhány ismerősüket. Tegnap este érkeztek. Kitalálták? Régi roueni bajtársaik! *Társaik a baj*ban . . .

Tizedik fejezet

NEGYEDSZER IS MEGPRÓBÁLOM . . .

Mogorva francia katona ébresztett minket, hozta a leghitványabb reggelit, amit csak Stalag VIII/B-s korunk óta ettem – káposztalé ízű kávéfőzetet és egy darab majdnem fekete, de teljesen szalonnás kenyeret. Megmutatta a mosdótálat, és közölte, hogy fél óra múlva értünk jön, hogy a kórházrészlegbe vigyen minket orvosi ellenőrzésre. A kenyérből legyűrtünk pár

falatot, a többit kihajítottuk az ablakon. A kávéval a vécét öblítettük ki.

Nagyjából megtisztálkodtunk, már jött is az őr, és vezetett. Keresztülmentünk egy udvaron, be egy kis négyzetes alaprajzú épületbe. A doktor alaposan megvizsgált mindkettőnket, így kerültünk a francia parancsnokhoz. Ott találtuk a Királyi Légierő előző nap megismert két tisztjét is. A francia parancsnok rövid eligazítást tartott: milyen viselkedést várnak el tőlünk, internáltaktól; hangsúlyozta, hogy a vichyi kormány rendelkezik személyünkkel, azután a két brit tisztre bízott bennünket.

A repülősök elvittek minket leendő szálláshelyünkre. Ők elmentek, mi ottmaradtunk. De alaposan . . .

Ahogy a barakkba beléptem, Jimmy Matthewst pillantottam meg elsőnek. Azt se tudta, hova legyen örömében. Azonnal mesélni kezdtük egymásnak a Lyon utáni élményeket. Lassacskán a többiek is befutottak. Történetük hasonlított a miénkhez. Őket is csendőrök kapták el a spanyol határ előtt. Jimmy úgy tudta, hogy az őrnagyot maga az amerikai konzul vette gondjaiba, és külön úton, a csak tiszteknek fenntartott marseille-i vonalon menekítette. Reméltük, legalább Bobnak sikerült talán . . .

Gyorsan megállapítottuk, hogy a szokásos sorakozóktól eltekintve St. Hippolyte-du-Fort-ban egyáltalán nem is olyan borzalmas az élet. Hamarosan érkezni kezdtek a Vöröskereszt csomagjai, én például mindjárt az első pakkban megkaptam életem legpompásabb civil cipőjét! Dolgoznunk nem kellett, legfeljebb a magunk javára: a barakkok minimális tisztaságának, „civilizációs szintjének" fenntartása érdekében. A többi időt kártyázással, minden szervezeti formát nélkülöző összejövetelekkel töltöttük; sőt azt is megengedték nekünk, hogy megfelelő felügyelet mellett elfocizgassunk a táboron kívül elterülő nagy üres térségen.

Volt a táborlakók közt egy városombeli, Stoke on Trent-i fiú, ő mesélte, hogy egy hónappal korábban az internáltak még a városba is kimehettek néha, élvezni a kis zug még kisebb zugait, de a parancsnok kénytelen volt betiltani a dolgot. A helybeli franciák tiltakoztak; az internáltak ugyanis jócskán felöntöttek a garatra és „meg nem engedett módon" viselkedtek a hölgyekkel. Elmesélt egy szerelmi történetet is: Stevens kozlegény meg egy francia lány románcát, ezek ketten egymás-

ba szerettek, a hivatalos eljegyzés is megtörtént, és a parancsnok engedélyével a lány hetente egyszer felkeresheti a barakkban a közlegényt.

Hittem is, meg nem is; amíg aztán – lássunk csodát! – pár héttel érkezésem után a házasságra is sor került! A parancsnok kegyesen engedélyezte, hogy a fiatal pár három napot együtt töltsön. Stevens számára ennél szebb „áldást" nem is lehetett elképzelni. A parancsnok azért gondoskodott zsenge boldogságuk őrzőangyaláról is: a tábor egyik őrének naponta kétszer rájuk kellett zörömbölnie, ellenőrzendő, megvan-e még az ifjú férj. A harmadik nap végeztével hazakísérte őt a paradicsomkertből . . .

Panaszunk, végül is, csak a francia konyhára volt. Nem találtuk sem elegendőnek, sem ízletesnek. De a vöröskeresztes csomagokban kapott ennivalóval jól kiegészíthettük a mindenkori porciót, így azután még mindig jobban jártunk, mint sok millióan akkoriban . . .

Egy hónapig éltünk így. Aztán elköltöztettek minket. Az internáltakat – 240-en voltunk – a vasútállomásra vitték, négyöt kilométernyire a tábortól, majd különvonattal Nizzába. Eszményi volt az idő, és megfelelő körülmények között igazán kész gyönyörűség lett volna ez az útvonal: Nîmes, Arles, Marseille, Toulon, Cannes – erdős hegyoldalak a szépséges villákkal, bal kéz felől, és a Földközi-tenger partja jobbról. Így azonban? Bűnös közönnyel szemléltük a pompás panorámát. Nem a jelenben éltünk, hanem a közvetlen előttünk álló jövőben. Miféle új börtön vár ránk? Milyenek lesznek ott a körülmények? Nyílik-e mód újabb szökésre?

A Gare du Sud-France-ról francia katonai buszokkal indultunk tovább rendeltetési helyünkre; kanyargós hegyi utakon haladtunk a Nizzától tíz kilométernyire keletre, pár száz méterrel a Col d'Eze fölött álló Fort de la Revère-be. A buszok ötven méterrel az erőd alatt álltak meg, és ahogy közeledtünk, a doveri vár járt az eszemben. Nagy, szürke kövekből épített erőd volt a Revère, felvonóhíddal, amelyet azonnal le is bocsátottak előttünk. A híd alatt mély, kiszáradt árok tátongott.

Átdübörögtünk a felvonóhídon, besétáltunk a boltíves kapu alatt a nagy várudvarra. Álldogáltunk, nézelődtünk, amíg végre megjelent a színen, tolmács kíséretében, a francia parancsnok.

Tolmácsa révén a parancsnok üdvözölt bennünket az erődben és reményét fejezte ki, hogy jól fogjuk érezni magunkat igazgatása alatt. Sajnálattal említette, hogy kíséret nélkül nem hagyhatjuk el az erődöt, de bizonyosra vette, hogy így is megtaláljuk az időtöltés legmegfelelőbb módozatait, szabadulásunk idejéig. A várárkon túl volt egy futballpálya is, ott játszhatunk, mondta a parancsnok, ha akad éppen szabad őr, aki fölügyel ránk. Szervezett munkacsoportok nem lesznek, de a parancsnokság elvárja, hogy a szokásos tábori tennivalókat ellássuk, körleteinket tisztán és rendben tartsuk. Befejezésül közölte, hogy a hálótermek a boltíves bejárat két oldalán találhatók; az egyik oldalon laknak majd a tisztek és a tisztesek, a másikon – termenként egy-egy tiszthelyettessel – a közlegények.

A két légierős tiszt ezek után megcsinálta a hálótermi beosztást, és beköltözhettünk kvártélyunkba. A boltíves kaputól bal kéz felé nyíló szobasort kaptuk. Hosszú folyosóról nyíltak a szobák, a folyosónak egyetlen rácsos bejárata volt: a kapu boltíve alatt. A hálóhelyiségek mind balra nyíltak a folyosóról, és mindegyiknek a végén franciaablak volt, amely kis erkélyre vezetett; az erkély a vár árkára nézett. Maga a folyosó újabb, kétszer egy méter húszas, téglalap alakú rácsajtóba torkollt; ezt a rácsot mindig zárva tartották. Az erkélyre kimehettünk, onnét azonban a bolond is láthatta, hogy a várárkon keresztül szökést megkísérelni nem a legajánlatosabb. A fal is túlságosan meredek volt ahhoz, az árkot és környékét pedig állandóan figyelte a kapuőrség.

Reggel és este sorakozó volt, ellenőrzéssel; az esti ellenőrzés után a rácsajtókat ránk zárták, hajnali ébresztőig. Hetente kétszer-háromszor futballozhattunk az árkon túl, de mindig voltak velünk fegyveres francia őrök. Felügyelettel jártunk tobozt gyűjteni; a tobozokkal fűtöttünk, mert hiába tavaszodott; hétszáz méter magasban laktunk, és hidegek voltak az éjszakák. Ezen kívül nem is volt egyéb kapcsolatunk a külvilággal, csak a nizzai kórház: oda vitték, szintén kísérettel, azt, akinek fájt a foga.

Pár hét telt el ilyen egyhangúságban; és máris szökésen törtük a fejünk. Némelyek úgy vélték, futballmeccsről kell szökni, vagy talán tobozgyűjtő körútról. A kalandosabbak készek lettek volna lepedőkből font kötélen leereszkedni a várárokba. Egyik kísérlet sem bizonyult végül is megvalósíthatónak;

de az is bizonyos, hogy az erőfeszítés és az újszerű kaland lélekedző hatása így sem volt lebecsülendő.

Persze mi is dolgoztunk szökési terven, egy repülő őrmester segítségével. Elgondolásunk sokat ígérőnek látszott, mielőtt azonban sor került volna a kivitelezésre, egy másik csoport, amely egészen másfelől közelítette meg a problémát, befejezte előkészületeit, és néhány nappal szökése előtt segítségünket kérte. Ez a csoport tíz főből állt, tagjai közt volt a két repülőtiszt és a Királyi Légierő nyolc tisztese.

A dolog úgy állt, hogy a rangidős tisztnek volt egy kis birtoka Antibes-ban, következésképpen igen hasznos kapcsolatokkal rendelkezett Nizza környékén. Fogászati kezelésre járva kapcsolatot teremtett németellenes civilekkel, akik megígérték, hogy elrejtik őt és társait, ha sikerül kijutniuk az erődből, sőt útnak indítják őket Angliába. Amikor a tiszt nem tudott maga eljutni a fogorvoshoz, mindig valamelyik beteggel küldött s kapott levelet.

Említettem már, hogy folyosónk túlsó végén volt egy rácsos ajtó. Az ajtó túlfelén mintegy három méter mély akna nyílt, amely a konyhába vezetett. (Azt hiszem, valamikor afféle étellift lehetett.) A tiszt hogyan, hogyan nem, szappanlenyomatot szerzett a rácsajtó kulcsáról, ennek alapján nizzai barátai csináltattak neki egy másodpéldányt, magánhasználatra.

Egyik este takarodó után, a tiszt kinyitotta a rácsos ajtót, az egyik őrmester meg leszállt az aknába, milyen továbbjutási lehetőség nyílik a konyhából. Az eredmény eléggé biztatónak látszott: a konyhának volt egy rácsos ablaka, amely már csak két és fél méterrel a várárok feneke felett nyílt. Ezzel az ablakkal szemközt, a mintegy három méter széles árok túlsó falán, két lábnyira a földtől, kétszárnyú, lelakatolt vasajtót látott az őrmester, mintha csatorna ajtaja lett volna.

A tiszt ezek után érdeklődni kezdett, mi az ördögöt szolgál ez az ajtó; és a „kapcsolat" azt a választ adta, hogy a csatorna egykor a vár árkának vízlevezetője volt, amely a föld alatt fut egyenesen a tengerpartig. A legközelebbi alkalommal az egyik fogfájós beteg apró fűrészt hozott vissza magával az erődbe.

Aznap éjjel a légierős társaság két tagja leereszkedett a konyhába, és váltott műszakban fűrészelni kezdte az ablakrácsokat fent és lent. Nem vágták át egyszerre a vasakat, a munkához több éjszakára volt szükség; amikor azonban elkészül-

tek vele, a rudakat már puszta kézzel is el lehetett távolítani. Éjjelenként, amikor abbahagyták a fűrészelést, mindig bekenték szappannal, és korommal a „kezelt" helyeket. E művelet során a mi embereink látták el a kisegítő őrszolgálatot, vagy az őrmestereket emeltük ki az aknából az éjszakai műszak után.

A sorsdöntő napon a tiszt összehívott minket a szobájába. – Ma este lelépünk – mondta –, méghozzá sorakozó *előtt*. Számítunk magukra, fiúk, hogy ezúttal is a szokott módon őrködnek. Javaslom, állítsanak egy embert az erkélyre, hogy a kapuőrséget figyelje, egy másikat a hálóterem ajtajához, néhányat pedig a folyosó ajtajához, ők az őrök szállását tartják szemmel, kettőt az akna felső, egyet az alsó végébe. Sajnos, nem vihetjük el magukat is; ragaszkodnom kell a korlátozott létszámhoz. De odakintről, ígérhetem, minden lehető segítséget megadok, ha a maguk órája elérkezik. És ne feledjék, ha kakaskáék netán csapkodnak a szárnyukkal, hadd találgassák a dolgot minél tovább – aki időt nyer, életet nyer, nekünk pedig, ha egyszer bemászunk abba a rohadt csatornába, legalább másfél óra kell ahhoz, hogy biztonságban legyünk.

Körülbelül egy órával az esti ellenőrzés előtt a tiszt kinyitotta a rácsot, mi pedig leeregettük a szökevényeket meg egy emberünket a konyhába. Az őrök elfoglalták helyüket, az ablakról lekerültek a vasrudak.

A jelzőrendszer pompásan funkcionált. Erkélyen álló figyelőnk megadta a jelet: „Tiszta a levegő!", ezt az ajtónál elhelyezett őr máris továbbította az akna felső nyílásánál őrködő emberünknek. Ugyanígy dolgozott a folyosófelügyelet is. Az üzenet végül az akna alján álló megbízottunknál kötött ki, aki most már nyugodtan „rajtoltatta" az ablaknál várakozó szökevényeket.

A kis csapat leereszkedett a várárokba, átvágott rajta a csatorna bejáratához, ott a fiúk lefeszítették a lakatot és kinyitották az ajtót. Perceken belül valamennyien eltűntek a csatornában, utolsó emberük belülről bezárta a nyílást maga mögött.

Konyhai emberünk igyekezett nyomtalanul visszaillesztgetni a rácsokat. Aztán kiemeltük az aknából, bezártuk a folyosó végén az ajtót, a kulcsot pedig a latrinába hajítottuk. Most már csak várnunk kellett a fejleményeket.

Nem sokkal kilenc után egy francia katona végigjárta a

hálótermeket. Ez volt a szokásos esti ellenőrzés. Mindenkinek oda kellett állnia az ágyához, és helyiségenként sor került a névsorolvasásra. Elhangzott a nevünk, mi szintén a nevünkkel válaszoltunk, és az ellenőrzést végző francia már ment is a másik hálóterembe. Egy kis idő múlva azonban visszatért, és eléggé zavartnak látszott.

– Az őrmesterek, nincsenek sehol az őrmesterek – mondta tort angolsággal. – És a két tiszt sem sehol. Hol vannak mégis?

– Kártyáznak a közlegényeknél – válaszoltam.

– *Bon.* Akkor most megyek oda.

Láthatóan megkönnyebbült, végigporoszkált a folyosón, ki a kapuboltív alá, onnét be a közlegények folyosójára. Amikor az eltűntek felől érdeklődött, egy értelmes altiszt azt mondta neki: alig öt perce, hogy a szállásukra visszatértek.

Hallottuk, ahogy a francia ismét végigjár minden termet a mi kórletünkben. Most már valóban azt sem tudta, hol áll a feje, zavartan nézett be hozzánk is, tudakolva, nem láttuk-e az eltűnteket. Mondtam neki: nem tűntek el azok, visszatértek rendjén, csak hát látták, hogy az ellenőrzés megvolt, így aztán átmentek megint a közlegényekhez, hogy a partit befejezzék.

Ment a francia, ment megint a közlegényekhez, ahol ugyanaz az altiszt adott le neki egy újabb mesét. Ekkor azért már kezdte úgy csendben elönteni a veríték. Folyosóról folyosóra száguldott, mint egy szépreményű derbygyőztes. S aztán rájött, hogy – csakugyan lóvá teszik. Iszonyú dühbe jött, döngve bevágta és bezárta mindkét folyosó ajtaját, és ügetett vissza az őrök szobájába. Jókedvűen vártuk a fejleményeket.

Megjelent a színen az ügyeletes francia altiszt, négy katonája kíséretében. Kinyitották mindkét ajtót, és folyosónként kétkét kakaska végigjárta a hálótermeket. Az altiszt a boltív alatt helyezkedett el, ahonnét a jobb és bal oldali folyosó kijáratát is láthatta. A katonák alaposan átkutatták a hálótermeket, aztán siettek vissza az altiszthez, jelentéstételre. Az mindegyik folyosóra őrt állított, rázárta a rácsos ajtókat, és a másik két katonát otthagyta a boltív alatt, amíg elszaladt telefonálni a parancsnoknak.

Mire a parancsnok megérkezett, elégedetten nyugtázhattuk: csaknem három óra telt el már azóta, hogy a csatorna elnyelte az utolsó szökevényt.

A dolgok kezdtek mozgásba jönni. Egy csoportnyi katona azt a feladatot kapta, hogy alaposan kutassák át az erődöt. Er-

kélyünkről láttuk, hogy sötét árnyak mozognak az árok peremén, sőt lent az árokban is. Zseblámpák villogtak, kiáltozás hallatszott, puska dörrent, alkalmasint véletlenül sült el. Végül, valahol alattunk, fémes csendülést hallottunk, vasak zörgését. Valamelyik francia behatolhatott a konyhába és villanyt gyújtva meglátta az átfűrészelt ablakrácsot, meglökte a rudakat, azok meg szépen kipottyantak.

A tolongás és kiabálás most már egyértelműen a várárokra összpontosult. Fénnyel pásztázták végig a csatornaajtókat, és hamar felfedezték a levert lakatot. Kinyitották az ajtót, az üldözők egy csoportja pedig behatolt a járatokba. Mint később hallottuk, a csatornának annyi kijárata volt a parton, hogy még azt sem sikerült tisztázni, melyiken át bújtak elő a menekülők.

Eközben a parancsnok sorra telefonálta a nizzai csendőrséget, a helyőrség parancsnokságát. Rendőri és katonai erők fésülték át a partvidéket a várostól egészen Eze-ig – hiába. A menekülőket ezen a tájon többé senki se látta.

A szökés utáni reggelen mindnyájunknak fel kellett sorakoznunk az udvaron. Sorainkban ünnepi volt a hangulat. A francia katonák viszont elcsigázva, mogorván jártak-keltek, és a szokásosnál jóval gorombább hangon terelgettek minket. Halálos csend lett, amikor a parancsnok is megjelent. Arca sötét volt, mint villám után az éj; napóleoni pózban állt meg az altalunk formált négyszög közepén. Franciául beszélt, egy-egy szakasz után megállt, s akkor a tolmács vette át a szót:

– Uraim! Tudják, miért vagyunk itt. Múlt éjszaka két tisztjük és nyolc altisztjük szökést kísérelt meg az erődből. A hatóságok folytatják felkutatásukat. Ha elfogják és visszahozzák őket, komoly büntetés vár rájuk. Egy dolog kétségtelen: az esetet jelenteni kell a német és az olasz hatóságoknak, ez pedig sem rám nézve, sem magukra nézve semmi jót nem hozhat. Megtörténhet, hogy elmozdítanak. Egyet mindenképp megígérhetek: ebből az erődből emberfia meg nem szökik többé, amíg én vagyok a parancsnok. Mától kezdve minden biztonsági intézkedést megszigorítunk. Megkettőzzük az őröket, megerősítjük az árok belső oldalán húzódó szögesdrót kerítést. Nincs többé futball és tobozgyűjtés. Ha fáznak, uraim, szaladgáljanak a folyosón, ahogy tegnap az én embereim tették. Nincs többé csoportos kórházlátogatás Nizzában. Akinek a foga fáj, két őr kíséretében esetenként egymaga megy be a városba. És ha kiderül, hogy kik segítettek a tíz repülősnek a szökés során,

bűntársként fenyíttetem meg őket. Most visszatérnek termeikbe, és be lesznek zárva, amíg az új biztonsági intézkedések életbe lépnek. Utána pedig megtiltom, értik, szigorúan megtiltom, hogy bárki akár vizelésnyi távolságra is megközelítse a vár árkát! Lelépni!

Visszatérve termeinkbe komoran üldögéltünk az ágyon, és arról beszélgettünk, hogy most aztán mi lesz. Aznap nem hagyhattuk el a hálóhelyiségeket. Az erkélyről egykedvűen figyeltük, ahogy a franciák újabb szögesdrót kerítést húznak az árok felénk eső oldalán. Már valamivel bosszúsabban néztük, hogy újabb őrök jelennek meg az árok túlfelén, és undorító ügybuzgalommal végzik feladatukat. Persze, ettől még nem kellett úgy megijedni. Biztosra vehettük, hogy a derék gallok pár nap múlva visszatérnek régi, jól bevált lazaságukhoz! Zavaró tényező maradt még így is a fogorvoshoz járás *számunkra* jól bevált módszerének megváltoztatása. Hiszen okvetlenül kapcsolatba kellett lépnünk az Ellenállással, hogy esetleges kitörésünk után búvóhelyünk legyen. A múltban az őr, aki lekísért minket, kint várakozott a folyosón, amíg a fogorvos kezelte a beteget. Nem kapnak-e parancsot a franciák, hogy ezentúl álljanak oda a fogorvosi szék mellé?

Másnap visszaállt a börtönélet megszokott rendje, azzal a különbséggel, hogy futballozni csak a várudvaron lehetett.

Újabb két nap telt el eseménytelenül. Akkor ismét bezártak minket a termekbe. Kint álldogáltunk az erkélyen, tanakodtunk, mi lehet már megint. Láttuk, ahogy az éjszakai őrök átvonulnak a felvonóhídon és felsorakoznak az út mentén. Egyszerre feltűnt egy törzskocsi és egy zárt katonai teherautó. Az előbbiből néhány német és olasz tiszt szállt ki. A parancsnok már várta és bevezette őket az erődbe. A társaság eltűnt a kapu boltíve alatt. Tíz perc múlva újra megpillantottuk őket, az árok tetején vont szögesdrót kerítést ellenőrizték.

Az egész látogatás egy óráig se tartott. Átkeltek újra a felvonóhídon, és arrafelé mentek, ahol az őrök sorfala állt. A parancsnok élénken magyarázott valamit, gesztikulált, olykor a felsorakozott őrkatonák felé mutogatott. Az egyik német tiszt hirtelen félbeszakította, a várakozó tehergépkocsira bökött, és nagy meglepetésünkre a balszerencsés őrök beszálltak. A tisztek visszatértek kocsijukhoz, a két jármű éles kanyarral megfordult és elporzott, amerről jött. A póruljárt franciákat akkor láttuk utoljára.

Pár hét szünetet tartottunk, s csak aztán vettük fel újra a kapcsolatot a külvilággal, hogy a végső simításokat is elvégezzük a légierősök akciója miatt kénytelen-kelletlen félbehagyott tervünkön. Első fogbetegünk visszatérve közölte, hogy a kísérő őrök továbbra is a váróban maradnak, amíg a kezelés folyik. Ez a körülmény nagy örömünkre szolgált, mert így meg tudtuk szervezni a fogadó bizottságot arra az esetre, ha kijutunk az erődből. Levelek jöttek-mentek, és egy idő múlva már a tervezett kitörés napját, óráját is megadhattuk kinti segítőinknek. Már nem emlékszem pontosan, mi volt a dátum, de valamikor júniusban történhetett.

Húsz főből állt a különítményünk, eredeti tervezőgárdánknak csak egyetlen tagja lépett vissza. Egy repülős őrmester volt a főnök; a tagok között számos tiszthelyettes és tisztes akadt, mutatóba néhány közlegény is.

Mármost mi volt a tervünk? A közlegények szállásának erkélyét, távolabbi végén, magas, külső támív zárta, amely az árok függőleges falával derékszöget alkotott. Említettem már, hogy az erkélyről nem lett volna ajánlatos leereszkedni. A fal túlságosan meredek volt és veszélyes. Az erőd távolabbi részén azonban a belső fal egyre ereszkedett, amíg a végén alig két méterrel magasodott csak az árok feneke fölé. Ha ott kelünk át, már csak két és fél méteres falmászásra van szükség a szemközti oldalon, hogy a partvidékig húzódó erdős terepet elérjük. A szökésre csábító helyet a belső fal tetején lehetett megközelíteni, a drótkerítésen *belül*. Mégpedig úgy, hogy az erkélyről indulunk, és valahogy leküzdjük a kiugró támívet.

Mármost a támívet nagy kőtömbök alkották. Nem volt elképzelhetetlen, hogy a föld színe *felett* mozdítjuk el a szükséges köveket, akkor azonban először is az árok túloldaláról könnyen megláthattak volna minket az őrök, másodszor: a mindennapos hálóterem-ellenőrzés során okvetlenül feltűnt volna a szökés. Így történt azután, hogy egy ideig *a föld alatt* ostromoltuk az erődöt.

Felemeltük az erkély kőpadlójának egyik lapját, közvetlenül a támív mellett, és kiástunk egy két láb mély üreget. Mintegy fedőként mindig visszahelyezhettük a kőlapot, ha nem dolgoztunk éppen a kőtömbök lazításán. A munka java részét azok a közkatonák végezték, akik itt laktak az utolsó helyiségben és tagjai voltak a szökni készülő csoportnak.

Hetekig tartó türelmes vésés és ásás után kilazítottuk a

támív köveket, és minden készen állt a vállalkozásra. Megegyeztünk, hogy négyes csoportokban pucolunk, tízperces időközönként. A szökés napján sorsot húztunk, milyen sorrendben távozzon az öt négyes csoport. Kvartettünk a hármas számot húzta. Közvetlen társam egy Howard nevű rohamcsapatos volt, vastag talpú, ruganyos cipőjében olyan fürgén mozgott, mint a hegyi kecske.

A légierős őrmester kiadta a parancsot: – Szürkületkor, ellenőrzés előtt indulunk. Mindenki maradjon a hálótermében, az ajtónál álljon őr, aki jelt ad a csoportnak. Akkor irány a folyosó végén nyíló szoba. Ha az első csoport lelépett, szólítom a második csoport tagjait, és így tovább. Mindenki várja meg a sorát, különben iszonyatos fejetlenség lesz a dologból. Ha átkeltünk az árkon, menjünk a nagy salakhányó felé, le a dombon, összeköttönk ott vár ránk. Elvisz minket egy másik civilhez, aki éjszakára zárdában helyezi el a társaságot; de a vigyor máris lefagyhat a pofátokról, az apácák nincsenek a zardában! Világos? A további utasításokat később kapjuk meg.

Ehhez csak egy megjegyzésem lehet: sajnos, az ördögöt festette a falra, amikor „iszonyatos fejetlenséget" emlegetett...

Az első csoport még csak elindult rendben, ami azonban ekkor következett, azt talán a káosz szóval is alig lehet hűen jellemezni. Néhány közlegény, aki heteken át érdeklődéssel figyelte az előkészületeket, úgy határozott, velünk tart, vagyis az általunk nyitott résen át szökik meg. És ezt sem akárhogyan! Kitódultak az erkélyre, számuk nőttön-nőtt, elvük pedig az volt: aki előbb jön, előbb megy! A szűk kis kijáratnál így valóságos csődület támadt.

Akciónk vezetője felmérte a helyzetet, látta, hogy nem fékezheti meg az elszabadult kedélyeket, mit is tehetett hát, sorra értesítette a várakozó csoportokat: álljunk be mi is a sorba. Rohantam a kritikus helyre, és amit ott láttam – szökni készülő fogolynak ennél rémesebb élménye aligha lehet. Vagy harminc társunk hasalt egymás mögött a franciaablakhoz vezető szakaszon és kint az erkélyen!

Nem volt más választásunk, odahasaltunk a sor végére. Így kúsztunk lassan előre. Végre számomra is megnyílt a kiskapu. Onnét aztán már lehetetlen volt elvéteni az irányt. Mintha ki lett volna világítva az útvonal, még az esti sötétben is csillogtak-villogtak a cigarettás dobozok, a csokoládépapírok, csörög-

tek lábunk alatt a cukorkás zacskók, a gyufaskatulyák, a kétszersültes dobozok; a nagy sietségben kipotyogtak gazdáik zsebéből.

Akkor elvesztettem szem elől Howardot.

Lapulva, rohanva értem el az ugróhelyet, baj nélkül talajt értem az árokban, iszkoltam át a túloldalra, és – és nem tudtam felmászni a falon! Kétségbeesetten kapkodtam a levegőbe, de kezem nem érte el a fal peremét.

Rekedtes hang suttogta: – Gyere már, George! Ugorj!

Howard volt az. Vaktában felugrottam a levegőbe, és abban a pillanatban vasmarkok kapták el a csuklómat. Howard úgy húzott ki az árokból, mint egy krumplis zsákot. Azzal már el is indult lefelé a dombon, én meg utána. Újra elveszítettem a nyomát.

Gurultunk lefelé a lejtőn, amíg el nem érkeztünk az előttünk komoran felmagasló salakhányóhoz. Ott megálltunk, gyülekeztünk. Összekötőnk nem volt sehol. Csodálhattuk-e? Húsz fős különítményre számított, egyszerre pedig azon kapta magát, hogy valóságos bölénycsorda csörtet utána! Visszahúzódott a biztonságosabb alsóbb régiókba.

Így aztán minden reményünk az lehetett csupán, hogy jóakaratú civileket találunk Nizza utcáin. Amíg ezt megbeszéltük, csoportunk létszáma egyre nőtt, és hallottuk, hogy odafentről még újabbak is jönnek. Körbekémleltük a terepet a salakdombról, aztán elindultunk valamerre, lefelé.

Ott csúszkáltam én is a füves lejtőn, amikor egyszerre megpillantottam valamit – és a vér is belém fagyott. Lentről hosszú, hullámzó fénycsík indult el s kúszott felfelé, az erőd irányában. Azután motorkerékpárok fényszórói kezdték pásztázni a terepet: közeledtek egymás után a kanyargós szerpentinen. Világos volt, mi történik; a nagy élénkség központja nem lehetett más, csakis a Fort de la Revère.

Később megtudtuk, hogy egyik társunkat, aki a menekülők sorát zárta, az árokban lelőtték. Az erődben azonnal riadót fújtak, és a parancsnok segítségért telefonált a városba. Két- vagy háromszáz csendőr és ugyanennyi katona vont kordont a domb köré. És most jöttek fölfelé, zseblámpákkal, biciklin, motorkerékpáron, fényszórózva a terepet és egyre szűkítve a kört.

Megbújtam egy bokor mögött, abban a reményben, hogy a díszfelvonulás elhalad mellettem. De tíz perc múlva már sú-

lyos bakancsok csikorgását hallottam a köveken. És kiáltásokat: – *Ici, Ici!* – Majd: – *Arrêtez-vous là!* Álljatok meg ott! – A franciák bizonyára észrevették néhány társamat, akik ugyanitt rejtőztek. Akkor az én rejtekemre is fénysugarak százai szegeződtek. A játszmának vége volt. Körülvették bokromat, és kiemeltek a galléromnál fogva, mint valami nyulat. Kituszkoltak az útra, be az ott várakozó katonai buszba, ahol már ült néhány fülöncsípett társam. A buszban egyre nagyobb lett a zsúfoltság. Végre elindultunk, vissza az erődbe. Ott nyomban az árok oldalából nyíló zárkákba csuktak bennünket.

Alig pirkadt, sorakoznunk kellett a parancsnok színe előtt. A vár ura ezúttal nem mennydörgött, még csak nem is fenyegetőzött. Öregnek és megviseltnek látszott, mint egy vesztes hadvezér. Tolmácsának közléséből értesültünk róla, hogy összesen ötvenhatan kíséreltek meg szökést az este, és közülük csak harminchármat fogtak el. Éppen bennünket . . . És keservesen meg fogunk lakolni hitszegésünkért, közölte a tolmács.

Első büntetésünk egy havi büntetőcella volt, és ez szigorú elzárást jelentett az erőd többi lakójától.

Mondom, ez csak az első büntetés volt, mert utána még csúnyább dolgok következtek . . .

Tizenegyedik fejezet

AZ ALPOKTÓL DÉLRE . . .

A börtönhónap eseménytelenül telt. Ez idő alatt nem került sor újabb szökési kísérletre. Híre járt, hogy a német és az olasz tisztek újabb látogatást tettek az erődben, a parancsnok pedig aligha lesz sokáig a vár ura. Ez volt még a kisebb baj, de jöttek rosszabb hírek is. Nevezetesen, mindnyájunkat új táborba szállítanak, s még ennél is fenyegetőbb volt az a lehetőség, hogy a tengelyhatalmak illetékes szervei felülvizsgálják internált státusunk ügyét!

Nem sokkal azután, hogy a börtöncellákból kikerültünk, parancsot kaptunk: csomagolás, azonnali indulás. Faggattuk kakaskáékat, de nem tudtunk kiszedni belőlük semmi épkézláb információt. Idegesítő volt ez a csupa bizonytalanság állapot.

Jottek a ronda francia katonai buszok, s csak akkor, a sofőröktől tudtuk meg, hogy az úticél Fort de Chambarand, Grenobletól mintegy huszonöt kilométernyire nyugatra.

Hosszú volt az út, és korántsem kéjutazás. Pörögtek jobbrabalra a buszok a Tengeri-Alpok és a Cotti-Alpok lejtőin – így is jó hat-hétszáz méterrel a tengerszint felett. Áthaladtunk a gyors futású Isère fölött, majd a folyóvölgy félkörívét követtük, át néhány festői városon: Verappe-on, Moirans-on és Tullins-en. Mintha egyetlen nagy luxuskert lett volna a vidék, fel a Grande Chartreuse és a Vercors fás-sziklás magasáig. És ahogy ott kanyarogtunk ebben a hatalmas parkban, jókedvünk is újraéledt, mintha elfeledtük volna a nizzai keserveket. Nem mondom, szentségtörésnek számított azon a gyönyörű tájon, mi mégis az „Eljön majd, s nem lesz rajta pizsama" intimebb strófáit énekeltük.

Úticélunk azonban egyelőre sokkal prózaibb volt: egy háromszintes táborépület a Chambarand-fennsíkon. A tábort szigorúan őrizték a franciák, a lágert pedig tekintélyt parancsoló, magas kerítés vette körül. A tanya nem volt egészen néptelen: egy-két tisztünk lakta már, méghozzá civilben.

Négy hetet töltöttünk Fort de Chambarand-ban; ez a hónap is szökési kísérlet nélkül telt, méghozzá elsősorban azért, mert úgy tájékoztattak minket: tárgyalások folynak, hogy mint internáltakat, mindnyájunkat átadnak a svájci kormánynak.

Meg is maradtunk ebben a naiv hitben mindaddig, amíg aztán egyik reggel szép hosszú teherautóoszlop vonult el táborunk mellett, színültig tele olasz katonákkal. Megkérdeztük az őröket, mi készül itt, és azt a választ kaptuk, hogy olasz tüzéreket visznek valami ütegálláshoz. Ezt a magyarázatot azért egy kicsit furcsának találtuk.

Pár nappal a különös közjáték után összehívtak minket az épület mögötti térségen, és nagy meglepetésünkre a táborparancsnok egy olasz tiszt társaságában jelent meg. Angol nyelven közölte velünk, hogy francia területen maradunk ugyan, de olasz ellenőrzés alatt, továbbá arra is célzott, hogy később majd olaszországi táborba kerülünk.

– De hát ilyet nem tehet, öregem – tiltakozott egyik tisztünk. – Véd bennünket a genfi egyezmény. Nem vagyunk hadifoglyok, csupán internáltak. Nem is viselünk egyenruhát.

– Pedig talán abban kellene lenniük – felelte baljós vicsorgással az olasz. – Ez majd még eldől. Feletteseim nem tekin-

tik magukat internáltaknak. Pillanatnyilag vizsgálat folyik az ügyben. Amíg a dolgok tisztázódnak, magukat áttelepítjük Olaszországba. Francia táborokból már eddig is túl sok internált tiszt úr szökött meg eddig. Készüljenek. Három napon belül költözés. Olaszországban nagyon szép az ősz, majd meglátja . . . – Itt szünetet tartott, és jelentőségteljesen hozzátette: – *il mio capitano!*

Felháborodásunk csak nőtt, amikor az olaszok átvették a tábor ellenőrzését. Az őrizetet megszigorították, kemény fegyelmet vezettek be és idegesítően rendszertelen létszámellenőrzéseket. Börtönőreink émelyítően büszkén, peckesen parádéztak. 1942 augusztusát írtuk, és a „hős" olasz hadsereg Alexandria kapui előtt állt. A duce, mint egyik őrünktől hallhattuk, már kairói diadalmenetét tervezte . . .

Három nappal az olasz tiszt beszéde után felsorakoztattak minket, most már cókmókostul, kaptunk fejenként két-két pokrócot, azzal kivonultunk az épület előtt várakozó gépkocsikhoz. Javarészt csapatszállító buszok vonultak fel a tiszteletünkre. Tizenöt társammal egy betegszállító autóba zsúfoltak. Nyitott ablak választott el minket a sofőrfülkétől. Két fegyveres őr ült velünk szemben.

Délután lett, mire a gépkocsioszlop megdöccent és gurulni kezdett. A betegszállító autó hátsó végében ültem, az ajtónál. Hallottam, ahogy három repülős, köztük egy őrmester, arról suttog, hogy amint besötétedik, ki kellene ugrani hátul. Először azt gondoltam, csatlakozom hozzájuk, de aztán mégis mást határoztam. Akkor is, később is az olasz őrök marconasága riasztott el: láttam rajtuk, alig várják, hogy nyúlvadászatot rendezzenek ránk. És nemcsak az volt a baj velük, hogy akkor is odapörköltek volna, ha egy kalap lepottyan, hallottuk azt is: olyan rosszul céloznak, hogy esetleg mellé céloznak, és a közepébe találnak. Úgy határoztam tehát, hogy inkább várok, amíg kedvezőbb alkalom kínálkozik.

Hátam mögött volt viszont a kétszárnyú kocsiajtó kallantyúja. A repülős őrmester hozzám hajolt, és halkan azt kérte: próbáljam kinyitni valahogy. Hozzáláttam; lassan kifeszegettem a keretből a fémrudacskát. Amikor ez megvolt, odasúgtam az őrmesternek: – Ha nem tévedek, oké!

– Húzza beljebb egy kicsit! – mormogta az őrmester. – És tartsa, amíg eljön az idő!

Hátam mögött tartottam tehát a kezemet, és fogtam a ru-

dat, biztos, ami biztos, hátha kinyílik az ajtó. Végig hegynek fel haladtunk; bealkonyodott, de a mögöttünk alig húsz méternyire guruló busz reflektorai jócskán megvilágították kocsink farát. És azt sem mondanám, hogy cammogtunk; egyelőre tehát nem sok fantáziát láttam a szökésben. Egy idő múlva azonban a mögöttünk haladó busz elmaradt kissé, s egy kanyarnál végképp elvesztettük szem elől. Ekkor még nagyon csodálkoztunk, mi történhetett; de később ezt is megtudtuk: Briançon közelében egy tiszt leugrott az egyik kocsiról, ezért aztán az egész oszlop leállt, és az olaszok hozzáfogtak a hajtóvadászathoz.

Az utolsó pár kilométeren kocsitársaink közül néhányan az órok köré csoportosultak, hogy lekössék figyelmüket. Cigarettával, csokoládéval kínálták őket, az olaszok pedig boldogan fogadták a váratlan ajándékot, nyomban „letették a fegyvert".

A sofőr állandóan a visszapillantó tükörbe nézegetett; idegesíthette,hogy a kocsioszlop eltűnt mögöttünk. Végül meg is állt, s elindult a kocsival hátramenetben, alig gyorsabban, mint egy jól megpakolt öszvér.

– Ez az? – lélegzett fel az őrmester. – Ugrunk, szép sorjaban. De az lesz a legjobb, ha becsukod utánunk az ajtót. Kész?

Bólintottam, egy lábfejnyire kinyitottam a fél ajtószárnyat, és az őrmester máris eltűnt a résen. Két társa gyorsan követte. – Van még jelentkező? – dörmögtem készségesen. De nem akadt újabb jelentkező, így aztán visszaerőltettem helyére a reteszt. Még jó másfél kilométert faroltunk, akkor mentőautónk végre megállt.

Fél óra múlva a buszok felzárkóztak mögénk. Kocsink hátsó ajtaját kinyitották, és egy olasz tiszt nézett be. Mögötte vagy tíz őr toporgott.

– Kiengedem magukat – jelentette ki nagylelkűen a tiszt. – Különben ez a hely a col du Mont-Genèvre. Több mint kétezer éve Hannibál és karthágói katonái alkalmasint itt könnyítettek hólyagjaikon, mielőtt átlépték Itália határát. Tegyék ugyanezt, uraim, kedves egészségükre. Ott, kérem, ott ni. De azt ajánlhatom: hogy is mondják csak? Semmi tréfa! Mert az embereim azonnal lőnek. Hármasával kifelé!

Borzongatóan hűvös volt az éjszaka. Átmentünk az út túlsó oldalára, és utánoztuk Hannibált. Háttal álltunk az őröknek, akik zseblámpáikkal kellő megvilágításba helyezték a fontos

hadműveletet. Miután ez is megvolt, a tiszt újra benézett a kocsiba, és leszámolt minket. – Tizenhárom – motyogta, és az állát dörzsölgette töprengve. Majd az egyik őrhöz fordult, és olaszul hadart valamit. Az őr előkotort egy összehajtott papírlapot a köpenye zsebéből, kisimította, és rávilágított a zseblámpájával.

– *Sedici, capitano* – mondta végül. – Tizenhat.

A tiszt bólintott. – Mindjárt gondoltam. Ebben a kocsiban eredetileg tizenhatan voltak. Hol van három ember?

Biztosítottuk, hogy tévedésről lehet szó: tizenhárman indultunk! Talán, jegyeztük meg ártatlan képpel, talán a sofőrt és két őrünket is hozzánk számolták induláskor. Őreink is határozottan állították, hogy a kocsit senki sem hagyhatta el.

De a tisztet ez nem nyugtatta meg. Parancsot adott az embereinek, és megindult a keresés. A katonák azonban senkit sem találtak a környéken. A tiszt végül is feladta a partit. Ránk csapta az ajtót, ekkor észre kellett vennie, hogy a retesz kissé elgörbült. Nézte is egy pillanatig gyanakodva, aztán beültette közénk az egyik őrt. Az ajtó most már végképp becsukódott; elindultunk.

A francia–olasz határon persze nyitva volt előttünk az útsorompó; kocsioszlopunk csak újabb jó tizenöt kilométer megtétele után állt meg egy Oulx nevű falu vasútállomásánál. Ott várt ránk a katonavonat. Sorra kiürítették járműveinket, majd csoportonként, erős őrizettel kísértek minket a szerelvényhez. Minden fülkére jutott egy-egy őr. A rolókat mindenütt lehúzták – talán elsötétítés céljából, óvatosságból. Szökésre most már aligha gondolhattunk.

A vonat végre elindult. Beburkolóztunk pokrócainkba, és megpróbáltunk aludni. A kocsi mindkét végében fegyveres őr állt. Nem húzhattuk fel a rolókat. Egyszerre mindig csak egy ember mehetett vécére, azt is őr kísérte, és félig nyitva maradt a mosdó ajtaja.

Ahogy derengeni kezdett, felhúzhattuk a rolókat. Fogalmunk sem volt, merre járunk, még akkor sem, amikor a vonat valami kitérővágányra kanyarodott és megállt. Csak azt sejtettük, hogy Torino felé haladunk. Kaptunk kenyeret, sajtot, pár kétszersültet, egy bögre kávét – morcos, álmos képű őröktől. Aztán elindultunk megint, és egész nap zötyögtünk, huszonöt kilométeres óránkénti sebességgel. Áthaladtunk Torinón, Piacenzán, Reggión, végül kikötöttünk egy Carpi nevű

fészeknél. Carpi mintegy húszezer lakosú városka, alig húsz kilométernyire Modenától.

A pályaudvaron egy század olasz katona várt minket. Kiszálltunk a vonatból, menetoszlopot alkottunk, majd szigorú őrizettel átvonultunk a városon. Az út szélén álldogáló civilek kíváncsian, minden ellenséges érzület nélkül nézegettek minket. Volt olyan parasztember is, aki integetett, különösen az ifjabb *signorinák*, akik pajzán füttyögetéseinkre vihogással, kendőlobogtatással feleltek.

Új táborunk – hivatalos nevén a P. G. 73 – közvetlenül a város szélén terült el; egy betonút és egy két és fél méteres öntözőcsatorna fogta közre. Ovális alakú volt a tábor, kettős fonott drótkerítés vette körül, volt négy géppuskatorony, szabályos közönként pedig nagyerejű reflektorok álltak. A két kerítés közti térséget fehérre meszelték, a szökni készülő táborlakó tehát kínos feltűnést keltett volna.

Bevittek minket a főbejáraton, majd egy betonúton haladtunk tovább. Jobb kéz felé esett az olasz tisztek szálláshelye, valamint a postahivatal; az őrszemélyzet barakkjai bal oldalt sorakoztak. Az őrök kinyitottak előttünk egy másik kaput is, mi meg csak mentünk tovább az úton. Egyenruhás foglyok tódultak ki a barakkokból, ott tolongtak a kerítésnél, kíváncsi kérdések röpködtek.

Az általános hangzavar közepette odakerékpározott hozzánk egy olasz őrmester, gyakorlott akrobaták könnyedségével szökkent le gépéről, amelyet nyomban odalökött egy közlegényének, majd utasított minket: terítsük ki pokrócainkat az útra, rakjuk ki rájuk a holminkat, ellenőrzés következik. Még a zsebeinket is ki kellett fordítanunk, ezt a parancsot azonban inkább megszegni állt módunkban, mintsem teljesíteni. Az őrmester ráérősen végigsétált kirakodóvásárunk mellett, rövid nádpálcával piszkálgatta szerény holminkat; mit keresett, ki tudja. Annyi bizonyos, hogy nem talált semmi különösebbet. Végre követhettük a katonákat egy kis oldalkapun át a jobb oldali táborrészbe, ahol különböző barakkokba osztottak be minket. Négy sorban álltak a barakkok, ötösével az út mellett, a sorok között helyezkedtek el a mosdók és a vécék. A központi mosdóhelyiség szomszédságában, nagy üres téren állt a kórháztömb és az iroda. Volt ott még valami kis gyümölcsáruda is. Az út túlsó oldalán elterülő táborrész beosztása szakasztott ugyanilyen volt. Barakkom – ha jól emlékszem, a

37-es számot viseltę – a második volt az úttól a kapuhoz közeli sorban. Laktunk bęnne vagy százan – többnyire a Fort de Chambarand egykori vendégei, bár akadt köztünk néhány egyenruhás bajtárs is.

Négyes tömbökben álltak az emeletes ágyak, mindegyiken szalmazsák, pokróc. Téglából volt a padló. A helyiség két végében kályha szomorkodott, a barakk egyik sarkát éjszakai vécének kerítették el. A falakat és a mennyezetet fehérre meszelték. A mennyezet egyébként préselt szalmakötegekből állt, egy kis szilárdító cement volt hozzákeverve. Ennek az volt az előnye, hogy télen mindig kellemes meleg, nyáron jó hűvös volt a barakkban.

Hamarosan elfoglaltuk a helyünket, és megállapítottuk, hogy ami az eddigieket illeti, vichyi Franciaország és az ellenséges Itália vendégszeretete nagyjából egykutya. Jól aludtunk, és másnap reggel orvosi ellenőrzésre mentünk. A brit orvostiszt vizsgált meg minket a kórházbarakkban. Kérdéseinkre válaszolva elmondta: fogalma sincs, mi lesz a sorsunk, annyi bizonyos, hogy a táborparancsnokság érintkezésbe lépett Genffel státusunkat illetően. Továbbra is internáltak vagyunk, éppen ezért nem is érti, miért kerültünk ide egyáltalában.

Pontosan két hétig viselhettünk még civil ruhát. Akkor felsorakoztattak minket, és közölték: ügyünk eldőlt. Nem tekintenek minket internáltaknak, a jövőben ismét hadifoglyok leszünk, s ennek megfelelően hadifogolygúnyát kapunk.

Újabb felvonulás következett, ezúttal a géhás tiszt raktáránál. Ott került sor az egyenruhaosztásra. Nadrágomat, közvetlenül a bal térd felett, mintegy másfél tenyérnyi vörös folt ékesítette, és – furcsa szimmetria! – ugyanez volt a helyzet a zubbony jobb vállával. Polgári ruhánkat elvették, vissza se kaptuk tobbé. Ami azt illeti, még örültem is, hogy újra khakiben lehetek. Az a sötétkék, krétacsíkos öltöny sehogyan sem illett hozzám.

Az első pár héten csak sodródtam az árral. A P. G. 73 nem volt koncentrációs tábor, és az olaszok igazán nem voltak rossz házigazdák. Legfeljebb a koszt tűnt silánynak, de ha kiegészítettük a vöröskeresztes csomagok tartalmával, nem is éltünk rosszul. Reggelire egy kis kiflit és sajtot kaptunk; littylótty kávéval öblítettük le. Ebédre krumplikulimász járta, mellé – már amikor – apró kolbászdarabok. A „húst" nagy fém-

tartályokban hordták barakkról barakkra. Teát is ihattunk, általában tízóraira.

Tábori tevékenységünk többnyire futballozásból, kosárlabdázásból, bokszmérkőzésekből és terepjárásból állt. A terepjárást különösen kedveltem; nem nehéz kitalálni, miért. Égett bennem a vágy, hogy megszökhessem. Hamarosan látnom kellett azonban, hogy erre itt semmi reményem. Automata karabéllyal felfegyverzett őrök kutyagoltak oszlopunk mellett kétfelől. Ennek ellenére tovább jártam a terepet, két okból. Először is jóleső érzés volt kint mászkálni a tábor körüli utakon, így megőrizhettem kondíciómat valamelyest a petyhüdt fogolyéletmód ellenére. Ennél is fontosabb volt talán, hogy lélektanilag serkentő hatást tett az emberre, hogy napjának legalább egy részét nem kell szögesdrót mögött töltenie. A drót, a drót! Sohasem bírtam magam körül sokáig.

De a többiek is hasonlóképpen érezhettek, mert mindenki orült a menetgyakorlatoknak. Jó is volt szépen kiöltözve-kipucolva, karlengetve, tükörfényes bakancsunkat a kemény úthoz verve a brit hadsereg jellegzetes ritmusával menetelni. Katonák voltunk megint. Olasz őreink irigykedve néztek minket, tudták, ők bizony soha nem lennének képesek elsajátítani ezt az angol gárdista precizitást. Mondom, erkölcsi szempontból is hasznosak voltak ezek a túrák.

A carpi tábor mókás szokása volt a cserebere-rendszer. Ha valamelyik fogolynak eladnivalója volt, ha keresett valamit, vagy ha egyszerűen csak cserélni akart, fogta magát, és kiszogezett egy kis cédulát a villanyvezeték póznájára. Hogyan is festett egy ilyen hirdetőoszlop?

„CSERÉLNÉK: Egy doboz marhahúst egy csomag kanadai kétszersültre. 26. barakk, 7. ágy."

„CIGARETTÁT – vajért. Konzervhúst is elfogadok. 19. kunyhó 3. ágy."

„ADNÉK 20 Players cigit 2 tábla csokoládéért. (Cadbury előnyben!) 36. barakk, 21. ágy."

„ELADNÉK VAGY ELCSERÉLNÉK egy konzerv kanadai tejport. Mit adsz érte?"

Akit a hirdetés érdekelt, ellátogatott a megjelölt helyre, vagy, mint az utóbbi felhívás szólt, odaírta ajánlatát a papírra, mellé a *saját* barakkszámát, ágyszámát.

Így telt el az ősz, nem is olyan unalmasan. De ahogy beállt a tél, úrrá lett rajtam a régi nyugtalanság. Kezdtem magá-

nyosan sétálgatni a tábor területén, kémlelve, hol találok rést a szökésre. Alapos vizsgálódásaim meggyőztek róla, hogy olasz börtönőreink különb mesterei a szakmának, mint a németek. Semmi kétség, digóék barátságosabbak, emberségesebbek, szertelenebbek, gyakran felelőtlenebbek voltak, mint germán sógoruk, de ha egyszer kihúzták azt a drótot – ott nem volt mese.

1942 karácsonya, azt hiszem, pontosan annyira volt boldog ünnep, amennyire a körülmények engedték. Kaptunk persze külön porciót minden étkezéskor, és a szakácsok is kitettek magukért: mintha a diplomamunkájukat készítenék, végre ízletes vacsorát főztek. A Vöröskereszttől karácsonyi pudingot kaptunk, az volt a desszert. Hangversenyt is rendeztünk este. Szólt ott szájharmonika-zenekar, pengetett egy bendzsós, elmaradhatatlan volt a tangóharmonika-szám, műkevelő színészek produkálták magukat olyan villámtréfákkal, amelyekért jobb helyen paradicsomzápor lett volna a válasz; szentimentális balladák csendültek, és két nőimitátor is fellépett, dagadozó léggömb-keblekkel.

Az olaszok megnézték a műsoros estet, és rettentően élvezték a dolgot. A közös éneklésbe teli torokból bekapcsolódtak, de arra már sehogyan sem bírtuk rávenni őket, hogy színpadra lépjenek. A parancsnok kellemes karácsonyi ünnepeket kívánt nekünk, kifejezve reményét, hogy a legközelebbi karácsonyra a háború véget ér, és mi is hazamehetünk.

Jött az újév – és a szokásos szerencsekívánatok közül az az egy jókívánság emelkedett ki toronymagasan, amelyet önmagamban ismételgettem százszor és ezerszer: „Kijutni innen, pajtás!"

Annyit tanulmányoztam már a tábor fekvését és alaprajzát, hogy bekötött szemmel is kiismertem volna magam. Tudtam, milyen szisztéma szerint váltják egymást az őrök, tisztában voltam vele, mikor cserélik le a kapuőrséget, ki lesz a következő géppuskás a hármas számú állásban; tudtam, milyen rendszerben cirkálnak az őrjáratok, megismertem a biztonságunkért felelős katonák jellemvonásait, különcségeit, mindent. Nem volt titok előttem, hogy a Giovanni nevű kampós orrú káplár visszérgyulladástól szenved, hogy a húsos ajkú Battista teherbe ejtett egy testvérpárt Carpiban, és most minden igyekezete arra irányul, hogy más táborba helyezzék

át, hogy a nagydarab, jóvágású, göndör hajú Carlo egykor a milanói Scala kórusában énekelt.

Semmi kétség: bőséges személyi dossziét állíthattam volna össze a tábor olasz őreiről, pontos térképet készíthettem volna a terepről, csak azt a bizonyos gyenge pontot nem leltem sehol. Először is, kétszer annyi őr nyüzsgött a táborban, mint ahányra szükség lett volna, és mindegyiküket olyan katonának ismertem meg, aki előbb lő és csak aztán kérdez. Igaz ugyan, hogy az olaszok kedvetlenül harcoltak a fronton, és nem lelkesedtek a kopasz duce csatáiért, de ha automata fegyvert adtak a kezükbe és őrségbe állították őket, egészen ügyesen végezték a dolgukat. S hogy el ne felejtsem: ott volt az a nyomorult mészcsík a két drótkerítés között.

Születtek persze szökési tervek, készültek alagutak, de a végén semmi se lett egyikből sem. Pedig ahogyan múltak a hónapok, úgy derült az ég. Jó hírek jöttek: egész Észak-Afrika a szovetségesek kezén! Aztán sikeres invázió Szicíliában, a szövetséges csapatok az olasz csizma szárát fenyegetik! Az oroszok verik a németeket! Az átlag hadifogoly ilyenkor csak ül szép csendben és várja a szabadulást. Engem azonban ellenállhatatlanul hajtott valami: Szökj már, te mafla! Én saját magamat akartam felszabadítani. A magam erejéből szerettem volna eljutni a szövetséges vonalakig. De egyelőre nem volt rá módom. Fokozatosan meggyőztem magam a szomorú tényről: a P. G. 73-ból fizikai lehetetlenség a szökés.

Végül, 1943. szeptember 8-án este, amikor éppen előadást tartott a tábor szórakoztató részlege, egyik törzsőrmesterünk rontott be a barakkba és leállította az előadást. Közölte, hogy 20 óra 30 perckor fontos bejelentésre kerül sor. Siessünk, értesítsük a többieket is, mindenkinek ott kell lennie az eligazításon.

Eligazításon . . .? Fantasztikus hírek terjedtek máris futótűzként az izgatott foglyok soraiban. A legképtelenebb verzió az volt, hogy a szövetséges csapatok itt állnak pár mérföldnyire a tábortól, és órák kérdése csak a felszabadulás.

Pontban 20 óra 30 perckor megjelent az épületben a rangidős brit tiszt, a törzsőrmester, valamint – tolmácsa kíséretében – a tábor olasz parancsnoka. Elhaladtak mozdulatlan soraink között, fel a színpadra. A törzsőrmester vigyázzt vezényelt, tisztünk pedig beszélni kezdett.

– Uraim – meglepheti önöket, hogy itt látnak a táborpa-

rancsnok társaságában, ráadásul ebben a különös időpontban. De a késő délután folyamán váratlan esemény híre érkezett táborunkba. A parancsnok úr azóta ellenőrizte az információ hitelét, és a dolgot egyéb forrásokból is megerősítették. Kértem táborunk parancsnokát, jöjjön velem, hogy a jó hírt tőle hallhassák. Ha a parancsnok úr befejezte, mindenki maradjon a helyén, közlendőm lesz még.

Ekkor az olasz táborparancsnok vette át a szót. Valósággal sugárzott az arca. Repeső lelkesedéssel szavalt valamit olaszul. Ez így ment egy darabig, akkor előlépett a tolmács, és torkát köszörülve, fontosságának tudatában beszélni kezdett:

– A parancsnok úr boldog örömmel tudatja a hírt önökkel: a háború Itália és a szövetséges hatalmak között véget ért. Barátok vagyunk újra. Badoglio marsall . . .

A közlemény további része általános örömrivallgásba fúlt. És az egetverő harsányság nem is akart lecsillapodni. A törzsőrmester nagy nehezen csendet parancsolt, s akkor rangidős tisztünk vette át a szót.

– A történelmi jelentőségű hír vételekor azonnal arra kértem a táborparancsnok urat, nyissa meg előttünk a kapukat még ma este, hogy az Appennineken átkelve csatlakozhassunk előrenyomuló csapatainkhoz. A parancsnok úr véleménye szerint azonban ez öngyilkosság lenne, minthogy a környék szigorú fasiszta és német ellenőrzés alatt áll. Éppen ezért azt tanácsolja, hogy várjunk reggelig, amikorra a körülmények kedvezőbben alakulhatnak. Véleményével maradéktalanul egyetértek. Mindenki szedje össze a holmiját, és aludjon egy jót. Ha a tábort elhagynánk, katonához méltóan, szigorú rendben vonuljunk el. Hajnalra mindent megszervezünk. Uraim – még egy éjszaka, és a P. G. 73 kapui megnyílnak előttünk!

Részegítő öröm volt hallani ezeket a szavakat. Valósággal megbolondultunk az örömtől! Mert a hír nemcsak azt jelentette, hogy újra szabadok vagyunk, de máris indulhattunk, hogy segítsünk felszabadítani másokat a fasiszta zsarnokság alól! Balgán azt hittük, hogy most, Olaszország kiugrása után, a németek visszahúzódnak az Alpok láncai mögé, mi pedig az előnyomuló szövetséges csapatokkal együtt benyomulhatunk francia földre.

Engedelmeskedtünk a rangidős tisztnek, és a táborban maradtunk. A kapukat továbbra is zárva tartották, az őrök a helyükön toporogtak, mi azonban úgy éreztük: szabadok va-

gyunk, mert ha nagyon akarnánk, akár nyomban elmehetnénk. Ha most arra gondolok, mi történt ezután, sajnálom, hogy nem vágtunk neki nyomban.

Az estét csomagolással, látogatásokkal, tervezgetéssel és nótázással töltöttük. Iménti olasz ellenségeink táborrészlegéből is eget verő örömujjongás hallatszott. Bámulatos hangerővel éltették a németek bukását, ugyanakkor pedig a szövetségesek győzelmét. Szó szerint előre ittak a medve bőrére . . . Ahogy aludni tértünk azon az emlékezetes éjszakán, csodálatos, chianti-gőzös kórusok zengtek fülünkbe altatót: *„Viva gli Inglesi!"*, távolabbról pedig harangok örömteli zúgása hallatszott San Nicolóból, Crocifissóból, Santa Maria di Castellóból.

A feltétel nélküli fegyverletételt ünnepelte az olasz nép.

Tizenkettedik fejezet

A BIRODALOM FOGSÁGÁBAN

Hajnalodott, amikor barakktársam felébresztett. Összehajtogattam egy szál pokrócomat, aztán elindultam a mosdók felé. Csak úgy mellesleg a kerítés irányába pillantottam, és nem akartam elhinni, amit látok. Szememet dörzsölve indultam tovább – a drótok közelébe.

Mert az a látvány csakugyan hihetetlen volt. Az olasz őrök ott álltak a helyükön, mögöttük azonban komor kört alkottak a karabélyaikat, géppisztolyaikat, géppuskáikat a táborra szegező német katonák! Lehetett az egy zászlóalj is. Minden bizonnyal éjszaka érkeztek, és puskalövés nélkül bekerítették a tábort. Az olaszok rémülettől dermedten álltak, úgy nézték, amint parancsnokuk egy német őrnagy társaságában közeledik a főkapuhoz.

Lassanként más barakkokból is előbújtak a fiúk, kettesével-hármasával közeledtek a drótkerítés felé. Mindnyájan a német tisztet figyeltük. Éppen mondott valamit a táborparancsnoknak, nyers parancs lehetett, mert az olasz dadogott valamit az elképedt kapuőrnek. Az őr elvágtatott, és pár perc múlva rangidős brit tisztünkkel tért vissza. A tiszt mellett lépdelt a törzsőrmester is, aki rövid tanácskozás után elindult a mi táborrész-

legünkbe, közölt valamit az ügyeletes őrmesterrel, aztán átvágott az úton, és a másik táborrészbe sietett.

Nem sok időbe telt, és mindnyájan kint álldogáltunk barakkjaink előtt, némán topogva a parancsnok szálláshelye és az egyik mosdó közti térségen. A magas termetű, kemény arcú, magabiztos német őrnagy ekkor hozzánk lépdelt.

– Az olaszok többé nem urai a tábornak – pattogta. – Ettől a pillanattól fogva tekintsék magukat mindnyájan a birodalom foglyainak. Megfelelő idő múlva németországi táborba kerülnek. Addig nem tervezünk radikális változást a táboréletben. A reggeli *Appell* a megszokott időben, az esti ellenőrzés 19 órakor. 21 óra 30 perctől a barakkokban nem éghet lámpa. Ezt követően a barakkokat elhagyni tilos. Aki odakint mászkál, számíthat rá, hogy lelövik. Úgy értesültem, hogy körülbelül négyezren vannak a táborban. Vonaton szállítják magukat Németországba, ezres csoportokban. Tisztjüktől kellő időben értesülnek a tudnivalókról. – Szünetet tartott, végigjártatta rajtunk kemény pillantását. – Sokan bizonyára azt hitték, hogy most majd kiürítjük az országot, csupán azért, mert az olaszok nem szövetségeseink többé. Szó sincs erről. Maradunk és harcolunk. A német hadsereg megszállta Olaszországot, és minden olasz katonát vagy polgári személyt árulónak tekintünk, aki az ellenséget támogatja. Ezt azért közlöm magukkal, hogy elvegyem kedvüket a szökéstől. Tudom, sokan azt tervezték, hogy megpróbálnak eljutni a szövetséges vonalakig. Mellesleg jegyzem meg csupán, hogy azok a bizonyos vonalak jó nyolcszáz kilométerre húzódnak innen. Hosszú az út odáig, sok a veszély és kevés az esély. Nem tanácsolom tehát, hogy kísérletezzenek. Most mindenki visszamegy a barakkjába, és kicsomagol.

Miután a német tiszt távozott, elkeseredetten álldogáltam még egy darabig a kerítés közelében. Nyomorúságos helyzetemben – eléggé logikátlanul – azzal vádoltam magam: miért is kellett az a hamis szanitécigazolvány! A Stalag VIII/B-ből már régen megszöktem volna! Látomásokkal gyötörtem magam, elképzeltem, ahogy sikeres szökésem után Lengyelországon át menekülök, elérem az orosz határt, és talán repülőgépen küldenek haza Angliába... Minthogy azonban hamisításra vetemedtem, büntetésül ott tartok, ahol kezdtem – hadifogoly vagyok, és nemsokára Németországba szállítanak. Megérde-

melnem, gondoltam kétségbeesetten, hogy újra Lamsdorfban kerüljek a drót mögé.

De hamar visszatérített a valóságba egy harsány parancskiáltás. A külső kapun túl német *Feldwebel* vonult egy szakasz katonával. Jobbra kanyarodtak, és elindultak a tábor külső kerületén. Megálltak az első olasz őrnél. Az őrmester odasétált a félénk fiúhoz, leemelte válláról a karabélyt, pofon ütötte szegényt, majd taszigálni kezdte. Az olasz őr helyére máris német katona lépett, és ez így ment végig a tábor mentén. A németek sorra átvették az őrhelyeket, beleértve a géppuskatornyokat is. Szegény olaszok rabtartóból foglyok lettek egyszeriben.

Egy hétig nem történt semmi. Változás is csak annyi volt, hogy a géppuskatornyokba fényszórókat szereltek, a két táborrész kapuját viszont kinyitották, így szabadon sétálhattunk – egyik börtönből a másikba. Első látogatásom alkalmával három Stoke on Trent-i fiúval akadtam össze. Elmondtam nekik, hogy semmi kedvem visszatérni Németországba. Javasoltam, csatlakozzanak hozzám, és tervezzünk szökést. De egyikük sem lelkesedett az ötletért, ezért azzal az elhatározással tértem vissza régi táborrészlegünkbe, hogy a magam szakállára hajtom végre a vállalkozást.

Egy reggel megint felsorakoztattak minket, és közölték, hogy az első fogolycsoport hét nap múlva indul Németországba. Ezzel a csoporttal visznek mindenkit, aki a belső kapuhoz legközelebbi, első barakksor lakója. Szóval, én is ott voltam az első fecskék között.

Még aznap délután gyors megbeszélést tartottam két barakktársammal, Turner és Jock Marr tizedesekkel, akik már a Fort de la Revère-i nagy kitörés alkalmával is együtt voltak velem. Egyetértettünk abban, hogy márpedig mi nem megyünk Németországba. Nyomban hozzáláttunk a szükséges terv kidolgozásához.

Először is „felmértünk" egy ajtót: a barakkunk közelében roskadozó vécék egyik ajtaját. És megállapítottuk, hogy ha nem is ezen át, de ennek fedezetében bújunk ki a kényszerű német társasutazás alól. Egyszerű volt a haditerv. Barakkunk mellett ásunk egy gödröt, azt ez az ajtó alkalmasan lefödi. Mi pedig bebújunk a gödörbe, és ott várjuk meg, amíg a tábor kiürül.

Felkerestük rangidős tisztünket, és előadtuk neki a dolgot.

Hozzájárulását kértük. Láthatóan komolyan vette a vécéajtó-akciót, és biztosított minket, hogy a maga részéről mindent megtesz vállalkozásunk sikere érdekében. Csak egy kérdése volt: – Mi a csudával akarják kiásni azt a gödröt?

– Ó, ezt csak tessék ránk bízni – feleltük.

Mármost ez volt az elgondolásunk. A legtöbb barakképület körül különböző méretű és nagyságú virágágyások, zöldségvetemények húzódtak. A mienk a barakk előtt húzódott, az épület teljes hosszában és mintegy két lépés szélességben. Azon a helyen, amelyet a gödörásásra kiszemeltünk, néhány isten tudja miféle növény és egy – tojástököt takaró – földkupac ékeskedett. Tudtuk, hogy ott laza lesz a talaj, nem lesz vele sok bajunk. Tervünk sikere érdekében pedig a könnyű talaj elengedhetetlen volt, hiszen minél gyorsabban le kellett jutnunk az ásással vagy három-négy láb mélyre.

Izgatottan mentem a raktárba, ahol a kertészszerszámokat tartották, és megkérdeztem a német szertárost, kaphatnék-e kölcsön egy csákányt meg egy lapátot. A német tudni akarta, minek az nekem. Fapofával azt feleltem: egy kicsit kertészkednénk, mert nagyon unjuk magunkat.

A válasz láthatóan elaltatta gyanakvását; szólt az egyik raktárosnak, adja oda a szerszámokat. Csak az volt a kikötése, hogy villanyoltás előtt hozzuk vissza a csákányt meg a lapátot. A raktár német őre kísért vissza a barakkomhoz. Bizonyára ellenőrizni akarta, valóban kertészkedünk-e. Társaim nyomban előjöttek · Jock meg én pedig máris hozzáláttunk. Jó húsz percig mímeltük a szorgos konyhakertészt, amíg aztán az őr megunta a dolgot, visszaballagott, és nyilván jelentette, hogy minden rendben.

Éppen akkor haladt el arra két közlegény, Jimmy Leys és Chalky White. Megálltak a közelünkben, nézegették ők is, mit művelünk.

– Hé, ti ketten ott – szóltam oda nekik –, nem tennétek egy szívességet? De komolyan!

– Csak mondjátok meg, miről van szó – felelte Jimmy habozás nélkül –, és mi benne vagyunk. Csak ásni ne kelljen.

– Dehogy kell! Csak álljatok oda a barakk két végébe, és figyeljetek, nem jönnek-e krautok. Azért ásunk egy gödröt, hogy elrejtőzzünk benne, amíg a tábor kiürül. Jöhettek ti is, ha van hozzá kedvetek.

Egyelőre csak az őrködést vállalták; a többit még eldöntik,

mondták. Elfoglalták őrhelyeiket, mi pedig nyugodtan hozzáláthattunk az ásáshoz.

Kis híján három óra hosszat ástunk, gürcöltünk, izzadtunk. A kiásott földet a szomszéd barakk falához hánytuk, ott elegyengettük, majd felpúpoztuk, hogy az legyen a látszat: az alatt a kúp alatt is tojástök lapul. A növényeket óvatosan, gyokerestül húztuk ki, és a gödör mellé fektettük. Amikor elértuk kunyhónk alapozásának tégláit, egyet-kettőt kiemeltünk kozülük a csákánnyal, aztán sorra húztuk ki a többit is, és elkezdtünk alagutat ásni a barakk alatt. A barakk padlóját lapos, négyzet alakú téglák alkották. Késem pengéjét beeröltettem két ilyen padlótégla közé. Jock bement a barakkba, és krétával jó két láb átmérőjű kört rajzolt a padlóra, a középpont a kés hegye volt, amelyet e művelet után mindjárt vissza is taposott a mélybe. A penge egyébként éppen Hargreaves őrmester ágyának közelében bukkant elő; az őrmester régi ismerősünk volt még a nizzai napokból.

A barakkon kívül kivájt gödör jó három láb mély lett, felső téglalapja valamivel kisebb, mint a fedőnek kiszemelt vécéajtó. Háromhüvelyknyi peremet hagytunk mindenütt, hogy az ajtó jól tapadjon.

Ezután ketten odasétáltunk a vécéhez, leemeltük az ajtónkat, és – fényes nappal! – odavittük az üreghez. Lefedtük leendő búvóhelyünket, majd az immár vízszintes fafelületre földet szórtunk és beültettük növényekkel. Az ajtó négy sarkánál még arra is volt gondunk, hogy szellőzőnyílásokat hagyjunk; ventillátorként üres Klim-konzervdobozok szolgáltak. A konzervdobozok fenekét kilyukasztottuk, nagyon lazán földet szórtunk rájuk, és mindegyikbe palántát ültettünk.

Visszavittem szerszámainkat a német raktárosnak, megköszontem neki a szíves segítséget, és jeleztem, hogy másnap is elvinném egy kicsit, hogy befejezzük a kiskertet. A szerszámokra persze már nem volt szükségünk, ezt a mesét csak azért mondtam a krautnak, mert úgy gondoltam, egynapi lázas tevékenység könnyebben gyanúba sodorhat minket, mint a folyamatos kertészmunka.

Így aztán másnap, reggeli ellenőrzés után, ismét elhoztam a csákányt meg a lapátot. Amíg a két közlegény ásást színlelt a kiskert másik végében, társaimmal a barakk belsejében fogtuk meg a munka végét. Elkezdtük lekaparni a cementet az egyik tégla körül, amely miniatűr alagutunkat födte. Amikor a

tégla kellőképpen kilazult, letaszítottuk a lyukba. Most már könnyű dolog volt további nyolc téglát kiszednünk a négyzet alakú lejárat kialakítása céljából. A téglákat szépen kiraktuk barakkunk padlójára. Ekkor Jock Marr, a társaság legapróbb tagja „föld alá süllyedt", és felhozta a kilencedik téglát.

Volt egy megfelelő falemezünk, egy vöröskeresztes csomag alja, kivágtunk belőle egy négyzetformát, amely éppen fedte a lejárat nyílását, aztán – ugyancsak fényes nappal – hoztunk egy kis homokot meg cementet a raktár mellől egy Klim-dobozban. A barakkban tűrhető kötőanyagot gyúrtunk, vastagon bemázoltuk vele a falemezt, majd visszahelyeztük rá a kilenc téglát.

Jock ismét alászállt a pokol tornácára, és magával vitt két fadúcot, amelyet előbb már kellő hosszúságúra vágtunk. Ahogyan Jock lent volt, a téglás fedőt visszatettük a helyére, Jock nyomta lentről, amíg mi fönt szinteztünk. Miután ez megtörtént, és a kilenc tégla megint szépen illeszkedett a padló többi részéhez, Jockot kellett kihozni a gödörből. Ez volt egyben a vécéajtó főpróbája. Két közlegényünk elfoglalta őrhelyét. Jelezték, amikor tiszta lett a levegő, mi gyorsan megemeltük az ajtó egyik végét, és Jock kimászott. Visszaengedtük helyére az ajtót, ismét elegyengettük rajta a földet, megigazgattuk a növényeket, ellenőriztük a Klim-szellőzőket. Mialatt beszolgáltattam a csákányt és az ásót, társaim a barakkban tettek rendet: port és piszkot söpörtek a frissen téglázott négyzetre.

Ezzel készen is állt a búvóhely. Már csak a használat legcélszerűbb módozatát kellett kidolgoznunk. A biztonság kedvéért két tervet is készítettünk, amelyeket igen egyszerűen „A" és „B" tervnek neveztünk el. Az „A" terv arra az esetre vonatkozott, ha a tábor kiürítése valóban a barakksorok rendjében történik.

Összesen négy sor barakk volt; és nekünk – bár az elsőben laktunk – mindenképpen maradnunk kellett, amíg az utolsó csoportot is el nem szállítják. Beláttuk persze: egy hétnél tovább semmiképp sem lapulhatunk ilyen szűk helyen. Ezért jó előre megszerveztük minden barakksorral, hogy ha szükséges, öt-öt ember cserél velünk. Tehát az „A" terv értelmében mindenfajta külső fizikai segítség nélkül földeltük volna el magunkat. Tehát: Turner, Jock Marr és én a barakkon kívül találkozunk, kézzel elkotorjuk a földet az ajtó egyik sarkáról, felemeljük az egykori vécébejáratot és beeresztjük rajta Jockot.

Azután visszatesszük az ajtót és újra ráegyengetjük a földet, eligazgatjuk a növényeket – ahogyan a próba alkalmával csináltuk. Majd Turner és én csatlakozunk a barakkban várakozó két közlegényhez. Jock a föld alatti dúcok eltávolításával teszi lehetővé a téglákkal födött falemez leeresztését; utána ereszkedünk mi is, az utolsó két ember pedig visszagyömöszöli helyére a födőt.

A „B" tervre akkor lett volna szükség, ha a németek mégis megváltoztatják a költöztetési programot. Itt már külső segítséggel is számoltunk, személy szerint Hargreaves őrmesterrel. A módszer alapjában véve ugyanaz lett volna, azzal a különbséggel, hogy a födőt kiemeljük a barakkba, majd „alámerülésünk" után az őrmester rakja vissza fölénk.

A hét végére a németek valóban változtattak az eredeti elgondoláson. Kit tudja, miért, úgy döntöttek, hogy az evakuálást a második barakksorral kezdik, azt követi egy hét múlva a harmadik. Nagyon örültünk, mert ez azt jelentette, hogy újabb hét napig szórakozhatunk föld alatti építményünk tökéletesítésével.

Az első transzporthoz tartozó tíz barakk lakóit megszámolták, felsorakoztatták, majd elvitték a táborból. Mintha nem is tudták volna, hová lesz a kirándulás – mert meglepően jókedvűnek látszottak. Vígan integettek nekünk, ahogy a drót mögül bámultunk utánuk. Semmi kétség, a P. G. 73 viszonylag kellemes légköre tévesztette meg őket, no meg az a pár jó fronthír; holott a helyzet még mindig igen veszedelmes volt. Ahogy most visszatekintek e pár év megpróbáltatásaira, úgy érzem, az a hadifogoly, akit ilyen Carpi-féle „enyhe" táborokban tölti le a gyászidőt, erkölcsileg jobban megsérül, mint akit Stalag VIII/B jellegű helyekre vagy koncentrációs táborba vet a sors. Semmiképp sem lebecsülendő ez utóbbi sok fizikai szenvedése, de bizonyos szempontból még mindig jobban jár, mint társa, akinek erkölcsi állagát kezdi ki a viszonylag tűrhető élet; a Carpihoz szokott hadifogoly puhánnyá válik, megszokja a szolgaságot.

A lényeg az volt persze, hogy az első ezer ember elindult Carpi vasútállomása felé; egy hétre rá a harmadik barakksor lakóinak menetét is ugyanígy szemlélhettük a drót mögül. Alighogy eltávoztak, rangidős tisztünk közölte: mi következünk.

Mármint a mi sorunk. Mert mi magunk, a sötétség leple

alatt, cókmókkal és pokróccal átsurrantunk a negyedik barakksorba. Ki tudja miféle sugallat hatására, Hargreaves őrmester az utolsó pillanatban úgy döntött, hogy ő is csatlakozik hozzánk – hátha mégis szükség lesz rá, hogy a födőt visszahelyezze valaki a barakk padlójába. Könnyen talált cserepartnert, aki vállalta a kétes előjogot, hogy hamarabb juthat Hitler birodalmába.

Aznap este, amikor az új priccsen aludni tértem, hirtelen azt éreztem, hogy valami kemény tárgy nyomja a derekam a szalmazsákban. Felfejtettem pár öltést a zsák oldalán, benyúltam, és nagy meglepetésemre – és örömömre! – egy jó erős csípőfogót találtam! Bizonyára a hálóhely előző gazdája felejtette ott. Gyorsan magamhoz vettem és csomagomba rejtettem az értékes szerszámot; most már, ha lehet, még nyugodtabban tértem nyugovóra.

Az első barakksor kiürítésére egy hét múltán csakugyan sor került. Öt nappal később rangidős tisztünk félrevont minket, és azt mondta:

– Az utolsó ezer embert is viszik. Holnapután reggel. Mi a szándékuk?

Mondtam neki, szándékunk az, hogy még ma este visszatérünk eredeti barakkunkba, valamivel az ellenőrzés után bemászunk rejtekünkre, és ott várjuk meg, amíg a tábor teljesen kiürül.

Hitetlenkedve rázta a fejét. – A tábor aligha fog teljesen kiürülni – mondta elgondolkodva. – Ezek a gonosztevők valószínűleg hátrahagynak néhány őrt, a biztonság kedvéért, hátha érkezik néhány újabb fogoly a frontról, s akkor még hasznát vehetik ennek a tábornak. De hát maguk viszik vásárra a bőrüket, nem én; és reméljük, sikerül az akció. Csak aztán észnél legyenek, világos?

Ahogy eltávozott, megkezdődött a nagy tanácskozás. Latolgatni kezdtük az esélyeket, és kénytelen-kelletlen beláttuk, hogy tisztünknek alighanem igaza van, teljes evakuálásra nem számíthatunk. A front még mindig messze volt; csakugyan nem volt valószínű, hogy a németek egyszerűen feladjanak egy olyan értékes intézményt, mint a P. G. 73. Persze, az is igaz, hogy öten leszünk, talán elegen ahhoz, hogy a hátrahagyott őrökkel elbánjunk. Mert akárhány katonát hagyjanak is itt a németek, jókora területet kell figyelniük. Az lesz a taktikánk, hogy egyenként kupán vágjuk, és lefegyverezzük őket.

Aznap este nyolc órakor tehát ötös fogatunk és Hargreaves őrmester, a szólista, látszólag céltalanul sétálgatott a tábor területén. Mások is levegőztek, kis csoportokban járkáltak, így aztán az őrök, ha észrevettek is minket, ártatlan lődörgésnek tekintették hadműveletünket. Egyvalamit bizonyára nem vettek észre: azt, hogy valahányszor a 37-es barakk árnyékába kerülünk, társaságunk egy-egy tagja eltűnik a barakk ajtaja mögött.

Miután Hargreaves őrmester és a két közlegény biztonságban bejutott a barakkba, Mick Turnerrel és Jock Marr-ral felemelintettük kerti vécéajtónk lázas munkával megtisztított végét, és beengedtük szentélyünkbe a cingár Jockot. Aztán rácsuktuk az ajtót, visszaegyengettük a koszt, s hogy valóban „könnyű legyen neki a föld", a Klim-ventillátorokat is megigazgattuk; már csak a növényeket kellett visszaállítanunk eredeti helyzetükbe, máris bújhattunk a barakkba három társunk után.

Jock közben annak rendje-módja szerint elmozdította a két dúcot, majd a tégla csapóajtót a barakkban rejtőző három összeesküvő segítségével felnyomta, illetve a téglapadlóra emelte. Mick és én igyekeztünk az ágyak közt mielőbb odajutni a bejárathoz. Abban a pillanatban azonban, hogy társainkhoz értünk, lépések zaja hallatszott odakintről. A léptek a barakkajtó felé közeledtek. Mozdulatlanná dermedtünk.

Az ajtó lassan kinyílt, és sötét árny jelent meg a barakkban. És egy hang azt suttogta: – Nyugalom, fiúk. Csak semmi pánik, minden rendben. Éppen csak benéztem, hogy elköszönjek. Sok sikert a vállalkozáshoz. Úgyis megtudom, sikerült-e. Otthon – ha eljutok haza – fel fogom keresni az illetékes szerveket, és tájékozódom a részletek felől.

Rangidős tisztünk volt az. Ő is, Hargreaves őrmester is sorra kezet rázott mindnyájunkkal, majd Mick és jómagam lemásztunk a gödörbe. Jött utánunk a két közlegény is. Mickkel átmásztunk az alagúton, így érkeztünk el a külső búvólyukba, amelynek egyik sarkában már ott kuporgott Jock. A két közlegény a barakkpadló alatti gödörben maradt.

– Mindenki a helyén? – suttogta a tiszt.

Visszasúgtuk, hogy igen. Akkor ők ketten, Hargreaves őrmesterrel visszaigazgatták helyére a födőt. Jimmy és Chalky felállítgatták a dúcokat. Kaparászást hallottunk odaföntről: segítőink koszt és földet söpörtek a kényes négyzetre. Még egy

csirió hangzott el búcsúzóul, azután lépteik zaja eltávolodott. Ott kuporogtunk hát magunkban, csendben és sötétben.

Alig volt „élettér" odalent, mégis sikerült átveszkődnöm a közlegények gödrébe, a fadúcokhoz. Jimmy és Chalky feje fölött nyílt legalább egy kis rés, ahol a négyzet nem illeszkedett tökéletesen; azon át szűrt, fénynek alig nevezhető derengés látszott. Egyéb csillárunk nem volt. A kerti lyukban még ennél is sötétebb volt persze. Visszatértem Mickhez és Jockhoz, és megpróbáltunk a lehető legkényelmesebben elhelyezkedni. A végén valami embrionális testhelyzet bizonyult a legmegfelelőbbnek; fejünket-vállunkat pokrócunkra és motyónkra támasztottuk. Fejenként-vállanként csak egy szál pokrócot hoztunk, többi takarónkat szétosztottuk barakktársaink között, elhagyott lakhelyünkön nem is maradt utánunk áruló jel.

Latrinának egy üres tésztás pléhdobozt neveztünk ki.

Optimizmussal néztünk a jövőbe, azt hittük ugyanis, hogy trogloditaéletünk nem tarthat sokáig. Ezért nem is vittünk le magunkkal sok ennivalót: két marhahúskonzervet, egy csomag kanadai kétszersültet, két csomag aszalt szilvát, egy paradicsompürés konzervet és három olasz kiflit temettünk csupán szépreményű személyünk mellé. Innivalónk is volt: két katonai kulacsban. Cigarettában nem lett volna hiány, csak cigarettázni nem volt szabad odalent. Így aztán bedobtuk a cigit a közösbe, a fiúk pedig rám bízták, osszam ki az árut, ha a hely és idő ismét megengedi az efféle luxust.

Eleinte, megvallom, szörnyű érzés kerített hatalmába. Mintha elevenen temettek volna el! Szerencsére ezen hamar túltettem magam. De kisvártatva kezdett kellemetlenül bemelegedni a gödör. Egyre sűrűbb, bundásabb lett a levegő, meg kellett küzdenünk minden lélegzetért. Észrevehetően idegesek lettünk, a legkisebb apróságért is „a plafonon" voltunk – de hát, ha ilyen közel van a plafon . . . Különösen a két legifjabb, a két közlegény járt már-már a hisztéria határán, hozzájuk képest mi eléggé jól bírtuk. Nem bírtam sokáig a tétlenséget, a fal mentén odakúsztam hát a két gödröt összekötő alagúthoz, és bedugtam a fejem:

– Figyeljetek csak – sziszegtem a fiúknak. – Nagyon jól megértem, mi piszkálja a csőrötöket. Bánjátok már, hogy velünk jöttetek, és a fél fületeket odaadnátok, ha szép nyugodtan durmolhatnátok a barakkban. Nos hát, ez nem megy tovább. Egyelőre itt maradtok reggelig. A barakk odafent zárva,

hétszentség, hogy észrevennének titeket. Belemásztatok a dologba, nem ronthatjátok el a mi partinkat, igaz? De ha reggel is úgy gondoljátok, hogy kiszálltok, mosdásidőben kibújhattok. – Szünetet tartottam, majd élesebb hangon hozzátettem: – De ne feledjétek: a német táborokban nem ilyen Móka Miki mulatság az élet!

– Könnyen beszélsz – morogta Jimmy. – Te már végigcsináltad néhányszor ezt a dolgot.

– Tudom, Jimmy. De fenemód szeretném, ha ez lenne az utolsó. Szeretném, ha végre kijutnék, és attól kezdve a kutyák meg az őrök csak a hátam közepét látják. Fiúk, mondom, azt csináltok, amit akartok. Ha sokat akart a szarka, de nem bírja a farka, nem kell erőltetni. Holnap reggel fel is út, le is út. Viszont ha maradtok, akkor meg elég a nyavalygásból. És még valami: ha krauték felfedeznek minket, nem küldenek aranykeretes meghívót, hogy méltóztassunk kifáradni. Egyszerűen odavágnak egy pakli kézigránátot, azon aztán osztozhatunk, ahogy csak akarunk! Reggelig dönthettek. Addig is, nem parancsol valaki pár csepp vizet és egy kis kétszersültet?

Mindenki parancsolt. Kiosztottam a fejadagokat, csámcsogáshoz, majd emésztéshez láttunk, s ami a legfontosabb volt: némán. Végül mit tehet egy csapat embrió: megpróbáltunk szundítani egyet.

Úgy feküdtem, hogy éppen a fejem fölött volt egy Klimventillátor. Rémálmok nyomasztottak: egy német doktor fojtogatott szép lassan . . . és ahogy felriadtam, azonnal tudtam, hajnal van. A légzőkonzerv laza földjén át szürkés-piszkos fény szüremlett be. Átmásztam Mick kinyújtott lábán, fejemet ismét az ikerüregbe dugtam. Hallottam magam mögött Jock és Mick susmogását.

– Hé, ti ott, ébren vagytok már? – szóltam be fojtott hangon.

– Igen, George – felelte azonnal Jimmy.

– Nos, mi az ábra? Velünk maradtok, vagy kiszálltok inkább?

– Ej, hadd menjenek, ha akarnak – hallottam Mick álmos, ingerült hangját. – Öten úgyis túl sokan vagyunk. Jobban megleszünk nélkülük.

– Micknek igaza van – zsémbeskedett Jock is. – Küldd el őket, George.

– Nem, nem – tiltakoztam. – Ezek a fiúk velünk együtt

csinalták végig a partit. Joguk van hozzá, hogy maguk döntsék el, mi legyen. Tudják, mik a lehetőségeik. És ott volt az éjszaka, hogy . . .

– Végiggondoltuk a dolgot – suttogta most Jimmy. – Maradunk. Nem lesz velünk semmi baj, csak kerüljünk már ki ebből az izzasztókamrából.

Éppen gratulálni akartam nekik a bátor döntéshez, amikor távoli német szót hallottunk; kiáltásokat: – *'Raus! 'Raus! Auskommen!*

Visszakúsztam a főgödörbe. – Az őrök! *Appell* utáni különszemle! Keresik a bújdosókat. Biztosan benéznek ebbe a barakkba is. Ha közelednek, nincs moccanás! Ettől a pillanattól fogva senki meg se nyikkanjon, ne is suttogjon, amíg nem szólok, hogy lehet!

Csak feküdtünk mozdulatlanul, lélegezni is alig mertünk, hegyeztük a fülünket, nem hallunk-e valami zajt. Verítékben úsztam. A ventillátorokon át némi levegő beszüremlett ugyan a gödrökbe, de hát öten szívtuk . . . Óriási kísértést éreztem, hogy ha csak pár centire is, megemeljem a vécéajtó egyik végét. De tudtam, hogy ha odakint vége a simaságnak, előbbutóbb felfedezik rejtekhelyünket.

Vártunk.

Hangzavart hallottunk, később az egyes hangokat is kivehettük: egy német olvasta a névsort, és akik jelen voltak, számunkra alig hallhatóan, válaszoltak. Hosszú, kínos csend következett, majd az történt, amitől féltünk: lábdobogás közeledett a barakkhoz. És kiáltás harsant: – *Es fehlen dreissig Männer!*

Harminc ember hiányzik! Te jó szagú . . .! Ezek szerint rajtunk kívül huszonöten bújtak el valahol a táborban vagy a tábor körül. A nagy kérdés ez volt: hova? Még ennél is érdekesebb volt persze, hogy mit tesznek majd a krautok? Őt hiányzó felett még szemet hunytak volna, de harmincat aligha írnak le szó nélkül. Most már csak azon múlt minden, mennyire lesz alapos a kutatás.

Hamarabb megkaptuk a választ, mint hittük. A barakk ajtaját belökték, és máris felhangzott az ordítás: *'Raus, Engländer! 'Rauskommen!* – A következő pillanatban valami a földhöz csapódott, majd két fülsiketítő robbanás hallatszott. Csaknem egy időben. A krautok valóban bevágtak néhány kézigránátot.

Legalább két csoport katona dübörgött végig a barakk téglapadlóján. Újabb ugatás: így-úgy, gyertek elő. A hívó szónak mindig egy-két géppisztolysorozat kölcsönzött nyomatékot. A németek a barakkok szalmatetejébe lőttek, hátha oda bújt el az a harminc valaki. Távolabbi dördülések és sorozatok arra engedtek következtetni, hogy a szomszédos barakkokat is ilyen dupla vagy semmi alapon kutatják át. Végül alábbhagyott a lárma; a krautok barakksorról barakksorra jártak. S hogy nem egészen eredménytelenül, bizonyította a néha-néha felhangzó jajveszékelés.

Kisvártatva utolsó ezer bajtársunk is elvonult. Lépteik nem voltak épp a legkatonásabbak, de a nóta vígan szállt: „Vágd be a sutba a bánatodat . . .!" Ahogy a menetoszlop elhaladt barakkunk mellett, valaki a nótát túlharsogva azt kiáltotta: – Minden rendben! – Vajon a hű Hargreaves őrmester volt az?

Öt perc múlva halálos csend borult a táborra. Csak saját szívdobogásunkat hallottuk, izgalmas pillanatokat éltünk át, annyi szent. Tudtam, hogy Jimmyt és Chalkyt nagyon megviselhette a kaland, főleg a kézigránát-história; ezért adtam nekik némi kétszersültet, és az egyik kulacsot is körbekínáltam. A társaság szeretett volna rágyújtani, erről azonban szó sem lehetett. Így aztán csak feküdtünk a gödörben, szívtuk a klímlevegőt, és vártuk az idő múlását.

A levegő még mindig fojtogató volt, mégis mintha szabadabban lélegezhettünk volna. Ennek nemcsak lélektani okai voltak. Egész egyszerűen több levegő jött be a barakkból a födő és a padló közti réseken. Az egyik ilyen rés csaknem egy hüvelyk széles volt, még a golyószaggatta mennyezet egy darabkája is jól látszott, ha kikukucskáltunk rajta. A födőt, gondolom, szintén megrázták egy kicsit a gránátrobbanások. Így alulról nem látszott már olyan tökéletesnek az illeszkedése, mint korábban.

Ebédre marhahúst ettünk; hozzá kenyeret, majd egy korty vízzel öblítettük le a falatot. Latrinadobozunk tartalmát a gödör egyik sarkában, kézzel vájt lyukba földeltük el. Lényegében ki-ki az eredeti helyén maradt, pokrócainkon feküdtünk, és egy kicsit szét is terítettük őket, hogy védjenek a talaj nyirkos hidegétől. Hébe-hóba megtörte a csendet egy-egy fölösleges megjegyzés, általában azonban csendben voltunk. Mit is lehetett ott mondani? Életem leghosszabb napja telt abban a gödörben . . .

Ahogy beesteledett, mindnyájan egyre gondoltunk: hogyan tovább? Lépni kellett, de előtte felderíteni a terepet. Amióta a fiúk elvonultak, pisszenés sem hallatszott odaföntről. Ha a krautok *mégis* hagytak őröket, az ittmaradottak – ki tudja, miért – mindent megtettek, hogy el ne árulják jelenlétüket. Valamelyikünknek mindenképpen ki kellett dugnia az orrát.

Csábítóan így szóltam hát:

– Nos, Jock nem szívnál egy kis levegőt?

– Feleségem van és négy gyerekem. Nem ettem kefét!

– Hát te, Mick?

Kuncogást hallottam a sötétben. – Akkor én még nyomósabb okot mondok, George. Nekem feleségem és öt gyerekem van. Persze, ha mégis úgy gondolod, hát . . .

Egyszerre fenemód bátornak éreztem magam. Azt mondtam, akkor hát megyek én. Tudtam, milyen állapotban van Jimmy és Chalky, ezért őket meg se kérdeztem. Levetettem a bakancsomat, átmásztam a közlegények gödrébe, és két lakóját felszólítottam: nyomják meg legalább a födőt. – De aztán jól tartsátok – kötöttem a lelkükre. – És ha valami zűr van, amíg kint járok, nyomban húzzátok magatokra. Semmi értelme, hogy mind lebukjunk. Bármi történik, helyén legyen a födő és helyén az eszetek.

Ahogy felnyomták a födőt, elborított minket a friss levegő. Mennyei élvezettel szívtam be, miközben átmásztam Jimmyn és Chalkyn. A lehető legóvatosabban dugtam ki a fejem a lyukon. Félhomály volt a nagyvilágban . . . de azt így is láttam, hogy a barakk üres.

Kibújtam hát, és az ablakhoz mentem, ahonnét a tábor felső végéig beláthattam a terepet. Fényt nem észleltem sehol. Sötétek voltak a barakkok, és a tábor széléhez vezető út is. Sehol semmi mozgás. Átsurrantam a másik oldalra. Kísérteties csend borult a szürkületben a németek barakkjaira is. A kapuknál nem topogtak őrök, a tábor kerítése körül nem cirkált senki, a géppuskatornyok elhagyatva álltak . . . Furcsa bizsergést éreztem a tarkómon. Sehogyan sem tetszett nekem ez a história.

Lábujjhegyen visszatértem a lyukhoz, és jelentettem tapasztalataimat. Társaim mind azon voltak, hogy irány a nagykapu, de legalább a kerítés . . .

– Ide figyeljetek, fiúk – mondtam erre. – Láttam én már ilyesmit. Ez a halotti csend sem megnyugtató. Valami azt súg-

ja nekem, hogy az egészben valami trükk van. Hiszen a krautok jól tudhatják: nem szedtek össze minden rejtőzőt. Mi van akkor, ha most odakint hasalnak a sötétben, a kerítés mentén, és géppuskáikat a táborra irányítják. Mondom nektek, ismerem én ezeket a rohadékokat. Itt vannak. Itt *kell* lenniük valahol.

– Akkor meg mit tegyünk? – dörmögte Mick bosszúsan.

– Várjunk és füleljünk. Figyeljük a kerítést. Elsősorban pedig – ne hagyjuk el a barakkot. Legalábbis most még ne. Vártunk épp eleget, félórát kibírunk még.

Jock és Mick feljött a barakkba, Jimmy és Chalky a lyukban állt derékig. Odasurrantunk az egyik ablakhoz és kikémleltünk rajta. A táborra lassan leszállt az éj, de még mindig világított kissé a két drótkerítés közti fehér csík. A barakkok körül mintha sűrűbbek lettek volna az árnyak, és lélek se rebbent sehol.

Óvatosan, hogy zajt ne üssek, résre nyitottam az ablakot. Még a lélegzetünket is visszafogtuk, úgy füleltünk. Csoszogást hallottunk volna? Vagy csak a szokásos éjszakai neszezést?

És ekkor hirtelen a tábor valamennyi lámpája kigyulladt, ugyanabban a pillanatban pedig őrült puskaropogás hallatszott. Kiáltásokat hallottunk, és egy iszonyú halálsikolyt . . .

Iszkoltunk vissza üregünkbe, mint a nyulak. Gondosan visszahúztuk a födőt, aki utolsónak ért le, gyorsan a helyükre rakta a dúcokat, aztán lapultunk némán, lihegve. Továbbra is ordítások harsantak, hörgést, sírást is hallottunk, rohanó, csizmás léptek dobaját . . . élesen csattanó puskalövést . . . Majd beszélgetést, izgatott hangokat . . . bizonyára több német verődött csoportba valahol a közelben. Tekintélyt parancsoló hang szakította félbe őket. Azután zavaros neszezéseket hallottunk a barakkunk mellett, de a zaj lassan elült, a németek eltávolodtak, ránk borult a pár perccel előbbi csend.

Csendben voltunk mi magunk is. És azon a második föld alatti éjszakánkon senki egy árva szót sem szólt. Nem tudom, a többiek mivel töltötték az időt, amíg elnyomta őket az álom.

Én imádkoztam . . .

ÖTÖDSZÖRRE ÁLTALÁBAN SIKERÜL...

Egész éjjel esett az eső. Átázott mindenütt a föld, és gödrünk peremén is körbe befolyt hozzánk a víz. Reggelre facsarni lehetett volna mindnyájunkat. A cseppek kis patakokká, a patakok tócsává álltak össze, és mire az eső elállt, jó pár hüvelyknyi víz borította csatakká ázott pokrócainkat. Cókmókunkat a térdünkre menekítettük. Új bakancsomat, fő-fő büszkeségemet még ezen belül is elkülönítettem, szentül elhatároztam: ha tovább nő az árhullám, a bakancs lesz az utolsó, amelyet ázni engedek.

Azt még a töksötétben is világosan láttuk, hogy ez így nem mehet soká. Előbb-utóbb ki kellett mászni az ülőfürdőből. Megpróbáltuk kimártogatni a vizet felesleges ruhadarabjainkkal. Megpróbáltunk külön gödröt vájni az ürgelyuk fenekén, jóval a víz szintje alatt, hátha odagyűlik majd az égi áldás. De egyik módszer sem hozott számottevő eredményt. Mondtam, itt nincs mit tenni, ezt ki kell merni.

Beemeltük a födőt, és – gyors terepszemle után – kimásztam a barakkhelyiségbe. Cókmókomat a viszonylag szárazabb belső gödörben hagytam, új bakancsom azonban ott volt a kezemben. Letettem a kincset Hargreaves őrmester elárvult ágya mellé a földre, majd harisnyában-mezítláb az ajtóhoz lopóztam. A krautok nyitva hagyták az ajtót. Kidugtam a fejem. Németeknek híre-pora se volt, se a barakksorunk közelében, se a kerítésnél. Üres volt az út is. Kinéztem az ablakon. Elhagyottnak látszott a tábor.

Hüvelykujjammal jeleztem, hogy minden rendben, s ekkor négy társam is előbújt. Levetették és a gödrökben hagyták a bakancsukat. Az ágyak körül végzett rövid kutatás eredményeképpen találtunk egy ócska, rozsdás serblit meg egy Klim-dobozt. Jock és Mick őrködött az ablakoknál. Jimmy merte a vizet, a teli edényt továbbadta Chalkynak, aki odahozta nekem. Ha Jock és Mick jelezte, hogy „tiszta a levegő", óvatosan kiöntöttem a vizet a barakk mellé, a nedves földre.

Hosszú, unalmas munka volt, de a végén mégiscsak sikerült vízteleníteni búvóhelyünket.

Aztán levetettük csuromvizes zokninkat, berúgtuk a lyukba,

megtörölgettük a lábunkat, és éppen száraz harisnyát húztunk, amikor lépteket hallottunk a barakk közelében. Három szemvillanás alatt lent voltunk a gödörben és már húztuk is magunkra a födőt. A nagy sietségben arra sem ügyeltünk, hogy a cipőnket visszahúzzuk, a finom új zoknik tehát ugyanolyan sárosak és vizesek lettek, mint elődeik.

Én másztam vissza utolsónak, és elégedetten állítgattam a helyükre dúcainkat, amikor hirtelen eszembe villant: vadonatúj bakancsomat kint felejtettem a barakkhelyiségben! Elöntött a forróság – és áldottam a síri sötétet, hogy a többiek legalább nem látják vörös pofámat és dühből fakadt könnyeimet.

Kitörölgettem az izzadságot a szememből, és figyelőállást foglaltam el a barakk alatti gödörben, az egyik résen át kilátottam a barakkhelyiségbe. Chalky ott kuporgott mellettem, térde a hátamba nyomódott. Jock, Mick és Jimmy a vécéajtó alatt lapult.

Torokhangú nevetés harsant odaföntről, bakancsok döngtek a téglapadlón. Megítélésem szerint a németek hárman lehettek, vagyis ezúttal nem volt szó módszeres kutatócsoportról. Jókedvük is arra utalt, hogy csak a maguk szakállára járják a barakkokat, és „emléktárgyakat" gyűjtenek, elsősorban a maguk hasznára, és nem a birodalomére.

Jó ideje császkáltak már a priccsek között, amikor egyikük Hargreaves őrmester hajdani fekhelyéhez ért. Láttam a nyíláson át. Szuronyos puskát pillantottam meg, aztán egy lábat. A katona táboriszürke egyenruhát viselt és magas szárú csizmát. Odarikkantotta társait, akik dübörgő léptekkel jöttek is a helyiség másik végéből. A kraut dobbanva letette puskáját. Most a szurony éppen ott villogott a rés fölött.

– *Stiefeln!* – kiáltotta örvendezve. – Bakancs!

Fél pár hosszú szárú csizmát láttam a levegőbe lendülni . . . majd egy harisnyás lábfejet. A kraut ott ülhetett az ágyon, nagyjából a fejünk fölött, és éppen felpróbálta a kincset.

Hallottam, ahogy azt mondja: – *Ach gut, Engländer! Er hat seine Stiefeln vergessen. Die kann ich gut brauchen. Danke schön!* Sajnos igaza volt: az *Engländer* valóban ottfelejtette a bakancsát, ő meg jó hasznát vehette.

Bizonyára visszahúzta a csizmáját. Aztán előrehajolt, hogy a szuronyos puskát felemelje a földről, és mintha egyenest a szemembe bámult volna a téglarésen át. Fiatal, nagyon vörös arc

villant fel, és drótkeretes szemüveg. Furcsa élmény volt, hogy alig pár arasznyira a szememtől elúszott egy idegen szempár.

– *Komm'! Wir gehen ins andere Zimmer* – mondta ekkor az egyik társa türelmetlenül.

És eldübörögtek, kimentek a helyiségből, alkalmasint tovább látogatták a barakkokat.

Hosszú csend és mozdulatlanság következett ezután a vakondvilágban. Jock, Mick és Jimmy úgy lapult a főgödörben, mint három diplomázó hulla. Éreztem a hátamon Chalky remegését, és hallottam, ahogy nagyokat nyel rémületében. Izzadó kézzel szorítottam a két dúcot, és összerezzentem, valahányszor egy-egy távoli barakkajtó döndült. Gödrünkben néha meglazult és legördült egy kis rög, ezeket a zörejeket mennydörgésnek éreztük.

Jock akkor azt suttogta rekedten: – Mit akartak ezek, George?

– Zsákmányt – feleltem fojtott hangon. – És, én marha, fönt hagytam nekik a vadonatúj bakancsomat . . .

– Jézusom! – kiáltotta Jock.

– Semmi baj. A bakancs megtette a magáét: lekötötte a szemét banda figyelmét. Ha nem találnak semmit, talán tovább kutattak volna. A bakancsom oda, de hála istennek, legalább ennyivel beérték.

– Hát akkor most mit csináljunk?

– Várunk sötétedésig, aztán körülnézünk megint. A krautok nem csellenghetnek itt örök időkig. Attól függ, hány bujkálót csíptek a tegnap esti hajtóvadászaton. Ha eleget, talán megnyugszanak és elkotródnak. Egy dolog bizonyos. Nem maradhatunk ebben a gödörben mi sem örökké. Mert ha még sokáig itt kuporgunk, mind megkapjuk a reumát. Nekem legalábbis minden ízületem sajog.

Keservesen helyet cseréltem Jimmyvel, és – hogy teljen valahogy az idő – szemügyre vettem gyorsan apadó élelmiszerkészletünket. Feltálaltam az utolsó adag marhahúst és kétszersültet – kenyerünk elfogyott már –, és körbeadtam a vizeskulacsot. Sovány ebédünk végeztével mi egyebet tehettünk: jól-rosszul kinyújtoztunk pokrócunkon, és vártuk az órák múlását. Chalky feküdt legközelebb a nyíláshoz. Amikor úgy vélte, hogy elég sötét van odakint, újra kinyitottuk a födőt, és Mickkel meg Jockkal kimásztam. Odaosontunk az egyik ablakhoz,

és kikémleltünk rajta. Krautok sehol, de az egész tábor lámpafényben úszott.

– Mit gondolsz, George? – suttogta Jock.

– Még itt vannak – feleltem komoran. – Nehéz lenne megmondani, hányan. Vissza kell bújnunk, és várni, amíg pontosabban felmérhetjük a helyzetet. Szánjuk el magunkat még egy huszonnégy órás műszakra, hátha holnap lesz a búcsúvizit, és csakugyan elkotródnak.

Leverten vártuk a harmadik föld alatti éjszakát. Azt hiszem, álom és félálom közt lebegtünk mindvégig. Nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy negyednap reggel megint felmértem az élelmiszerkészletet, és volt egy csomag, azaz tizenhat szem szilva, egy paradicsomszirup-konzerv, és mindegyikünkre jutott még egy korty víz az egyik kulacs aljáról. Ilyenkor jegyzik fel a hajótöröttek: „helyzetünk kétségbeejtő".

Reggelire fejenként egy szem szilva jutott. Azt javasoltam bajtársaimnak, csócsálják szájukban a szilvát, ameddig csak bírják, és utána is szopogassák minél tovább a magot. Van még azon is mindig egy kis lerágni való rost, élvezni való szilvaíz. Vigasztaltam a bandát: ebédre is ugyanez lesz, és ha netán még egy éjszakát kellene a föld alatt töltenünk, vacsorára szintúgy. A paradicsomszirupot ugyanis vésztartaléknak neveztem ki.

Reggel hét óra körül kibújtam a lyukból és az ablakhoz mentem. Négy németet pillantottam meg odakint, ott álltak a kórházbarakk ajtajánál, vagy hatvan lépésnyire. Jelt adtam társaimnak, és ők is csatlakoztak hozzám. A következőket láttuk: a négy német leemelte válláról a puskáját, és lövésre kész fegyverrel elhelyezkedett kétfelől a barakk ajtajánál. Ekkor, az őrök vigyázó szemének és fegyvercsövének felügyelete alatt, négy khaki egyenruhás angol hordágyvivő bukkant elő a kórházbarakkból. Követte őket egy másik négyes csoport, szintén hevenyészett hordággyal. A hordágyakon pokróccal letakarva, egy-egy holttest feküdt. A szomorú menetet további tizenöt emberünk zárta, valamint a rangidős brit tiszt. Ez azt jelentette, hogy a halottakat is beleszámítva összesen huszonöt társunkat kapták el a krautok. Maradt a hiánylistán további öt – ezek lettünk volna mi. Csak az a kérdés, gondoltam, tovább kutatnak-e a németek, vagy beérik ennyivel.

A menet kikanyarodott az útra, és elindult a német táborrészleg felé. A négy fegyveres őr ott poroszkált a foglyok mel-

lett, végül a kórházbarakkból két újabb kraut jött ki, ők zárták a sort. Szomorúan találgattuk, kik fekhetnek a hordágyakon, letakarva?

Mit is tehettünk? Visszabújtunk a gödrökbe, és ott is maradtunk „ebédidőig", amikor is újabb szilvaosztás következett. Egy szem szilvánkat elszopogatva ismét felbukkantunk a mélyből, de aztán le kellett buknunk gyorsan, nehogy valóban lebukjunk: mozgást észleltünk ugyanis a közelben. Ezúttal egészen estig lapultunk egyvégtében, aztán sor került aznapi harmadik kiruccanásunkra.

A tábor üres volt és kihalt, a főkapunál azonban két német katona lődörgött.

Pocsék állapotban voltunk mind az öten: mocskosak, mosdatlanok, borotválatlanok, kócosak. Azt mondtam ekkor: – Fiúk, figyeljetek, a mosdóépület alig ötven lépés. Őrt állok az ajtónál. Majd jelzek; egyesével átmentek, megmosdotok-borotválkoztok, de gyorsan ám. És kétrét görnyedve, ha a mosdóban vagytok, akkor is. Azt is jelzem, mikor induljatok vissza.

Jock ment elsőnek, őt követte Mick, majd Jimmy és utána Chalky. Mind épségben visszatértek; ekkor Mick állt az ajtóba, és engem vezérelt át és vissza. Fél óra alatt lebonyolódott az egész hadművelet. A borotválkozás kínos ügy volt, de azért jól kihasználtuk azt a kevés időt, nagyjából lekapartuk a szőrt. A tisztálkodás után vitathatatlanul jobban éreztük magunkat – mit jobban! – kétszer olyan jól! Visszabújva gödreinkbe megettük a harmadik, azaz a vacsora szilvát, majd összegömbolyödtünk éjszakára.

Az ötödik nap hajnalán kiosontunk megint az ablakhoz. Leshelyemre hívtam társaimat is. Azt akartam, lássák a panorámát, mert valami készült odakint. Egy őrmester vezényletével húsz német katona masírozott a főúton a külső nagykapu felé. A kaput elérve a *Feldwebel* álljt parancsolt, és felsorakoztatta embereit. Alkalmasint szemlére, ellenőrzésre került sor. De már nem a tábort ellenőrizték!

- Ez az! – suttogtam izgatottan. – Ezek most elkotródnak. Elsurranok a legszélső barakkhelyiségbe, és megpróbálom felderíteni, mi van. Mindjárt jövök.

További kommentár nélkül nekivágtam. Szerencsésen eljutottam az útmenti barakkba. Alighogy letanyáztam a szélső ablaknál és résre nyitottam egy ablaktáblát, már ott volt mellet-

tem Jock és Mick. Mondtam nekik, hülyék, hogy otthagyták a barakkunkat, ők azonban biztosítottak, hogy ha németek bukkannának fel a környékén, Jimmy és Chalky visszabújik és magára csukja a födőt. Mi meg elbújunk az ágyak alatt, és bízunk a jó szerencsében, hátha visszajutunk valahogy. Nem nagyon tetszett ez a dolog, de mit tehettem. Ellenőriztem, mit csinál a két közlegény; Jimmy csakugyan ott őrködött az ablaknál, Chalky meg a barakkajtónknál figyelt. Visszakuporodtam Jock és Mick mellé, most már csak arra voltam kíváncsi, mit művelnek a németek valóban?

Tiszt érkezett. Üdvözölte a katonákat, és a következőket hallottam: – *Zwei Posten auf die Strasse patrouillieren!* –, és kezével mutatta, hogy két embernek kell végrehajtania az őrjáratozást. Először menjenek végig az úton, ott váljanak el, és mindegyikük egy-egy táborrészleget ellenőrizzen. Találkoznak a kapunál, ahol most állnak, és azzal végzik a körutat, hogy felmennek a tábor távolabbi végéig, onnét meg az úton térnek vissza. Ha jól értettem, egy-egy ilyen „teljes kör" között mindig tíz perc lesz a pihenő a kapunál, aztán kezdődik elölről. Tizenkét óránként váltanak a párok.

Majd egészen tisztán hallottam: – *Fünfundzwanzig Männer sind wieder geschnappt. Zwei davon sind tot. Die fünf anderen sind nicht im Lager. Wir müssen annehmen, dass sie entkommen sind. Vier Männer werden genügen, das Lager zu bewachen.*

Szólt, s elvonult, tisztes távolban követte a *Feldwebel* és tizenhat német. Az itt maradt négy fő bezárta a kaput, és ketten máris elkezdték a járőrözést. A másik kettő elindult a német szállások felé. Amikor mind a négyen eltűntek, jeleztük Jimmynek és Chalkynak, hogy visszamegyünk. Bátorítóan bólintottak, és már ott is voltunk a barakkunkban.

– Mindent értettél, George? – kérdezte Jock.

– Nagyjából – feleltem. – Huszonöt szökevényt elkaptak. Kettő meghalt. A tiszt azt mondta, a többi öt nincs a táborban, bizonyára megléptek, és négy őr elég a tábor őrzésére. Mármost a legokosabb, ha megpróbálunk eljutni a tábor felső végébe. A következőképpen gondolom: mihelyt a két kraut a legkozelebbi körútra indul, készen kell állnunk az indulásra. Ezért először is mindenki összecsomagol. Ha mindent kibányásztunk az üregből, Jock lent marad és visszadúcolja a födőt. Őt majd a vécéajtón át eresztjük ki, mihelyt a két őr hát-

tal fordul. Akkor nekivágunk. Irány a mosdóbarakkon át a következő barakksor. Onnét a következő mosdó és a harmadik barakksor. És így tovább, amíg az utolsó sort is el nem érjük. Mindvégig jó húsz lépéssel leszünk a krautok mögött. A legjobb, ha a második barakk magasságában nyomulunk előre, úgy nagyjából egyenes vonalban haladhatunk. Aztán megvárjuk, amíg az őrök elindulnak visszafelé az úton. Ha ismét látótávolon kívül kerültek, a csatornaárokhoz legközelebb álló barakkhoz osonunk. Az a tábor legtávolabbi pontja, ha a németek szálláshelyét vesszük alapul. Ott meglapulunk az ágyak alatt, amíg a krautok ismét szétválnak. Figyeljük a mi táborrészlegünket ellenőrző őrt, és ha azt látjuk, hogy eltűnik a legutolsó barakksor mögött, és megindul a kapu felé, irány a kerítés! Átvágjuk a drótot és lelépünk. Kérdés, óhaj, sóhaj?

A javaslattal mindenki egyetértett. Haladéktalanul hozzálátunk a csomagoláshoz. Visszafödtük a lejárólyukat, és látva, hogy a két kraut még mindig nem közeledik, kiengedtük a kiskert vécéajtaján Jockot. A talajt – utoljára! – elegyengettük, és elhelyezkedtünk a barakkban, az ajtóhoz közeli ágyak alatt. Halálos csendben voltunk, legfeljebb a hasunk korgott néha.

A két német végre találkozott a kapunál. Megkerülték a tábor két felét, és komótosan elindultak felfelé az úton. Miután elhaladtak barakksorunk előtt, gyorsan előbújtunk, és barakksorról baraksorra lopóztunk utánuk – irány az utolsó sor második épülete! Minden úgy ment, mint a karikacsapás: az őrök semmit sem gyanítottak, semmit meg nem neszeltek.

A barakk egyik ablakából figyeltük őket, ahogy az út végén visszakanyarodnak. Amikor megint elindultak a kapu felé, átlopóztunk a kerítéshez legközelebb eső barakkba. Ott bebújtunk az ágyak alá, és az ajtót lestük. Suttogó hangon tanácskoztunk. Úgy döntöttünk, hogy a felesleges holmit mégsem visszük magunkkal, amire nincs okvetlenül szükség, itt marad. Tartalék ingeket, mellényeket, alsónadrágokat, pulóvereket, sapkákat szórtunk szét a barakk padlóján, művészies összevisszaságban.

Körülbelül tíz perc múlva meghallottuk az úton az őrök súlyos lépteit. Vidáman búcsúztak egymástól, ahogy elváltak, és megkezdték második körútjukat: ki-ki a maga táborrésze körül. Léptek közeledtek búvóhelyünkhöz. Emberünk vígan fütyörészve haladt el – alig tíz lépésnyire! – barakkunk ajtaja

előtt. Ahogy látótávolon kívülre ért, kiosontam a barakkból, végiglopóztam a fal mellett, és utána kémleltem.

Megvártam, amíg a zömök fickó eltűnik az első barakksor mögött, aztán intettem társaimnak, kövessenek. Keresztülvágtam a kis térségen a belső dróthoz.

Most aztán csakugyan jól jött az a csípőfogó, amelyet a szalmazsákban találtam.

Átvágtam vele a drótot, és kibújtunk a résen. Gyorsan átsurrantunk a fehér sávon, aztán a külső drót mellett hasra vágtuk magunkat. Kiszabtam itt is néhány drótot, majd Chalky vette át a fogót, és befejezte művemet. Összevissza nyírbáltuk a drótokat, a lényeg az volt, hogy átjussunk. De a végén akkorra lett a lyuk, hogy egy tank is ki-be járhatott volna a tisztelt P. G. 73 szögesdrótján.

Ki is bújtunk mindnyájan épségben, és ott álltunk a két és fél méter széles vizesárok szélén. Ha csak egy kicsit is nekifuthattunk volna, simán átugorjuk, így azonban át kellett úsznunk rajta. Jock nem tudott úszni, tehát ugrott. Persze: bele a közepébe. És az árok olyan mély volt, hogy nem ért talajt a lába.

– Nem tudok úszni! – prüszkölte Jock, ahogy felbukkant a feje.

Megragadtam a gallérjánál, és átvontattam a túlpartra. Kimásztunk a rézsűn. A német őröket nem láttuk sehol, bizonyára akkor hagyták el a kaput, hogy újabb ellenőrzésre induljanak fölfelé az úton. De ha ők nem is, mások figyeltek minket. Az árok túloldalán, a földeken öt olasz dolgozott, három nő és két férfi. Kapáltak, de közben kíváncsian lesték, mi történik. Szerencsére egyetlen pillanatig sem hagyták abba a munkát, így a dolog nem lehetett feltűnő. Láttuk, hogy mögöttük sövény húzódik, s egy alacsony tanyaépület felé vezet.

Libasorban rohantunk végig a barázdák között, kétrét görnyedtünk, hogy rejtőzzünk valahogy, de így is olyan feltűnőek voltunk, mint a cirkusz porondján a póni lovak. Szerencsésen elértük a sövény szélét, aztán végigvágtuk magunkat a földön. Zihálva hasaltunk, alig kaptunk levegőt. Ami engem illet, úgy éreztem, kiszállt belőlem a szufla, és képtelen lennék egy tapodtat is odébbmenni. Csaknem négy teljes napot töltöttünk egy levegőtlen föld alatti veremben, és gyakorlatilag semmit sem ettünk, az ilyesmi nem tesz jót a kondíciónak. Így lehettek vele a társaim is, mert csak feküdtünk és lihegtünk ott csurom-

vizes ruhában, és próbáltunk erőt gyűjteni, hogy eltűnjünk Észak-Itáliából.

Észrevettem, hogy az olaszok tovább kapálnak, de kapavágásról kapavágásra közelednek felénk. Az egyik nő pár lépésre volt tőlünk, amikor halk hangon, oda se pillantva, megkérdezte:

– *Inglesi?*

– *Si* – feleltem nyomban.

– *Molto bene. Parlate Italiano?*

– *Poco.* – Ami azt illeti, valóban keveset beszéltem olaszul.

– *State qui. Il padrone e amico degli Inglesi. Aspettate un poco.* Maradjatok itt. A gazda az angolok barátja. Várjatok egy kicsit.

Kapálva visszatért a többiekhez, aztán lázas pusmogás következett. A munka abbamaradt, mind az öten vállra vették a kapát, ránk mosolyogtak, majd a sövény mentén elindultak a tanyaépület irányába.

– Mit mondott ez a töltött galamb? – faggatott Mick.

– Ha én azt tudnám! Mindenestre barátságos népek. Azt hiszem, segítenek is. Maradjunk itt.

Facsartuk ruhánkból a vizet, és vártunk. Pár perc múlva idős asszony botorkált felénk. – *Venite alla casa!* – motyogta, és intett, kövessük a házba.

Talpra kecmeregtünk, és ingatag léptekkel megindultunk utána. Elvezetett minket a házig, ahol már ott csoportosultak a többiek. Az öregasszony remegő ujjakkal tapogatta végig a ruhánkat – *No buono* – állapította meg joggal – *Molto umido. Venite!* Nagyon nedves. Jöjjetek! – És jelezte: menjünk a másik szobába, átöltözni.

Konyhafélében találtuk magunkat; levetkőztünk. Az egyik férfi utánunk jött, és hozott egy halom nadrágot, zekét, inget, zoknit. Közös erővel hozzáláttunk a válogatáshoz, mielőtt azonban a ruhadarabokat felpróbálhattuk volna, segítőnk fejcsóválva azt mondta: – *Non ancora. Troppo umido.* – És testünkre mutatott; valóban, verítéktől, piszoktól fénylett-feketéllett még a bőrünk. – *Primo lavarsi.* Úgy értettem: még mindig túlságosan nedvesnek tart bennünket, és mosdásra invitál.

Amíg ezt mondta, két nő is bejött, és nagy bádogdézsát hozott be, félig tele forró vízzel. Gyorsan magunk elé kapkodtunk inget-zekét, de a nők ügyet sem vetettek apollói termetünkre. Letették a dézsát a konyha közepére, és a férfi már

hozta is a törülközőket, meg valami furcsa, kékes színű szappant. – *Lavarsi!* – mondta biztatóan, és nagy megkönnyebbülésünkre, kiküldte a nőket.

Egymás után megmártóztunk a jó meleg vízben, sajgó izmainknak szinte fájdalmasan jólesett a fürdő. Gyorsan ledörzsoltük egymást, aztán felöltöztünk. Kezdtük újra civilizált embernek érezni magunkat. Megnövekedett önbizalommal vonultunk ki a másik helyiségben csivitelő olaszokhoz. Láthatóan idegesek voltak, de igyekeztek leplezni nyugtalanságukat. Kérdések özönével árasztottak el minket; jóformán egy szót sem értettünk, csak vonogattuk vállunkat, vigyorogtunk bambán, a jelek szerint azonban ez is elég volt nekik.

Akkor az idős asszony ebédet készített nekünk, mondhatom életem legpompásabb lakomája volt! Kaptunk mindnyájan két-három tükörtojást, kolbászt, disznózsírt, kenyeret, kávét. Élvezettel falatoztam, és eszembe jutott az a szegény szóló szilva meg a paradicsomkonzerv . . . a gödörben az lett volna a mai koszt, ha netán további huszonnégy órát kell még lapulnunk.

Most viszont a disznózsír utolsó cseppjét mártogattuk ki az utolsó kenyérdarabkával . . . Ekkor megjelent maga a gazda is, és intett, kövessük. Elvitt minket valami pajtához, a padláson csaknem a tetőig ért a széna. Létrát hozott, segítettünk felállítani, aztán megindultunk rejtekünkre. Felmásztunk, és bebújtunk a tető alatt egészen a falig. Találtunk a széna közt egy jókora ponyvát, kinyújtóztunk rajta, hálás végtagokkal.

Elszunnyadtunk; akkor hirtelen szénazizegést hallottunk. Kis híján torkomra ment a levegő – a szívem vadul kalapálni kezdett. De csak az öreg gazda mászott fölfelé a létrán. Kreol arcbőrű fiatalember kapaszkodott mögötte; még a félhomályban is feltűnt, mennyire hasonlítanak.

– *Mio figlio* – közölte büszkén a gazda. – A fiam. Azután: *Sa bene Inglese.*

A fiatalember valóban tűrhető angolsággal közölte velünk, hogy ő a gazda fia, s hogy a család egyik tagja érte ment Carpiba. Azt mondta, Angelo a neve.

– És voltam előtte őr a *campó*ban – folytatta. – Szerencsére épp nem szolgálat, amikor éjjel jött *tedeschi* és vette át *campo. Tedeschi* én nem szeretem, tehát uniformis le, mentem barátokhoz lakni Carpi. Most adok tanács. Maradnak itt egész nap. Teljesen biztonság. Poppa és Mamma mia szeretik magukat nagyon. Én is. Ma este én hozom barátom Carpiból. Ő

tud mindent. Ő mondja majd, hogyan mennek hegyekbe. Nem lesz bajuk, nem is látnak *tedeschi.* – Kuncogni kezdett. – *Tedeschi* nem szereti mi olasz hegyek. Ott fent a király: a *partigiano.* De most alud. Ebédre én ébresztek. *A rivederci!*

Apa és fia elvonult; és negyedóra se telt bele, már az igazak álmát aludtuk mind az öten.

Angelo a szavának állt, pár óra múlva valóban értünk jott. Bevitt minket a házba, vacsorázni. Egyszerű, de ízletes és tápláló ételt tálaltak fel nekünk – és azok után, amit mi ettünk, fenséges volt amúgy is minden falat! Különosen a zöldséges húslevest élveztük. Addigra már a cigarettánkat is megszárítgattuk, s most nekünk is volt mivel megkínálnunk házigazdáinkat. Lelkesen fogadták az angol hadicigit; láthatóan luxuscikknek számított errefelé az ilyesmi. Hosszan eltársalogtunk Angelóval. Megtudtuk, hogy menekülésünk előtt pár nappal ott őgyelgett a tábor körül, és hallotta, két brit katonát temetnek majd. Ő maga és családjának néhány tagja a temetésen is részt vett a Carpiba vezető út mentén. Mint elmondta, az egyik halott katona bizonyos Signore Stevens volt.

Akkor elmeséltük neki szegény Stevens szerelmi kalandját és házasságát még St. Hippolyte-du-Fort-i internált korából. Angelo megígérte, hogy megpróbál kapcsolatot teremteni a francia lánnyal, és közli vele, mi történt a férjével.

Elszomorított minket a hír, hogy a két halott egyike régi barátunk; nehéz szívvel tértünk vissza a szénapadlásra. Szendergésünkből és bánatunkból azonban hamar felvert minket valami ennél is fenyegetőbb újság, csizmasarkak csattogása odakintről, és egyértelműen ellenséges ugatás: német parancsszavak. A ház felé tartottak, hangjuk lassan elhalkult. Majd meghaltunk a kíváncsiságtól, de nem mertük megkockáztatni, hogy kipislogjunk. Nem is annyira a nyakunkat féltettük, inkább ezekért a jó emberekért aggódtunk.

Hosszú, feszültséggel teli szünet következett, aztán a németek elmentek végre. Egy mellékúton távoztak, amely nagyjából a vizesárokkal párhuzamosan futott, kis hídon keltek át az árok felett, és a tábor kapujától nem messze jutottak ki a Carpiba vezető útra. Csak akkor mertünk kinézni a pajta kis padlásablakán, amikor már végképp nem hallottunk semmi fenyegető zajt. A németek hatán voltak. Tehát erősítés érkezett a táborba.

Angelo meg sem várta, hogy a hívatlan vendégek látótávolon kívül kerüljenek, jött és újságolta a hírt.

– *Tedeschi* keresik magukat – mondta. – Két őr, aki volt szolgálatban, felfedezte lyukat kerítésen, és sok ruhát is megtalálták, amit maguk hagytak. Most már tudják, hogy maguk egész idő alatt ott voltak *campo*. Jelentést küldtek Carpi, és jött sok új katona ide. Kérték mammát, nem látott-e magukat. Mamma mondja: „Nem. Én nem láttam. De ha jönnek ide, feltartom őket szavakkal, és küldök valakit, aki megmondja *tedeschi*. Jó?" Erre *tedeschi* mondják, Mamma milyen jó olasz! Nem tudják, mikor történt szökés, de gondolják, maguk már jó messze járnak. Azt is gondolják, hogy magukat elfogják biztosan. Mamma mia nagyon nem szereti németet, nem árulja el angol barátokat. Maguk nem jönnek le innét, ha én elmentem, semmihogyan se. Csak majd ha én barátom eljön, akkor. Most hoztam kicsit megint enni.

Kolbászt hozott nekünk, kenyeret és kávét. Megkérdeztük, hogy hívják a barátját, ezt azonban, ki tudja, miféle rejtélyes okból, nem volt hajlandó elárulni.

Visszamásztunk a szénába, s akkor egyszerre ijesztő lármát hallottunk a tábor felől. Lövések dördültek, dühös kiabálás szállt a levegőben. Fények gyúltak mindenütt. A padlás oldalsó ablakából láttuk, hogy egy férfi jön a tanyához vezető úton, biciklit tolva. Angelo kiment elébe. Nagy kézszorongatások és fejcsóválások után a férfi felpattant a kerékpárra, és eltűnt a tanya mögött.

Angelo szélsebesen mászott fel hozzánk máris a létrán. – Csak nem aggódni, *amici* – lihegte. – Carpiból fiatal olasz emberek hallották, tábor üres, jöttek gyorsan, körülnézni. Vágtak lyukakat drótkerítésbe, azon át be barakkokhoz, akkor vették észre őket őrök. *Tedeschi* kergetik ki fiatal olasz emberek, akik jöttek Carpiból. Lövöldöztek fejük fölé. Pedig csak akartak emlékeket összeszedni. Maguk ne féljenek. *Tedeschi* nem fog idejönni. Kilenc órakor én jövök ide fel barátommal. És hamarosan útban lesznek hegyek felé.

Miután elment, hamarosan elaludtunk. Meghitt zug volt ez a szénapadlás, megnyugtató az az édes illat – szinte lakályosnak éreztem ezt az aranyderengésű világot a kormos-fekete gerendák alatt. Fészket rakhattunk kedvünkre, valóban olyan volt, mint egy fészek: óvott, biztonsággal övezett.

Az alkony fényeit felváltotta a holdas-ezüstös éjszaka; erre

ébredtünk, amikor Angelo jött s jelentette, hogy a barátja megérkezett. Csendben lekászálódtunk a létrán, és szinte megmártóztunk a kinti sűrűbb sötétben, a pajta árnyékában, ahogy kísértetként imbolyogtunk a tanyaépület felé. Poppa és mamma már várt ránk. És várt ránk egy fiatal férfi, olajos bőrű, nagyon ontudatos viselkedésű. Felemelkedett az asztal mellől, és hibátlan angolsággal köszöntött minket.

– Jó estét, barátaim. Hogy vannak? – Válaszra sem várva, így folytatta: – Szép kis kavarodást okoztak a környéken. A németek igencsak zavarban vannak, és hadd mondjam meg mindjárt: bosszúsak. Ha elkapnák magukat, azt hiszem, nem csak maguk számíthatnának a lehető legrosszabbakra, de azok is, akik szökésük után segítségükre voltak. Ezeknek a derék embereknek az érdekében maguknak még holnap el kell tűnniük, barátaim. Házigazdáik iszonyú kockázatot vállaltak, amikor elrejtették magukat, méghozzá ilyen közel a táborhoz. Igazán derék emberek. Szerencséjük, hogy éppen beléjük botlottak. – Meglepetésünkre egy csomag angol cigarettát vett elő a zsebéből, és korbekínálta. – Most jól figyeljenek rám. Pirkadatkor távoznak innét. Indulás előtt kapnak elegendő élelmet az útra. Ellátják magukat mezőgazdasági szerszámokkal is. A csel a következő: mezőgazdasági munkások, és a szőlőhegyekbe tartanak. Bemennek Carpiba, egészen a német barakkokig. Ahogy a barakkokat elhagyták, jobbra kanyarodnak. Utána egyenesen tovább, amíg elérik a folyót. Haladjanak a folyó mentén délnyugatnak. Arrafelé eljutnak a hegyekbe. De sehol meg ne próbáljanak elrejtőzni útközben. Biztonságban csak akkor lesznek, ha az Appennineket elérték. És még valamit – nagyon vigyázzanak vasárnap! Az olaszok mindig ünneplőben mennek a templomba. És maguk, ahogy most kinéznek, könnyen gyanússá válnának, nemde? Van-e kérdés?

– Van – mondtam. – A ruhánk az még csak rendben volna, de a bakancsunkkal mi legyen?

– Sajnálom, sajnálom, de ebben már a barátaim sem tudnak segíteni. Lábbelit kapni Olaszországban ma ugyanolyan bajos dolog, mint friss tojást Angliában. Meg kell próbálniuk mégiscsak így, bakancsosan . . . Én mindenesetre az úton leszek, és ha Carpiban nem tiszta a levegő, jelt adok: kerüljék ki a várost.

Fürkészve néztem az ismeretlent. – Mellesleg – mondtam –

szabad lenne megkérdeznem, hogy ön olasz, angol, vagy micsoda?

– Nem vagyok olasz, nem vagyok német. Ez minden, amit mondhatok. Még a nevemet sem árulhatom el. Ne feledjék, maguk elmennek, de nekem itt kell maradnom Carpiban, és folytatnom a munkámat.

– Miféle munkát? – kérdeztem ostobán.

– Nos, barátom, az már valóban az én dolgom. – Hirtelen felállt, jelezve, hogy a megbeszélés véget ért. – És most el kell mennem. Ne feledjék, amit mondtam. Holnap látom magukat, bár maguk nem látnak engem. Ha mégis, hát nem ismernek. Világos?

Ünnepélyesen bólintottunk, aztán kezet ráztunk vele. Angelo szülei roppant tisztelettel búcsúztatták. Aztán leültünk vacsorázni; kolbászt ettünk és kenyeret, igazi kávéval öblítettük le. A sok *ersatz* után ez a jó falusi kávé olyan volt, mint a cseppentett nektár. Búcsúzóul elszívtunk még egy cigarettát Angelóval meg az öreggel, s aztán nyugovóra tértünk.

Én másztam fel utolsónak a létrán. Nem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy oda ne másszam a padlásablakhoz; kinéztem, hadd lássam a P. G. 73-at így felülről, holdvilágnál. De a tábort nemcsak a hold fénye világította meg. Égett minden lámpa, és legalább egy tucat német őr járkált az alsó két táborrészben. Bizonyára a felvégen is nyüzsögtek jó néhányan. A drótkerítésen kívül, az árnyak sötétjében civilek kis csapatai ólálkodtak, mind emléktárgyakra éhesen!

Furcsa volt elgondolni is, hogy a krautok most arra vigyáznak: nehogy valaki *bejusson* a rohadt táborukba . . .

Második rész

GIORGIO, A PARTIZÁN

KALANDJAIM A HEGYEKBEN

Korán kelő kakasok kukorékoltak, amikor Angelo felrázott minket. Nem volt könnyű ébredés. Poppa és Mamma még ezen a hajnalok hajnalán is ott szorgoskodott a házban, persze éppen reggelit készítettek nekünk, ahogy beléptünk. Királyi falatokban volt részünk! Szalonnát és tojást tálaltak elénk, ehettünk kenyeret, ihattunk kávét, amennyi csak belénk fért. A jó asszony elkészítette útravalónkat – kolbászt és kenyeret kaptunk, és az utasításoknak megfelelően úgy, ahogy volt, a zsebünkbe kellett belegyömöszölnünk az egészet. Angelo biztosított minket, hogy ha a barátságos hegyilakókat elérjük, ételben-italban ott sem lesz hiány. Akkor Jock és Mick fogott egy-egy kapát, Jimmy egy gereblyét, mi meg Chalkyval nagy fonott, henger alakú kosarakat kaptunk; errefelé ilyet hordanak magukkal a gyümölcsszedők.

Angelo megmutatta, hogyan kell a kosarakat spárgával a vállunkra akasztani. Jock, Mick és Jimmy is vállra vette a szerszámát, máris készen álltunk a mezőgazdálkodás mímelésére.

– Mamma szeretné elkérni a címüket – mondta Angelo –, de az egy kicsit veszélyes volna, nem? Ha valami rosszul sül el, *tedeschi* jönnek vissza tanyára, kutatni. De azt fogjuk tudni, hogy utazásuk sikerült jól. Barátunk Carpiban fogja hallani, bizony. Barátunk csodálatos, bizony ő az. És még valamit – mielőtt folyópartot elérik, rakják le kapát, gereblyét, kosarakat utolsó ház falához, ahol elhaladnak. Később lesznek összeszedve. És, *miei amici*, a háború után visszajönnek, ugye?

Hirtelen elfordult, és a szeme tele lett könnyel. Poppa és Mamma is megindultan vett búcsút tőlünk. Az utolsó pillanatban Poppa még eltűnt egy benyílóban, és öt ütött-ko-

pott puhakalappal tért vissza. Ünnepélyesen a fejünkbe nyomta őket, ahogyan az uralkodók ütik lovaggá alattvalóikat. Mamma megcsókolt minket, és már indultunk is...

Jimmyvel haladtunk elöl, Mick és Jock tíz méterrel ballagott a nyomunkban, és Chalky zárta a menetet, imbolygó kosarával. A Campo P. G. 73 ott volt jobbra tőlünk, a vizesárkon túl. Németeket azonban nem láttunk. Elkanyarodtunk balra, a mantova–modenai útra, annak a jobb oldalán haladtunk tovább, és minden baj nélkül elértük Carpi határát. Akkor, mintegy százméternyire előttünk, megpillantottuk a németek barakkjait, és az őrt. Ott járt-kelt peckesen a barakkok előtt.

Hátunk mögött biciklista közeledett. Elhúzott mellettünk, de nem sokkal odább leállt, kiment a járda mellé, és úgy tett, mintha igazgatna valamit a keréken. Ahogy odaértünk, felegyenesedett, és vidáman ránk köszönt: – *Buon giorno.* Angelo barátja volt.

– Úgy masíroznak itt, csakugyan, mint egy fél gyalogezred – mondta tréfásan, csevegő hangon. – Még lépést is tartanak! Uram isten, lazítsanak egy kicsit... Lomhábban, értik? Látják ott azt az őrt? Tudja, hogy öt fogoly megszökött a táborból. Ha így vonulnak el az orra előtt, mindjárt csilingelni kezd a buta fejében a kisharang! A barakkok után az első úton kanyarodjanak jobbra, aztán egyenesen a folyónak. Mégtudom, ha szerencsésen elérték a hegyeket. Ettől a pillanattól fogva minden magukon múlik. Meg a szerencsén. Hát akkor: jó szerencsét, és csirió!

Felpattant a kerékpárra, és elegánsan elkarikázott. Mi pedig megpróbáltunk éppen ellenkezőleg, kevésbé elegánsan ballagni. Csoszogtunk, a hátunkat görbítettük, igyekeztünk idomulni ahhoz a pár civilhez, aki szintén ilyen kora hajnalban indult útnak és ott baktatott a közelünkben. Az őr ránk se bagózott. Jimmyvel jobbra kanyarodtunk, és nem néztünk hátra, jön-e Mick, Jock és Chalky. Házak mellett, néhány bolt előtt haladtunk el, amíg lassan ritkulni kezdtek az épületek. Amikor a hosszú utca utolsó házát elértük, hátranéztünk, és láttuk: teljesen néptelen a terep. Messze előttünk sötétkék szalag fakó csillogását láttuk; az volt a folyó.

Kapáinkat, kosarainkat, a gereblyét gyorsan leraktuk egy szürke kőfal tövébe, azzal elindultunk a folyópart felé.

Balra kanyarodtunk, így ügettünk vagy két órán át, amilyen gyorsan csak bírtunk. Nem találkoztunk egy lélekkel sem. Egy ősz paraszt volt az első ember, akit megpillantottunk; ott dolgozott a földeken, és barátságos *Buon giornó*val köszöntött bennünket. Oda is botorkált hozzánk, és elárasztott minket érzékletes olasz beszédének egész özönével. Érzékletesség ide, özön oda, egy szót sem értettünk, és csak ráztuk a fejünket tanácstalanul.

– *Inglesi?* – nyögte ki végre az öreg.

Csak álltunk kukán.

– *Inglesi buoni* – biztosított bennünket, aztán újabb érthetetlen szóhalmaz zúdult ránk.

– *Parlare piu lentamente* – kérleltem, hogy beszélne már lassabban.

Újra megszólalt, de végre lassabban. Néhány ismétlés, valamint a szokásos gesztikulálás meghozta az eredményt. Megértettem, hogy azt akarja közölni: a hegyekbe vezető út innét öt kilométerre van. Kiderült az is, hogy valami elágazás következik, az egyik út szőlőskertek felé, a másik egy hídon át vezet. Kerüljük el a hidat, tartsunk balra. A szőlőskertek gazdái barátságos emberek.

Megköszöntem neki az eligazítást. – *Grazia* – mondtam, mire ő egész egyszerűen azt felelte: – *Prego* –, és mintha mi sem történt volna, ment vissza a dolgára.

Nem volt könnyű a terep, de egy órába se telt, és elértük az országutat. Ott volt csakugyan az elágazás, ahogy az öreg mondta, csak azt felejtette el hozzátenni, hogy éppen amikor odaérünk, a hídhoz vezető jobb oldali úton két carabiniere közeledik majd kerékpáron. Százötven méternyire lehettek tőlünk.

Habozás nélkül átvágtam az úton, és elindultam felfelé az egyik domboldali szőlőben. Négy társam ott jött szorosan utánam. A szőlőben legalább húszan dolgozhattak, férfiak-nők vegyesen. A lányok létrákon álltak, szedegették a fürtöket, s aztán olyasféle kosarakba potyogtatták, amilyet mi Chalkyval cipeltünk nem is olyan régen. A férfiak vagy a teli kosarakat szedték össze s vitték a gyűjtőhelyre, vagy a már beérkezett szőlőt válogatták, préselték. Felmásztam az első létrára, amelyik az utamba akadt. Tizennyolc éves forma lány állt rajta a magasban. Hosszú, karcsú, napbar-

nított lába volt, és szép szív alakú arca. Ahogy a kosarat elvettem tőle, bámulva meredt rám.

– *Inglese* – suttogtam. – *Carabinieri!*

Csodálatos mosoly következett, majd suttogó válasz: – *Buono. Amici* –, azzal a lány szedte tovább a szőlőt, potyogtatta a kosárba a nagy, sötétlila fürtöket.

Körülkémleltem: mit csinálnak a társaim. Ketten, akárcsak én, létrák tövében várakoztak, ketten a gyűjtőhelyre baktattak „kosarukkal" az enyhe emelkedőn. A két carabiniere vagy tizenot méterre tőlünk leállt, és kerékpárjára támaszkodva ráérősen szemlélte a bukolikus képet.

Így telt el pár perc, s akkor az egyik kedveskedve beszólt: – *Molto lavoro, Giovanna?* Sok-e a munka?

– *Si, signore. Troppo* – felelte létránkról a lány. – *Ma besogna lavorare para mangiare.* Vagyis: aki nem dolgozik, ne is egyék.

A két carabiniere bizonyára szőlőt kért, mert egy lány odament hozzájuk, és szép halommal vitt nekik. Azok meg csak egy *A rivederci!*-t kiáltottak, zengzetes dallammal, és már indultak is tovább, fél kézzel a biciklit tolva, a másikkal szőlőt csipegetve.

Amikor kellő távolságra értek, lemásztam a létráról, és magamhoz füttyentettem társaimat. A lányok is lejöttek, és pár perc múlva ott álltak körülöttünk a férfiakkal együtt mindnyájan. Giovanna lelkesen mutatott be minket: – *Inglesi! Prigionieri!* – közölte. – Angolok! Hadifoglyok!

A lányok izgatottan fecserésztek, a férfiak közelebb nyomultak hozzánk, kezet ráztak velünk, barátian csapkodták a vállunkat. Végre aztán egyikük, aki a legtekintélyesebbnek látszott, intett, hogy kövessük: – *Venite incontrare il padrone.* Jertek a gazdához.

A szőlőn át egy kis úton elvitt minket oda, ahol egy középkorú, jovális külsejű férfi ücsörgött a földön, mellette teli kosarak és négy nagy kőedény. Vezetőnk olyan hadarva beszélt, hogy csak pár szót értettem: *„Inglesi"*, *„Campo"* és *„Monti"*, ilyesmiket.

A gazda is rokonszenvvel vigyorgott ránk. – *E buono* – mondta aztán. Minden rendben volt tehát. Kézzel-lábbal felszólított minket, telepedjünk melléje, együnk és igyunk. Bő zsebéből két nem túlságosan tiszta poharat halászott elő, az egyiket nekem, a másikat Jocknak nyújtotta. Majd az egyik

kőedényt kicsit megbillentve, töltött nekünk. Fakó vörös bor csobogott poharainkba. Boldogan hörpöltük. A bornak nyers, falusi íze volt, de megnyaltuk utána a szánk, és nem haboztunk közölni vele: – *Buono.*

Ez a két pohara volt összesen, így aztán mindjárt tovább is adtuk mindkettőt. Hirtelen iszonyú éhesek lettünk, s miután a gazdától pantomim olaszságunkkal engedélyt kértünk, hozzáláttunk kenyerünk-kolbászunk elköltéséhez. Vendéglátónk megkínált mindnyájunkat egy-egy dús fürt szőlővel, az ízletes gyümöcs levével öblítettük le szabadtéri lakománkat. Amikor ez is megvolt, a gazda nagy nehezen feltápászkodott, és a domb felé mutatott. Mondott valamit, ezúttal nagyon lassan, és körülbelül meg is értettem, mit akar: jojjünk fel a házába, és ismerkedjünk meg a lányával, aki beszél angolul.

Mielőtt elindultunk volna, a gazda nagyon komoly hangon mondott valamit munkásainak. Gondolom azt, hogy fékezzék a nyelvüket, senkinek el ne kottyantsák, hogy itt járt ot angol, és ha németet vagy carabinierét látnak, küldjék el minél messzebbre.

A gyönyörű fehér, zöld zsalus épület ott állt egy kis domb tetején, ahonnét pompás kilátás nyílt a környező vidékre. Jó néhány kilométerre délkeletre nagy, komor körvonalú várost láttam. Kérdőleg fordultam a gazda felé, aki felvilágosított, hogy az lenne Modena.

Majd bevezetett egy jókora udvarra, és mindnyájunk meglepetésére, hirtelen kiabálni kezdett, kövérségét meghazudtoló vékony hangon: – *Maria! Vieni qui!*

Távolról muzsikás hang hallatszott: – *Si, papa!* – Aztán szájtátva bámultuk a franciaablakon kilépő jelenséget, ahogy apró léptekkel közeledett. Huszonegy-huszonkét évesnek látszott. Magas volt, karcsú, és hihetetlenül szép; ovális arcát dús, sötét haj keretezte. Virágos tavaszi kartonruhát viselt és telitalpú cipőt.

– *Tedeschi?* – kérdezte, és gyanakodva méregette a kis csapatot.

Apja tagadólag rázta a fejét. – *Essi sono Inglesi!*

A lány arca felragyogott, és elbűvölően ránk mosolygott. Majd közelebb jött, és még mindig hitetlenkedve azt kérdezte: – Maguk angolok?

Mondtuk, azok lennénk.

Vidáman csapta össze kezét a tündér. – Hiszen akkor maguk azok a brit hadifoglyok, akik megszöktek Carpiból! A környéken mindenki tud magukról! A németek komoly vérdíjat tűztek ki a fejükre. Nálunk azonban biztonságban vannak. Nem szeretjük a németeket, mi, olaszok, gyűlöljük a háborút. A háború előtt Londonban jártam iskolába. Nem olyan szép, mint Róma, de – hogyan is mondjam? – karakteresebb, azt hiszem. Hadd fényképezzem le magukat, aztán megadják a címüket, és a képeket elküldöm Angliába a háború után. Egy pillanatig várjanak, kérem!

És visszaszökellt a házba. Pár perc múlva megjelent megint, fényképezőgéppel és öt vekni kenyérrel. Beállított minket, és amatőrképekhez illő amatőr paprikajancsi vigyorainkat egyetlen kattintással megörökítette máris. Akkor a kenyereket is átvehettük.

– Ez a szőlő itt – mondta tündérünk –, ameddig csak ellátnak, a papám birtoka. Kérem, falatozzanak csak útközben, amennyi jólesik. Majd megkérem papát, küldjön valakit magukkal vezetőül, legalábbis amíg a mi birtokunk terjed. Elvezeti magukat a hegyek lábáig. Azután mindig maradjanak csak a keskeny ösvényeken. Kerüljék az utakat, mint a pestist. Ha mégis át kell vágniuk egyik-másikon, előbb jól nézzenek körül. Ezen a környéken nagyon sok német és fasiszta mászkál. Egymást érik az őrjáratok. És most sok szerencsét, a legjobbakat; remélem, mihamarább csatlakozhatnak bajtársaikhoz.

Megköszöntünk mindent, és azt kérdeztem még, nem kaphatnék-e egy kis darab papírt, ceruzát. A lány pár szót mondott az apjának, mire a *padrone* előkotort mellényzsebéből egy kifizetett számlát, meg egy ceruzacsonkot. Mick széles hátát használva asztalul, a következő pár sort vetettem papírra:

„*Az illetékes brit tisztnek!*
Ez az írás tanúsítja, hogy ezek az emberek
öt szökevény hadifogolynak nyújtottak fedelet, segítséget és élelmet."

A papírt mindnyájan aláírtuk, majd átnyújtottam az igazolást Mariának, mondván: ha a brit csapatok ideérnek, adja át az első tisztnek, akit meglát. Ezalatt a gazda felnívta az egyik munkását, és láttam, utasításokat ad néki. Leendő vezetőnk gyors, „Si, si, si padroné!"-kkal vágott bele ura

szavába, néha meg mókásan szemrehányó pillantást vetett Mariára, aki leplezetlenül kuncogott a papa bőbeszédűségén.

Elbúcsúztunk, majd erőteljes léptekkel nekivágtunk a dombnak. Ahogy a szőlőlugasok között haladtunk, léptennyomon munkások bukkantak elő, nyakukat nyújtogatták utánunk, majd kirepedt az oldaluk a kíváncsiságtól. Lelkes kísérőnk büszkén közölte mindannyiszor, hogy: *Cinque Inglesi!* Vagyis: öt angol. Az egyik munkás szőlővel kínált minket, mások borosüvegeket lengettek felénk, de nem mertünk leállni. Szemünk a távoli magaslatokat kémlelte.

Végre megérkeztünk a hegy lábához. Vezetőnk megmutatta az ösvényt, amelyet követnünk kellett; hosszú, az utolsó szóig érthetetlen istenhozzádot darált nekünk, azzal visszaindult. Mi meg kapaszkodni kezdtünk felfelé a vad, tekervényes marhacsapáson. Nem volt könnyű az út, de nem csökkentettük az iramot, s egyszerre azt láttuk, hogy megdöbbentően közel a hegytető. Messze a mélyben ott sötétlett Modena. Úgy éreztük, egy kis pihenő ránk férne, megálltunk hát. Jimmy, Chalky és én a bokrok közé húzódtunk, és letelepedtünk. Jock és Mick állva maradt, de közben úgy nézett hármunkra, hogy nyomban gyanakodni kezdtem. Feszengeni látszottak. Végül Jock kibökte: – Nem jó ez, hogy itt üldögélünk, egy kupacban. Mickkel egy kicsit lejjebb ereszkednénk a hegyoldalban. Oké, George?

Felnéztem rá, de nem állta a pillantásomat. – Tegyétek, amit a legjobbnak véltek – feleltem nyomatékosan.

Jock mintha mondani akart volna valamit, de Mick türelmetlenül rángatta a zubbonya ujját. Elindultak; nekivágtak a bozótnak, és hamarosan eltűntek szem elől.

Mindhárman cigarettára gyújtottunk, aztán hanyatt dőltünk és néztük az ég felé kavargó kék füstöt. Jó érzés volt ez ott fönt, a hegyek közt, a tiszta levegőn; gyógyító, tüdőtágító. És ahányat szippantottam az ózondús légből, úgy nőtt a bizalmam is, hogy kalandos vállalkozásunk sikerrel végződik. Olümposzi derűvel gondoltam két botor társunkra, Jockra és Mickre; bolyongjanak csak magukban. Önkéntes kriptaéletünk öt napja alatt szorosabb közösségben éltek Jimmyvel és Chalkyval, a két kiskatonával, mint akár a saját családjukkal valaha is ebben a büdös életben; és most mindenképpen szabadulni akarnak tőlük . . .! Ez ordított ugyan-

is alamuszi viselkedésükből. Feküdtem a hűs fűben, és bizonyosra vettem: Jocknak és Micknek esze ágában sincs visszatérnie hozzánk.

Lopva odapillantottam kis csapatunk két legifjabb tagjára, néztem, hogy elégedetten füstölnek és – áldott gyanútlanság! – mit sem sejtenek érzelmi zűrzavaraimról. És bíznak bennem maradéktalanul. Éppen csak biccentettek, amikor közöltem velük, hogy lemegyek és váltok pár szót Jockkal meg Mickkel.

Elindultam lefelé a domboldalban, abban az irányban, amerre társaink eltűntek a bokrok közt. Csendesen szólítottam őket. De „Jock!"-ra, „Mick!"-re – egy mukk se volt a válasz. Visszakapaszkodtam hát a dombhát tetejére. És onnan megpillantottam őket: jó négyszáz méterre jártak, a túloldalon siettek lefelé, útjuk mintegy érintőt zárt be tervezett menetvonalunkkal. Bizonyára La Spezia felé mennek, gondoltam; vagy ki tudja. Nem kiáltottam utánuk. Az első pillanatban még megbántva éreztem magam, hogy így hagynak itt minket, egy vacak búcsúszó nélkül. De aztán hamar kiállt belőlem a fájás. Végül is, ha csakugyan azt hiszik, hogy kettesben jobban boldogulnak – az ő dolguk. Én ne tudtam volna: a menekülőnek mint egyénnek is megvannak a jogai; elsősorban az, hogy a saját legjobb belátása szerint ítélje meg a helyzetet s a lehetőségeket, aztán majd elválik. Sőt, menet közben rögtönözhet is, ezt elfogadva a többiektől, amazt visszautasítva. Joga van a szökevényélet sajátos önzésére, és így tovább. Jock és Mick csak a helyzet – valódi vagy vélt – parancsának engedelmeskedett. Sok szerencsét hozzá.

Visszabotorkáltam Jimmyhez és Chalkyhoz.

– Nohát, fiúk – mondtam nekik. – Megint egy kis újság. E pillanattól fogva összesen hárman vagyunk.

Jimmy hunyorogva nézett fel rám. – Miért, mi történt?

– Jock és Mick lelépett. Talán La Spezia felé tartanak. És nincs kizárva, hogy nekik van igazuk. Jobb kettéválni. Kisebb csoport, nagyobb esély. Mi pedig induljunk tovább. Szálláshelyet kell találnunk éjszakára.

Elindultunk tehát, párhuzamosan haladtunk a dombgerinccel, egy kicsit lejjebb, ahol csak tudtunk, a hegyi csapások mentén. Alkonyodott, de még világos volt. Gyorsan mentünk, elmaradt alattunk-mögöttünk Modena; akkor hír-

telen megláttunk magunk előtt egy kis falut. Az apró települést összesen hat-hét, egymástól elszigetelten álló tanya alkotta. A takaros házak mindegyike kőből épült, körülöttük bőséggel volt mindenütt lábasjószág.

– Ez lenne az! – kiáltottam. – Maradjatok itt. Én meg szerencsét próbálok, bekopogok az első ajtón. Ha engem baj ér, oldjátok a bocskort. Kerüljétek ki a falut nagy ívben, és tartsatok mindig délnek.

A kis tanyaépületek között keskeny út vezetett. A kapuk előtt polgári személyek üldögéltek kis csoportokban, többnyire öregek és gyerekek, fapadokon, székeken. Odamentem egy négyes csoporthoz – egy öregember, egy asszony és két gyerek ült ott. Bámultak rám, egy szót se szóltak, a szemükből csak úgy sugárzott az ellenséges érzelem.

Igyekeztem felölteni legelbűvölőbb mosolyomat, és megkockáztattam egy *„Buona será"*-t.

– *Buona sera, signore* – felelte az öregember hidegen. – *Tedesco?*

– *Io sono Inglese* – feleltem némiképp merészen.

– *Inglese!* – kiáltott fel az öreg, és láthatóan megdöbbent. – *Che volete?* Mit akarnak?

– *Due amici con mio* – kockáztattam most már tört olasz nyelven, sőt két ujjamat felemeltem, hogy szemléltessem a dolgot. – *Mangiare e dormire.* Enni és aludni.

Az öreg vállat vont és előrebiggyesztette alsó ajkát; az általam már jól ismert mediterrán „hát én meg mit csináljak akkor" jeleként. Így aztán gyorsan hozzátettem: – *Partire domani mattina.* Holnap reggel elmegyünk.

Erre már felderült az arca. – *Dove amici?* – tudakolta.

Találomra az út felé mutattam, hogy arra vannak a társak.

Szavakkal és kézmozdulatokkal értésemre adta: menjek társaimért, és hozzam ide őket. Így aztán visszakocogtam, és közöltem Jimmyvel meg Chalkyval, hogy minden rendben. Időközben az egyik gyerek szétkürtölhette érkezésünk hírét a helybeliek között, mert mire visszaértünk és az öreg bevezetett a házba, a szobában legalább húszan szorongtak. Meleg fogadtatásban részesültünk; legalább eddig nem találkoztunk fasiszta olasszal.

Jó tágas volt a szoba, a közepén nagy, frissen sikált faasztal állt, körülötte néhány szék. Más bútor nem is nagyon

akadt, a tűz fölött azonban, vasrúdon és vaslánccon, ijesztő méretű üst lógott, és étvágygerjesztő illatok kavarogtak belőle. Az üst mellett fiatal lány kuporgott. Baljában fakanállal kevergette az ételt. Másik kezével száraz kukoricát dobott az üstbe valami edényből.

– *In cinque minuti: mangiare* – mondta biztatóan a házigazda, tört olaszságra váltva a kedvünkért. – *Polenta. E buona?*

– *Non mai mangiare polenta* – vallottam meg, hogy még nem volt szerencsém eddig polentához.

Az öreg erre megdörzsölte gyomrát-hasát, és az ajkát is megnyalintotta, mint aki előre élvezi a finom falatot: – *Deve gustarla. E deliciosa!*

A lány ekkor abbahagyta a keverést, és fogott egy vastag rongyot, az egyik végébe becsavarta az üst fülét, a másik végét az üst fenekéhez szorította, így emelte le a tűzről az ételt. A gőzölgő vasedényt odahozta asztalunkhoz. Bámulatunkra egész egyszerűen kibillentette belőle a sűrű masszát a faasztalra; a gumiarábikumszerű főzet csaknem az asztal pereméig terjeszkedett, akkor azonban megállt, és nagyjából kör alakot öltött, egy hüvelyk vastagságban. Majd az öregasszony, aki addig a tűz szélső végén sütögetett zsírban fokhagymás kolbászt, odajött a serpenyőjével, a sistergő forró zsírt ráfreccsentgette a tésztaféleségre, és a kolbászból kis darabokat szelt, beszórva vele az asztalt elborító masszát. Olyan volt ez az egész, mint egy születésnapi óriás torta.

Székeket húztak az asztalhoz, hellyel kínáltak minket. Leültünk hát a családi körbe. Fakanalat nyomtak a kezünkbe. Tálalva volt.

A többiek – a falu lakói – tovább álldogáltak a helyiségben, és érdeklődéssel figyelték a lakomát. A család tagjai evéshez kész kanállal ültek. Nyilvánvalóan arra vártak, hogy *mi* vegyünk először. Mi azonban halogató hadműveleteket végeztünk a kanalunkkal, mert feltett szándékunk volt, hogy ha fene fenét eszik is, nem mi kezdjük a támadást „polenta körzetében". A nézők vihogni kezdtek e némajáték láttán.

Akkor az öregasszony végre előretört. Jókora darabot hasított ki a tészta kerületéből, és a szájába gyömöszölte. Aztán felszúrt egy darab kolbászt, és küldte a tészta után. Ez

volt számunkra a jel. Kanalunk villant, és a polenta hamar elveszítette kezdeti szimmetriáját. Nem is volt egyébként olyan rossz íze. Cukrozatlan, tej nélkül fogyasztott zabkására emlékeztetett még a leginkább.

Amikor evéshez láttunk, úgy éreztem, farkasétvágyam van, és meg sem állok a végső győzelemig; menet közben azonban lankadni kezdtem: jóllaktam. Jimmy és Chalky valamivel tovább bírta, de akkor ők is kidőltek. Nem úgy a háziak! Ők buzgón vagdosták a polentát, meglepő gyorsasággal haladtak az asztal közepe felé. Mindazonáltal tiszteletben tartották szonszédjuk területi integritását. Mindegyik a maga szeletén belül maradt, kínos pontossággal betartva a szerződésileg nem tisztázott, mégis sérthetetlen határokat.

Csalódottnak látszottak, hogy nem eszünk nagykanállal, és ilyen hamar feladjuk a harcot. Az öregember bort hozott, ittunk, és akkor megint sikerült ennünk pár falást. De az egyenlőtlen küzdelmet így is fel kellett adnunk. Nem ment és nem ment. Hátradőltünk székünkön, és élvezettel figyeltük négy asztaltársunk előnyomulását. Szó szerint eltörölték az asztal színéről az objektumot.

Ezután házról házra jártunk, mondhatni, kézről kézre adtak minket a jó falusiak. Minden élő emberrel koccintanunk kellett, és mindegyiknek a saját borával. Fehér bor is volt, vörös is volt. A fehérnek karcos volt az íze, fanyar, ecetes, a vörös bor már sokkal inkább kedvemre való. Besötétedett, mire végigjártuk a házakat; az öregember, aki úgy jött velünk mindvégig, mint egy védistenség, egyre türelmetlenebbnek látszott. Megittuk az utolsó búcsúáldomást is, és visszatértünk házigazdánk tanyájára. Bevitt minket egy tehénistállóba, ahová felesége odakészített már a számunkra kilenc sötétbarna pokrócot. Az istállóban négy tehén volt rajtunk kívül. Odaláncolták őket rekeszük falához, mindegyiküknek a nyakában kolomp lógott, és mindegyik kolompnak más volt a hangja. „Hálószobánk" tulajdonképpen nem is az istálló volt, hanem egy külön bejáratú része, a szénatároló rekesz.

Ha jól értettem, házigazdánk azzal búcsúzott tőlünk, hogy nyugodtan alhatunk, mert sem a fasiszták, sem a németek nem szoktak éjnek idején fellátogatni a tanyákhoz. Reményét fejezte ki, hogy reggel hamar továbbállunk. Túlságo-

san veszélyes dolog, magyarázta, hosszasabban ugyanott időzni.

Mindegyikünk leterített egy-egy pokrócot a szalmára. Lerúgtuk a bakancsunkat, zubbonyunkat a fejünk alá hajtogattuk, párnának. Így feküdtünk le, a másik két takarót magunkra húzva. Beszélgetni kezdtünk, kapkodva, témáról témára szökellve. Szóba került másnapi útirányunk, a várható akadályok, beszéltünk szülővárosunkról, családunkról, arról, hogy hol járhat, hol hálhat Jock és Mick; és közben éreztük, hogy egyre melegebb van, már-már elviselhetetlen a hőség; dőlt rólunk a veríték. Lerúgtuk a két takarót is, és aludni próbáltunk, de hiába; újra meg újra felriasztott kolompjával valamelyik tehén, sőt néha egyszerre mind a négy.

Visszaéltem ekkor a vendégbarátsággal. Sorra jártam rekeszeiket, leoldottam nyakukról a kolompot, aztán mind a négy hangszert felakasztottam a falból kiálló szögekre. A tehenek nyugtalanul fészkelődtek, fel-felhorkantak, rázták láncukat, aztán csend lett. Bizonyára elaludtak; és elaludtunk mi is.

Hajnalban az öreg jött kelteni minket; látszott rajta, mennyire fél, mennyire szeretné, ha már hetedhét határon túl járnánk. Ott totyorgott körülöttünk a szobában, amíg elköltöttük bőséges reggelinket: tükörtojást, kolbászt, kenyeret. Állandóan lesett kifelé az ablakon, és szinte mindvégig magyarázott valamit. Leginkább a fasiszták emlegetését értettem belőle. Írtam neki is egy igazolást „az illetékes brit tiszt számára" – csak nagy nehezen, szabódva vette át, bonyolult kézmozdulatokkal ígérte meg, hogy majd elrejti a hálószobában. Bizonyos vagyok benne, hogy mihelyt látótávolon kívül kerültünk, megsemmisítette a papírt. Az öregasszony már jobban sajnálta, hogy elmegyünk. Adott velünk útravalót is: jó harminc centi szalámit meg egy nagy cipót.

A falu lakói mind kint álltak a kapuban, kedvesen búcsúztattak minket, de azért látszott rajtuk: örülnek, hogy mindjárt a hátunkat látják. Azt hiszem, a fasiszta veszély nem volt kitalálás.

Egész nap a hegyek között baktattunk. Ide-oda kanyargott az út, néha még vissza is kanyarodott, általában véve azonban délkeletnek tartottunk. Magányos tanyáknál álltunk

meg csupán; kenyeret, kolbászt és bort kaptunk mindenütt. Ekkor szerettem meg igazán az olasz parasztokat. Legnagyobb részük igen szegényesen élt, de amijük volt, zokszó nélkül, kéretlenül megosztották velünk.

Messze lent, balra tőlünk, Bologna sűrű tömbje bukkant elő. Majd átkeltünk – eléggé széles betonutat keresztezve – egy hídon, és a folyó túloldalán folytattuk utunkat, pihenő nélkül, egészen addig, amíg újra egy kis helységhez értünk, ezúttal vagy tizenöt kőházhoz. Jobbra kanyarodtunk, és lekuporodtunk pár nagy kőtömb mögött. Úgy határoztunk, ott maradunk, onnét figyeljük a falut, amíg világos van. Nem láttunk semmit, amitől félnünk kellett volna; így aztán végleg döntöttünk: itt töltjük az éjszakát. Felajánlottam, hogy bemegyek a faluba egy kis felderítésre, de Jimmy és Chalky ragaszkodott hozzá, hogy velem jön.

A falu egyetlen utcáján, félúton, bekopogtam egy házba. Nagyon öreg néni nyitott ajtót; viseltes, fekete ruha lógott rajta, és ahogy megállt a küszöbön, minden ízében reszketett szegényke. Fekete, mélyen ülő szeme riadtan meredt rám; azonnal láthatta, hogy minden vagyok, csak olasz nem. Kertelés nélkül közöltem vele, hogy: *Inglesi,* és gépiesen hozzátettem azt is, mit óhajtunk – *mangiare e dormire.*

Bólogatott, egyre csak bólogatott. – *Momento* – rebegte, akár egy riadt madár. Kisurrant mellettünk a házból, végigcsoszogott az utcán, majd kopógás nélkül benyitott a második házba. Pár perc múlva középkorú férfi bukkant elő. Bizonytalanul közeledett a homályban, szemeit gyanú fátyolozta.

– Maguk angolok? – kérdezte hasonlóan bizonytalan hangon.

Mondtam neki, azok vagyunk.

– Beszélek angolul. – Büszkeség rezgett a hangjában. – Jöjjenek én házamba. Néni itt nagyon öreg. Nem tud segíteni. Alusznak házamban ma este, jó?

Mire beléptünk a szobába, az öreg néni már nem volt ott. Biztosan a hátsó ajtón surrant ki. Negyvenöt év körüli asszony jött az üdvözlésünkre. Hellyel kínált minket, aztán kérdések egész zápora zúdult ránk, olaszul.

– A feleségem aggódik – magyarázta a férfi. – Két fiunk katona. Angol hadifogságban. Elfogták őket Tobruk-

nál. Feleségem kérdi, hogyan bánnak angolok hadifoglyaikkal.

Biztosítottam, hogy a fiait jól tartják, és hamarosan hazaküldik Itáliába. Hiszen Olaszország nem ellenségünk többé. A férfi ezt azonnal közölte a feleségével. Az asszony aggódó arca egyszerre megenyhült, szinte átalakult. Egy kicsit meglepődtünk, amikor odajött hozzánk, és sorra megcsókolt minket. Szeme hirtelen megtelt könnyel; kiszaladt a szobából.

– Mamma nagyon boldog – szögezte le a férfi elégedetten. Annyit szenvedett, amióta a két fiút elvitték katonának. Mindjárt kapnak enni. De velem addig isznak apéritif, ugye?

Poharakat s egy üveget szedett elő a kis faliszekrényből, de akkorra már a felesége is visszatért, és hosszú spagettiszálakat hozott egy nagy tálban. Odament a tűzhöz, a spagettit beledobálta egy fazék vízbe, amely már zubogott, fokhagymát adott hozzá, krumplit vágott bele, szalámikarikákat, aztán büszkén kevergetni kezdte.

Jól átmelegített minket a strega, és hosszú beszélgetés kezdődött a ház urával a fasizmus őrültségeiről, Itália háború utáni jövőjéről. Mamma közben kész lett a vacsorával, tálalt, mi pedig vadul vetettük magunkat az ételre. Elbűvöltem házigazdáinkat: háromszor repetáztam; de Jimmy és Chalky is kitett magáért, ők is kértek még kétszer. Volt még nyolc angol cigarettám, vacsora végeztével nyomban körbekínáltam.

Öröm volt nézni házigazdánkat, olyan gyönyörűséggel szívta a ritka kincset. Megmutatta utána a maga szárította dohányleveleket is. Ott lógtak a falon az eresz alatt. Levett kettőt-hármat, aztán felvágta finomra. Egy régi bőrtokból hártyapapírt szedett elő, és felkínálta, mi meg sodorjunk magunknak ebből! Kész istencsapás volt az a cigaretta; de hősiesen álltuk a próbát, elszívtunk néhányat, és buzgón lelkendeztünk, hogy milyen remek.

Hálószobánk a konyhából jobbra nyílt. A házigazda zavartan állt a keskeny, szimpla ágy mellett, fejét vakarta, mi legyen, így aztán megkocogtattuk a padlót, és közöltük vele, hogy megszoktuk mi a kemény derékaljat. Vendéglátónk ekkor párnákat, pokrócokat hozott, mi meg kölcsönkértünk tőle egy ötlírást, hogy legyen mivel kisorsolnunk az ágyat.

Én nyertem, de eszembe jutott, hogy Jimmyt reumaláz gyotri, és lemondtam a javára. Három perc múlva Jimmy már harsogva húzta a lóbőrt. Chalkyval szintén jót aludtunk a padlón.

Másnap reggelire kenyér volt kolbásszal, és nem maradt el az útravaló sem: házi készítésű kiflit és egy jókora darab sajtot adott velünk Mamma. A háziak ezúttal csakugyan örömmel fogadták az illetékes brit tisztnek szóló igazolást, különösen mert azt is hozzáírtam, hogy két hadifogoly fiukat akaratuk ellenére kényszerítették a hadseregbe, és az egész család őszintén antifasiszta érzelmű. Nem tudom, hasznát vették-e valaha is a papírunknak, és hazajött-e a két fiú. Mindenesetre remélem.

Házigazdánk végigkísért minket a falun. Korán volt még, alig néhányan látták kis csapatunkat. Jól megbámulták a jelenetet, de egy szót sem szóltak. Házigazdánk azt mondta, majd füllent nekik valamit. Például azt, hogy az unokaöccsei vagyunk egy északi faluból, és Firenzébe tartunk, munkát keresni a gyárban.

Ragaszkodott hozzá, hogy még jó másfél kilométert velünk jöhessen a hosszú, keserves hegyi csapáson. Ahogy a gerincre felértünk, az Arno kék csíkjára mutatott, azt tanácsolta, kövessük legalább tíz kilométeres szakaszon, völgynek fel, s aztán kanyarodjunk balra. Különös óvatosságra intett bennünket a Bologna–Firenze autóút keresztezésekor. Megköszöntük fáradságát, és elindultunk lefelé a hegyoldalon. Amikor egy kiugró sziklacsoporttól visszanéztünk, még mindig ott állt fent, sziluettje kirajzolódott az ég előterében. Kezét brit tisztelgésre emelte.

Szótlanul siettünk tovább, néha marhacsapásokon, még gyakrabban nadrágféken. Nem láttuk már a folyót, de a felkelő nap bal kéz felé volt tőlünk az égen, és jelezte, hogy jó irányban haladunk. Elérkeztünk egy széles ösvényhez, amely keresztezte csapásunkat. Megálltunk egy pillanatra, hogy kifújjuk magunkat.

Ekkor puska dörrent, és a lövedék közvetlenül a fejem felett csapódott a sziklának.

I PARTIGIANI

Kirohantam az ösvény szélére, és lenéztem. A terep hulláma mögött félig rejtve, tanyaház fehérre meszelt falait pillantottam meg. A rézsű tövében, a mélyedésben hasalva, két géppuskást vettem észre, és láttam, hogy a sziklák közt további öt puskás férfi rejtőzik. Amikor Jimmy és Chalky csatlakozott hozzám, az egyik géppuskás felállt, és integetni kezdett, hogy menjünk oda hozzá.

Lebotorkáltunk a lejtőn a tanyaházhoz. Ahogy közeledtünk, a puskások felálltak, fegyverükkel célba vettek és igen komor pillantásokkal méregettek minket. Aztán bevittek bennünket a gazdaság udvarára, s ott egyszerre jó harminc fegyveres között találtuk magunkat. Egyikük, bizonyára a főnök, elindult felénk, kutatva nézett a ruhánkra, majd hirtelen lekapta szőke hajamról a sapkát.

– *Tedesco!* – kiáltotta villogó szemmel.

– *No, no! Inglese!* – tiltakoztam.

Hitetlenkedve rázta a fejét. – *No! Tedesco!*

– *Inglese!*

– *Momento.* – Azzal odaintette egyik emberét, és mondott neki valamit, túlságosan gyorsan beszélt, egy szavát sem értettem.

Ekkor az újabb fegyveres kezdett faggatni, elég jó angolsággal: – Kik maguk?

– Angolok vagyunk – feleltem. – Szökevény hadifoglyok.

– Melyik táborból?

– A P. G. 73-ból, Carpiból.

– Carpi? – Fenyegetően nézett rám. – Hazudik. Carpiból pár napja az utolsó hadifoglyokat is Németországba hurcolták.

– Igen, de öten megszöktünk. Elrejtőztünk, amíg a németek ki nem ürítették a tábort.

– Azt mondta, öten?

– Miután kiszabadultunk, elváltunk – feleltem. – Két társunk La Spezia felé tart.

Töprengve simogatta az állát. Majd udvariasan így szólt:

– Megengedné, hogy belenyúljak a zsebébe? Bizonyára van valami magánál, ami igazolja ezt a históriát?

Mondtam neki, csak rajta, kutasson át. Belső zsebemből nyomban előhalászott néhány fényképet, gondosan tanulmányozni kezdte őket, még a hátukra írt szöveget is elolvasta.

– Hm?! – mormolta végül. – Sussex?

– Úgy van. Rokonaim laknak ott.

– Sussex szép vidék. A háború előtt utazgattam Angliában. Sussexben is jártam. – Visszaadta a képeket, majd Jimmyre és Chalkyra nézett. – Ezek a társak?

– Igen.

– Milyen rangban szolgált a brit hadseregben?

– Tiszthelyettesként. Címzetes őrvezető vagyok.

– És a bajtársai? – kérdezte. – Szintén angolok?

– Szintén.

– Rendben. Hiszünk magának, ha mint katona, a becsületszavát adja minderre. – Aztán a vezéréhez fordult, és olaszul mondott neki valamit. A vezér elkiáltotta magát: parancsot adott az embereinek, akik azonnal leengedték a fegyvert. No, így azért mindjárt jobban éreztem magam! Aztán odajött hozzánk, kezet rázott velünk, és kisebb szónoklatot tartott, amelyből azonban semmit sem értettünk.

– Parancsnokunk üdvözli magukat – fordította szavait a tolmács. – Partizánok vagyunk, meg kell érteniük, hogy be kell tartanunk az óvatosság minden szabályát. Ezen a vidéken igen sok a fasiszta, és az öltözetük is olyan, mint a maguké. Szeretnének a rejtekhelyünkre bukkanni. De most jöjjenek, egyenek valamit.

Ekkor a partizánvezér társaságában a tanyaházhoz vezetett minket, kaptunk kenyeret, sajtot, bort. Amikor az evéssel végeztünk, a parancsnok és a tolmács pár percig tanácskozott, és közben mindketten odatekingettek néha felénk; mintha felbecsülnék képességeinket. Valóban így volt, mert a parancsnok jóváhagyó biccentésére a tolmács ismét felénk fordult.

– A főnök azt kérdi, nem volna-e kedvük csatlakozni hozzánk. Még ma egy kis akciót hajtunk végre. Ha akarják, tartsanak velünk. Jó mulatság lesz, biztosíthatom!

Jimmy és Chalky azonnal tagadólag rázta a fejét, és a

leghatározottabban kijelentette: nem érdekli őket a dolog. Menni akarnak, de mielőbb.

Láttam, hogy a tolmács arca elkomorul, így aztán gyorsan menteni próbáltam a helyzetet, mielőtt közölhette volna főnökével társaim elutasító válaszát. Megpróbáltam a lelkükre beszélni: csak egy estéről van szó, katonák lennének vagy mifene, amúgy is továbbállunk másnap reggel. Abba csak beleegyeztek, hogy éjszakára itt maradjanak, de makacsul kitartottak a fegyvertelen semlegesség magasztos elve mellett. Nem harcolnak, és kész. A tolmács mindezt nagyjából végighallgatta, és egyre mélyebb megvetéssel méregette őket.

Így legalább én magam jelentkeztem az akcióra, azzal a feltétellel persze, hogy megfelelő fegyvert is kapok. A tolmács kinyitott egy szekrényt, és kivett két olasz kézigránátot meg egy karabélyt. Volt tehát végre fegyverem is! A karabély az a típus volt, amilyet a carabinierék viselnek, a kézigránátokat azonban nem ismertem: tömzsi konzervdobozszerű micsodák, bőrszíj mindegyiken. A tolmács megmutatta, hogyan kell a bőrszíjat a fogam közé szorítanom, mielőtt oda akarnám vágni a gránátot.

Jimmyt és Chalkyt az istállóba vitték és rájuk zárták az ajtót. Egy partizán ott is maradt az őrzésükre. A parancsnok odament embereihez és eligazítást tartott, mialatt a tolmács elmagyarázta nekem, mi készül.

– Ez csak afféle zavaró akció – mondta. – Szeretnénk egy kicsit idegesíteni a németeket. Értesültünk róla, hogy egyik őrjáratuk erre halad el egy csapáson. Szeretnénk méltóan üdvözölni őket szép hegyeink közt. Látja? Már meg is szerveztük a kis fogadó bizottságot. El kell foglalnunk őrhelyeinket, mielőtt besötétedik, tehát bármelyik percben indulunk. – Látta, milyen tanácstalanul kacsingatok az istálló felé, ezért vigyorogva így fejezte be a mondókáját: – Ne aggódj két társadért. Kutya bajuk se lesz, és ha visszajöttünk, előszedjük őket a talonból. Te viszont nagyon okosan tetted, Giorgio, hogy elfogadtad az ajánlatunkat.

A kis harci különítmény tagjai foltos, lehordott zubbonyukban, nadrágjukban, zsíros kalapjaikban, hanyagul hónuk alá csapott karabélyaikkal inkább idéztek alkalmi nyúlvadász kompániát, mint katonai egységet, amely hamarosan

felveszi a harcot egy állig felfegyverzett német alakulattal. Úgy látszik, még nem szoktam meg a partizánéletet.

Rendezetlen kis csapatokban hagytuk el a tanyaudvart, kettesével, hármasával, de mindnyájan ugyanazt a keskeny ösvényt követtük. Nem jutottunk rajta túlságosan messze, amikor letértünk oldalt, és kanyargós marhacsapáson folytattuk utunkat fölfelé, libasorban. Feltekeregtünk a hegyre, magányos tanyaházak mellett haladtunk el, és a parancsnok mindenütt megállt, pár szót váltott a helybeliekkel. Néha letelepedtünk a sziklákra, másutt négykézláb kapaszkodtunk fel a zúzalékos lejtőn.

Öt mérföldet tehettünk meg így; akkor megálltunk. Kis magaslatunkról pompásan áttekinthettük egy másodosztályú út jó százméteres szakaszát. Az út hegyszoroson át vezetett, kétfelől sűrű bozót kínált eszményi rajtaütőhelyet.

A parancsnok terve igen egyszerű volt. A százméteres szakasz két végére odaállította egy-egy csapatnyi emberét. A partizánok elbújtak a sűrű bozótban, kétfelől, fegyvereiket a terep középső részére, az egyelőre még képzelt célpontra irányozták. Egységünk többi emberét a főnök a két csoport közti részen szórta szét. Jómagam a tolmáccsal egy kőszegély mögött lapultam. Megkérdeztem, honnét tudjuk majd, hogy valóban közelednek a krautok.

– Hallani fogod a jelt – mondta a tolmács. – Csaknem valamennyi csoportunk ezt használja. A kakukk hangját.

Elgondolkoztam, majd azt kérdeztem tőle: – És mi van télen?

– Télre speciális füttyjelünk van. Majd te is megtanulod, ha hosszabb ideig köztünk leszel. Ma azonban várj csak a kakukk szavára. Azt jelenti majd, hogy a németek útban vannak felénk. A parancs szerint meg kell várnunk, amíg az oszlop ötven méterre bejön a csőbe, akkor világítógránátot vágunk az élen haladó kocsira, az oszlop megáll, mi pedig minden oldalról tüzet nyitunk a disznókra.

Feküdtünk, vártunk, szemünk mindvégig az utat vigyázta. Szeretettel simogattam a puskámat, izgalmas érzés volt, hogy ismét a tűzvonalban vagyok, még ha ilyen furcsa körülmények között is. Halálos csend honolt körös-körül. Esteledett, de még mindig elég világos volt eljövendő munkánkhoz.

Valahonnét kakukk szólt, kétszer.

A tolmács megragadta a karomat. – Jönnek! – suttogta. – Bármi történjék is, fel ne állj. Érted? Le a fejjel, minél mélyebbre, és tüzelj a kocsik farára. Hallod, Giorgio?

Nagyon halk motorzúgást hallottam, közeledő gépkocsik zaját. Aztán megpillantottam az oszlopot – négy darab háromtonnás ponyváskocsi közeledett felénk, jó harminc kilométeres sebességgel. Mit sem sejtve haladtak el a két első csoport között, a partizánok még nem lőttek. Hirtelen éles fény villant az élen haladó teherautó előtt. Ordítások harsantak; mind a négy kocsi megállt. Abban a pillanatban a partizánok tüzet nyitottak fegyvereikből. Mi a tolmáccsal a hátsó kocsi farát tömtük tele ólommal. Körülbelül tíz percig tartott a tűzijáték, akkor hirtelen csend lett megint.

Hosszú csend.

Társam a szemközti rézsűre mutatott. Az egyik partizán ott csúszott a laza köveken a ronccsá silányított szállítóoszlop felé, bizonyára fel akarta gyújtani a maradékot. Alig pár méternyire volt csak céljától, amikor karabély dördült. A partizán égnek csapta két karját, groteszkül előrebukott, és legurult az út szélére.

Az életben maradt németek kihasználhatták az iménti fegyvernyugvást, és az utat szegélyező bokrok közé menekülhettek a teherautókból. Néhány géppisztolysorozat ugyanis végigpásztázta a domboldalt, ahol lapultunk. Rövid tűzharc következett, majd lövöldözve vonultunk vissza az emelkedő gerince felé. Amint fent voltunk, nyomban elindultunk a másik oldalon lefelé. A távolban láttam a libasorban vonuló partizánokat; menetük vége a láthatárt érte.

Csatlakoztunk a menet végéhez, és egy óra múlva kimerülten, de boldogan támolyogtunk be a tanyára. A parancsnok seregszemlét tartott. Veszteségeink nem voltak számottevőek; halott társunkon kívül, akit ott kellett hagynunk az autóknál, mindössze két sebesült – az egyiket karján érte a golyó, a másikat a halántékán, és jó ötcentis sebet horzsolt rajta. Halottunkat egyébként sose láttuk többé. A németek bizonyára magukkal vitték.

Ami az ellenség veszteségeit illeti, hamarosan megérkező figyelőnk jelentette, hogy a negyven német közül harminckettő meghalt vagy megsebesült. Megkérdeztem a tolmácsot, miért nem maradtunk ott, hogy az egész német bandát kinyírjuk. Közölte, hogy először is takarékoskodni kell a lő-

szerrel, másrészt engedelmeskednünk a felsőbb parancsoknak. Feladatunk pedig a jelen esetben mindössze az volt, hogy zavart okozzunk a németek soraiban. Hát a „kellemetlenkedés" maradéktalanul megtörtént. Nem volt szabad túlságosan merészen kockáztatnunk – csak a bosszú kedvéért. Fontos, mondta a tolmács, hogy a túlélők visszatérjenek és beszámoljanak a rajtaütésről; ez bomlasztó hatással lesz a németek harci erkölcsére. Volt ebben is valami, nem vitás, a magam részéről mégis úgy gondoltam, erőteljesebben hatott volna arra a bizonyos harci erkölcsre, ha úgy, ahogy van, kipusztítjuk az egész kompániát.

Jimmy és Chalky kiszabadult végre az istállóból. Kissé riadt pofát vágtak újabb fogságuk nyomán, de hamar elfelejtették a kellemetlen közjátékot: segített ebben a finom *vino*, az ízletes sajt, hagyma és kenyér.

Aznap éjjel egy szénapajtában aludtunk.

Másnap reggel a tolmács félrevont minket, és egy asztalhoz vitt, amelynek lapját Olaszország nagy léptékű térképe borította. Megmutatta, merre kell továbbmennünk. – Ha Firenze közelébe értek – mondta –, maradjatok csak a hegyek közt. Firenzében sok a gyár, rengeteg a fasiszta. Főbb útvonalon soha ne haladjatok tíz méternél többet egyvégtében. Biztonságosabb, ha a hegyek között mentek, vagy nyílt terepen. Nem kell mondanom, mi vár rátok, ha kézre kerültök így, civil ruhában.

Éppen búcsúzkodtunk, amikor csapzott partizán érkezett, és elhadarta híreit a parancsnoknak. A tolmács figyelmesen hallgatta, majd ismét felénk fordult.

– Azt mondja, hogy komoly fasiszta és német erők tartanak errefelé. Át fogják kutatni a tegnap esti harc körzetét, és bizonyára ide is eljutnak. Túl sokan vannak, nem vehetjük fel velük a harcot. Ezért hát nekünk is a hegyekbe kell vonulnunk, és megbújni, amíg a nagy cécó el nem csitul. Ha sikerül jól megszervezni itt a harci tevékenységet, máshol folytatjuk. De menjünk; illetve menjetek először ti, Giorgio.

A tanyaépület mögé siettünk, onnét tovább egy sor melléképület mellett, ki a földekre. Jókora birtok volt, elmentünk egészen a keleti végéig, ahol alacsony, egyenetlen kőfal jelezte a szélét. A falon túl, pár méternyire, meredek lej-

tő következett egy folyóvölgyig, amelynek másik oldalán napverte sziklafalig emelkedett a part enyhe rézsűje.

Idáig kísért el minket a tolmács. – Most menjetek le a marhacsapáson a folyóig. Keljetek át a fahídon, aztán tartsatok jobbra, mindig a magaslat lába felé. Ott van egy ösvény – nem éppen sétaút, de biztonságos; csak a szikláról nem szabad lepottyannotok. Az ösvényen eljuttok egy kis majorságig. A gazda a partizánok barátja. – Szomorúan elmosolyodott, és most már hozzám intézte szavait: – Sajnálom, hogy nem maradhatsz velünk, Giorgio. De egyszer talán még találkozunk. Bizonyosan eljutsz bajtársaidhoz. Remélem, elmondod nekik, hogyan tesszük meg mi, partizánok, legjobb erőnk szerint, amit tudunk. És még többet is tennénk, ha volna több lőszerünk és fegyverünk.

Megígértem, hogy továbbítom az üzenetet, ha elérjük a szövetséges vonalakat. Sorra kezet ráztunk tolmácsunkkal, átugrottunk a falon, elindultunk lefelé a völgybe. Többször is eltévesztettük az utat, és ahhoz a bizonyos majorsághoz nem jutottunk el soha. De mindenütt utunkba akadtak derék pásztorfiúcskák, akik megmutatták nekünk, merre és hogyan tovább.

Erősen sötétedett, amikor az első épületet megpillantottuk. Tömzsi, földszintes ház volt, egyik kicsiny ablakából lámpafény szűrődött ki. Dörömböltem az ajtón, jó megjelenésű, középkorú asszony dugta ki a fejét.

– *Che volete?* – kérdezte gyanakvón.

Mihelyt azonban az *Inglesi* szót kimondtam, máris tessékelt minket beljebb. Alig fél óra múltán ott ültünk, illatos vacsoránkat szemlélve az asztalnál. *Pastaciutta* annak az ételnek a neve, amelyet az asszony púpozott tányérokon elénk tálalt. Hosszú pástétomtekercset hüvelyknyi hosszú darabokra vágott, a végüket lelapítgatta, olyan lett mindegyik, mint a mi cornwalli pástétomunk. A kis rudacskákat aztán serpenyőbe tette, aprópecsenye-darabkák, spagetti, bab, paradicsom és fokhagyma közé, s az egészet összepárolta. Nemcsak illatos, igen ízletes is volt a jó szívvel felszolgált pastaciutta.

Amikor befejeztük, fiatal lány bukkant fel a szobában. Tizenhét évesnek néztem, de később kiderült, hogy csak tizenhárom. A háziasszony lánya volt a kis aranyos. Mi több, aznap ünnepelte a születésnapját! A félénk gyereklány na-

gyon tartott tőlünk, alig tudtuk szóra bírni. Apja, mint megtudtuk, csatlakozott a fasisztákhoz, és valahol máshol élt. Több mint egy éve a családja felé se nézett.

Egyetlen hálóhelyiség volt csak a házban, ezért az ebédlőben heveredtünk le a padlóra, pokrócokba burkolóztunk, és a duruzsoló tűz gyorsan elálmosított minket. Nemsokára mélyen aludtunk.

Reggelire két-két kemény tojást kaptunk, és jó sok kenyeret. A kislány se félt már tőlünk, sőt, amikor induláshoz szedelőzködtünk, mindenáron el akart kísérni minket, le az útig, amely – a mama szerint – igen forgalmas volt reggelenként. Anya és leánya egyképp szívén viselte sorsunkat. Láttuk, milyen szegények, és bizonyára jól tudták, mit kockáztatnak, mégis marasztaltak: maradjunk náluk alkonyatig. De mennünk kellett. A mamának ott hagytam a szokásos „igazoló bizonyítványt", köszönetet mondtam a kedvességükért, a kislánynak pedig megmagyaráztam, hogy magunk is elboldogulunk valahogy. Mégis ragaszkodott hozzá, hogy velünk jön, így aztán Jimmyvel megindult elöl, mi Chalkyval pár lépésnyire követtük őket. Lefelé kanyarodtunk egy hepehupás dűlőúton, valami csenevész fasor felé. A fák mögött ekkor széles műút bukkant elénk. Már közel jártunk, amikor német teherautó dübörgött el az orrunk előtt. Aztán még egy, és újra egy. Lehasaltunk a bokrok mögé, de a kislány bátran továbbment, és kiállt az út szélére, a fűbe. A negyedik német teherautó legénysége buzgón integetett neki, kis vezetőnk azonban ügyet sem vetett erre az évődésre.

Amikor az utolsó teherautó is elhaladt előttünk, a kislány gyorsan felmérte a terepet, éberen pillogott jobbra-balra, majd bólintott nekünk. Keresztülvágtunk az úton, és lebuktunk a túloldali árokba. A kicsike még odajött hozzánk, váratlan csókot nyomott Jimmy homlokára, aztán visszaosont, amerről érkeztünk. Mi egy darabig négykézláb másztunk tovább, fel a rézsűn, és csak akkor mertünk emberi testtartásra váltani, amikor egy ritkás fasor így-úgy eltakart minket.

Estig kukoricásokon csörtettünk, tájolónk a nap volt, megpróbáltuk tartani a délkeleti irányt. Egy kis faluban megint polentát ettünk, ezúttal azonban változott a színe: csokoládébarna volt. Mi is változtunk, persze: most már ugyanis tud-

tuk, mit kell kezdenünk a fakanállal. És talán az étvágyunk is megnőtt, tény az, hogy versenyt faltunk házigazdáinkkal, lelkesen haladva az asztal közepe felé. Éjszakára egy csűrben háltunk, a gazda azonban félt az őrjáratozó fasisztáktól, és hajnalok hajnalán felrázott minket. Mielőtt tovább indultunk, elmondta, hogy ezen a vidéken nagyon hirtelen leszáll a köd, és hatalmas területeket borít el. Ilyenkor, magyarázta, egy óráig nem látni egy arasznyira sem. Ezért ha úgy hozza a balsors, hogy ilyen ködszőnyegbe kerülünk, álljunk meg, ahol vagyunk, úgy járunk a legjobban.

Eltűnt mögöttünk a falu. Ott haladtunk egy szűk völgyben, Jimmy és Chalky az egyik oldalon, én a másikon; és akkor megpillantottuk a síkság felől emelkedő ködtengert. Egy mérföldre előttünk, alacsonyabban, piros tetős ház bukkant fel, mielőtt elnyelte volna a gőz sűrűségű pára. Rámutattam:

– Irány a ház! Ha ránk terül a köd, üljetek le, ahol vagytok. Én is azt csinálom. A lényeg az, hogy meg ne próbáljatok továbbhaladni.

Egy perc múlva csakugyan rajtunk volt a köd. Az árok túloldaláról láttam Jimmyt és Chalkyt, ahogy óvatosan baktatnak tovább. Már térdig jártak a sűrűjében. Ismét kiáltottam nekik, álljanak meg, de oda se bagóztak, mentek előre, amíg fejüket-vállukat is el nem fedte a törökméz sűrűségű ködtakaró.

Sípcsontomat belevertem egy sziklába. Lehajoltam, kitapogattam az akadályt, vakon tapogattam körbe-körbe. Aztán lassan rájöttem, hogy nagy sima sziklába ütköztem. Letelepedtem, nekidöntöttem a hátam, és vártam türelmesen. Magam voltam a kavargó párák hideg, opálos világában.

Ahogy a köd felszállt, még pihentem egy keveset, vacogva, ázott verébként. A kis völgy túloldalára néztem, de Jimmynek–Chalkynak nyoma sem volt. Kiabáltam, hívtam őket többször is, senki sem felelt. Akkor gyors ügetésbe kezdtem, mentem a piros tetős ház felé.

Kis tanyaépület volt. Harmincöt év körüli asszony jött ajtót nyitni. Esetlenül szabott, rongyos, térdig érő, fekete ruhát viselt, azt tudakolta, mit akarok.

– *Inglese* – mondtam minden külön bevezető helyett. – *Due amici qui?*

A nő megrázta a fejét, mintha fekete hajának repdesésé-

vel is azt akarná jelezni: egy szót sem ért. – *Momento* – mondta kurtán, és visszasietett a házba.

Csaknem ugyanabban a pillanatban felbukkant egy nagydarab, kifent bajszú, kampós orrú férfi, és busa szemöldöke alól rám villanó szeme kihívóan mustrált. – Tudok kicsikét beszélni lassan angolul – mondta végül. – Mit kíván?

– Két barátommal megegyeztünk, hogy itt találkozunk. Nem látta őket?

– Nem. Azok is angolok?

– Igen. A ködben szakadtunk el egymástól. Mondtam nekik, legyen a tájékozódási pont ez a ház.

Csücsörített, aztán sziszegve engedte ki a levegőt. – Ködben? – visszhangozta. – Köd nem jó. Nagyon veszélyes járni ködben. Jöjjön, keressük őket.

Visszamentünk oda, ahol Jimmyt és Chalkyt utoljára láttam. Meglepett, hogy két csapás is vezet a ház felé. Az egyik tizenöt-húsz méteres, csaknem függőleges falú szakadék mentén húzódott. Lenéztem a mélybe, de csak törmelék követ láttam és pár kuszán nőtt bokrot. Társam levezetett egy zegzugos ösvényen, s odalent rendszeres kutatásba fogtunk. Eredménytelenül.

Visszatértünk a házhoz. Reméltem, hátha már ott találom Jimmyt és Chalkyt. De a házban csak a gazda felesége üldögélt és két kisfiú, olyan kilenc-tízévesek. Ott melegedtek a kis nappaliban, és biztattak, telepedjem én is a tűzhöz, várjam meg náluk a barátaimat. Örültem, hogy megszárítkozhatom; letelepedtem a tűz közelében egy karosszékbe. Beszélgettem házigazdámmal, amíg elkészült az ebéd. Néhányszor megpróbáltam a partizánokra terelni a szót, ő azonban mindig kitért a téma elől, és arról beszélt, ami a legjobban izgatta: mi lesz Itáliával a háború után? A felesége érthetett valamit angolul, mert hébe-hóba bólintott, a beszélgetésbe azonban nem kapcsolódott be. A gyerekek ünnepélyesen bámultak, le sem vették rólam a szemüket.

Megebédeltem a családdal, spagettit faltam, sajtot, házi sütésű kenyeret; aztán megvártam, amíg bealkonyodik. Közöltem szándékomat, hogy továbbállok, de a gazda hallani sem akart róla. Ő, aki úgy ismeri a vidéket, mint a tenyerét, még ő sem vágna neki éj idején a hegyeknek. Kész öngyilkosság. Engedtem magam rábeszélni, hogy náluk töltöm az éjszakát, de elhatároztam, hogy reggel mindenképpen

folytatom utamat, akár előkerülnek addig a társaim, akár nem.

A gyerekek boldogok voltak, mert az ő szobájukba kerültem, két ágy volt a helyiségben, egy szimpla és egy dupla. Kérdésekkel ostromoltak, és hatalmasakat nevettek válaszaimon; megpróbáltam ugyanis nagy üggyel-bajjal olaszul felelgetni nekik. Apjuknak háromszor kellett erőteljesen rájuk szólnia, amíg végre elcsendesedtek, és én is alhattam.

Másnap reggel ismét a partizánok felől érdeklődtem. A gazda a felesége felé sandított, aki éppen az útravalómat készítette: kenyeret és sajtot.

– Ne beszéljen partizánokról, a feleségem előtt – súgta a gazda. – Asszony nagyon fél, mert én néha segítek partizánok. De mit érdekli magát a dolog? Maga angol.

Mondtam neki, az éj folyamán átgondoltam egy kicsit a dolgokat, és arra a megállapításra jutottam, hogy a brit vonalakat vagy elérem így, vagy sem. Gyalogszerrel aligha sikerülhet. Azután a partizánokkal is összeszűrtem a levet, meg hadifogolynak sem minősülnék, ha elkapnak. Az esélyeim úgy ötven-ötven körüliek. Talán megúszom, talán megölnek. Nem lenne akkor már jobb, ha a partizánok közé állok, amíg a brit csapatok ideérnek? Az mégiscsak más lenne: legalább hasznomat vennék antifasiszta barátaim.

Eltűnődött válaszomon, aztán láthatóan ő is döntött. Hadarva mondott pár szót a feleségének. Az asszony könyörögve kulcsolta össze a kezét, és újra meg újra azt nyöszörögte: *O mamma mia!* Láttam, ez ennek az asszonynak a nagy bánata: a férj partizánkapcsolatai. De hiába sírt, hiába tiltakozott, a férfi makacsul kitartott. Azt mondta, elvisz a legközelebbi partizánőrshöz. Utolsó „üzenetemet" írtam meg tehát a házukban, megint csak az illetékes brit tisztnek. Átadtam a ház asszonyának, hogy jelentkezzen vele, ha eljön az ideje. Az asszony felderült kissé, amikor férje elmagyarázta neki, milyen fontos papír ez; de hamar elsírta magát megint, és kezdődött elölről a könyörgés. Házigazdám nagyon egyszerűen válaszolt: fogta az úticsomagot, kenyeret-sajtot gyömöszölt a zsebembe, fejével pedig a kijárat felé bökött.

Kiment, én meg utána.

Ötvenlépésnyire járhattunk a háztól, amikor megfordultam, hogy vessek még rá egy búcsúpillantást. Az asszony ott

állt az ajtóban, fiai a szoknyájába kapaszkodtak, mind bátorítóan integettek utánunk. Poppa jelentőségteljesen, rokonszenvem keresve oldalba bökött. Égnek forgatta a szemét, mókásan sóhajtott, mintha azt akarná kifejezni ezzel a pantomimmel, hogy *Dio mio, Madonna,* minek is teremtettél nőket erre a világra?

Saját némajátékát le is fordítottam neki angolra; bizonytalan mosoly volt a válasz. Csendben baktattunk pár percig, aztán ciceroném elégedetten kuncogni kezdett. Elismételte, amit mondtam, ízlelgette, olaszul is elpróbálta, de az angol változat láthatóan jobban tetszett neki. Amikor már feljebb kapaszkodtunk a hegyek között, színes beszámolóba kezdett firenzei élményeiről. Ezek szerint a gazdasággal kapcsolatos üzleti intézendőket magánjellegű kalandokkal is összeköthette a városban, ahová havonta bejárt. Amint nőtt a távolság közte és az asszony között, úgy oldódott meg a nyelve, úgy lettek egyre színesebbek, bővérűbbek az anekdoták, amelyeknek mind ő maga volt a hőse. No lám, az Appenninek Casanovája, de Boccaccio stílusában előadva.

Több mint egy órán át gyalogoltunk hegyi ösvényeken, mindegyre délnek. Átkeltünk végre egy hídon, és ott, alig száz lépéssel alattunk, megpillantottunk egynéhány kidőltbedőlt épületet. Elhagyott tanya lehetett. Társam azt mondta, várjak itt, amíg ő felderíti a terepet. Eltűnt egy félig nyitott ajtón. Tíz perc múlva újra megjelent. Magas, komor külsejű férfi jött vele, vörös kendővel a nyakán. Ez a szín jelezte világnézetét. Kiáltottak nekem, menjek oda. A magas férfi alaposan végigmért, tetőtől talpig.

– *Inglese?* – csattant fel hirtelen.

– *Si.*

– *Prigioniere?*

– *Si. Carpi.*

– *Dove andate?* – Vagyis: hová megyek, merre tartok.

Megkértem vezetőmet, közölje társával, hogy eredetileg a brit vonalakat akartam elérni, de meggondoltam magam. Szívesen beállok harcolni a partizánok közé, ha bevesznek.

A hatalmas férfi vállamra tette a kezét, mint aki benne van a dologban. – *Vieni* – mondta egyszerűen, és intett: induljak.

Mindketten kezet ráztunk házigazdámmal, aztán a vörös kendős férfival jobbra kanyarodva, meredeken hegynek fel,

elindultunk. Korhadó, csupasz fák csoportjához érkeztünk. A fák fölötti emelkedőn sziklák és nagy, sima görgetegkövek közt vezetett tovább az út, amíg végre elértünk egy jókora sziklakiugrót. Ennek a sziklafalnak a tövében haladtunk csaknem nyolcszáz lépést. Egész idő alatt az a furcsa érzésem volt, hogy figyelnek. Egy kis barlang bejáratánál megálltunk. Alig valamivel beljebb sötét árnyat láttam – egy férfi körvonalait –, és valami fémesen csillogó tárgyat – egy puskacsövet.

Gyors szóváltás következett, majd beléptünk a barlangüregbe.

Ahogy a szemem hozzászokott a félhomályhoz, láttam, hogy odabent vagy két tucat ember áll, mind engem figyel, és egyikük sem szól semmit.. „Ajánlóm" halkan megszólalt, és Giuseppét hívta. Zömök árny vált ki a sorból. Nagy örömömre, angolul szólt hozzám:

– Maga angol?

– Az vagyok.

– Hol lakott Angliában?

– Stoke on Trent a szülővárosom. Amikor megnősültem, Sussexbe költöztem át.

– A keresztneve?

– George. Giorgio.

– Van a birtokában valamiféle írás, igazolvány, levél, fénykép, amivel személyazonosságát igazolni tudná?

Átnyújtottam neki a fényképeket, amelyeket mindig magamnál hordtam. A barlang bejáratához lépett velük, egy pillanatig tanulmányozta őket. Főleg a képek hátuljára írt címek és üzenetek érdekelték. Végül odament egy feldöntött ládán üldögélő magányos alakhoz. Mondott neki valamit, nagyon gyorsan, olaszul. Néhányszor a *capitano* szót hallottam, ebből arra következtettem, hogy a ládán pihenő férfi az egység parancsnoka.

Giuseppe visszajött hozzám, és a fényképeket is visszaadta. – Kapitányunk köszönti magát – jelentette be. – Barátok közé került. Meg kell értenie: nem lehetünk elég óvatosak. Két hete ugyanaz az ember, aki most felhozta magát, egy másik fickóval állított be, egy állítólagos angollal, akiről aztán pár kérdés után kiderült, hogy német. Mondanom sem kell, nem sok hasznát vették fasiszta megbízói.

Legalábbis nem lehetett túlságosan beszédes vízi hulla, amikor kihalászták a Renóból.

– Árulja el, mi győzte meg magát, hogy valóban angol vagyok? – kérdeztem kíváncsian.

– Az, ahogyan a kérdéseimre válaszolgatott. Hogy olyan készségesen előszedte a fényképeket. A képek hátán talált írás, Arturo beszámolója a tanyán tanúsított viselkedéséről, s hogy mennyire várta két társát. – Szünetet tartott, majd sokatmondóan hozzátette: – Persze, néhány napig azért afféle házi őrizetben marad. Tudja, vannak bizonyos információs forrásaink. Ha a jelentés, amit magáról kapunk, nem lesz kedvező, gondolkodás nélkül lepuffantjuk. – Fogsora fenyegetően villant meg a félhomályban. – A barlangban szabad mozgása lesz. Ha bármi okból ki akar menni a szabadba, jöjjön előbb hozzám, én majd kikísérem. Megpróbálunk információt szerezni barátainktól, de akár így, akár úgy, három nap elteltével leküldjük egy másik csoporthoz, kissé délebbre innét. Most pedig jöjjön, koccintsunk a kapitánnyal.

Háromnapos próbaidőm alatt mind a kapitány, mind partizánjai nagyon szívélyesen bántak velem. Balszerencsémre éppen nem a különösen aktív gerillatevékenység időszakában érkeztem, mert örökké csak ettünk, aludtunk, kártyáztunk. Kisebb őrjáratok nap mint nap becserkésztek a környéket, de semmi érdekeset nem jelentettek. Kezdtem unatkozni.

A partizánok „személyi nyilvántartása" kifogástalan bizonyítványt adhatott rólam, negyednap ugyanis utasítást kaptam, merre folytassan utamat. Örültem, hogy ismét szabad ég van a fejem felett, elegem volt a barlang nyomasztó félhomályából. Mélyen beszívtam a tiszta hegyi levegőt. Ahogyan ott baktattam a kanyargós ösvényen, önbizalmam is egyre nőtt. Éppen azt fontolgattam, valóban annyira távoliak-e a szövetséges vonalak, amikor egy kanyarban nyílegyenes másodrendű utat pillantottam meg. Egy fa alatt pedig, kis csoportban, néhány toprongyos embert. Titkon engem figyeltek, ahogy ereszkedem lefelé. Egyikük néger volt, de a másik négy sem lehetett olasz.

A jelek szerint az én külsőm sem változott különösebben délszakivá, mert a néger már messziről így kiáltott rám: – Te . . . angol?

Bólintottam.

– Ó, az jó – folytatta. – Mi várjuk partizánokat. Angol bajtársak itt velük.

– Itt? Hol?

– Nincsen fogalmam erről. Valahol, környéken. – Ravaszkásan, fürkészőn méregetett. – Te talán tudni inkább. És lehet, elvezetel hozzájuk.

Szemügyre vettem a másik négy férfit. Szomorú látványt nyújtottak, megviselte őket a hosszú út, ki tudja, honnét. A cipő majd leszakadt a lábukról, gönceikből kilógott térdük-könyökük, és nem lehetett felőle semmi kétség, hogy ezeket a göncöket egykor – nem rájuk szabták. Arcukon azonban volt valami, amit nagyon rokonszenvesnek éreztem.

Mögöttük, az úton, öregember közeledett valami képtelenül magas kétkerekű szénásszekéren; a kordét poroszkálva húzta egy fekete-fehér foltos gebe. Megállítottam. – *Io sono Inglese* – mondtam. A többiekre mutatva hozzátettem: – *Amici. Molto buono. Dove partigiani?*

Figyelmesen hallgattam motyogós válaszát, elismételtettem vele minden szót még lassabban. Lehető legügyesebb pantomimprodukciómmal „visszaigazoltam" a hallottakat, aztán közöltem a feladatot a négerrel. – Ezen az úton kell továbbmennünk, az első elágazásig jobbra. Aztán megint tovább, amíg a szekérdűlő vezet, föl a hegyre. A dűlőút végében áll egy tanyaház, facsoport rejti. Ott kell érdeklődnünk. Mellesleg, te miféle vagy?

– Szenegáli.

– És a társaid?

– Jugoszlávok.

– Helyes. Mondd meg nekik, hogy maradjanak mindig kissé mögöttem, és bízzák rám a beszédet. Ha van angol ezekkel a partizánokkal, minden rendben lesz.

Elindultam az úton, sarkamban az öt madárijesztővel. Hamarosan ott kanyarogtunk már a hegyoldalban, és végre a kis facsoporttal takart, zömök házat is megpillantottam. Nem volt túl magasan. Megkerültük hátulról, majd bevonultunk a nagy, kövezett udvarra. A hely elhagyatottnak látszott.

Már-már azon voltam, hogy megdöngetem az ajtót, amikor – hirtelen feltárult, és negyven körüli, törött orrú férfi lépett elő. Gúnyos mosollyal nézett rám s a hátam mögött csoportosuló öt, nem túlságosan megnyerő külsejű figurára.

Majd lassan felemelte a jobb kezét, tenyerét tartva felénk, körülbelül úgy, ahogyan a rendőrök szokták megállítani a forgalmat. Úgy gondoltam, ez üdvözlésféle lehet, és mármár viszonoztam, amikor észrevettem valami mást. A férfi szeme mintha nem is annyira minket pásztázott volna. Hátra sandítottam, és legalább egy tucat férfit pillantottam meg. Félkörben álltak mögöttünk. Mind vörös nyaksálat viseltek, és mind ránk irányozták fegyverük csövét.

Ebben a pillanatban egy jól szabott sötétkék öltöny tűnt fel az ajtóban, és az öltöny gazdája, kissé félretolva az iménti főszereplőt, hozzánk lépett. Kulturált hang szólalt meg: – Melyikük az angol? – kérdezte.

– Én – feleltem a kéköltönyösnek.

– Jó. Már vártam magát. Bejönne? Szeretnék pár szót váltani magával, négyszemközt.

Követtem. Kis dolgozószoba-félébe léptünk. A kéköltönyös hellyel kínált, aztán megkérdezte, mit csinálok Olaszországnak éppen ezen a részén. Fürkésző szemét egy pillanatra se vette le rólam, így hallgatta végig Carpiból való szökésünk és ezt követő kalandjaink történetét. – Hallottam, van egy angol a partizánokkal errefelé – tettem hozzá. – Azt reméltem, hogy társaim egyike lesz az.

– Nem – felelte rezzenetlenül. – Én vagyok itt az egyetlen angol.

– Maga is hadifogoly volt?

Titokzatosan mosolygott. – Vannak bizonyos kérdések, amelyekre nem áll módomban válaszolni. Például erre sem. Egyébként hadd közöljem magával, hogy eléggé komoly szavam van helyi partizánügyekben. De nézzük most magát. Talán még nem döntötte el, mit csináljon: megpróbáljon-e mégis eljutni a brit vonalakig, vagy beálljon közénk és a hadviselésnek ezt a hagyományosnak egyáltalán nem nevezhető módját vállalja. Őszinte legyek? Rendkívül csekély az esélye, hogy Kesselring védőgyűrűjén át eljut a szövetségesek frontvonaláig. És ha elcsípik, így civilben, egykettőre megtudja, mi lesz magával, és aztán már azt sem kell tudnia soha többé. Másrészt, ha csatlakozik a partizánokhoz, mindene meglesz, és jó helyre kerül, amíg elér idáig a front. Ráadásul addig is hozzájárulhat a szövetségesek sikeréhez. Mit szól mindehhez?

– Csatlakozom a partizánokhoz – mondtam habozás nélkül.

– Pompás. Ettől a pillanattól fogva a mi emberünk! Éppen ezért fogadjon el tőlem mindjárt egy jó tanácsot. Minden illegális szervezet működésének alapfeltétele az éberség. Például, maga mióta ismeri azt az öt embert odakint?

– Ma találkoztam velük – mondtam feszengve –, úgy egy félórája talán.

– És tudja, hogy kicsodák?

– Azt nem, de...

– Mi súgta magának akkor mégis, hogy ennyire megbízhat bennük?

Egy pillanatig haboztam, de aztán kivágtam: – Az ösztönöm!

– Szerencséje van, az ösztöne *ezúttal* nem hagyta cserben. Ezek az emberek egy Torinó közelében működő csoporttól jönnek, erősítésül egy különleges akcióhoz. Maga velük megy, feljebb a hegyekbe, másik rejtekhelyünkre. Adunk vezetőt, az elkalauzolja mind a hatukat. Van cigarettája?

Mondtam neki, sajnálom, de éppen ma reggel szívtam el az utolsót.

– Akkor tessék – mondta, és megkínált. Henger alakú pléhdobozában vagy ötven Playerst pillantottam meg. – Tegyen csak a zsebébe is néhányat. Úgy ni. Az én utánpótlásvonalam alkalmasint jobban működik, mint a magáé. No és, hogy el ne felejtsem... még egy tanács. Maga most, partizánként, több parancsnok alatt szolgál majd. Színre és nemzetiségre való tekintet nélkül engedelmeskedik a parancsaiknak, világos? Ugyanolyan tiszteletet ad nekik, mint – mondjuk – a századparancsnokának. Betartja a fegyelmet. És ne feledje, a játékszabályok lehetnek mások, de a cél ugyanaz: legyőzni a fasisztákat. Hallgasson mindig a lelkiismeretére, de ez ne gátolja abban, hogy ölje a nácikat. Ne legyen érzelgős, ne lágyuljon meg a szíve soha. Maga most is az, ami volt: katona. Akár lövészárokban, akár fönn a hegyen, a töretlen támadószellem fizet a legjobban.

Visszatértem az udvarra. Vezetőnk már várt, így nyomban elindultunk. Alig egy órán belül elértünk egy újabb magányos tanyát; jókora birtokon állt, módos gazdát sejtetett. A főépület L alakú volt, az L betű két szára között több csűr, pajta, egyéb melléképület helyezkedett el. Négy-

otszáz lépésnyire két-három kis gazdasági vagy lakóépületet láttam.

Ahogy közelebb értünk, láttam, hogy az egyik földszinti ablakból géppuskacső kandikál felénk, de úgy tettem, mintha nem vettem volna észre. Jókora hodályba léptünk be vezetőnkkel, odabent vagy negyven férfi várakozott, mind állig fegyverben. Legtöbbjüknek német géppisztolya volt. A többieknek karabélya – brit, olasz, német típusok, és még néhány, ismeretlen gyártmányú fegyver. Mint később kiderült, a jugoszláv királyi hadsereg használt ilyen típusú karabélyokat. Kézigránátok is voltak bőven – olasz, brit, német nyelesek, azután sok körte alakú, szintén jugoszláv „ananász".

Szabadon mozoghattam a partizánok között. Legtöbbjük olasz volt, egy Szergo nevű jugoszláv meg négy fekete szakállú abesszin. A parancsnok is szakállas, marcona fiú volt. Jól beszélt angolul.

Szergo büszkén mutatta meg karabélya külön tudományát: volt a fegyveren egy domború ütőkorong. Némajátékkal elmagyarázta, hogyan kell a kézigránát gyutacsát megüttetni a koronggal, mielőtt elhajítaná az ember. Aztán bevitt egy másik helyiségbe, amely igazi fegyverraktár volt, adott egy olasz karabélyt és hozzá való lőszert, két brit kézigránátot és két négymásodperces gyutacsot.

Három-négy napig semmi említésre méltó dolog nem történt. Megismerkedtem bajtársaimmal, és jól megbarátkoztam velük, elsősorban a jugoszlávokkal. Azután, egyik este, nem sokkal alkonyat után, lövés dörrent a közelben. A géppuska nyomban a tanya hátsó végébe vándorolt, ahol lőállásba helyezték, irány: az ajtó melletti bozót. Miután ez megtörtént, a partizánok is elfoglalták harci állásaikat az ablakok közelében. Súlyos léptek csikorogtak az ösvényen fölfelé, és már jött is az egyik őrszem. Zihálva jelentette, hogy nagy létszámú német csapat közeledik az úton, a tanya felé. Társai már fölvették a harcot az ellenséggel, az ellenséget azonban nem tartóztathatják fel sokáig a szárnyakon. Cselekednünk kell, de gyorsan.

Világos volt, mi a teendő: visszahúzódni a tanya mögötti erdőbe, és annyi fegyvert-lőszert vinni magunkkal, amennyit csak bírunk.

Őszvérként megrakodva siettünk a fák közé. Útközben

a géppuskát is megpillantottuk: két abesszin kuporgott mellette. Vigyorogtak. Hasra vágtuk magunkat, karabélyainkat töltényhalmokra támasztottuk, és célba vettük a tanyához vezető utat. A keskeny út szurdokba bukott alá egy darabon. És olyan békésnek látszott! Én azonban tudtam, hogy három-három mesterlövészünk már ott les jobbról is, balról is.

A csapda készen állt. Csak az volt a kérdés, belesétálnak-e a németek?

Tizenhatodik fejezet

MONTENEGRÓI KÖZJÁTÉK

Elszórt lövések hallatszottak megint, de a németeknek egyelőre nyoma se volt. Remegtem az izgatottságtól! Tetszett már az a gyorsaság is, ahogy a tanyát kirámoltuk; jólesett még ez a látszatküzdelem is. Pompásnak találtam a rajtaütés előkészítését. És egyenesen elbűvölt a két géppuskás hozzáállása, vagy mit mondjak, hozzákuporodása és hozzávigyorodása a virágba borult bokrok mögött. De a legjobb mégis az volt az egészben, hogy újra fegyvert szoríthatok, és bizonyosra vehetem, hogy a következő percekben német katona kerül a puskám végére. Sokkal nagyobb örömet jelentett ez, mint a múltkori akció, amikor a teherautókat vártuk és a már álló járművek farába durrogattunk vaktában! Ezúttal igazi célpontom lesz: az a rohadt disznó, aki a Poperinge utáni lidérces menet során megvakította a szerencsétlen kis közlegényt; az a pribék, aki a częstochowai börtönben gumival paskolt; az a szadista őr, aki a pofámba vágta a puskatust, csak hogy a begyes *Fräulein* előtt bebizonyítsa, milyen belevaló gyerek ő.

És akkor már láttam is az ellenséget.

Magas, pompás termetű *Feldwebel* volt. Merészen jött felénk az út közepén, meg-megfordult, jelt adva embereinek, akiket még eltakart a forduló. Nevetett a *Feldwebel* a reggeli napsütésben, és talán áldotta a jó szerencsét, hogy ide, Itáliába pottyantotta, és nem a kevésbé barátságos orosz frontra. Felsőbbrendű közönye azért nem tette érzéketlenné

a rá leselkedő veszéllyel szemben. Szeme állandóan az út két oldalát pásztázta, keze pedig biztosan, lövésre készen szorította a géppisztolyt. Alig húszméternyire géppuskánk rejtekétől megállt. Telt ajka haragos vigyorra görbült, ahogyan emberei is sorra bukkantak elő a szurdokból.

Lehettek vagy húszan, csupa zöldfülű, és mindnek a nadrágjában a szíve. Libasorban jöttek, ha azt jövésnek lehetett nevezni – kétrét görnyedtek, riadtan pillogtak jobbra-balra. Szégyenkezve húzták ki magukat, amikor *Feldwebel*jüket megpillantották; tudták, mindvégig látta őket. Most igyekeztek mielőbb köréje csoportosulni.

Szemközt, a magasból kakukk hangja szólalt.

Ami ekkor következett, mészárlás volt a javából. A géppuskások takarosan lekaszabolták krautékat. Egymás után buktak fel a németek, mint bábok a kuglipályán, kilencesnél. Vagy – mégsem egészen? Néhányan, köztük az én *Feldwebel*em is, megúszták az első sorozatot, és most egy alacsony kőfal mögé penderedtek. Leshelyemről, a fa mögül mindent láttam. Figyeltem a *Feldwebel* buzgó igyekezetét. Mintha csak háborús film pergett volna előttem, vakító taveszi színekben. Most sem voltam izgatottabb, mint a moziban. Láttam: az őrmester hason odacsúszik egy disznóólhoz, belöki a félszárnyú lengőajtót, bejut. Megvártam, hogy elhelyezkedjék az egyik üres rekeszben, vállig befödje magát trágyával, szalmával. Akkor megfontoltan céloztam – és fejbe lőttem.

A többiek is tüzeltek; a néhány addig eleven is szépen jobblétre szenderült.

A hirtelen csendet négy távoli kakukkolás törte meg. Parancsnokunk maga köré hívott minket. Szavait előbb a többiekhez, majd hozzám intézte. – Jönnek ezek még többen is az úton! Szét kell szóródnunk. Mindenki önállóan, föl a hegyekbe. – Majd egy élesen kirajzolódó ösvényre mutatott. – Ha ezen mégy, eljutsz egy kis vízfolyáshoz. Átkelsz rajta, és nem messze megpillantasz egy tanyát. Ott tároljuk a fegyvereket és a lőszert. Remélem, addigra már én is ott leszek, és elhelyezlek benneteket. Ha mégsem, keresd Pietrót. Ő tudja, mi a teendő. Te most továbbmégy Uglianóba, ahol csatlakozol a helybeli partizánokhoz. Mennem kell. Szólok az abesszineknek, hogy szereljék szét a géppuskát. *A rivederci!*

Kettesével, hármasával indultunk meg sietve a folyócskához, átgázoltunk rajta, a tanya felé tartottunk. Gyorsan haladtunk, de mire odaértünk, a parancsnok már ott volt. Lázasan folyt a fegyverek és a lőszer összeszedése. Minden zsákokba került, aztán le egy pajta mögötti üregbe. Parasztasszonyok sokasága járt-kelt, enni-innivalót hordott a partizánoknak. Kezembe nyomtak egy cipót, egy fél sajtot, egy üveg vörös bort, és már indulhattam is fel a hegyekbe.

Nappal haladtam, éjjel pihentem. Elhagyott tanyákon húztam meg magam, vagy kis falvakban fogadtak be jólelkű családok.

Az egyik házból például, ahová bekopogtattam, éppen csak kidugta a fejét egy asszony, és *Inglese!*-re se várva, rángatott befelé. Aztán behúzta és be is zárta belülről az ajtót. – *Presto, presto!* – sürgetett elfúló hangon, betaszigált a konyhába, amögött is egy kamrába. A férje berohant a kertből, és segített félrekotorni egy rakás krumplit, amíg előtűnt egy veremajtó. Azt felemelték, és noszogattak lefelé a kurta falétrán. A férfi beadott még egy égő petróleumlámpát, azzal rám csukta a födőt. Tizenkét láb hosszú, nyolc láb széles, hét láb magas pincefélében találtam magam. Füstölt kolbászok és szalonnák lógtak alá a mennyezetről, egy polcon zsírpapírba csomagolt vajtömbök ékeskedtek. Az egyik sarokban pokrócokat és lepedőket pillantottam meg, jókora halomban; és volt ott egy ajtaja nincs ruhásszekrény, tele öltönyökkel, háztartási eszközökkel.

Alig volt időm felmérni búvóhelyemet, amikor a csapóajtó újra felnyílt, és lemászott rajta a házaspár. A férfi kenyeret és bort tett elém, miközben az asszony leakasztott egy szál kolbászt. A férj, szerencsére, tudott pár szót angolul.

– Nem elmegy ma este – mondta. – Marad itt.

Megkérdeztem, miért.

– Házban utcán szemközt hat fasiszta egy angollal van.

Hitetlenkedve néztem rá, a furcsa mondatot ízlelgetve. – Angol? *Inglese?*

– Si. *Inglese* megy házba be. Kér enni, fedelet. *La signora* mondja neki, bejöjjön. Míg eteti, férje megy fasisztáknak jelent. Fasiszták érkeznek, angolt fognak. Most várnak autó. Család fogja megkapni 1800 lírát.

Keményen ránéztem. – És maga? Maga miért nem teszi ugyanezt?

De mielőtt felelhetett volna, a felesége már ott is volt mellettem, és cuppanós csókot nyomott az arcomra jobbról-balról. – *No, no!* – kiáltotta. – *Siamo amici degli Inglesi. Mio marito no parla mai ai Fascisti. Dormite qui. Non e pericoloso.* Az angolok barátai vagyunk. A férjem nem is áll szóba a fasisztákkal. Aludjon itt. Nem veszélyes.

Megágyaztak nekem a földön a pokrócokkal, aztán ott hagytak, aludjam. Ahogy meghallottam, hogy újra fölébem kotorják a krumplit, eszembe jutott Carpi – a gödör – az az öt nap. Azon is eltűnődtem, ki lehet az a szerencsétlen angol? Valahányszor mozgást hallottam odafentről, azt hittem: most van vége – mert az a két csók judáscsók is lehetett – már várnak fent a fasiszták, hogy lepuffantsanak. Nem így történt. Semmi se történt, így aztán végighevertem a pokrócágyon, elfújtam a lámpát, lehunytam a szemem.

Még fel sem kelt a nap, és szállásadóim már reggelizőasztalukhoz invitáltak. Mamma azt hihette, az éhhalál küszöbére kerültem ott a mélyben, akkora tányér jó falatot tett elém: négy tükörtojást, meg két font kolbásztekervényt. Bizonyára komoly csalódást keltett, hogy csak két tojást pusztítottam el, három szál kolbásszal. Majd közöltem szándékomat, hogy odébbállok.

A férfi megkérdezte, hová igyekszem. Amikor mondtam, hogy Uglianóba, hitetlenkedve csóválta a fejét. – Sok-sok kilométer – mondta. – Minek odamegy?

Mondtam neki, partizánokkal harcoltam, és most újabb csoporthoz csatlakozom. A gazda izgatottan a feleségéhez fordult, és hadart neki valamit. Az asszony bólintott. A férfi most közelebb húzta hozzám a székét, cinkosan rám hunyorított, majd közölte: – Partizánok itt, nem messze! Én odavezetem magát, jó? Beszél Giulióval, aztán vissza ide. Uglianóba megy majd *domani*. Holnap.

Beleegyeztem, így aztán kettesben indultunk el. Persze a hátsó kijáraton távoztunk a házból. Szántón vágtunk keresztül, így értünk el egy dús erdővel borított domboldalt. Út, ösvény nem volt, vezetőm azonban ismerős lehetett errefelé. Egy óra hosszat kapaszkodtunk felfelé. Elértünk egy borostyánost, amikor mély hang zendült:

– *State!*

Megálltunk. Társam éneklő hangon válaszolt: – *Amici!* – *Avanti uno* – jött a válasz. – Az egyik előre!

Társam habozás nélkül elindult a bokrok felé, onnét komor külsejű férfi lépett ki, puskával a kezében. Rövid társalgás következett, majd engem is odaintettek. Ahogy feléjük mentem, ág reccsent a hátam mögött. Megpenderültem. Két újabb puskás ember állt mögöttem, éppen akkor ugorhattak elő egy kis sarjúerdőből. A három fegyveres kísért fel minket aztán egy jókora, szürke kőházhoz. A háznak nagy kétszárnyú ajtaja volt, méghozzá több is, ablaka azonban egy sem. Később megtudtam, hogy ez egy juhakol. Két fegyveres őr állt a bejáratnál. Testőreink némán eltűntek a fák között.

Bizonytalanságban telt el négy-öt perc. Álldogáltunk. Akkor az épületből kilépett és elindult felénk egy valóban fenséges termetű férfi. Színésznek becsületére váló járás – Atlaszhoz méltó vállak – kovácsfújtató mellkas. Jó hat láb magas volt, hullámos, sűrű haja meglepően szőke. Övvel összefogott bőrköpenyt viselt, fekete térdnadrágot, tükörfényesre tisztogatott magas szárú német csizmát. Színlelt könnyedséggel lóbálta *Lüger*ét.

– *Io sono Giulio* – mondta szemöldökét ráncolva. – *E voi?*

– *Inglese. Voglio restare con partigiani* – próbáltam olaszul megvilágítani helyzetemet.

Elmosolyodott, és igen jó angolsággal folytatta: – Szóval, szeretne a partizánok közt maradni. Honnét jön?

Röviden összefoglaltam szökésem történetét és persze kalandjaimét.

Elégedetten bólintott. – És most hova, merre?

– Uglianóba!

– Miért?

Hozzáláttam, hogy elmeséljem neki a rajtaütés történetét, majd az utána kapott utasítást. Sötét szeme villogni kezdett, amikor leírtam bajtársaimat. Meg se várta, hogy befejezzem, közbevágott. Azt kiáltotta: – *Momento!* – Majd hirtelen sarkon fordult és bement az épületbe. Halk hangokat hallottam, gyors pergésű, komoly szóváltást. A hegyek királya visszatért, de most már az egyik partizán kíséretében, aki velem együtt harcolt a tanyánál. A partizán egy pillanatra megállt az ajtóban, rám meredt, nézett.

– Giorgio! – kiáltotta végül. – Buono! Salute, Giorgio!

Giulio ekkor drámai mozdulattal, megkönnyebbülve csuszszantotta a pisztolytáskába *Lügerét*, majd odalépett hozzám, és megszorította a kezem. – *Benissimo!* – mondta zengő hangon. – És rendkívüli szerencse rád nézve is, *amico*. Jó néhány német jött már hozzánk, angolnak álcázva, mind partizán akart lenni. Három napja csináltam kisangyalt az egyikből. Te rendes fiú lehetsz. Maradj velünk. Gyere.

Kezet ráztam vezetőmmel, megkértem, tolmácsolja köszönetemet a feleségének, életem legkiadósabb reggelijéért, majd követtem Giuliót az akolba. Harminc lépés hosszú, tizenöt széles helyiségben találtam magam. Csupasz föld volt a „padló", és semmiféle bútor nem volt benne, még a fény is csak az ajtón szűrődött be, ablakot ugyanis nem vágtak rajta. Körben néhány férfi ült vagy hevert. Középen tűz égett, rajta hatalmas üst, abban fortyogott valami. Giulio kis bádogtányért és fakanalat nyomott a kezembe, bőkezűen mert az üstből a tányérba. Burgonya, zöldség, kolbász, disznóaprólék, fokhagyma és még sok más egyéb alkotta az üstben készített ételt, amelynek ugyan nem tudtam a nevét, de illatával, majd jó ízével könnyen megbarátkoztam.

Amikor letettem a kanalat, Giulio cigarettával kínált, és egy darabig csak üldögéltünk, törökülésben, a tüzet bámulva. Giulio előredőlt, kavargatta az üst tartalmát, hallgatott.

– Giorgio – mondta hirtelen –, komolyan gondolod te ezt a dolgot? Mármint, hogy partizánnak állsz?

– Mi a csudát csinálhatnék, amíg a szövetségesek ideérnek? – kérdeztem válaszképpen.

– És valóban kedved lenne hozzánk csatlakozni?

– Miért ne? Azt hiszem, egyik csoport olyan mint a másik, nem?

Egy pillanatig hallgatott. Majd azt mondta csendesen: – Ez a csoport mégis más, Giorgio.

– Miért lenne más?

– Más, Giorgio, mert mi néhány nap múlva átkelünk Jugoszláviába!

Csak bámultam rá. – De . . . de miért? – dadogtam.

Büszkén kihúzta magát. – Mert ott a hazám. Ez egy jugoszláv csoport. Öt olasz van köztünk csupán. A legtöbbünk jugoszláv. Olykor itt harcolunk, Itáliában, de néha átkelünk

az Adrián, és otthon dolgozunk. Montenegrói elvtársainknak éppen most kellene segítenünk egy fontos akcióban. Hallottál már Montenegróról, te angol? Mi úgy hívjuk a hazánkat: Crna Gora. Ne is próbáld kimondani. – Giulio nevetett. – Valósággal nyüzsög ott a német. Nos, ehhez mit szólsz, Giorgio?

Kifújtam egy felhőnyi füstöt. – Mikor indulunk? – ennyit kérdeztem csupán.

– Innét ma este. A részletekről majd később. *Hajde*, Giorgio, gyere, kapsz fegyvert. Vannak errefelé kíváncsi fasiszták. Jön néha egy-egy őrjáratuk. Mindig méltóképpen fogadjuk őket. Látsz majd két embert, aki követ minket. Ne aggódj. Tudod, ezek amolyan testőrök a te Giuliód mellett. Meg se mocçanhatok nélkülük.

Elhagytuk az aklot, és sarkunkban a két fegyveressel, meredek ösvényen kaptattunk fel egy tömör sziklafalhoz. Giulio az alvajárók biztonságával egyensúlyozott egy fekete bokor felé. Félrehajtott néhány ágat, és akkor megpillantottam egy kőhalmot, amely a sziklafalat „támasztotta". Segítettem neki elhengeríteni a köveket; a két őrangyal mindenütt a nyomunkban. Megnyílt egy kétlábnyi, négyzet alakú üreg. Giulio benyúlt Aladdin barlangjába, majd kihúzott egy karabélyt, hozzávaló lőszert és két angol kézigránátot. Előkerült egy doboz robbanóanyag is, abból kivett két töltetet – az egyiknek hét másodperces, a másiknak négy másodperces gyújtója volt. Visszatolta a dobozt, aztán közös erővel visszahengergettük a köveket.

– Fogd, *amico*, ez a tiéd – mondta Giulio. – Holnap kapsz revolvert is. A hegyek között van még ilyen kis csodabarlangunk. Minden parancsnok tudja a helyüket. Gyerünk vissza.

Nagy műgonddal elrendezgette az ágakat, aztán leereszkedtünk búvóhelyünkhöz. Melegen sütött a nap, leültünk odakint, hátunkat a falnak támasztottuk, néztük az alattunk elterülő völgyet.

– Itt pihenünk, amíg besötétedik – közölte Giulio. – Aztán elindulunk a hegyek közt egy másik rejtekhelyre, és ott maradunk, amíg újra beesteledik. Akkor jön egy kis séta megint, huszonöt kilométer onnan a harmadik szállás. Mindig sötétben haladunk. A partot Porto Recanati közelében, Anconától délre kell elérnünk. Nem tudom, meddig kell ott

időznünk. Fel kell vennem a kapcsolatot néhány halásszal. Azt a vidéket fenemód szigorúan ellenőrzik a fasiszták. Sose lehetünk elég éberek. Látom, katona vagy, tudsz magadra vigyázni. Gyere, Giorgio, tegyük el magunkat holnapig.

Alábukott a nap, kelet felől ott világított már a hold. Mire felébredtünk, borzongató hideg volt. Felmelegedtünk kissé a tűznél, amikor néhány bajtársunknak segítettünk vacsorát főzni. Aztán kioltottuk a tüzet, a hamut és a szénné égett ágakat szétszórtuk odakint, eltüntettük az akolban ittlétünk minden nyomát. Felderítő csoport indult előre; fél órával később mi is követtük őket libasorban. Mindenki az előtte haladó bajtárs puskája csövét fogta a vaksötétben.

Így haladtunk öt órán át, pihenő nélkül, szótlanul. Akkor az emberlánc elért egy újabb kőépületet, amely az előző akol pontos mása volt. Becsukódott mögöttünk a kétszárnyú ajtó – ott álltunk szuroksötétben. Giulio közölte: rágyújthatunk, de beszéd nincs. Letelepedtünk, körben a falak mentén, rágyújtottunk. Nem látszott egyéb, csak körben a sok vörös parázs. Kísérteties volt a csend. Így telt el fél óra. Akkor hirtelen felriadtam: elszundíthattam, és most furcsa, ritmikus kopogás ébresztett. Az ajtón kopogott az egyik felderítő, aki jelentette, hogy útvonalunkon tiszta a levegő. Giulio halkan füttyentett, újra nekivágtunk, és megállás nélkül mentünk megint két óra hosszat. Botorkáló lépteink egyhangúságát hirtelen kakukkolás szakította meg.

Egyetlen hang csupán, de a puska, amelynek a csövét szorongattam, nem himbálózott többé. Dermedten torpantam meg magam is, és puskámmal én is jelt adtam a mögöttem haladónak. Feszülten várakoztunk, amíg Giulio előrement, hogy felderítse a terepet. Egyszeriben ott termett megint, és suttogás futott végig a soron: minden rendben. Mehetünk tovább a következő rejtekig.

Ezúttal egy barlangban háltunk; öt láb magas, a hegy oldalából nyíló üregben. Követtem az előttem haladót, és lassan botladoztam vagy tizenöt-húsz lépést a föld alatt. A csoportban pompás volt a fegyelem, mert föld gyomra ide, szuroksötét oda, a csendet senki sem törte meg. A puska rándulása megállított, és újabb puskarándulás jelezte: lefeküdni. Kemény volt a föld, de a hétórás kirándulás után egyikünknek sem kellett altató.

Amikor kinyitottam a szemem, halvány nappali fényt

láttam a barlang bejáratánál. Feltápászkodtam, és keresztüllépkedve alvó társaimon, arrafelé indultam, ahol éppen Giulio kelt fel fektéből.

– Miféle barlang ez? – kérdeztem.

– Régi bánya. Évek óta nem dolgoznak itt. Éhes vagy, Giorgio?

Mondtam, mint a farkas. Cigarettával kínált, és megnyugtatott, hogy reggeli is lesz hamarosan, hozzák az ennivalót, mire a cigarettát elszívom. Ahogyan füstöltünk, Giulio egyik testőre végigballagott a keskeny folyosón, és felrázogatta, majd a vágat bejáratához terelte a fiúkat. Mi is elindultunk a nyomukban, és csak akkor láttam, hogy a tárna mellett, amelyben aludtunk, további tárnafolyosók nyílnak mindenfelé. A bejáratnál jókora üreg tátongott, itt volt a gyülekező, és amikor mindnyájan együtt voltunk, két partizán lépett be, imbolyogva a hátukon púposodó zsákok súlya alatt.

Ponyvát terítettek a földre, erre ürítették ki zsákjaik tartalmát. Friss, még meleg cipók gördültek elő, jó néhány nyers zsíros disznóhús tömb és kellő számú, fonott palack *chianti*. Giulio nem engedett tüzet rakni, így hát a disznóhúst azon nyersen faltuk föl.

Parancsnokunk a kenyeret is szétosztotta – fejenként fél cipót kaptunk –, aztán lekuporodtunk a disznóhús kupac köré. A *chianti* elosztásának módja is igen egyszerű volt: az üvegek szájról szájra jártak, szopd meg rózsám alapon.

Partizántársaim hosszú, baljós formájú kést húztak elő övükből, azzal csimbókázták a húst. Nekem nem volt késem, elkértem hát egy handzsárt egyik bajtársamtól, Zsarkótól. Lenyestem egy lappantyúnyi zsírt, a számba gyömöszöltem, és rágni, csócsálni kezdtem. Az első két-három falat kissé gyertyaízű volt; de mindent meg lehet szokni, főként a hegyek között, háború idején. Egyáltalán nem is találtam olyan émelyítőnek a nyers disznóhúst.

Üldögéltünk, lődörögtünk, mint kissé tétlen bányarémek, cigarettáztunk, emlékeket idéztünk, késő délutánig. Akkor újabb mentőexpedíció érkezett kenyérrel és sajttal.

Szürkült, s akkor ismét nekilódultunk. Kegyetlen ütemben ügettünk az éjen át, puskacsöveink láncára fűzve. A terepet, azt mondták a fiúk, igen gondosan ellenőrizték a fasiszta és

a német járőrök. Felderítőink azonban jól dolgoztak; épségben juttattak el minket következő pihenőhelyünkre.

Ezúttal jókora tanya lett a szállásunk, a hegyek ráncában megbúvó épület. Giulio kétfelé osztotta csapatát – az egyik szakasz bement és főtt ételt kapott, a többiek a tanyát vigyázták körkörösen. Kértem, hadd maradjak a kintiekkel, erről azonban Giulio hallani sem akart. Bevitt egy óriási konyhába, és bemutatott a gazdának meg a feleségének. A tanya többi lakóját, mint hallottam, elküldték a rokonsághoz.

Mindenütt mellettünk álltak, segítették ezek az egyszerű hegyi lakók. Jutott bőven zöldséges húsleves, kis túlzással: kinek-kinek fazékszám, került malomkerék méretű falusi kenyér; azután, mint aki dolgát jól végezte, szakaszunk fölváltotta az őröket. Miután ők is ettek, meneteltünk tovább, Giulio ugyanis azon volt, hogy még pirkadat előtt érjük el a következő rejtekhelyet. Ha oda eljutunk, mondta, látni fogjuk az Adriát. Most mindegyre lefelé mentünk, gondosan művelt, domboldalbeli teraszokon gázoltunk. Giulio elmondta: Marche a neve ennek a vidéknek, itt, Ancona és az Appenninek gerince között.

A búvóhelyre épp hogy odaértünk. Keleten már derengett a fény a vöröses-aranyló felhők résein, amikor libasorban, kimerülten bebuktunk valami juhakolba. Az ajtókat becsuktuk, és nem állítottunk őröket, Giulio azonban kijelölte hat bajtársunkat, hogy a menedékhely fölötti domboldal rejtekéből figyeljék a környéket. Elnyújtóztunk a szalmán, és aludtunk délig, akkor aztán maga Giulio ébresztett s hívott ebédhez minket.

A kétszárnyú ajtók továbbra is szigorúan zárva maradtak, de odabenn három petróleumlámpa is égett. Amíg aludtunk, valami ismeretlen jótevő járt az akolban: kolbásszal, kenyérrel, hat üveg vörös borral. A lámpák sárga fényében jól láttam, hogy Giulio arcát pirosság önti el, öröm, egyszersmind rendkívüli nyugalom. Nevetett, tréfálkozott, a jövevénytől jó híreket kapott.

Megvárta, hogy eltakarítsuk az ételmaradékot; ott üldögélt egy nagy kőtömbön, az ajtó közelében. Azután maga köré rendelte csapatát.

– Ma éjszaka hajóra szállunk, barátaim! – kezdte nyomatékkal. – Umberto jelentette, hogy a csónakok készen állnak, a halászok már várnak bennünket. Éjfélkor indulunk,

nyolcas csoportokban, tíz percenként. Te, Giorgio, velem jössz. Mi megyünk el utolsónak. Vigyázz, pajtás, nagy a veszély. A partot szigorúan ellenőrzik a fasiszták, az őrjárat annyi erre, mint a nyű. Nagyon vigyázzatok, semmi kockázat, semmi lövöldözés, semmi hősködés. Mert akkor az egész akciónak befellegzett. Ettől a pillanattól fogva nincs több beszélgetés.

A jugoszlávok hallgattak fegyelmezetten, de láttam így is, milyen boldogok, hogy nemsokára hazájuk földjére léphetnek. Zsarko mellett ültem; láttam, becsületes arca csak úgy sugárzik. Valahányszor a tekintetünk találkozott, mókásan villant a szeme. Társaim közül őt kedveltem a legjobban: Zsarkót. Örültem én is. Átéltem, mit jelent számára, hogy pár órán belül az Adrián járunk, a fekete hegyek országa felé siklik a hajó: Montenegróba.

Valahogy eltelt éjfélig az idő, és pontban nulla órakor nekivágott az útnak az első nyolc bajtárs. Aztán a többiek, végül a mi kis csoportunk, szokás szerint Giulióval az élen. Vagy huszonöt kilométerre volt a tenger. Csendesen, óvatosan haladtunk a dimbes-dombos terepen, a kelő hold acélkék fényében. Egy lélekkel sem találkoztunk, csak a hébehóba felhangzó kakukkolás jelezte, hogy tiszta a levegő.

Akkor hirtelen meghallottam a tenger morajlását.

Akaratlanul is fokoztuk a tempót. Könnyű, rövid vágtában értük el a partot. Csaknem végig füves talajon vonultunk, lépteink nem ütöttek zajt. Most viszont bakancsunk talpa alatt harsogni kezdett a kavics. Szerencsére csak keskeny sávról volt szó, utána finom szemcsés homok, föveny következett. A partszegélytől mintegy száz lépésnyire ott ringott néhány jókora halászbárka a csendes vizen; a víz szélénél pedig apró evezős csónak himbálózott ritmikusan.

Begázoltunk a vízbe, fegyvereinket, bakancsunkat, zubbonyunkat a kis evezős csónakba raktuk. Evezőcsapások csobbantak – és a dióhéj már közeledett is a bárkák felé. Nekünk – úsznunk kellett. Elértük a kötéllétrát, és a legénység két tagja sorra beemelgetett minket a hajóba. Fegyvereinket és ruházatunkat azonnal megkaptuk, a ladik visszatért a partra, mi pedig lemásztunk a hajófenékre. Ott helyeztek el minket a nagy, elmozdítható fedél alatt a hajótérben, ahol a halat tárolják a tengeri emberék.

– Mostantól kezdve Fortuna kezében vagyunk – mond-

ta Giulio, miközben a holminkat válogattuk. – A kapitány reméli, hogy eléri Crna Gorát, talán Dubrovniktól délre. De hogy az átkelés meddig tart, azt nem tudom. Ne feledjétek, barátainknak „odafönn" halászniuk is kell!

Berregni kezdtek a motorok. Az átkelés tehát megkezdődött. A hajófenék egyik végében ajtó nyílott, azon lépett be a kapitány, egy füstös képű, zömök olasz. Beszélt valamit Giulióval, majd pár perc múlva eltávozott. Odamentem parancsnokomhoz, hogy megtudjam, mi most a teendő.

– Először is – közölte velem Giulio –, a lehető legnagyobb csendben és nyugalomban kell tanyáznunk itt a fenéken. A kapitánynak halásznia is kell, mint mondottam, hátha ellenőrzik a német őrnaszádok. Jól ismerik őt errefelé, szerinte most sem lesz semmi baj. Reméli, öt-hat nap alatt átér velünk. Végig idelent kell maradnunk, és elviselnünk a szűkös körülményeket. Ha sikerül, éjszaka tesznek ki bennünket, s mert a hajó számára veszélyes lehet, ha túlságosan soká lötyög a part mellett, gyorsan ki kell szállnunk. A kapitány öreg róka, mindent megtesz értünk. Bajtársaink más hajókra szálltak, biztonságban vannak, sőt előbb érnek partot, mint mi.

Hamarosan rájöttünk, hogy a hajófenéken nem is olyan kényelmetlen az élet, mint hittük. Éppen elég mozgástér akadt; cigarettázhattunk; az egyik matróz napjában háromszor ízletes ennivalót hozott le. Gyorsan megszoktuk az örökös halszagot és rejtekünk ritmikus ringását. Három alkalommal is találkoztunk német őrnaszádokkal, egyébként azonban egész utunk eseménytelenül telt.

Hat napig hánykolódtunk az Adrián, ha nem csalódom, hat-nyolc csomós sebességgel. Feküdtünk a sötétben, dohányoztunk és beszélgettünk; s egyik nap a motorok hirtelen zökkenéssel leálltak. Cókmókunkat összeszedve az ajtóhoz tódultunk, azon át ki a homályos folyosóra, fel egy vaslétrán, majd a fedélzeti nyíláson keresztül a szabad ég alá. Felhő mögött rejtőzött a hold, de a hajó jobb oldala irányában, körülbelül kétszáz méternyire, homályosan derengett a part hosszú, ívelt vonala. Fényt nem láttunk sehol. Körülöttünk ott himbálózott a habokon a halászflotta többi hajója.

A csónakot már leeresztették, négy halász ült az evezőknél. Lekecmeregtünk a kötéllétrán, s amikor utolsó társunk

is elhagyta a hajót, siklani kezdett velünk a part felé a csónak.

A némasági fogadalom még mindig érvényben volt. Ahogy a csónak felfutott a fövenyre, integettünk a matrózoknak, majd kiugráltunk. Giulióval az élen sietve indultunk a szárazföld belseje felé. A parancsnok úgy ismerhette a partot, akár a tenyerét, olyan határozottan vezetett minket egyenesen egy keskeny út végéhez. Hét-nyolcszáz lépést tehettünk meg, amikor hátunk mögött tompa berregést hallottunk: távolodó motorok zaját. Halászaink is elindultak – haza.

Ösvényünk mindegyre hegynek föl vezetett, olykor enyhe kaptatóval, másutt lélegzetakasztó meredeken. Ahogyan a hold elől elvonultak a felhők, láttuk, már a magasban járunk, de még mindig meredeken szökik magasba a sziklafal. Legalább ezer mérerre járhattunk a tenger szintje felett, amikor Giulio megállított minket, és egymaga előrement. Csaknem azonnal vissza is tért, és egy kis üreghez vezette a csapatot. Senki sem szólt egy szót sem. Végighevertünk egy barlang alján, és elaludtunk...

Maga Giulio ébresztette a társaságot másnap reggel: örömmel láttuk, hogy megvan az egész csoport. Indultunk máris tovább, és a hegyek között haladtunk szürkületig, akkor léptünk először érintkezésbe a jugoszláv forradalmi hadsereg előőrseivel. Elvezettek minket a zászlóalj hadiszállására, ahol vidám partizántisztek üdvözölték, ölelgették Giuliót, úgy köszöntötték, mint régen elveszettnek hitt testvért. Engem is bemutattak; és minden külön magyarázkodás nélkül bevettek maguk közé. Elmondták, hogy ezen a vidéken harcol már néhány angol, de nem valószínű, hogy bármelyikükkel is találkozzam.

Négy napig – nem történt semmi. Barlangokban éltünk; főztünk, ettünk, aludtunk. Többnyire gulyás rotyogott a nagy üstben –, ízletes étel. Legalább ezren lehettünk ezen a környéken. Fekete zubbony, piros nyakravaló, térdnadrág, magas szárú csizma, vörös csillagos asztrahán sapka: ez volt a felszabadító hadsereg öltözete, és valóban igazi katonáknak látszottak, nem rongyos gerilláknak. Jó fegyverzetük volt: jugoszláv karabélyok, géppuskák, kézigránátok és német géppisztolyok.

Kaptam én is géppisztolyt, négy kézigránátot, egy német *Lüger*t bőrtokban, és három doboz töltényt. A géppisztoly-

hoz öt tárra való muníciót adtak. A lőszert vászonzsákban vittem, a zsákot a vállamon. A kézigránátokat zsinóron függesztettem bőrövemre. Giulio megmutatta, hogyan kell célszerűen előkészíteni az ütőszerkezetet, hogy aztán egészen apró érintés is „dobhatóvá" tegye a gránátokat.

Híre jött, hogy a németek megtámadták a szomszédos jugoszláv zászlóaljat a hegy túloldalán, tőlünk hét-nyolc kilométernyire. A zászlóalj segítségünket kérte, szárnytámogatásra. A tiszteknek jelentkezniük kellett a zászlóaljparancsnoknál, eligazításra. Visszatérve Giulio figyelmeztetett: két órán belül kezdődik az akció. Azt tanácsolta, vigyem magammal a karabélyomat is, a géppisztolyt is, valamint az összes lőszert, sőt még annál is többet. Sikerült még ötven „adagot" szereznem; aztán a jobb vállamra akasztottam a karabélyt, a géppisztolyt pedig a nyakamba, lövésre készen.

Otvenes csoportokban vágtunk neki a hegynek, különféle osvényeken, nagyjából mégis mind ugyanabban az irányban haladtunk. Egyszerre lövéseket hallottunk egy völgyből, amelyben széles országút kanyargott.

A németek – mintegy háromezren lehettek – megpróbáltak áttörni egy erős úttorlaszt, amely mögött a segítségünket kért zászlóalj emberei védekeztek. Lent a völgyben *Spandau*kat láttunk, aknavetőket, kissé hátrább pedig harckocsikat. Az ellenség néhány katonája, láthatóan azzal a szándékkal, hogy az úttorlasz mögé kerül, bokorról bokorra kúszva elindult a lejtőkön, átkaroló hadműveletre.

Velünk egy időben harmadik zászlóaljunk is megjelent a szemközti magaslaton. Mindnyájan elfoglaltuk állásainkat, és egyelőre nem árultuk el jelenlétünket a völgyben mozgó németeknek. Majd a zászlóaljak parancsnokai, azonos időben, tűzparancsot adtak.

Ot óra hosszat dúlt a csata; mondhatom, nem volt utolsó mulatság. A németek a fekete keresztes harckocsikat is felvonultatták, végül mégis hátrálniuk kellett, visszavonultak az úton, eltűntek a szemünk elől. Gyalogságuk lendülete is megtort. Húzódtak egyre hátrább, mi pedig a hegygerincen, mindenütt a nyomukban. Tűzzel árasztottuk el az országutat, amelyen visszavonultak.

Nem volt jelentós veszteségünk: nyolc sebesült és hat halott. Lent az úton azonban tucatjával hevertek az ellenséges katonák, mind mozdulatlanul. A partizánok letődultak a

hegygerincről, és fegyvereket, lőszert, bakancsokat, csizmákat, köpenyeket, katonai dokumentumokat zsákmányoltak. Magukkal vitték az ellenség által szétszórt térképeket, távcsöveket, iránytűket, kézigránátokat. De személyi tulajdonhoz – gyűrűkhöz, órákhoz, családi fényképekhez – nem nyúltak. Embereink, az izzó gyűlölet ellenére is, megadták a harcosnak járó tisztességet a halott németeknek: az égnek forduló, viaszsárga arcokra rohamsisakot húztak, a tetemeket sorba rakták az út mentén, és így tovább. Nem temettük el őket, tudtuk ugyanis, hogy a németek hamarosan visszajönnek értük. A mi halottainknak a hegyek között adtuk meg a végtisztességet.

Később megtudtuk, hogy a németek nem első alkalommal próbálták áttörni ezen a helyen a jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg védelmi vonalát. Az, hogy a szárnyakon indított ellentámadás időzítése ilyen pompásan sikerült, a jugoszláv partizánhadviselés legszebb dicsérete volt. Nagyszerűnek találtam a forradalmárok hadtápszolgálatát is. Az akció során a völgyben tevékenykedő zászlóalj parancsnokának utasítására megfelelő mennyiségű lőszerpótlást juttattak hozzánk a segéderők, az ütközet végén pedig ennivalót hoztak nekünk.

Parancsunk az volt: maradjunk a körzetben, amíg a helybeli partizánok megerősítik védőállásaikat a hágón. Így hát hegyi barlangüregekbe húzódtunk, s vártuk a fejleményeket. Másnap, ahogy őrjáratunk a hegygerincet pásztázta, néhány német teherautót pillantottunk meg az úton. Közeledtek, majd pár száz méternyire az úttorlasztól megálltak. Parancsot kaptunk, ne tüzeljünk, hacsak az ellenség nem lő; így aztán hasaltunk és vártuk, mi lesz. Biztonságban, mi több, fölényben éreztük magunkat, hogy mi látjuk a németeket, de ők nem látnak minket. Tucatnyi német katona ugrált le a teherautókról, egy tiszt vezetésével.

A tiszt fehér zászlót lobogtatott. Közben szorongva nézett jobbra-balra az úton, meg föl a hegyoldalba. Emberei fegyvertelenek voltak; hat hordágyat emeltek le az autókról. Aztán a tiszt, tovább lengetve a fehér zászlót, végighaladt a halottak sora előtt, közvetlenül mögötte a hordágyasok. Hagytuk, vigyék csak el halottaikat zavartalanul.

A következő három hét során főként járőröztünk, egyéb említésre méltó esemény nem akadt. Híre jött, hogy távolabb

heves harcok folynak: a partizánok egy másik főutat védelmeznek a hegyek között. Két vagy három német különítmény zavaró akciókkal próbálkozott, de olyan heves tűz fogadta őket, hogy fejvesztve menekültek.

Egyik nap feljött az egyik közeli faluból egy parasztember, és elmondta: a németek mindenütt hirdetményeket szegeznek ki, miszerint a partizánokkal kapcsolatot tartó minden jugoszláv kegyelmet kap és szabadon hazatérhet, amennyiben önként jelentkezik bármely német parancsnokságon. Volt a felhívásnak egy másik passzusa is: a németek békés kapcsolatokat óhajtanak minden jugoszlávval.

Társaimmal együtt megvetéssel és gúnykacajjal fogadtuk a kegyes ajánlatokat. Éppen ellenkezőleg: igyekezetünk arra irányult, hogy űzzük a betolakodókat, nyugtalanítsuk támaszpontjaikat. Ezért már meg sem lepett az a hír, amelyet a partizánokkal rokonszenvező lakosság hozott: az ellenség hátrál az egész vonalon!

A montenegrói közjáték nagy élményt jelentett. Magasra szokott a harci kedvem. Csak az időjárás volt roppant kellemetlen. 1943. október végét mutatta a naptár, és különösen a hideg éjszakákon szenvedtem sokat. Bajtársaim edzettebbek voltak, én azonban fáztam és vacogtam a huzaros barlangokban, akárhány takaróba burkolóztam is napszállta után. Érzéseimet diplomatikusan titkoltam ugyan, mégis megkönnyebbüléssel hallottam a parancsot: visszatérünk Itáliába! Maga Giulio hozta a jó hírt. Már az előkészületek is megtörténtek; a halászflotta ismét készen áll, mi pedig azonnal indulunk.

Szokás szerint a sötétség leple alatt haladtunk, nappal az erdőkben bújtunk meg. Nyomorúságos séta volt ez, a fagyos-hideg magasokon! Nem mertünk tüzet gyújtani. Ennivalónk csak annyi volt, amit a hátunkon cipeltünk – kenyér, sajt, nyers zöldség.

Éjszaka értük el a tengerpartot. Valami bozótban várakoztunk, amíg Giulio, ismét két „testőre" kíséretében, felderítette a terepet. Hamar visszatért, és közölte: kész csoda lesz, ha sikerül észrevétlenül eljutnunk a csónakokig, olyan „német alapossággal" mászkálnak a parton a fasiszták járőrei. De valóban csoda történt, mert a rövid csónakutat észrevétlenül tettük meg, elértük a flottát, s amikor a záró nyolcas is, amelynek tagja voltam, hajóra szállt, elindultunk. A

kapitány megtömte hajóját hallal; halászni nem kellett tehát, s így az átkelés – mint a kapitány mondta – négy nap alatt meglesz.

Szépen futottunk valóban – kora reggelig. Akkor motorjaink lassabban berregtek, majd megálltak. Olyan csend lett, hogy még a flotta többi hajójának motorzaját is hallottuk a távolból.

És akkor azt hittem, végünk. Mert egyszerre csak éles német kiáltozást hallottam, és egyáltalán nem messziről, alig egy hajókötélnyi távolságról. Kapitányunk visszakiabált, aztán lábdobogás a fedélzet deszkáin – rejtekünk ajtaja résre nyílt... A kapitány volt az, bedugta a fejét, súgott valamit Giuliónak:

– Német torpedónaszád! – sziszegte Giulio. – A kapitánya akar valamit, idejön mellénk. Ha a fedélzetre is átjön, meg ne moccanjatok, meg ne nyikkanjatok, amíg el nem kotródik. Imádkozzatok, hogy a német halban szedje a vámot, ne partizánban...

Tizenhetedik fejezet

MARIO

Tíz iszonyú perc telt el szorongással; hegyeztük a fülünket, hátha elcsípünk valamit a halászkapitány és a német torpedónaszádos beszélgetéséből. Ahogy azonban a derűs „Auf Wiedersehen"-t meghallottuk, fellélegeztünk. A kapitány később elmondta, hogy a németek pusztán csak vásárolni akartak a szállítmányból. Ő erre áthajított nekik egy tucat halat, mire a torpedónaszád vígan elberregett.

Három nap, három éjszaka telt el a halszagú hajófeneken. Akkor megpillantottuk Ancona vibráló fényeit a távolban. Pár lépésnyire kötöttünk ki attól a helytől, ahonnét elindultunk. A sötétség leple alatt a lehető legnagyobb csendben igyekeztünk föl a hegyekbe, San Severino és Ugliano falvak fölé. Ezen a vidéken számos partizáncsoport tevékenykedett. Az egyik csoport élén – különös módon – falusi plébános állt, aki egész idő alatt tette a dolgát, a

templomban prédikált, de még a szószékre is magával vitte géppisztolyát. Ugliano mindenestől az ellenállókkal érzett, San Severino viszont – tisztelet a kivételnek – a németek és a fasiszták felé hajlott.

A hegyi csoportok szervezője és főparancsnoka Mario Da Pranga kapitány volt. A magas, széles vállú, jó megjelenésű, rokonszenves *capitano* tényleges tisztként szolgált az olasz királyi hadseregben. Mindig fekete bricseszben járt, német tiszti csizmát hordott, övvel összeszorított bőrzekét. Háza, amelyben feleségével és családjával élt, nem messze állt Uglianótól, de még a szomszédai sem tudtak Mario Da Pranga partizántevékenységéről.

Terepszínű ejtőernyőselyemből készült sátrakban aludtunk, kör alakban állítottuk fel őket az ágakkal, szénával borított földön. Takarónk volt elég; a leghidegebb éjszakákon sem kellett fáznunk. Enni-innivalót a szomszédos tanyákról kaptunk.

Mozgalmas volt az életünk. Lecsaptunk az ellenséges objektumokra, pusztítottuk a fasiszták raktárait, elragadtuk fegyvereit, lőszerét, válogatás nélkül vadásztunk lelkesen a német megszállókra és a helybeli fasisztákra. Néhány kisebb akció után Giulióval és kilenc jugoszláv társunkkal komolyabb vállalkozásba fogtunk – San Severino Marche volt a cél, az első számú ellenséges fészek. Rejtekünkből azon az úton nyomultunk előre, amely a Fabrianóból San Severino felé vezető főútvonalba torkollt. Ahogy az első házhoz értünk, Giulio parancsot adott, vessük le bakancsunkat. Fel is raktuk sorra a lábbelit a kőfalra.

Csendben, libasorban lopóztunk végig a keskeny járdán, amíg szemközt megpillantottuk egy kávézó fényeit. Giulio bólintott társainknak, akik nyomban felsorakoztak a kávézóval szemközti oldalon. Vállvetve álltak, és géppisztolyukkal a lebujt ajtaját vették célba. Én meg Giulio az ablakhoz lopóztunk, és bekémleltünk. A helyiség zsúfolva volt németekkel és fasisztákkal. A vendégek ettek-ittak, fülsiketítő lármával mulattak. Polgári személyeket nem láttunk, ezért nem lehetett kétséges, hogy ez afféle német kantin.

Giulio az övemen lógó négy másodperces kézigránátra mutatott. Ő már fogta a magáét. Egyszerre húztuk meg a zsinórt, s a gránátok szép ívben röpültek be az ablakon.

Ugyanabban a pillanatban Giulio rikkantott egyet: – *Partigiani!* – És mindketten visszarohantunk társainkhoz.

Odabentről ordítozás hallatszott, majd pokoli robbanás. Az ajtó kivágódott, de az iszonyú tolongásban egymást akadályozták a kifelé igyekvők. Tüzet nyitottunk az egy tömeggé gubancolódott katonákra, és a szó szoros értelmében lekaszáltuk őket. Ketten-hárman megpróbáltak vakon belerohanni a golyózáporba, de ők is ugyanerre a sorsra jutottak. Akkor átfutottunk a túloldalra, és azzal a pár életben maradottal végeztünk, aki ott hörgött, hason vagy négykézláb, a szitává lőtt bútorok között.

Két percbe se telt az egész. Giulio füttyjelére nyomban elindultunk visszafelé. Zsaluk csapódását, reteszek zárulását hallottuk, amerre inaltunk; a helybeliek nem voltak olyan ostobák, hogy kimerészkedjenek az utcára. Ahogy az utolsó házat is elhagytuk, ki-ki felmarkolt egy pár bakancsot a fal tetejéről, majd iszkiri, föl a hegyi útra. Amikor meggyőződtünk róla, hogy nem üldöz senki (nem is nagyon maradt, aki üldözzön), megálltunk és szétválogattuk a bakancsokat. Ezután kényelmesen visszatértünk rejtekünkre.

Mario várt ránk. Látni azelőtt is láttam már, de még sosem beszéltem vele. Megkérdezte Giuliót, milyen volt a társasutazás. Olasz beszédük túlságosan pergő ütemű volt, nem érthettem; a vége felé azonban annyit kivettem Giulio szavaiból, hogy engem dicsér. Mario oda is lépett hozzám, és érzéssel megveregette a vállamat.

– Nem beszélek angolul jól – mondta lassan. – De szeretném megmondani neked: örülök, hogy itt vagy ebben a csoportban. Ma éjszaka nagyon jól dolgoztál. Remélem, sok németet megölsz – lesz még rá idő neked. Most gyere velem, nézünk meg másik csoportot, négy kilométer. Kell ott beszélni egy emberrel, aki jött hozzájuk. Az ember beszél angolul, de nem tudok megbízni nála. Nagyon örül, mikor hallom véleményed.

Giulio és négy jugoszláv bajtársunk csatlakozott hozzánk; így vágtunk át a hegyek közt a másik csoporthoz. Olasz partizánok voltak, egy nagy tanya melletti csűrben laktak. Bementünk, és Mario egy sovány, komor arcú fickóra mutatott, aki az egyik sarokban üldögélt, egymagában. Odamentem hozzá.

– Hello – köszöntem rá. – Azt mondják, angol vagy.

– Hála az égnek, hogy végre beszélhetek is valakivel! – tort ki belőle a szó. Talpra ugrott. – *Pommie* vagy? (Így nevezik az angolokat az auszik.) Én „alulról" jövök. A földgolyó fenekéről. Százszázalékos ausztrál vagyok – bárcsak ott lehetnék kenguruországban! Te megszöktél, vagy micsoda?

Roviden elmeséltem neki Carpi óta átélt kalandjaimat.

– Pajtás, ez óriási – lelkesedett. – Én egy Milánó melletti táborból törtem ki, és pokoli hosszú ideig tekeregtem a hegyekben. Az olaszok borzasztóan jól bántak velem, de a legutolsó helyen begazolhattak, mert fülön fogva hoztak ebbe a banditafészekbe. Itt meg három napja őriznek már. És a tagok nem értenek se angolul, se olaszul, már ahogyan én beszélem ezt a nyelvet. Azt mondd meg gyorsan, cigid van-e?

Olasz cigarettával kínáltam, majd megkérdeztem, nem akar-e a partizánokkal maradni.

– Hát, lehetne éppen – húzta-vonta a választ. – De nem is tudnám megmondani így hirtelen. Szeretnék továbbmenni, délnek. Ki ez a jóképű tag?

– Mario Da Pranga kapitány. Ő az itteni partizánok parancsnoka. – Elvigyorodtam. – Most megmondom neki, hogy nem vagy kraut. És ha megfogadod a tanácsomat, kenguru, akkor itt maradsz ezekkel a fiúkkal, amíg a mieink befutnak. Őrültség lenne, ha most futnál a vesztedbe, amikor már félig felhúztuk az olasz csizmát. Hát, minden jót, kenguru pajtás!

Beszélgetésünk érdemi részéről jelentést tettem Mariónak, biztosítottam, hogy az auszi tökéletesen megbízható, hozzátettem azonban, hogy amolyan virgonc-ugroncnak nézem, aki nem bír a fenekén ülni. Mario eltávozott, hogy megszemléljen egy másik csoportot, én pedig, Giulióval és jugoszláv barátaimmal, visszatértem táborunkba.

Három nap múlva Mario benézett hozzánk, és közölte, hogy az auszi aznap reggel kereket oldott. Délnek indult az ostoba. Mario szomorúan folytatta: figyelte, ahogy lement a hegyi ösvényen, és elérte a San Severinóba vezető utat. Ott azonban nem tartotta be Mario tanácsát, nem vágott keresztül rajta, hanem nyugodtan gyalogolni kezdett rajta – és egyenesen belesétált egy fasiszta őrjáratba. Lövések hallatszottak, és Mario, aki távcsövön nézte a fejleménye-

ket, azt látta, hogy az auszi elterül és nem mozdul többé. A fasiszták teherautón vitték el a holttestet.

Ha az auszit csakugyan megölték – és Mario biztos volt benne, hogy igen – jócskán megbosszultuk halálát a következő hetek során. Jó néhány sikeres akciót hajtottunk végre, tucatjával lőttünk szét német teherautókat, rajtaütöttünk a német és az olasz őrjáratokon. Szerény magánszámításaim szerint is legalább ezerre rúgott az ellenséges sebesültek és halottak száma – 1943 szeptembere óta.

Azután egy éjszaka engem is beosztottak az élelmiszerszállítók sorába. Hatan mentünk kenyérért, sajtért, borért a falvakba, mintegy három kilométeres körzetben. Megraktam a hátizsákom, és egymagam kapaszkodtam a hegyi ösvényen, amikor léptek csosszanását hallottam a sötétben. A lépések közeledtek. Könnyű szereléssel indultam útnak – csak revolver és két gránát volt velem. Azonnal megtorpantam, lebuktam, s egy nagy görgetegkő mögé bújtam. Előhúztam revolveremet, fél kezem az egyik gránáton volt. A léptek tovább közeledtek. Akkor hangot hallottam, s úgy véltem: felismerem . . . ! Halkan fütyörésztem hát, ahogy Giuliótól tanultam.

A közeledő is megtorpanhatott. – *Amici!* – szólt valaki, dallamosan.

A hangot továbbra is ismerősnek véltem, de nem akartam kockáztatni. Revolverem csövét kidugtam a kő mellett, és elkiáltottam magam: – *Avanti uno!*

Medveforma árny vált ki a sötétből. Azonnal megismertem a lompos járást. Zsarko volt az, senki más. Mondtam neki, minden rendben, ő meg előhívta a társait – csoportunkbeli három partizánt. Mind a négyüknél géppisztoly volt. Angol–olasz keverék nyelven Zsarko elmondta, hogy egy fasiszta őrjáratot keresnek, amely ezen a környéken mászkál éjjelente. Közöltem vele, hogy senkit se láttam, amerről jövök, mire Zsarko úgy döntött, hogy az én ösvényemmel párhuzamosan, egy szinttel feljebb kellene próbálkozni. El is indultunk libasorban, de nem haladtunk túlságosan messzire, amikor Zsarko az élen hirtelen megtorpant. Felsorakoztunk mögé, hegyeztük a fülünket.

A völgy túloldalán valami mozgott.

– *Buono, Giorgio?* – suttogta Zsarko.

– *Si* – feleltem, lélegzetvételnél alig hangosabban. Az-

tán, szépen domborodó hátizsákomra mutatva, hozzátettem: – *Troppo pesante.* Kicsit nehéz.

Zsarko intett, rakjam le, hadd pihenjen a sajt. Aztán a legnagyobb óvatossággal leoldalaztunk a völgybe. Volt ott egy kis csermely, alig két méter széles. Átkeltünk, majd a bokrok közt haladtunk tovább, amíg elértünk egy megfelelő búvóhelyet, alig valamivel a széles földút alatt. Ott hasaltunk, odatapadva az illatos fűhöz. Nem messze tőlünk egész kőzápor zúdult alá a hegyoldalon; káromkodás kísérte: – *Dio cane!*

Abban a pillanatban előbukkant a nagy, sárga hold, és aranyló fénnyel fonta be rejtekhelyünket. Fürgén, mint a gyík, új búvóhelyet kerestünk. Zsarko ott kúszott mellettem. Éppen idejében bujtunk el, mert az ösvény fordulóján, közvetlenül felettünk, megjelent hat fasiszta katona. Árnyképük élesen kirajzolódott a holdfényben.

Ahogy öt-hat lépésre eltávolodtak leshelyünktől, Zsarko felemelkedett, és félreérthetetlen sürgetéssel tapogatni kezdte egyik kézigránátomat. Azonnal megrántottam a zsinórt. És ahogy Zsarko elordította magát: – *Partigiani!* – szépen oda vágtam a pakkot. Telibe, ahogy a nagykönyvben írva áll. Csaknem a robbanással egyidejűleg kelepelni kezdett négy géppisztolyunk is. Aztán felrohantunk a földútra: szép munkát végeztünk-e.

Hát csúnya munka volt. A hat fasisztából meglehetősen kevés maradt. Azt hiszem, már akkor szörnyethaltak, amikor a gránát felrobbant. Elvettük automata fegyverüket, revolverüket, kézigránátjaikat, kiszedtük a zsebükből a katonai iratokat. Lehúztunk róluk köpenyt, bakancsot, sisakot is. A zsákmányt magunkkal vittük, a véres testeket pedig az útról a hegyoldal bokrai közé húztuk. Zsarko azt mondta, reggel majd visszajövünk, hogy eltemessük őket, már ha addig nem jár arra újabb járőr és el nem takarítja a tetemeket.

Felkapaszkodtunk a hegyoldalon, újra hátamra vettem a zsákot, és siettünk vissza a „főhadiszállásra". Útközben gyakran megállítottak minket őreink és előőrseink; őket is felriasztotta a nagy lárma. Egyikük elmondta: éppen azon az úton igyekezett lefelé, amelyiken a fasiszták haladtak, így aztán, ha ki nem készítjük őket, szépen beleszalad a karjaikba. Hallotta a dér-durt, és nyomban elrejtőzött.

Eltelt pár nap, és Mario újra jelentkezett. Késő este volt, amikor megjelent sátortáborunkban, és összehívott mindnyájunkat. Először olaszul beszélt, aztán odahívott magához, és angolul is közölte velem a hírt.

– Nos hát, Giorgio, kapcsolatba léptem angol barátainkkal. Végre ők is megértették, milyen fontos az olasz nép fegyveres harca. Küldenek valamit, amire már régóta várunk. Rádió adó- és vevőkészülékeket, Giorgio! Három olasz hozza a szállítmányt, a te hazádban speciálisan kiképzett fiúk. Gumicsónakban rakják ki őket, közvetlenül Ancona alatt. Ők fognak megtanítani minket a rádiózásra, majd dél felé mennek, hogy információt gyűjtsenek a frontvonal közelében. Ma éjszaka le kell mennünk értük. Létszám: tíz fő.

A tízes fogadó bizottságban én is benne voltam, Giulióval. Hajnali háromkor, a partraszállás várható idejében, ott lapultunk az Anconából Recanatiba vezető út mentén. Nem kellett sokat várakoznunk; a holdfényben három alakot pillantottunk meg, ahogy a partról az út felé tartanak. Vezetőjük görnyedten jött, hátán jókora csomaggal.

Mario előlépett, és halkan szólította őket. Mind elsuttogták az „Amici!"-t, és egyikük odament Marióhoz. Kezet ráztak, arcon csókolták egymást, majd a másik két jövevény is csatlakozott hozzájuk, és hasonló lelkes fogadtatásban részesült. Amikor mi is odamentünk a kis csoporthoz, újonnan érkezett barátaink ölelkezés közben már büszkén mutogatták vezetőjük terhét és harmincnyolcas csoltjaikat.

Nem sokat társalogtunk, siettünk vissza a táborunkba. Marióval kettesben zártuk a menetet. Szerencsésen hazaértünk, barátainkat leültettük a tábortűzhöz, Giulio pedig lelkendezett: – De hát ez nagyszerű, Giorgio! Az egyik fiú velünk marad egy darabig. Két társa külön-külön indul útnak ma reggel. Persze nem beszélhetnek az utasításaikról. A legjobb újság pedig az, hogy lesz egy kis zóna, ahol a te angoljaid fegyvereket és lőszert potyogtatnak le nekünk! Az új adóberendezéssel jeleznünk kell az egyik brit gépnek, hol vagyunk, s akkor a pilóta a táborunk fölé repül. Három vagy négy éjszaka múltán. Ha lesz elegendő fegyverünk és lőszerünk, Giorgio, minden németet és olasz fasisztát kitakarítunk a környékről!

Ahogy Giulio előre jelezte, Mario kijelölte a megfelelő övezetet: egy füves, sík területet. A negyedik éjszakán fel-

derítőgép jelent meg a fejünk felett. Az új ügynök megadta a szükséges adatokat, és közölte a pilótával pontos kívánságlistánkat is. A pilóta azt felelte: a legközelebbi holdas éjszakára várhatjuk az akciót.

Jó néhány éjszaka vártuk a küldeményt a zóna mentén, hiába. Nagy, háromszög alakú területet jelölt ki Mario, három sarkát szénarakás jelezte. A hetedik éjjelen a hold szépen kikerekedett. Hasaltunk a kis fennsíkon, cigarettáztunk, álmodoztunk, és akkor – meghallottuk a motorberregést. Rádiósunk azonnal jelezte a pilótának, hogy forduljon vissza, aztán kanyarodjon újra fölénk, és figyelje fényjeleinket. Egyidejűleg meggyújtottuk a szénakazlakat – és három lángoló fénysugár világította meg az ezüstös fényű éjszakát. S aztán jött megint a gép – zúgva, dübörögve, jött fölénk!

Gyönyörűséges látvány volt. Szárnyai kirajzolódtak a holdfényben, mintha áldólag terjesztene fölénk két testvéri kart. Így közeledett, így dobott ki egyszerre tizenkét apró ejtőernyőt, amelyek mindegyikén fémtartály lógott, láthatatlan köteleken. Háromszor ismételte meg ezt a műveletet, a harmadiknál egészen alacsonyan húzott el felettünk és vörös fényt villogtatott. Diadalmas gépfegyversorozattal zárta a sikeres akciót, azzal eltűnt a sötétben.

Minden oldalról megrohantuk a fehér ejtőernyőselyem halmokat. A szeretetcsomagok egy szálig a kijelölt zónában értek földet. Gyorsan leoldoztuk, levagdostuk a tartályokat, az ejtőernyőket pedig bevonszoltuk a bokrok közé. A méteres hosszú, harminc centi átmérőjű hengereket a táborba szállítottuk, majd a közeli barlangüregekbe görgettük. Mario személyesen felügyelt, és valahányszor elhaladt – eltáncolt! – mellettem, örömében a vállamat veregette, és azt hajtogatta: – *Inglesi buoni! Inglesi buoni!*

Reggel még a szokottnál is korábban keltünk. Nem is reggeliztünk, úgy mentünk nyílegyenesen a barlangüregekhez. Látni akartuk, mi van a tartályokban! Az elsőben, amelyet kinyitottunk, géppisztoly-alkatrészek voltak, de olyan gondosan egymás mellé csomagolva, hogy már csak össze kellett szerelnünk őket. Más tartályokban vegyes áru volt – tea, cukor, kávé, mind duzzadozó katonai zoknikban; ezrével angol cigaretták; konzervdobozokban vaj, marhahús, kétszersült, szép halom csokoládé, kézigránátok, robbanótöltetek (gondosan külön pakolva), gelignit és gyújtózsinór, rob-

bantószerkezet és drótok, újabb géppisztolyok, lőszer, tártöltők, két golyószóró és két browning, és mindegyikhez lőszer. És a különböző kincsek csomagjain olasz jelszavak: *Buona fortuna! La liberazione è prossima! Coraggio!* Jó szerencsét! A felszabadulás közel! Bátorság!

Lehetett-e reggelinknek ennél boldogabb körítése? Partizántársaim egyszerűen elképedtek a küldemény láttán. És mert én voltam közel s távol az egyetlen angol, szerény személyem jelképezte a jótét szövetségest, az égi mannahullatót: száz százalékot ugrott egyszeriben az ázsiónk. Jólesett ez a túláradó kedvesség.

Aztán Mario összegyűjtött minket a barlangok közelében, és fegyver- meg cigarettaosztás következett. Mindenki kapott egy géppisztolyt, hét-nyolc tárral, „kultúrmellékletként" pedig egy-egy fémdoboz Players cigaretta járt, fejenként ötven darab. Aki olasz vagy jugoszláv kézigránátjait ki akarta cserélni brit négy vagy hét másodpercesekre, szintén megtehette. Mario bejelentette, hogy legközelebb bakancsot és ruhát kérünk. Ami azt illeti, nem voltunk szalonképesek . . .

Ugyanaznap reggel értesültünk róla, hogy a következő napokban tizenkét német teherautó halad el északról a front felé, a táborunktól pár kilométerre húzódó úton. Nem is érkezhetett volna jobb pillanatban a hír.

– Nos hát, Giorgio – mondta Mario –, most azután elkapjuk őket! Én majd egy másik csoportunktól megtudom, mikor várják Cingoliba a konvojt. Akkor felmegyünk oda, és elkapjuk őket a hídon. – Fenyegetően elvigyorodott, aztán hozzátette: – Elvégre ki kell próbálnunk azt a geliginitet!

Felderítőt küldött nyomban; a hírhozó három nap múlva azzal jött vissza, hogy a németek négy napon belül vonulnak át körzetünkön. Mario hozzálátott a terv kidolgozásához. Első nagy robbantóakciónkból mindenki ki akarta venni a részét; végül mégis sikerült harminc főre korlátozni a létszámot. Az olasz ügynök, aki mindent tudott a robbantások természetrajzáról, megígérte, hogy „technikásítja" számunkra a hidat. Engem is bevettek a csoportba, hogy – mint Mario nevetve megjegyezte – jelenthessem majd a sikeres vállalkozást Alexander tábornoknak.

Felszerelkeztünk robbanóanyaggal – de úgy, hogy azzal akár a babiloni birodalmat is fel lehetett volna robbantani,

nemhogy a harmadikat! Így indultunk hegyi ösvényeken Cingoli felé. Vittük a golyószórókat és a browningokat, s mert Mario tudta, hogy ismerem a golyószórók csínját-bínját, megengedte, hogy az egyikkel én tüzeljek majd. A Cingolitól északra húzódó dombvonulat között vontuk össze erőinket, a Jesiből a városba vezető út fölött. Láttuk odalent a viadukt magas íveit, még mélyebben a szakadékos oldalú völgyet, a folyót, a vad sziklákat.

Éjszaka dolgoztunk a hídon. Ügynökünk elhelyezte a tölteteket és meghatározta a drótok vezetésének módját is. Ő maga pedig utasítást kapott, hogy a robbantószerkezetet az alanti völgyből hozza működésbe. Kakukkszó lesz a jelzés. A kakukk akkor szólal meg, ha a menet élén haladó járművek már a hídon dübörögnek. A csoport többi tagja az út fölötti lejtőn helyezkedik el, hogy tűzzel áraszthassa el a robbanás után életben maradottakat. Arra az esetre is gondolt Mario, hátha egy teherautó mégis átcsúszik a hídon; három ember kíséretében, automata fegyverekkel ő maga helyezkedik el a viadukt túlsó felén.

A konvojnak a kora reggeli órákban kellett a hídhoz érkeznie, ezért már az előző éjjel elfoglaltuk állásainkat. Jómagam közvetlenül a híd fölött hasaltam, a másik golyószórós a szemközti domboldalon. Mario a lelkünkre kötötte, hogy várjuk meg, amíg a híd robban, és csak aztán kezdjünk munkához: előbb a kocsioszlop első járművét intézzük el, aztán haladjunk szépen hátrafelé. A browningosok ugyanezt teszik – ellenkező irányból, a kocsioszlop hátulját szórják meg, úgy haladnak előre.

Hosszú éjszaka volt, de megérte. Zsarko és egy másik partizán hevert mellettem, és a virrasztás keserves óráit azzal töltöttem, hogy megtanítsam őket mindazokra az ízes kifejezésekre, amelyeket a brit közkatona a marsallbot mellett úgy mellesleg a hátizsákjában hord. Viszonzásul ők is megtanítottak nekem néhány szerb nyelvtörőt, és biztosítottak: komoly becsületem lesz velük, ha netán ismét átkelek az Adria túlfelére. Jól mulattak nyelvbotlásaimon, és . . . és akkor hirtelen hallottunk valami mást: közeledő járművek távoli, tompa moraját.

A hideg, szürke fényben araszolt már felénk a gépkocsioszlop.

Egyetlen szemvillanás alatt történt az egész. Négy teher-

autó volt a hídon, amikor a viadukt szétnyílt, mint egy virág. Fantasztikus erejű volt az a robbanás! Megemelkedett a híd, hátán pedig az autók, majd az egész pokoli robajjal lezúdult a szakadékba.

A fennmaradt – ezúttal a szó szoros értelmében *fenn*maradt! – teherautók fékeztek, ahogy tudtak; az első kocsi kereke így is alig egy méterrel állt meg a szakadék peremétől. Szürke egyenruhás katonák ugráltak le tucatszám a négy háromtonnás, ponyvás teherautóból. Abban a pillanatban megkapták a magukét. Iszonyú fegyverropogást visszhangzott a völgy, a hatalmas ribillióból is kihallatszott a „Kamerad! Kamerad!" üvöltés, de lövés csak elszórtan próbált felelni elsöprő golyózáporunkra.

Szó szerint elsöpörtük őket a föld színéről. Akkor Mario jelt adott: „Tüzet szüntess!" Lementünk, hogy megszemléljük a munkát. A teherautókban rekedt hullákat leráncigáltuk a földre, kiterítettük bajtársaik mellé a fűre, majd megvizsgáltuk a rakományt. Lőszeresládákat találtunk, egyenruhabálákat, csupa olyasmit, amire nem volt szükségünk, ezért az egészet meglocsoltuk benzinnel, majd mindegyik kocsiba belevágtunk egy hét másodperces gránátot. Sűrű füsttel égett a máglya, mi pedig hozzáláttunk, hogy ebben az új megvilágításban vegyük szemügyre a dolgokat: a halottaknál található katonai iratokat gyűjtöttük össze. A kollekciót átadtuk Marionak, aki még mindig a völgybeli pusztítás művében gyönyörködött. Ketten-hárman ajánlkoztunk, hogy lemegyünk körülnézni, nem él-e még egy-két kraut, de Mario emlékezetünkbe idézte, milyen közel van Cingoli, s az ellenséges helyőrség. Valóban az volt a legokosabb, ha szedjük a cókmókunkat, és mint aki jól végezte dolgát, távozunk.

Az eredményes rajtaütésről hazatérőben egy lélekkel sem találkoztunk, és a következő két nap is eseménytelenül telt. Harmadnapon megjelent nálunk egy öregember. Régi barátunk volt egy közeli faluból, s amikor az őrök behozták a szállásra, elmondta Marionak, hogy a gépkocsioszlop ellen végrehajtott támadásunk végképp felbőszítette a németeket. A megszálló csapatok parancsot kaptak, hogy a jövőben szigorúan akadályozzanak meg mindenfajta partizántevékenységet. Akit rajtakapnak, hogy partizánoknak szállást ad, azonnal állítsák falhoz és lőjék agyon. És így tovább. Az öreg hozzátette, hogy nagyszabású akció készül, célja nem egyéb, mint a mi kifüstö-

lésünk. Megígérte, hogy ha újabb részletekről értesül, nyomban közli velünk.

Egy hét telt el ismét egyhangúan, akkor az öreg megint felkereste táborunkat. Híranyaga korántsem volt érdektelen. Giulio volt a tolmácsom.

– Két nap, és kezdődik a móka, Giorgio – mondta. – Négyszáz olasz fasiszta és kétszáz német indul San Severinóból Uglianóba. Céljuk az, hogy házról házra átfésüljék Uglianót, valamint a környék minden kis falvát. Ha ezzel megvannak, a hegyek következnek. Mario már kiküldte felderítőit, hogy három másik csoportjával is felvegye a kapcsolatot. Ők is ide jönnek, persze fegyveresen. De még így is létszámfölényben lesz az ellenség. Mario mégis biztosra veszi a győzelmet. Erre a harcra várt Mario, amióta csak megjött az angol csomag.

Táborunkba valóban özönlöttek a partizánok és az egy nap múlva tartott seregszemlén parancsnokunk kétszázötven fegyveres harcost vett létszámba. Messzehordó tüzérségünk persze nem volt; voltak azonban automata fegyvereink, és géppuskánk is elegendő akadt, hogy biztonságban érezhessük magunkat. A csata reggelén Mario elhelyezett minket a San Severinó-i útra néző magaslaton. Bíztunk benne, hogy az ilyen stratégiai pozíciót az idők végezetéig tartani tudjuk.

Ismét ott hasaltam hát kedves golyószóróm mögött. Aznap ideges voltam, a csata reggelén a katona mindig az... Háromszor is változtattam a lőálláson. Éppen azon töprengtem, hogy megint máshová helyezem, még eszményibb pozícióba, amikor kakukkolás figyelmeztetett: jön az ellenség.

Tizenöt, vászonnal fedett, csapatszállító teherautót pillantottunk meg, a járművek lassítottak, megálltak, a szürkék lekászálódtak. Negyvenen lehettek egy-egy gépkocsin. Rajvonalba fejlődtek az úton, aztán elindultak, legyező alakban szétbontakozva, dombtetőnk alatt, nyílt terepen. Becéloztam magamnak egy nehézkes léptű, kövér tisztet, és ujjam már ott is volt a ravaszon... de, akárcsak a másfél kilométeres szakaszon lesben álló kétszázötven partizán, én is megvártam parancsnokunk jelét.

A jel nem is késett sokáig. – *Fuoco!* – zendült Mario hangja, közvetlen közelemben, jobb felől.

A németek élő céltáblákként imbolyogtak fegyvereink előtt, szikrányi esélyük sem volt szépre-jóra, rajvonaluk megingott, megtört, valamennyien rohanni kezdtek, amerre fedezéket re-

méltek. Hideg tárgyilagossággal figyeltem tisztemet, ahogy a hasához kap, miközben előrebukik, arccal egy haldokló fasiszta testére. Adtam neki még egy menetet: ezúttal a fejére céloztam. Megvonaglott, aztán már azzal sem kellett fáradnia. Akkor egyesből sorozatra váltottam, és egy hármas csoportot szórtam meg alaposabban, őket egy alacsony bokorcsoport mögé láttam bebújni.

Kézifegyvereik tüzétől nem kellett félnünk, amikor azonban megszólaltak az ellenséges aknavetők, kínos tíz percet éltünk át. Egy aknagránát pár méternyire tőlem, baloldalt csapódott be és megölte négy társunkat. Hevesen tüzeltünk tovább, jól megadtuk a gyér fedezékbe húzódott németnek-fasisztának; hamarosan hátrálni is kezdtek járműveik felé. Felugráltak, és amikor az autók nagyjából megteltek, megfordultak és elrobogtak San Severino felé. Negyedórával az utolsó autó dicstelen távozása után egy csoport jugoszláv lement, hogy a halottakat átkutassa. Az iratokat Mariónak adták át, ő gyorsan átfutotta őket, aztán hírnököt küldött végig sorainkon, hogy maradjon mindenki a helyén, amíg személyesen nem kakukkol.

Zsarko odakúszott hozzám, így aztán módom volt elmagyarázni neki mindent, amit a golyószóró kezeléséről tudtam. Amikor odakerült a dolog, hogy ő vette kezébe a fegyvert, azzal akarta bebizonyítani frissen szerzett tudását, hogy „beledíplomázik" egy sorozatot az egyik hullába. Üggyel-bajjal sikerült lebeszélnem róla. Vigyorgott. Zöld palackot halászott elő a zsebéből, és odalökte nekem: lőj te, pajtás. Lecsavartam a kupakot, kortyoltam az üvegből – és csaknem megfulladtam. Olyan ital volt, mint a méreg. Könnyeim potyogtak, de Zsarko máris valami fontosabb dologra hívta fel a figyelmemet nagy karlengetéssel.

Két háromtonnás teherautó közeledett San Severino felől. Az autók megálltak, nem messze onnét, ahol a halottak javа hevert. Németek ugráltak le hátulról. Tisztjük fehér zászlót lengetett. Elindult a tetemek felé. Emberei követték, összegyűjtötték elesett bajtársaikat, majd felrakták őket a teherautókra, mint a vágott fát. Azután visszakászálódtak maguk is, az autók U kanyarral megfordultak a hepehupás füvön, és mentek vissza, ahonnét jöttek. Amikor a por is elült utánuk, Mario megadta az akciót lefújó kakukkjelet.

Négy halottat veszítettünk, azokat, tőlem balra, akiket telibe talált az aknagránát. Egyébként még sebesültünk sem volt.

A németek és az olasz fasiszták legalább ötven-hatvan halottat számlálhattak, sebesültjeik száma kétszer ennyi lehetett.

Vagyis az első menet döntő fölénnyel a partizánoké lett. A mieinké . . .

Tizennyolcadik fejezet

A GYILKOS ÉS A MADONNA

Vártuk a megtorlást, de öt napig teljes csend honolt. Hatodnap feljött megint öreg falusi barátunk, s ezúttal röplapot hozott magával. A röplapot a német parancsnokság nyomatta, a környéken történő terjesztés céljából. Naiv felszólítás volt, inkább esdeklés a partizánokhoz, hagyjanak fel a németek és a fasiszta olaszok elleni gerillatevékenységgel, adják át fegyvereiket és írjanak alá egyezményt a *Kommandaturral.* Aki ilyen jó fiú lesz, amnesztiát kap, és boldogan élhet a hegyek közt, nem esik bántódása.

A nagylelkű felhívás élénk derültséget váltott ki Mario és Giulio részéről. Ki is szegezték nyomban egy fatörzsre, hadd olvassa mindenki. Mondanom sem kell, Mario emberei nem éltek a németek által „őszinte jószándékból" felkínált lehetőséggel. És milyen jól tették! Később megtudtuk, hogy egy másik csoport tizennégy partizánja botor fejjel lement San Severinóba, a német parancsnokságra. Kegyetlenül összeverték, majd a piactéren agyonlőtték őket. Máig sem értem ezt a tizennégyet . . .

Kemény bosszút álltunk ezért is, számos akciónkkal zavartuk, pusztítottuk az ellenség elszigetelt csoportjait éj idején, gránátokkal és géppisztollyal kaszáltuk soraikat, és csendben elosontunk, mire az életben maradt fasiszták fegyvert foghattak volna.

Akkor megölték a barátomat, Zsarkót.

Egyik éjszaka Zsarko meg egy másik jugoszláv élelmiszerért indult egy közeli faluba. Külön-külön vágtak neki az útnak, de úgy volt, hogy együtt térnek vissza kora hajnalban. Pirkadatkor Zsarko társa be is futott, vagy inkább csak betámolygott a táborba. Giulio megkérdezte tőle, hol maradt Zsarko,

amaz meg csak annyit motyogott, hogy nem látta sem a faluban, sem az oda-visszaúton. Ez eléggé furcsán hangzott, de Giulio elfogadta a magyarázatot, hiszen Zsarko annyira népszerű volt mindenütt, hogy bárhol megalhatott a faluban. Megreggeliztünk, délelőttre járt az idő, de bajtársunk még mindig nem mutatkozott.

Délben Giulio megkereste Zsarko aznap éji beszerzőtársát; az csak ült egy fa alatt, és gépiesen faragott egy sátorcöveket hosszú pengéjű késével. Giulio makacs faggatására aztán megtört, és bevallotta, ő ölte meg Zsarkót, ha akaratlanul is. Mint elmondta, a faluban találkoztak és együtt is távoztak. A helység szélén aztán összefutottak egy fasisztával. Lelőtték, majd összevesztek az automata karabélyán. Úgy határoztak, fej vagy írással döntik el a kérdést, és ő nyert. Büszkén mutogatta Zsarkónak a nyereményt, egy kicsit az orra alá is dörzsölte, ebből tusakodás lett, a fegyver elsült – így történt. Zsarkót fején érte a golyó, azon nyomban szörnyethalt. Ő akkor a holttestet kivonszolta a földekre, és egy bokor alá rejtette.

Amikor Giulio elmondta nekem a tragédiát, alig tudtam visszatartani a könnyeimet. Zsarkóval régi barátok voltunk; korai halálát súlyos veszteségnek éreztem. Megkérdeztem Giuliót, mit tehetünk egyáltalán.

– Ma este először is lemegyünk – mondta –, és tisztességgel eltemetjük elvtársunkat. Én megyek elsőnek, a testőreimmel. Beszélnem kell a plébánossal, hogy legyen sírhely a temetőben. Ami pedig ezt az embert illeti, Zsarko társát – nos, nem tetszik nekem ez a magyarázat. Zsarko sokkal értelmesebb fiú volt annál, hogysem töltött fegyverrel handabandázzék. A gyilkost egyelőre megfosztottam fegyvereitől. A temetés után megint előveszem. Jó barátodat veszítetted el, Giorgio, tudom. De Zsarkót mindenki szerette.

Aznap éjjel tízen vonultunk le a faluba. A földeken, a bokrok alatt, megtaláltuk szegény Zsarko holttestét, pontosan a gyilkos által megadott helyen. Rám várt a szorongató feladat, hogy zsebeit átkutassam, személyes holmiját magamhoz vegyem. Az újhold szomorú fényében kivettem a belső zsebéből egy fényképet – Zsarko legdrágább kincsét. A felesége volt a képen, tizennyolc hónapos kislányukkal. Gyakran megmutatta nekem a képet, és közben gyengéd szavakat mormolt, beszélt szeretteihez az anyanyelvén – és abban a pillanatban,

ott, a holttest mellett kuporogva, szinte magam előtt láttam a fiatal, vidám arcú, fekete nőt, ahogy büszkén és ünnepélyesen emeli a magasba a kisbabát.

Zsarko élettelen testét bevittük a faluba, és letettük egy tehénistálló szénájába – ugyanazon a tanyaudvaron, ahol szegény barátunk előző este járt. Otthon volt a gazda meg a felesége, és kétségbeesetten jajveszékeltek, ők is szerették az egyszerű szívű, derék jugoszláv partizánt. Amikor Giulio megérkezett, a gazda felajánlotta, értesíti a papot: készen állunk.

Hamar visszajött, vele még hat helybeli. Sebtében, durván ácsolt koporsót hoztak. Betettük a ládába szegény Zsarkót, rászegeztük a fedelet, szomorú kis menetünk pedig már indult is a temető felé. Síró falusiak, férfiak és nők csatlakoztak hozzánk útközben, így a gyászmenet a temetőhöz érve már vagy ötvan-hatvan lépésnyire nyúlt.

Giulio felügyeletével a falusiak már a sírt is megásták – alig másfél méter mély teknőt. Oda tettük le a szálkás faládát, majd lehajtott fejjel körbeálltuk a papot. Muzsikás, halk hangon szólt. Kénytelen volt halkan szólni: a fasiszták hadiszállása alig kétszáz méternyire volt tőlünk. Nem értettem, mit mond a pap, de hangjának szelíd lejtése és a nők fojtott sírása nagyon megindított. Amikor elhangzottak az áldás szavai és a pap szenteltvizet hintett a koporsóra, keresztet rajzolva a levegőbe, hirtelen azt éreztem: valaki félénken a vállamra teszi a kezét. Öreg néni állt mögöttem, karjában virágcsokorral, nekem is adott egy szálat. Adott a többi partizánnak is, úgy járt minket sorra, lebegő száljával, akár egy szürke kísértet.

Elvonultunk Zsarko végső nyugvóhelye előtt, és mindegyikünk beleejtette a sírba az emlékezés virágát. Aztán Zsarkóra, koporsóra, virágra, visszalapátolták a földet, elegyengették a felszínt. Kereszt nem jelölte a sírt, de a falusi asszonyok nyomban elárasztották virággal.

Komoran indultunk vissza a hegyekbe. Amint táborunkba értünk, Giulio habozás nélkül a gyilkosért küldött. Ráparancsolt, ismételje el a históriát. Azt hiszem, a második verzió nem mindenben egyezett az elsővel, mert Giulio iszonyú haragra lobbant. A gyilkos összegörnyedt, kezével eltakarta fejét, szánalmasan nyögött. Giulio kérdései kíméletlenül záporoztak rá, ő pedig csak bólogatott, mindegyre bólogatott. Látszott rajta: teljesen összeomlott; két emberünk végül elvezette. Giulio

elmondta aztán: a gyilkos beismerte, hogy Zsarkóval hetek óta torzsalkodott, hogy a karabélyt Zsarko nyerte, s nem ő, végül dührohamában szántszándékkal lőtte le bajtársat.

Másnap reggel négy géppisztolyos jugoszláv partizán kísérte fel a gyilkost, még magasabbra, a hegyek közé, aztán két óra múlva visszatértek – nélküle. Nem kérdeztem, mi történt, de erre nem is volt semmi szükség. A gyilkost agyonlőtték, hullája ott hagyták temetetlenül valami barlangüregben. Négytagú kivégzőosztaga aznap éjjel még egy utat tett: lementek a faluba, Zsarko sírjához, hogy „megmondják neki". (Ilyenformán fejezték ki magukat legalábbis.) Visszatérve jelentették, hogy minden rendben. A sírt láthatóan nem háborgatta senki, félő volt azonban, hogy a fasiszták ellátogatnak a temetőbe, ezért a virágokat eltakarították a sírról.

Körülbelül ez idő tájt ötlött fel bennem a gondolat, hogy az ejtőernyőkkel is lehetne kezdeni valamit. Giuliónak tetszett az ötlet, de megjegyezte: csak a fehér selyemanyagot hasznosítsam, a többi szín gyanút ébreszthet. Kiástam néhány ejtőernyőt, levagdostam a zsinegeket, felgöngyölítettem a sok-sok méter finom selymet, és egyik éjszaka elvittem az anyagot egy ismerős családhoz, az egyik szomszédos tanyára. Anya és két nagylánya szakértő ujjbeggyel vizsgálgatta a selymet, és kisvártatva pergő olasz örömujjongásban tört ki. Négy üveg bort, fél kiló frissen köpült vajat, szalámit és hat házi sütésű kenyeret adtak a ritka kincsért.

Visszautamon találkoztam két társammal. A falu szélétől libasorban indultunk hazafelé az ismerős csapáson, én mentem középütt. Az élen haladó partizán hirtelen megtorpant, karjával jelzett; én is jeleztem leghátul haladó társunknak. Mozdulatlanná merevedtünk mind a hárman. Majd lekuporodtunk egy sziklafal tövébe; füleltünk. Léptek közeledtek és hangok. Nesztelenül kúsztunk feljebb, ösvényünkön elértünk egy keskeny sziklapárkányt, ott hasaltunk le ismét, lestük az utat.

Négy sötét árny imbolygott alant. Sütött a hold, láttuk, fasiszta katonák. Ahogy odaértek alánk, mindnyájan kihúztuk övünkből négy másodperces gránátjainkat, és odavágtuk közéjük. Tíz percet vártunk a robbanás után, hátha vannak más őrjáratok is a közelben, de csend volt, életnek semmi nyoma, így aztán visszaosontunk az eredeti csapásra megint.

A négy fasiszta halott volt, annak rendje-módja szerint. Sőt olyan rút látványt nyújtottak, hogy nem volt kedvünk irato-

kért kutatni a véres húshalomban. Egyszerűen kikerültük őket, és siettünk haza. De nem jutottunk messzire; a táborból már jöttek elénk. Giulio haladt az élen, mögötte egy szakasz partizán. Felderítőútra indultak, meghallván a csatazajt. Giulio mindjárt megbízta hat emberét, vonszolják a holttesteket a sűrűbe, a bokrok alá. Gratulált akciónkhoz, majd embereivel együtt diadalmenetben vitt vissza minket a táborba.

A következő héten semmi különös sem történt. Aztán egyik este lementem Uglianóba, hogy meglátogassak egy házaspárt. Lorenzo is, Teresa is örült a találkozásnak, láttam azonban, hogy valami nyomja a lelküket. Egyikük sem beszélt angolul, de így is hamar kiszedtem belőlük, mi a baj. Teresa a húgáért aggódott, aki szintén ott élt a faluban, az alvégen, a szüleinél. A lány hirtelen vakbélgyulladást kapott, és az apja lovas szekéren vitte be a San Severinó-i kórházba. Lorenzóék azt tudakolták félénken, nem mennék-e velük Poppához és Mammához.

Uglianóban mindenki ismerte a Giorgio il Inglesét. Amerre elhaladtunk, most is barátságosan köszöntek, integettek. Mint mondottam, itt mindenki a partizánok pártján volt.

Teresa apja és anyja sírva fogadott minket. Az öreg, aki az első világháborúban a britek mellett harcolt a Piavénál, tudott egy kicsit angolul, így aztán megértettem, mi a baj.

– Bevittem Santinát a kórházba – panaszolta az öreg. – Meg kell operálni szegényt, méghozzá gyorsan; csakhogy ez nekem háromezer lírámba kerül! *Mamma mia*, honnan vegyek ekkora nagy pénzt? Nem vagyok én gazdag, Giorgio, te tudod a legjobban. Két disznóm van, két ökröm van, egyebem nincs. Most aztán adhatom el mindet, és ha az ökröket eladom, nem tudok majd szántani, és ha nem tudok szántani, éhen halunk. *Disgrazie!*

– Maga csak semmit ne adjon el, papa – mondtam. – Megyek, elhozom én azt a pénzt, ne féljen. Várjon meg. Két óra múlva itt vagyok.

És visszamentem Giulióhoz; elmondtam neki a históriát. Giuliónak nem volt sok pénze, de azt mondta, Mariótól kaphatunk, Mario őrzi ugyanis a partizánok pénzalapját. Mint kiderült, parancsnokunk éppen látogatóban volt – odahaza, de a Da Pranga-tanya nem esett messze Uglianótól, így aztán odamentünk. Mario nyomban beengedett minket, engem is bemu-

tatott a feleségének. Ördögien csinos, cigányos nő volt, hosszú, himbálózó fülönfüggőkkel, villogó mosollyal.

Hamar előadtam kérésemet, Mario pedig lefordította szavaimat, hogy az asszony is megértse. Ahogy befejeztem a mondókámat, Mario felesége eltűnt egy függöny mögött. Aztán egy pillanat múlva ott volt megint, kezében vastag bankjegyköteggel. A pénzt odaadta a férjének. Mario leszámolta a szükséges összeget. – Háromezer líra – mondta aztán. – Fogd, Giorgio. Neked adtam, érted? Kérlek, tekintsd szerény ellenszolgáltatásnak mindazért, amit honfitársaid az égből potyogtattak nekünk. És ha még kell, gyere, szólj nyugodtan.

Signora Da Pranga meghívott minket egy italra. Giulio elfogadta az invitálást, én azonban kimentettem magam, és siettem vissza Lorenzo apósáékhoz. Bementem a házba, kacsintottam Lorenzónak, majd könnyed mozdulattal leraktam az asztalra a pénzt. Az öregek meg sem tudtak mukkanni örömükben. Sírtak, aztán jött a nagy hálálkodás is, és Poppa mindenét nekem akarta adni, még az ökröket is! Újabb örömkönnyek következtek, amikor azt is közölhettem végre, hogy ajándékról van szó, nem kölcsönről, nem kell visszaadni. A nyakamba borultak, csókoltak, érthetetlen szavakat dadogtak, sírtak-nevettek. Döbbenetemben csak bizonyos idő múltán jöttem rá: azt is illik megmondanom, hogy az egészet ne nekem köszönjék, hanem Mariónak, az öregek azonban mintha megsüketültek volna. Giorgio volt a *buono*, a *magnifico*, a *molto generoso* . . .

Fenséges vacsorát kaptunk; és még fenségesebb *Lacrima Christi*vel öblítettük le az ételt. Poppa elmondta, hogy ez az ital „még Teresánál is öregebb"! Aztán Mamma is odaadta legfinomabb sajtját, vigyem csak fel a partizánoknak. Végre elengedtek.

A Santina-hadművelet, örömmel hallottam később, jól sikerült. Az egyik uglianói hozta a jó hírt, egyúttal pedig a meghívást nekem s Giuliónak: menjünk le a hazatérés örömünnepére. Fényes nappal vonultunk le a faluba, négy jugoszláv kíséretében. Előbb Lorenzóéknál kopogtattunk, velük mentünk át az öregékhez. De senkit sem találtunk otthon.

Üldögéltünk a nagyszobában, várakoztunk, s akkor az egyik szomszéd rontott be a nagy újsággal: – Jönnek! – Mindnyájan kitódultunk a kapu elé. Az egész falu az utcán volt, San Severino felől pedig szekér közeledett, Poppával büszkén a

bakon. Mamma és Santina a saroglyában feküdt, pokrócba burkolózva. Lorenzo megindító gyengédséggel emelte le Santinát a szekérről. A lány nagyon sápadtnak látszott, járni is alig tudott, de a sógora karjára támaszkodva odavánszorgott Giulióhoz. Megcsókolta, és azt suttogta: – *Mille grazie, Giulio!*

– *Non io* – tiltakozott Giulio –, *ma il Giorgio bisogna ringraziare!* Mármint nem neki jár a köszönet, hanem Giorgiónak.

Akkor a lány odatipegett hozzám is, mint egy beteg madár, és megcsókolta kipirult arcomat. A kezembe nyomott egy apró tárgyat, és mondott valamit olaszul, amit sajnos nem értettem. Amikor mindnyájan átvonultunk a templomba, a partizánok tiszteletére tartott hálaadásra, lopva az ajándékra pillantottam.

Finom ötvösmunka volt: ezüst nyaklánc, rajta apró, ovális medalion. Abban a Madonna képe, domborítva . . .

Tizenkilencedik fejezet

SZEMET SZEMÉRT . . .

A következő három napon pihenőt tartottunk; még a szokásos járőrözést is csökkentettük. Ránk fért a lélegzetvételnyi szünet. Ekkoriban csatlakozott hozzánk két ébenfekete szenegáli fivér az egyik északi partizáncsoportból. Rajongva szerették egymást. Örömmel álltak be közénk, feltűnő vidámsággal látták el a szolgálatot, mindig lelkesek voltak, együttműködésre készek, és – mindig elválaszthatatlanok. Kaptak géppisztolyt, kézigránátot, de legkedvesebb fegyverük azután is a kés maradt.

Híre jött, hogy barátaink egyike, aki öt mérfölddel távolabb lakó gazda volt, disznót vágott nekünk a tanyáján. Giulio hat jugoszlávot, a két szenegálit és engem bízott meg, hogy menjünk, köszönjük meg és hozzuk el a pompás ajándékot. Le kellett ereszkednünk hegyünkről, átvágnunk egy műúton, majd a túloldali völgyön. Senkivel sem találkoztunk, és a műút is üresnek látszott. Mihelyt azonban áthaladtunk rajta, heves puskatűz zúdult ránk. Nyomban hasra vágtuk magunkat,

gyorsan fedezéket kerestünk, és megszórtuk kissé a bokrokat, amelyek mögött az ellenség lesett ránk.

Ekkor velőtrázó ordítást hallottam.

Az egyik szenegáli üvöltött. Ott térdelt az út szélén, fivére mellett, nézte a földön fekvő testet, a sebesült torkából vér bugyogott. Nem törődve a süvítő golyókkal, előrántottam a kötszeres csomagomat, és a szenegáliak felé rohantam. De mire odaértem, már késő volt. A földön fekvő sebesült utoljára még felegyenesedett, kísérteties csuklást hallatott, aztán ültében hátracsuklott, nyakát, mellkasát vér borította. Fivére torkán újabb fájdalomsikoly tört fel, s aztán csak kuporgott némán a holttest fölött, ide-oda himbálózva, mint aki megbolondult.

A tüzelés közben abbamaradt. A jugoszlávok óvatosan megindultak az ellenség búvóhelye felé. Velük tartottam én is. Amikor elértük a leshelyet, láttuk, hogy hat fasiszta rejtőzött a bokrok mögött. Négyet megöltünk, kettő súlyos sebet kapott; ezek bénán hevertek az ágak alatt.

Ekkor sötét árnyalak jelent meg mögöttünk, átszökkent a bokron, és a hörgő fasisztákra vetette magát. Kés villant, és két gyors mozdulat nyomán a sebesültek fejét már csak egy-két ín kötötte össze a törzsükkel. A szenegáli pedig, remegve, mint egy bősz gorilla, most ránk akarta vetni magát vértől gőzölgő handzsárjával. Jól irányzott rúgással szereltem, ahol a legérzékenyebb, akkor elejtette a véres kést, és mind a két kezével lágyékát szorítva, kétrét görnyedt a fájdalomtól. Az egyik jugoszláv felkapta a kést, amíg két társa lefogta és ismét emberré bűvölte a szenegálit.

Egyebet nemigen tehettünk. A fasiszták tetemeit kihúztuk az út szélére, majd a száraz árok mélyére fektettük. A szenegáli is lecsillapodott: halkan nyöszörgött csupán, és könyörögve mutogatott fivére holttestére. Intettem a jugóknak, eresszék el. Akkor odagörnyedt elébem, most már kezesen, és sötét szeme megtelt könnyel. Bólintottam. Gyengéd mozdulattal felemelte a halottat. Tagadólag intett a fejével, amikor feléje léptem; elindult, vállán a holtesttel, mi utána. A legközelebbi emberlakta településig mentünk, egy tanyaházhoz; a gazda jó viszonyban volt a partizánokkal.

Ott hagytuk a tetemet egy halom szénán, és megígértük a gazdának: visszaúton elvisszük a pajtából; így indultunk tovább a völgybe.

Sötét lett, mire a vágott disznóval visszatértünk. A gazda már várt minket, pokróc volt nála, viharlámpa. Velünk ballagott a pajtához, segített becsavarni a már kihűlt tetemet. A szenegáli most is ragaszkodott hozzá, hogy maga viszi a fivérét. Hátborzongató terhét odakötöttük a hátára; a kis menetoszlop pedig elindult, fel a hegyekbe.

Mario várt minket a táborban. Elmondtuk neki, mi történt; első kérdése az volt – mit csináltunk a holttestekkel? Nagyon izgatott lett, amikor közöltük, hogy lefektettük őket az út menti árokba. Azt mondta, azonnal vezessem oda a „baleset" színhelyére, feltétlenül el akarta temetni a hat fasisztát még hajnal előtt. Velünk jött Giulio és hat jugoszláv partizán, ásóval-lapáttal. Húsz perc múlva már az árokban kutattunk.

A holttestek eltűntek.

Mario ekkor komor arccal azt jósolta, hogy a dolognak csúnya folytatása lesz. Két nap múlva kiderült, mennyire igaza volt. Éppen reggeliztünk, mikor az az öreg gazda támolygott be táborunkba, akinél a halott szenegálit rejtettük el. Szemében rémület ült, iszonyat; és minden ízében reszketett. Beszélni próbált, de ajkát nem tudták elhagyni a szavak. Végre Mario egy kis borral megnyugtatta, s akkor megtudtuk a szörnyű históriát.

Kint dolgozott a földjén aznap reggel, amikor látta, hogy katonai teherautó kanyarodik a tanyához, s leszáll róla egy német tiszt és tizennégy katona. A katonák körülfogták az épületet, a tiszt pedig bement a házba. Hamarosan újra feltűnt: maga előtt hajtva a gazda öreg feleségét és asszony lányát. Az öregasszonyt előbb arcul ütötte, majd revolverét elővonva, hidegvérrel fejbe lőtte. A katonák közben felgyújtották az udvaron álló szénakazlat. Ketten megragadták az öregasszony tetemét és a máglyára hajították. A fiatalasszony, aki egyébként teherben volt, megpróbált eléjük állni; egy katona azonban ledöfte a szuronyával, és őt is a tűzre lökte. Ekkor a németek visszatértek autójukhoz, és elhajtottak egy másik tanya irányában.

Amint a németek eltűntek az úton, a gazda a házához rohant, kirángatta a testeket az égő szénából. A lánya, mint mondta, még él. Mit tehetnénk, kérdezte tőlünk szegény öreg.

Mario felsorakoztatta harminc legkeményebb emberét, fegyverszemlét tartott, miközben Giulióval az öreget próbáltuk csitítani. Majd mindnyájan levonultunk a tanyához, magunk-

kal vittük a szerencsétlen apát is. Nem sok tennivalónk maradt. Az öregasszony, szegény, alaposan összeégett féloldalt; de már előbb halott volt. A fiatalasszony ruhája csúnyán megégett, s lehet, hogy ő maga is; egyáltalán, az volt a benyomásunk, hogy aligha marad életben. Mindkettejüket bevittük a házba, ágyra fektettük, s aztán az öregemberre bíztuk, tegyen meg a lányáért mindent, és sirassa a feleségét. Mario kimosta a terhes nő hasán tátongó csúnya sebet, és egy angol sebkötöző csomagban talált gézzel elállította a vérzést.

A sebesült éppen ekkor tért magához, kinyitotta szemét. Ha nem mondta is, nagyon szenvedhetett; első gondolata mégis apja-anyja volt. Őket szólította panaszosan. Majd egyszerre rátörhettek az emlékek, mert ide-oda forgatta fejét, és keservesen sírni kezdett. Mariónak, ki tudja, milyen varázserejű szavakkal sikerült kissé megnyugtatnia. Azután halkan arra kérte, próbálja röviden elmondani, mi is történt tulajdonképpen.

A sebesült nő elmondta, hogy édesanyjával éppen a konyhában főztek, amikor a német tiszt rájuk rontott, s azzal vádolta őket, hogy barátkoznak a partizánokkal, akik négy fasisztát megöltek, kettőt pedig lefejeztek. Hiába tiltakoztak, a tiszt kihajtotta őket az udvarra, ahol ismét elhangzott az iménti vád. Az idős asszony nem tűrte némán a tiszt sértegetéseit, s miután az arcul ütötte, válaszul disznónak nevezte a németet, aki erre fejbe lőtte. A sebesült szaggatottan elmondta még a felgyújtott szénakazal históriáját, s azt is, hogyan szúrták le őt, bár voltaképp csak könyörögve állt elébük.

Mario orvosért szalasztotta az öregembert, bár nemigen bízott benne, hogy a sebesült megmarad. Két emberünket a tanya mögé állította őrségbe, velünk, többiekkel pedig lesbe állt az út mentén, hogy lecsapjunk a szomszéd tanyáról visszatérő németekre. Megbújtunk jobbra-balra a fák mögött, és hasonfekve várakoztunk. Mario parancsa szerint Giuliónak ki kellett lőnie a sofőrt, hogy a gépkocsi megálljon. Vigyáznunk kellett, hogy a tisztnek a haja szála se görbüljön.

Dél felé járt, amikor végre motorzúgást hallottunk. Távoli kakukkszó jelezte, hogy közeledik a német őrjárat. Giulio ott hasalt mellettem; most minden idegszála megfeszült, úgy szorította fegyverét. Parancsunk az volt, hogy ha Giulio elhibázza a sofőrt, célozzunk a kerekekre.

A német teherautót már láttuk is, Giulio pedig gondosan

célzott. Keserű vigyort csalt arcára az elvégzendő feladat; lőtt és – talált. A sofőr oldalt dőlt, rá a tisztre, aki mellette ült a vezetőfülkében. A teherautó lecsúszott az országútról, és a bozótban kötött ki. Mielőtt a tiszt kikecmeregethetett volna, már rávetettük magunkat. Látta a géppisztolyokat, és lassan felemelte a kezét. Mario előrelépett, elvette a fogoly revolverét, majd a jármű farához indult.

A döbbent krautok még fel sem ocsúdtak rémületükből, máris rémülhettek megint. Egyikük géppisztolyához kapott, de már ott is volt vállában az ólom, hogy elvegye a kedvét a túlzott fürgeségtől. Ez mindnyájukat meggyőzhette, hogy értünk a céllövéshez. Sorra lekászálódtak az autóról, és szeppent csoportot alkottak, nem messze tisztjüktől. Látszott rajtuk: hadifoglyoknak képzelik magukat, és sugárzott pofájukról a genfi egyezménybe vetett bizalom. Mario hamar eloszlatta ezt az illúziót. Rövid, kemény szavú beszédet intézett hozzájuk, végül pedig kereken megkérdezte, melyikük szúrta le a terhes asszonyt a tanyán.

Ekkorra már a krautokban gatyaszárig állt az ijedelem. Egyikük vádlólag mutatott a sebesült vállúra. Káplár volt a vadállat, brutális képű, Hitler-bajszos alak; Mario intett neki, álljon csak a tisztje mellé. Azzal odabiccentett Giuliónak, aki jugoszlávjait maga mellé parancsolva a többi krautot elkísérte az utat szegélyező fák közé. Ekkor Mario ismét a tisztnek szentelte figyelmét. Parancsnokunk tört németséggel közölte velük sorsukat. Amikor elhallgatott, a két német könyörgésre fogta a dolgot, és többször is elismételte a Stalag VIII/B-ből olyan ismerős fordulatot: – *Kriegsgefangene! – Wir sind Kriegsgefangene!*

– *Nix Kriegsgefangene!* – pattogta Mario keményen. – *Sie mit kommen!*

Először is odavágtunk egy hét másodperces kézigránátot a teherautó motorházára. Aztán, ahogy már távolodtunk az úton, néhány rövid sorozat dörrent, három diadalmas kakukkolást hallottunk, majd méltó befejezésül, a gránát robbanását. A két holtra rémült német alkalmasint sejthette, hogy már csak ők ketten élnek a különítményből; riadtan pislogtak jobbra-balra, merre nyerhetnek egérutat. A géppisztolycsövek bökdösésétől azonban aligha csillant meg számukra a reménysugár.

Feszült csendben vonultunk a tanyához. Az öregember ad-

digra visszatért már, és az orvos is ott volt. Ünnepélyes hangon közölte velünk, hogy mindent megtett ugyan, mégis csoda lesz, ha a fiatalasszony életben marad. A csúnya vérvesztesség és az iszonyú sokk csaknem teljesen megtörte a szegény asszonykát.

Marióval és Giulióval lábujjhegyen a szobába léptünk, ahol a sebesült feküdt. Az orvos félig elkábította, fejét párnákkal polcolta fel. Az a fényes fekete hajjal keretezett vékony arc talán még a lepedőnél is fehérebb volt most; az ajkak vértelen, keskeny csíkká préselődtek. A szemközti falon rézfeszület függött; a beteg azt bámulta merev tekintettel. Jelenlétünkről nem vett tudomást. Mario suttogva kérdezte, hogy érzi magát; ezt sem hallotta. Apja is bejött, bizonytalanul toporgott az ágy lábánál, lánya azonban nem vette észre, vagy nem akarta.

Mario ekkor áthaladt a szobán, az ablakhoz ment; a szoba egyetlen ablakához. Majd halkan, mintha csak magában beszélne, elmondta: itt az ideje, hogy a németek megbűnhődjenek. Közben összehúzott szemmel figyelte a beteget. Az üveges tekintet lassan felengedett, a szemekben halvány élénkség csillant, és amikor azt kérdeztük tőle, akarja-e látni, hogyan fizetnek bűneikért a banditák, gyűlölet villant bennük, és suttogó szavak hagyták el a két vértelen ajkat: – *Si! Si! Ma presto, per amore di Dio!* Igen! Igen! De gyorsan, az isten szerelmére.

Mario jeladására az ablakhoz csúsztattuk az ágyat. A beteg most már láthatta az udvarnak azt a részét, ahol a szénakazal állt és – még mindig füstölt egy kicsit.

Kimentünk, kértünk egy kanna benzint a gazdától, és jól meglocsoltuk a szénát, ha már ég, hadd égjen igazán. A két német ösztönösen is érezhette, milyen sors vár rá, mindkettő végigvágta magát a kövön, Mario elé csúszott, rimánkodott. A tiszt elkínzott arcán a halálfélelem hideg verítéke ömlött patakokban; Mario megragadta a gallérját, felráncigálta. Majd saját revolverének könyörtelen bökdéseivel, tetszik, nem tetszik, oda kellett hátrálnia az égő szénapokolhoz.

Egy-két lépésnyire lehetett a tűztől, amikor Mario hidegvérrel háromszor hasba lőtte. A tiszt, ordítva kínjában, hanyatt zuhant a tűzbe. Teste, mint a tűzbe pottyant póké, vonaglott, s igyekezett a lehető legkisebbre zsugorodni, majd kirúgta magát egyenesre, és nem mozdult többé. Háta groteszk módon meg-

görbült. Égő hús émelyítő szaga szállt, de azt hiszem, a gonosztevő akkorra már halott volt.

A böhöm nagy, brutális képű káplár elájult. Nem is tért többé magához, mert Mario utálkozó fejmozdulatára Giulio lehajolt, és golyót eresztett a kraut két szeme közé. Négy jugoszláv partizán már emelte volna a holttestet, hogy tűzre vesse, de Mario úgy vélte, éppen elég volt ez is, ami történt. Parancsot adott, hogy a tiszt holttestét is húzzák ki a tűzből, s hogy mindkét tetemet vigyék a teherautóroncshoz. Miután társaink eltávoztak, segítettünk rendet tenni a tanya udvarán, lehetőleg eltüntetni az autós őrjárat minden nyomát. Az öreg gazdának meghagytuk, hogy egyik felderítőnk itt őrködik a közelben; néhány napon át figyelni fogja a tanyát. Ha bármi baj fenyeget, tegyen ki vörös kendőt a ház ablakába: bizonyos lehet benne, hogy nyomban a segítségére sietünk.

Mielőtt mi is elmentünk volna, az orvos közölte velünk, hogy a beteg állapotában enyhe, de meglepő javulás észlelhető. Fellobbant benne újra az élni akarás. Terhességének előrehaladott állapota, valamint az a tény, hogy a gyerekről mindenképpen le kell mondania, nehezíti az esetet, mondta a doktor, de ha a másnapot megéri, a maga részéről ígérheti, hogy kihívja hozzá kollégáját, a San Severinó-i kórház nőgyógyászát. A specialista nem olcsójános, de – a doktor vállat vont, majd kérdőn Marióra sandított.

Parancsnokunk megkérte az orvost: menjen haza azonnal, és telefonáljon a kórházba. Ő maga fizet mindent, és megkétszerezi a honoráriumot, ha a specialista egy órán belül itt lesz; megháromszorozza, ha megmenti a fiatalasszony életét. Később hallottuk aztán, hogy a nőorvos még aznap este megoperálta a beteget, és – ritka sebészi csodaként – nemcsak az anya, de a gyermek életét is megmentette. Két és fél kilós kisfiú jött a világra, aki a keresztségben a Mario nevet kapta . . .

Az őrszem egy hétig ott maradt a tanya közelében, de nem történt semmi. Egy fasiszta különítmény felfedezte a felrobbantott autót és a holttesteket, amelyeket át is adott a német katonai hatóságoknak, s nyilván a rajtaütés színhelyének szemléje sem maradt el; mindazonáltal csend volt, a németek nem indítottak megtorló akciót. Giulio már-már úgy vélte: olyan rosszul áll a szénájuk a háború minden frontján, hogy kisebb gondjuk is nagyobb, mint a gerillatevékenység. Mario nem volt ennyire derűlátó; szerinte az ellenség titokban az alkalmas

pillanatot várja, hogy akkor csaphasson le ránk, amikor a legkevésbé várjuk. Városi-falusi barátainktól szerzett információkból valóban összeállt a kép: Mariónak van igaza, Marche német megszálló hatóságai nagyszabású offenzívát terveznek a helyi partizánok ellen.

Azon az éjszakán új rejtekhelyre vonultunk, öt kilométernyire délnek; újra apró ejtőernyőselyem sátrainkban laktunk, egy erdős hegyoldalban. Oda érkezett „első kézből" származó nagy hírrel az egyik délebbi csoport partizánja: Mussolinit foglyul ejtette a király, de a németek merész akció során megszöktették bábjukat az Abruzzók sziklafészkéből.

Három hétig maradtunk új táborunkban, azután ismét éjszakai séta következett: ezúttal jó hat kilométerre nyugat felé. Mariónak esze ágában sem volt elhagyni ezt a vidéket. Az volt a stratégiája, hogy gyakran változtatjuk táborhelyünket, de lényegében körben vándorlunk, amelynek középpontja nagyjából a németek és az olasz fasiszták San Severinó-i fészke. Egyszerű volt a feladat: minden módon zavarnunk kellett az ellenséget. Őrjárataink állandóan mozogtak a terepen, és ahol elszigetelt német vagy olasz fasiszta csoportra bukkantak, lecsaptak; csendben, gyorsan, hatékonyan, ez volt a hármas jelszó.

Egyik nap két partizán tért vissza a felderítésről, és közölte Marióval, hogy egy olasz nő szólította meg őket legutolsó rejtekünk közelében: segítséget kért. Az asszony azt mondta, hogy huszonhat német katona hatolt be férje tanyájára és önkényesen birtokba vette az épületet. Éppen hazafelé tartott a szomszédjától, amikor a hegyi ösvényről, ötven lépés távolságból látta, ahogy a németek leverik a zárat és benyomják az ajtót. Nagyon aggódik, mert férje és tizenöt éves lánya még mindig bent van a házban.

Mario minden rendelkezésre álló emberét felvonultatta, és a két felderítő elvezetett minket oda, ahol az asszony várakozott. Nagy nehezen megnyugtattuk, s így már-már hisztérikus kétségbeesése közepette is igen világos képet rajzolt a helyzetről.

– Hány őrt állítottak a németek a tanya elé? – kérdezte Mario, amikor a nő befejezte beszámolóját.

– *Uno solo.* Csak egyet.

– *Benissimo!* Először is azt az egyet tesszük hidegre. *Signora,* induljon el szép kényelmesen, sétálva, lefelé az úton.

Álljon meg, ahol az ablakokból nem láthatják, és maradjon ott, amíg az az egy szál őr oda nem megy magához. A többit bízza ránk. *Avanti!* – Így vezetett el bennünket az asszony egy pár száz lépésnyire fekvő tanyához. Meglapultunk a fák között, hagytuk, hogy onnét már valóban egymaga haladjon tovább. Legalábbis, hogy azt higgye, egyedül van. Nem tudta ugyanis, hogy csoportunk egyik embere – a szenegáli – halálos csendben ott oson, vele párhuzamosan, a bokrok mögött. A nő megállt, s az őr valóban elindult feléje. Pontosan úgy, ahogyan Mario megjósolta. A német faggatni kezdte az asszonyt. És akkor, olyan villámsebesen, hogy még szemmel követni is nehéz volt, szenegáli bajtársunk az őrre vetette magát. Egyetlen villanás: elmetszette a torkát.

Óvatosan elindultunk a ház felé, de ahogy közelebb értünk, harsogó, durva nevetést, majd gyötrelmes sikolyokat hallottunk. Rohanni kezdtünk. Mario a csoport egyik részével az ajtóhoz ugrott, a többiek a hátsó kijáratok fedezésére. Mi Giulióval az ablakokhoz álltunk. A nagyszoba két ablakát betörve, géppisztolyaink csövét a németekre irányítottuk. Ugyanabban a pillanatban már Marióék is feltűntek az ajtóban. Akciónk meglepte a németeket. Meg sem próbáltak ellenállni. Felemelték a mancsukat, és csak bámultak ránk bambán.

A gazdát az egyik sarokban találtuk, összekötözve. Néhány kraut felügyelt rá. Az egyik fal mellett nagy dupla ágy állt, azon kikötözve csuklójánál-bokájánál, iksz alakban, ott feküdt mezítelenül a fiatal lány. Rángatózott, szabadulni próbált, mint az őrült.

Mario első dolga az volt, hogy eloldozza és letakarja a meggyötört, vézna testet. Aztán a gazdát szabadította ki, és megkérdezte tőle, mi történt.

Hamarosan megtudtuk. Német felderítő járőrre bukkantunk; ezeket a krautokat erősítésként dobták át a Marche-vidékre, hogy a partizánok elleni akciókban segédkezzenek. Erre jártak, behatoltak a házba, besúgásra próbálták kényszeríteni a gazdát „a hegyek közt bujkáló lázadókkal" kapcsolatban. Hiába tiltakozott az öreg; hiába mondta nekik, hogy nem tud semmit, megkötözték, és azzal fenyegették, megerőszakolják a lányát, amennyiben nem hajlandó elvezetni őket a partizánok táborához. A disznók be is váltották ezt a fenyegetést. Kikötözték az ágyra a lányt, s az apának végig kellett néznie, ahogy hatan egymás után megerőszakolják.

Ezek a németek is vinnyogtak, hogy ők – hadifoglyok. Mario azonban nem ismert tréfát. Kijelölte a kivégzőosztagot, és a krautokat már vitték is egy kicsit följebb, hogy jó hegyi levegőn kapják meg azt, amit kiérdemeltek. Közben az anya is megérkezett; Mario megkérte, öltöztesse fel a lányát. A kislány iszonyú állapotban volt. Mario úgy döntött, felvisszük magunkkal a hegyekbe, és orvost hívatunk hozzá. Egyik jugoszláv emberét nyomban ugyanazért a doktorért szalasztotta, aki a szuronnyal ledöfött terhes anyát kezelte. Aztán szólt a gazdának és feleségének: jöjjenek velünk.

Ahogy táborunkat elértük, lefektettük és szüleire bíztuk a lányt. Kisvártatva befutott az orvos, és alaposan megvizsgálta a szerencsétlen gyermeket. Azonnali kórházi ellátást javasolt. Mario a San Severinó-i kórházat ajánlotta, a doktor azonban csak rázta a fejét, és meggyőzte parancsnokunkat: a történtek után jobb lenne a lányt előbb az apácák gondjaira bízni, hadd vigyék át *ők* a kórházba.

San Severinóba látogatnunk mindig kockázatos vállalkozás volt; hát még fényes nappal! Ehhez nagy merészségre és józan szervezésre volt szükség. Megszületett a döntés: szekéren lesz a legalkalmasabb. A gazda ül a bakon, a saroglyában pedig két partizán vigyáz a lányra. Giulio személyi testőrei vállalták a dolgot; ünnepélyesen megesküdtek Mariónak, hogy nemcsak a zárdába viszik el épségben a beteget, de a kórházból való szabadulása után hazaszállításáról is gondoskodnak. Az akció első mozzanata az volt, hogy levitték a kislányt egy viszonylag sima dűlőúton a San Severinó-i országútra, ahol már jött is a szekér, bakján a gazda . . .

A vállalkozás pompásan sikerült. A gazda félig megrakta a szekeret vetőmagos zsákokkal, hogy ne rázkódjon annyira a beteg a városig vezető göröngyös úton. Minden baj nélkül elérték a zárdát, az apácák ott rejtették el a partizánokat is, amíg az alkony leszállt. Hazafelé aztán benéztek a tanyára, és közölték az apácák üzenetét: reggel első dolguk lesz, hogy kórházba szállítsák védencüket. A rendfőnöknő maga vette kezébe az ügyet, megígérte, hogy a kórházban is a legjobb ellátást biztosítja a lány számára, és a nővérek mindennap meglátogatják. Most már volt rá remény, hogy a beteg néhány héten belül mind fizikailag, mind pszichikailag felépül.

Nos, a lány valóban felépült. De Mario jugoszláv partizánjai is épültek a dolgon: ha addig „csak" hatékonyan és meg-

bízhatóan intézték el a háborús bűnösöket, ettől fogva kissé eljátszottak a gonosztevőkkel, jóllehet Mario ezt mindig ellenezte. A népellenes bűncselekményeket elkövetett német vagy olasz fasisztákat bevitték az erdőbe, majd megkérdezték tőlük, mi kell: cigi vagy csoki. Aki cigit kért, géppisztolysorozatot kapott. Aki a csokit választotta: kézigránátot.

És ugyanezek a partizánok – Mario vagy Giulió külön utasítása nélkül – naponta bejártak a San Severinó-i kórházba, látogatni a betegüket, és gondjuk volt rá, hogy minden reggel ott legyen az éjjeliszekrényen a friss virág.

Huszadik fejezet

AZ UGLIANÓI ÁRULÁS

Zavartuk az ellenséget, jártuk, csak jártuk szépen a „hegyi kört". Kerestek minket, de bottal üthették a nyomunkat; sőt néha éppen üldözőink szenvedtek érzékeny veszteséget. Saját veszteségeink ebben az időszakban nem voltak számottevők: három halott és nyolc sebesült. Különböző kapcsolataink révén sorra kaptuk az örvendetes híreket: a környéken a németek harci erkölcsének színvonala, állandó zavaró akcióink következtében, szívderítően süllyed.

Azután bezárult a kör, vagyis visszaérkeztünk oda, ahonnét elindultunk. Egy kőhajításnyira voltunk eredeti, Ugliano feletti régi táborunktól. El is határoztam: egyik este meglátogatom öreg barátomat, Lorenzót. Az lesz csak a meglepetés . . . ! Hat óra tájban indultam, és amikor a házukhoz értem, Lorenzo, Teresa és a kisfiú éppen enni készült. Zöldséges húsleves állt az asztalon. Mint mondani szokás, tárt karokkal fogadtak hosszú távollétem után, és ragaszkodtak hozzá, hogy vacsorázzam velük.

Finom volt a vacsora, és még kellemesebb utána a baráti beszélgetés. A háziak tízéves Ricardo fia például a térdemen lovagolt, és otthonosan lobogott a tűz, meghitten beszélgettünk kedves olasz házigazdáimmal, már amennyire az én konyhaolaszságom engedte. Már az is nagy élmény volt, hogy újra *házban* vagyok. És ez a családias légkör úgy elringatott, hogy

megfeledkeztem az óvatosság néhány alapvető szabályáról is, amelyet pedig Mario és Giulio alaposan belém plántált. Botor fejjel hajlottam Lorenzo és Teresa ajánlatára: háljak is náluk, ha már ott vagyok.

Vendégágy nem volt ugyan, de főúri kényelemmel megágyaztak nekem szalmazsákokkal a földön, a kamrájukban. Beburkolóztam két meleg pokrócba, és – természetesen ruhában, csizmástul – hamar elaludtam.

Hajnali négykor arra riadtam fel, hogy Lorenzo erőteljesen, sőt, vadul rázogat. – *Fascisti! Tedeschi!* – suttogta a fülembe rekedten. – *Ascultate!* Hallgasd csak!

Azonnal felültem. Füleltem. Lövések távoli ropogását hallottam. Úgy vettem ki a pukkanásokból, hogy a fél mérföldre fekvő szomszédos faluban lövöldöznek. Talpra szöktem máris. Rohantam a nappaliba, nyomban ott szerencsétlenkedett Lorenzo. A tűz még égett, fényében megpillantottam Teresát; az ablaknál állt, és minden ízében reszketett. Igyekeztem megnyugtatni: azonnal eltűnök innen, és még ha le is bukom, egyetlen szóval sem árulom el, hogy ismerem őket, vagy bárkit a faluban. Lorenzótól csak azt kértem, nyisson ajtót és engedjen ki. Én majd meglapulok az ajtófélfa mellett, és ahogy az ajtó résre nyílik, kisurranok. Csak arra kértem, ne gyújtson villanyt.

Mármost, hogy ezt a záróintelmet Lorenzo végül is nem hallotta, vagy mi történt, rejtély. Tény az, hogy a következő pillanatban fényárban úszott a szoba, és tárva-nyitva állt az ajtó. Még szerencse, hogy Lorenzo csaknem elállta a kijáratot. De ahogyan az utcára kisandítottam, éppen a házzal szemközti fa alatt géppisztolyos német katonát pillantottam meg!

Megragadtam Lorenzót és visszalöktem a szobába; de akkor a német már célzott is és lőtt. Inkább csak riasztólövésnek szánta, de balszerencsénkre a lövedék lepattant egy kőgerendáról, és horzsolta barátom fejét. Bevágtam az ajtót, és Lorenzót nyomban kezelésbe vettem; nyöszörögve hempergett a földön. Kimostam a sebet, majd kötszercsomagomból gézt szedtem elő, rászorítottam, mert alaposan vérzett. Ezalatt Teresa fel s alá járkált a szobában, kezét tördelte, és egyre azt ismételte: – *Mamma mia! Mamma mia!*

Láttam, hogy Lorenzo fejsebe nem veszélyes, ezt meg is mondtam neki; megnyugodott kissé. Lelkére kötöttem, hogy ha a németek kopogtatnak, semmiképpen ki ne nyissa az ajtót,

amíg a brit kötszert házi vászonra nem cserélte és el nem égette. Aztán eloltottam a villanyt, kinyitottam a hátsó ablakot és kidugtam a fejem. Senkit sem láttam. Intettem Teresának, hogy csukja be utánam az ablakot, azzal kiugrottam a sötétbe.

Jókora ugrás volt, de tűzifára, gallyak halmára pottyantam, pokoli recsegéssel. A halom tetején fából faragott kapudarab hevert, az alá bújtam be, majd lázas buzgalommal jó mélyen befúrtam magam a tűzifába. Arcomat karommal takartam el, összekuporodtam. Lapultam, ahogy tudtam.

Hirtelen zuhogni kezdett az eső. Olyan áldás zúdult le pár pillanat alatt, hogy máris facsarni lehetett belőlem a vizet. Ráadásul görcs állt a derekamba. Megpróbáltam kiegyenesedni, nagy zörömböléssel csináltam helyet magamnak, de a vége az lett, hogy a legördülő fadarabok a lábamra csúsztak, és végképp odaszorítottak a nedves földhöz. Súlyos léptek közeledtek, sorsom – legalábbis úgy gondoltam – meg volt pecsételve.

Meg sem mertem moccanni, de a hangokból úgy ítéltem: három német áll alig egy lépésre a rejtekemtől. A zuhogó eső zajában is kivettem egy-egy szavukat; annyit mindenesetre, hogy bizonyosra veszik: „Engländer" Georg valahol itt bujkál a faluban. Ha elkapják, mondta az egyik, helyben kikészítik a bőrét. Aztán mondott még valamit a német – nem is akármit. Elképesztő dolgot hallottam! Azt kérdezte, megkapta-e jutalmát a besúgónő. Beszélgetésük további foszlányait elmosta az egyre hevesebben zuhogó eső; sőt talán őket magukat is bekergette az udvar túlsó végén álló pajta fedele alá.

Vagy két órán át hevertem mozdulatlanul; sajgott minden tagom, lucskos volt mindenem, csendesen átáztatott alulról is a sárlé. A faluból egyszer lövéseket hallottam. Csak pisztoly volt nálam, meg két kézigránát, kitörésre tehát nem is gondolhattam.

Az égszakadás ahogyan jött, ugyanúgy el is állt. A németek kikecmeregtek az útra és elmentek. Kínos-keservesen próbáltam kinyújtóztatni végre gémberedett tagjaimat, rejtekemet azonban még negyedóráig nem hagytam el. Gyötrelmes tizenöt perc volt! Vakon tapogatózva hátrafelé, leszedtem lábaimról a fákat. Legalább ettől a nyomástól megszabadultam. Aztán kimásztam, megpróbáltam talpra állni, de összerogytam az udvar kövén. Olyan lehettem, mint egy partra vetett és hátára fordított teknősbéka. Kezem-lábam addig mozgattam, amíg nagy nehezen megindult az ereimben valami vérkerin-

géshez hasonló folyamat. Fejem búbjától a nagy lábujjamig mérő sár voltam.

Négykézláb indultam s jutottam el a hátsó ajtóhoz, kétségbeesett erőfeszítéssel felhúztam magam kilincsmagasságig, aztán beosontam a konyhába. Osontam . . .! Beestem, akár a tuskó. Hangokat hallottam. Lorenzo apósáék voltak a nappaliban. Ebből az egyszerű tényből arra következtettem, hogy a veszély javán túl vagyok, hiszen az öregek aligha merészkedtek volna ide, ha a németeket még Uglianóban eszi a fene.

Következő állomásom a nappali volt.

Ott ültek mindnyájan – Lorenzo, Teresa, Poppa, Mamma és Santina. Úgy néztek rám, mintha kísértetet látnának. Döbbent szünet következett – megállt bennük az ütő.

– *E Giorgio!* – hápogta végül Lorenzo, és szeme hitetlenkedve meredt rám. – *Perche siete rivenuto?* Ez Giorgio! Miért jöttél vissza?

Röviden elmondtam, milyen közel álltam – illetve görbedtem – ahhoz, hogy elkapjanak a tűzifa alatt. Megemlítettem a krautok homályos célzását bizonyos nőre, akitől információt kaptak. Erre ugyan a háziak és az öregek egyaránt hevesen csóválták a fejüket, de azért zavartan néztek egymásra, nyilvánvalóan megdöbbentette őket, hogy Uglianóban áruló lenne! Két-három nevet is említettek, de az egyiket ez, a másikat az tartotta képtelenségnek. – *Uno traditore in Ugliano? Non e possibile!* Áruló Uglianóban? Ez nem lehet!

Lorenzo mindenesetre adott nekem inget, nadrágot, kordkabátot, aztán a konyhában levetkőztem, megmosdottam, felöltöztem, száraz embernek megint. Amikor nemzeti viseletben készen álltam, közöltem a háziakkal, hogy két napon belül jelentkezem, érdeklődni fogok, nem esett-e bántódásuk. Azzal kiléptem a házból.

A falusi utca néptelen volt, de ahogy átvágtam rajta, úgy rémlett: a templom közelében álló egyik ház földszinti ablakában kialszik a villany. A pillanat nem volt különösebben alkalmas az alaposabb nyomozásra, hiszen a németek elvonulása csapda is lehetett. Tegyük fel, kordont vontak Ugliano körül, és csak arra várnak, hogy távozzam? Tegyük fel, azok a sűrűbb árnyak ott . . . a hegyek fekete árnyrengetegében . . . leselkedő fasiszták? Iménti kínos élményeimet még mindig nem hevertem ki egészen. Sőt!

Revolveremet keményen markolva zsebemben, elindultam fölfelé a hegyi ösvényen.

Ahogy a táborba értem, Giuliót ébren találtam. Egy őrszem kakukkjele riasztotta fel, de láthatóan várt valakit. Annyi bizonyos, hogy nem engem. A tüzet rugdosta, fellángolt a parázs, és Giulio csak állt a vöröses fényben, szeme tágra meredt a csodálkozástól.

– *E veramente voi, Giorgio?* Csakugyan te vagy az, Giorgio? – kérdezte gépiesen. Azután válaszra se várva, angolra váltott: – Halottnak hittünk. Pár órája hírhozó érkezett Uglianóból, és csatározást jelentett a körzetben. Azt mondta, a szomszéd faluban egy német őrjárat megölt egy angolt. Látta a holttestet a hídnál. Le is küldtem már egy kis csapatot a hídhoz, hogy bosszút álljanak halálodért és felhozzák a holttestedet. – Elnevette magát. – Giorgio, én itt arra készültem, hogy holnap reggel katonai pompával temetünk. Már töprengtem is, mit mondok . . . De most mondd el te, hol jártál és mi történt veled?

Sietve meggyőztem róla, hogy az én történetem egyelőre csakugyan ráér. Sokkal inkább az érdekelne, ki az a halott angol, akiről azt hihették: én vagyok. Javasoltam, menjünk, nézzük meg. Giuliónak tetszett az ötlet, így aztán magamhoz vettem a géppisztolyomat, és elindultunk.

Úgy szökdeltünk le egy sziklás meredeken, mint két bennszülött hegyi kecske. Valamivel napkelte után értük el az utat. Jó nyolcszáz méternyiről puskalövések tompa puffanásait hallottuk. Futásnak eredtünk az úton, amíg végre megpillantottunk előttünk egy maroknyi német katonát. Lassan hátráltak egy hídon. A híd utolsó ívének távolabbi végén vékony, fehér test hevert: egy férfi, egy szál alsónadrágban, arccal a földnek. A mi embereinket nem láttuk, de nyilvánvaló volt, hogy a völgy mindkét lejtőjét megszállva tartják, és könyörtelen keresztűzzel boldogítják a bennszorult őrjáratot. Giulióval jobbra kanyarodtunk, kétrét görnyedve haladtunk lefelé a lejtőn, lassan odaértünk a kis facsoporthoz, amelynek lombjai alatt valami mozgást észleltünk. Végighaladtunk a sarjerdőn, hosszirányban, majd szó nélkül betöltöttük a partizánok által szabadon hagyott rést, és mi is tüzet nyitottunk a csapdába esett krautokra, akik most már csak azzal törődtek, hogyan mentsék a maguk és sebesültjeik bőrét. A demoralizált ellenség háta mögött, az útkanyarban feltűnt egy csapatszállító teherautó,

feléjük farolt, kürtjelet adott, mintegy lefújva német részről a csatát. Az életben maradt krautok felkapaszkodtak a platóra, nagy keservesen a sebesültjeiket is felpakolták, az autó pedig elrobogott.

Miénk volt a híd.

Lementünk Giulióval, hogy megnézzük a halottat. Húsz év körüli fiatalember volt szegény. Sápadt, értelmiségi-forma arc; jellegzetes angol vonások. De csak az az egy szál gyapjúalsó volt rajta, a kezén pedig arany pecsétgyűrű. Semmi, amiből a személyazonosságára következtethettünk volna. És, hogy el ne felejtsem, vörös volt a haja, ezért hihették róla azt, hogy – én vagyok.

Később mégis megoldódott a rejtély; kiderült, mit keresett éppen itt az én szerencsétlen honfitársam. A falu irányából, bő fekete köpenyben, középkorú asszony szaladt a híd felé. Hosszú fekete haja rendetlenül verdeste a vállát, szeme sírástól vöröslött. Úgyet sem vetett ránk, letérdelt a holttest mellé, kezét néma imára kulcsolta. Ahogy az imával végzett, kopottas, fakult köpenye zsebéből barna bőrerszényt húzott elő; ócska, foltos, lapos erszény volt. Előkerült belőle egy kis ezüstfeszület; megcsókolta, majd beletette a magával hozott másik köpeny felső zsebébe. A köpenyt – vagy zubbonyt – a halott fiú fejére-vállára terítette. Azután tragikusan sötét, karikás szemét Giulióra emelte, és pergő olaszsággal beszélt egy darabig.

– Úgy van, ahogy gondoltam – szólalt meg Giulio, amikor az asszony elhallgatott. – Valóban angol fiú volt, akit néhány hónapja bújtatott. Honfitársad egy északi táborból szökött meg, átkelt a hegyeken, ugyanúgy, ahogyan te is, Giorgio. Elérkezett a faluba, bekopogtatott ennek a nőnek az ajtaján, enni kért, szállást kért. Aztán nagyon beteg lett, vérhast kapott. A nő elrejtette a szénapadláson. Ápolta, meg is gyógyította. A falubeliek mind segítettek, ki-ki naponta hozzájárult valamivel a bujkáló fiú élelmezéséhez. Amikor múlt éjszaka a németek átfésülték a falut, a fiú úgy, ahogy volt, elmenekült a házból, nehogy bajba sodorja jótevőjét. – Giulio vállat vont, majd a holttestre mutatott. – Tessék, az eredmény. Itt lőtték le, a hídon. Ez a jó asszony a helyi temetőben akarja örök nyugalomra helyezni. Azt kéri tőlünk, vinnénk oda a fiút.

Magához intette négy emberét a hegyoldalból, és megkérte őket, vigyék a holttestet a temetőbe.

Aznap este volt a temetés. Elmentem én is, végignéztem a megindító kis szertartást; szegény Zsarko utolsó földi útját juttatta eszembe. Ezúttal is egyszerű fakoporsóba került a halott, de annyiban mégis több jutott ki neki, mint Zsarkónak, hogy durván ácsolt kereszt is került a fejéhez. Az asszony még a vezetéknevét se tudta, így aztán a kereszten mindössze ez az egyszerű felirat állt: „INGLESE MIO, ALAN". Megfogadtam, hogy legalább hetente egyszer meglátogatom a sírt. Mindig könnyen megtaláltam; a temetőben sehol másutt nem volt annyi virág, mint honfitársam sírján.

Két nappal a lehangoló közjáték után benéztem Uglianóba is; csalódásomra, Lorenzo nem volt otthon, csak Teresa. Ő mesélte el, hogyan tértek vissza a németek nem sokkal a távozásom után. Arról is beszámolt, hogy szokatlanul érdekelte őket Lorenzo fejsebe. Bevitték San Severinóba, a kórházba, és még mindig nem eresztették el. Igaz, kétszer is meglátogathatta már, és Lorenzo mindannyiszor megnyugtatta őt, hogy jól van, figyelmesen bánnak vele, Teresa mégis komolyan aggódott, mert egy német őrnagy már négyszer kihallgatta a férjét, és nyilvánvalóan sokkal többet tudott az én uglianói viselt dolgaimról, mint amennyit egy német őrnagynak az adott körülmények között tudnia kellett volna.

Most már bizonyosra vettem, hogy Uglianoban áruló lapul, megkértem hát Teresát, figyeljen nagyon, és gondolja át, nem tud-e olyan asszonyról Uglianóban, aki rokonszenvezik a fasisztákkal. Teresa töprengeni kezdett, gondolatban végigfutott valamennyi ismerősén és barátnőjén, de senkiről se tudott, aki nyíltan dicsérte volna a rendszert, még olyan alkalmakkor se, ha híre jött, hogy a duce mocsaras területeket csapoltat le, vagy termővé teszi a malária fészkeket.

Hát olyan asszonyt nem tud-e, kérdeztem, akinek a férje vagy fiai lelkesedtek a fasizmusért?

Arckifejezéséből azonnal láttam, hogy ezúttal jó nyomon vagyok. *Van* egy ilyen asszony, mondta Teresa, egyre növekvő lelkesedéssel. Idősebb hölgy, két fia buzgó duce-imádó. Magányosan él, háza félúton van az alvég felé, a főút mellett, épp a paplak után. Annak a háznak a közelében ölték meg az öreget, tette hozzá, látszólag összefüggéstelenül. Az öregembert, akkor éjjel, hogy én a fáshalom alatt lapultam.

Látta, milyen döbbenten meredek rá, ezért nyomban megmagyarázta. Az imént említett – megboldogult – öregember

fia Mario egyik partizáncsoportjában harcol, a hegyek között. Amikor a németek házról házra jártak, a *Poppa* elosont, hogy figyelmeztesse a partizánokat, de a forrás közelében agyonlőtték. Mármost a forrás, amely egyébként a falu ivóvizét biztosítja, egy mellékutcában van, alig valamivel a gyanúsított asszony házán túl. A kép összeállt. Úgy döntöttem, azonnal visszamegyek, és tanácsot kérek Giuliótól. Annyi bizonyos volt – elég egyetlen áruló Uglianóban, és könnyen mindnyájunk végzetét okozhatja. Hiszen a faluban annyian tudtak útjainkról-dolgainkról.

Giulio csendben végighallgatta a históriát. – Azt hiszem, igazad van, Giorgio – mondta lassan. – De hát amíg meg nem győződtünk az igazunkról, nem tehetünk semmit. Beszélünk az öregasszonnyal, de szeretném, ha előbb szót váltanál a falu plébánosával is. A plébános jó barátom. Neki tudnia kell, ha áruló van Uglianóban. Említsd neki a nevemet, Giorgio, és ha csak a gyóntatói titoktartás nem köti, meg kell mondania, ki az a nőszemély. Meglátod, milyen remekül beszél angolul. És ha megkedvel, biztosíthatlak, csempészett szicíliai borával is megkínál!

Két jugoszláv bajtársam kíséretében visszatértem Uglianóba. A pap rendkívül barátságosan fogadott, és vendégszeretetét csak növelte, amikor elmondtam: milyen közeli kapcsolat fűz Giulióhoz. Aranyló marsalai nedűt kortyolgatva, felhoztam az öregasszony esetét is; elmondtam, közeli szomszédját azzal gyanúsítják, hogy együttműködik a németekkel. A pap szívélyes arcára felhő borult.

– Jó néhány hónapja tudok róla, fiam – ismerte be szomorúan. – A szegénység, a fenyegető éhség vitte rossz útra; csip-csup információkat szolgáltatott a németeknek. Semmi lényegeset, hidd el. Viszonylag ártalmatlan, apró dolgokat. Az ellenségnek nem sok haszna származott belőlük. Gyakran mondtam is neki, hagyja abba, nem lesz jó vége. De az éhség, fájdalom, parancsolóbb úr, mint a lelkiismeret. Mégis biztosíthatom, hogy ennek az asszonynak semmi köze a múlt éjszakai razziához. Mi, olaszok, azt szoktuk mondani: ne emlékezz a sértésre, megalvad a vére. Jól érted, amit mondok, fiam?

– Hogyne, atyám. De van egy másik mondás is: akinél a titkod hagyod, szabadságod vele adod. Azt hiszem, Giulio ez utóbbira akarja felhívni az öregasszony figyelmét. És még va-

lami aggasztja Giuliót. Értesült róla, hogy az áruló asszony fiai fasiszták. Ha pedig ez így igaz, atyám, nem gondolja, hogy az árulásnak inkább politikai, mintsem háztartási okai vannak?

Mintha nőtt volna az ázsióm a szemében. Ismét töltött nekem a borból. Majd azt mondta: – Bármi vezérelje is tetteit, fiam, megítélni nem te fogod, és nem is Giulio, hanem az Isten. Egyébként, a partizánok nem harcolnak asszonyok ellen. Ezt üzenem Giuliónak, megmondhatod neki. Azt tanácsolom, hagyja rám az öregasszonyt. Jövőbeli magatartásáért én kezeskedem. Világos? Ha viszont Giulio a politikai harc küzdőterére óhajt lépni az öregasszony két fiával szemben, megmondhatod neki: a hét végén mindketten hazajönnek, először azóta, hogy 1938-ban beléptek a fasiszta pártba. De az erőszakot itt is kerüljétek, mondjam-e kétszer? Bármilyen téves legyen is a hitük, mégiscsak olaszok, hazámfiai és földijeim.

Átadtam Giuliónak a pap béketűrő üzenetét, morgott rá valami se ezt, se azt, majd annyit mondott: még beszél a dologról Marióval. A maga részéről természetesen ellenzi, hogy nőkre fegyvert emeljünk, csakhogy – tette hozzá elbűvölő könnyedséggel – a fasiszták mindenkor és mindenütt elsősorban fasiszták, nem pusztán *nők* vagy *férfiak*. És ha a pap azt mondja, olaszok, ő ehhez azért hozzátenné: szemét olaszok, aljas söpredék.

Nem tudtam meg, mi lett a Marióval folytatott megbeszélés eredménye. Elkövetkezett azonban a szombat este, és Giulio szólt nekem, tartsak vele egy kis falujárásra. Leruccanunk, négy jugoszláv jön velünk. Volt egy olyan érzésem, hogy a hétvégi látogatók valamivel melegebb fogadtatásban részesülnek majd a vártnál.

Tekervényes úton közelítettük meg a kis házcsoportot; először csak a kertek aljáig mentünk. Ott Giulio kiosztotta a szerepeket. Négy emberét a falutól északra, délre, keletre és nyugatra állította fel, és meghagyta nekik: ha ellenséges erők közeledését észlelnék, tüzeljenek háromszor, gyors egymásután. Amikor az alkony leszállt, Giulióval kis ívben az első ház kertjéhez kerültünk. Ott megálltunk, és mialatt géppisztolyainkat betöltöttük, Giulió ismertette a tervét, hogyan ijesztjük meg egy életre a vén boszorkányt.

– Ha elérjük a házát, Giorgio, kérlek, suttyanj körbe, és lapulj meg a hátsó kijáratnál. Te leszel a „vészkijárat". Én meg

bekopogok, szembe babám. Mindegy, ki nyit ajtót, bemegyek, és a nagybecsű famíliát összevonom valamelyik földszinti helyiségben. Ha a fiúk túlságosan pattanós kedvükben vannak, és netán a vészkijáratot választják, győzd meg őket, hogy odabent még folyik a világnézeti előadás, ott a helyük. A meggyőzés bármely módszerét alkalmazhatod. Ha sehol sem akar beléjük menni a bölcsesség, egyiküket ki is lyukaszthatod. Ha így összegyűlnek végül, közlöm velük a nagy újságot: partizánok vagyunk, embereink körülvették a falut. Megmondom Mammának, hogy tudomásunk van róla: hónapok óta német pénzen él, és mocskos kis árulásaival olasz hazafiak életét veti kockára. Megfenyegetem, hogy ott, szeme láttára lövöm le mindkét fiát, büntetésül az árulásáért. Az utolsó pillanatban persze erőt vesz rajtam a nagylelkűség, és életben maradnak a fiúk, azzal a feltétellel, hogy anyuka beint a németeknek. – Előre kuncogott a jeleneten. – Ez a vén dög vagy idegroncs lesz a végén, vagy partizán!

Bizonyosra vettem, hogy ha Giulio terve beválik, az áruló öregasszony idegbajos lesz, a sors azonban beleszólt a dologba, és másképp alakította az események menetét. Tízlépésnyire se voltunk már a háztól, amikor odabent az öregasszony anyai ösztöne felébredhetett, súgván: itt valami nincs rendben. Mert a villany kialudt, egy ablak kitárult, majd iszonyú sivalkodás hallatszott: – *Via! Via! Partigiani!* –, s ezután minden egyetlen pillanat alatt történt . . . Sötét árny vált el a ház kapujától, egy másik meg az ablakon ugrott ki. Szerencsére nyomban hasra vágtuk magunkat Giulióval, mert egész golyózápor zúgott el a fejünk felett. Az automata fegyverek tüzére mi is sorozatokkal feleltünk, akkor rémült kiáltás hallatszott, majd csend lett.

Giulio megérintette a vállamat, és kúszni kezdtünk. Tudtuk, hogy az egyik támadót eltaláltuk, a másik felől azonban nem lehettünk bizonyosak. Pár méterrel jutottunk előbbre, amikor hirtelen megdermedtünk. Ajtó csapódott. Majd könnyű lépteket hallottunk a kövezeten. A lépések megálltak, s akkor az az elnyújtott, kétségbeesett nyüszítés mindent elárult. Az öregasszony megtalálta a két fiát.

Különös véletlen, hogy mindketten fejlövést kaptak. Szép halál. Bevittük őket a házba, lefektettük az ágyra. Az anya őrjöngött a fájdalomtól, vad, panaszos nyögés szakadt fel belőle újra meg újra, majd keserves káromkodás, átkozódás.

Aztán kissé megnyugodott; kezdte letörölgetni a vért halott fiainak hajáról. A tragédia annyira kizökkentette egyensúlyából, hogy mintha már képtelen lett volna saját biztonságára gondolni. Így, amikor Giulio keményen nekiszegezte a vádat, hogy feladott engem a németeknek, összetört, és bevallott mindent. Éhezett, a németek pedig pénzzel, ennivalóval csábították. A pap gyakran korholta, ő azonban makacsul haladt – lefelé a lejtőn. És most, mindenek alján, isten megbüntette. De ha megbocsátanánk neki, mondta könyörögve, esküszik, sosem áll többé szóba a németekkel.

Giulio, a mindig végszóra kész nagy színész, ezúttal sem tagadta meg önmagát. „Tanácskozni" kezdett velem angolul. Szemöldökét fenyegetőleg vonta össze, ajkát csücsörítette, kétkedve csóválta a fejét – és szónoklatát egészen rendkívüli produkcióval zárta. Ha nem ilyen hátborzongatóak a körülmények, harsogó hahotában törtem volna ki: egy *cockney* tájszólású londoni fiú malac versét utánozta. Ez a londoni katona valamikor Mario osztagában szolgált. Következett az összefoglalandók összefoglalása. És most már csakugyan egy megtört, tragikusan, bár megérdemelten összezúzott öregasszony hallgatta Giuliót. Ez alkalommal, hangzott a verdikt, a partizánok eltekintenek a további megtorlástól. De ha csak egy szót is köp még a németeknek vagy a fasisztáknak, kollaboránsnak bélyegzik, és jaj lesz neki, ha a vidék felszabadul, a németek pedig kivonulnak Uglianóból. Majd, szelídebb hangra váltva, felszólította: Lorenzo útján *neki* jelezze, ha netán megszorulna és pénzre lenne szüksége. Egyébként a temetési költségeket is ő fedezi majd, fejezte be Giulio.

Az elhagyott utcára kiosonva, világosságot láttunk a paplakban. Ravaszul azt javasoltam Giuliónak: menjünk, értesítsük a papot, hogy másnapra csináltunk neki egy kis különmunkát. Hiszen a két fiú temetésén már ő a főszereplő! Giulio egy pillanatra őszintén megdöbbent.

– Csak prédikálna nekem – mondta aztán, kissé feszengve –, és gyötörne fellebbezhetetlen igazságaival. Százával akadnak ilyen olasz közmondások. Néhányat te is megtanulhatnál már, Giorgio.

– Megtörtént – biztosítottam, és elvigyorodtam a sötétben. – Mondok egyet, amelyet éppen ma reggel sajátítottam el. Akarod hallani?

Ahogy lábujjhegyen elhaladtunk a pap kivilágított ablaka alatt, Giulio azt mondta: jöhet a közmondás.

– Hasznodra lehet, Giulio – mondtam bevezetőül. – Fölment istenes barátod meglátogatása alól. Tehát: a kemény szív, mint a szikla – a lágy szót úgy veri vissza.

Sértetten horkantott, aztán másra terelte a szót.

Huszonegyedik fejezet

FELSZABADULÁS

Közben a szövetségesek egyre feljebb nyomultak az olasz csizma szárán. Az 5. hadsereg június 4-én elfoglalta Rómát: megkezdődött a nagy német visszavonulás. Vidékünkön egyre-másra haladtak át a gépkocsioszlopok, mind észak felé tartottak. Eseménydús napokat éltünk át: kedvünkre vadásztunk. A körülmények szinte tálcán kínálták fel a csodásabbnál csodásabb „stabil célpontokat", minden partizán hő szíve vágyát. Robbantóink kitechnikázhatták magukat a folyók hídjain, a viaduktokon; mesterlövészeink személy- és teherautósofőrökre vadászhattak; kis éji zenész különítményeink hangosabbnál hangosabb szerenádokat adtak San Severinóban. Cingoli, Tolentino, Macerata – mindet megmaceráltuk, de még Ancona nemes városa is sorra került. A német hadsereg egyre szervezetlenebbé, a gerillahadviselés mind eredményesebbé és kiterjedtebbé vált. Egyre tüzesebb vakmerőséggel akcióztunk: olyan kockázatokat vállaltunk, mint azelőtt soha, igyekeztünk tőlünk telhetően kihasználni az általános káoszt. És napról napra sereglettek táborunkba az önkéntesek. Most, hogy látható közelségbe került a győzelem, a buzgó opportunisták fürgén igyekeztek konjunktúralovaglásra; nevetséges volt a gyávák nagy buzgalma, hosszú évek közönye és szolgalelkűsége után.

Persze egy önkéntest azért én is vittem a hegyekbe. Meghallván, hogy Lorenzót eleresztették a kórházból, benéztem Uglianóba, hogy gratuláljak a szerencséjéhez. Visszaúton megszólított egy fiatal fiú: az ő anyja rejtegette a vörös hajú Alant. A fiú partizánnak akart állni, elmondta, eddig azért

nem tehette, mert amióta az az angol meghalt, az anyja nagyon beteg volt, és neki kellett gondoznia. Most azonban Sienában lakó nővére vette magához a mamát, így ő is szabad lett végre, és egyetlen vágya, hogy Mario seregében szolgálhasson.

Mario, mint körzeti partizánparancsnok, készséggel állományba vette az önkénteseket. Se ideje, se módja nem volt rá, hogy mindegyiküket külön próbának vesse alá; kitalált azonban egy igen egyszerű szisztémát, amely száz százalékig bevált. A csoportparancsnokok megbeszélésén kétféle listát állítottak fel – az egyiket azokból, akiknek nyomós okuk volt a késői jelentkezésre, mint az én ifjú jelöltemnek is; a másik listára kerültek viszont a nyilvánvaló konjunktúralovagok. Az első kategóriába sorolt újoncokat a veteránok mellé osztották be, akik azután szép fokozatosan megismertették velük a partizánéletet. A második kategóriabeliekből azonban önálló egységek alakultak; és ezek a szalonhősök egyszerre azon kapták magukat, hogy nyakig vannak a legkényesebb, a legkockázatosabb feladatokban. Mario elmélete szerint vagy vérük hullásával bizonyítják be, hogy alkalmasak a hazafiságra, vagy kereket oldanak.

Így zajlott az élet negyvennégy nyarán. Mario odáig merészkedett, hogy csoportunkat áttelepítette egy apró hegyi faluba, közelebb a főúthoz. Véget ért a sátorélet, legalábbis Giulióval együtt beköltöztem egy üres házba, nem messze a San Severinó-i polgármester rezidenciájától. A polgármester azután, esténként hazatérve, percre pontos információkkal látott el minket a német csapatok San Severinó-i és környékbeli tevékenységéről. Az információk pontosságát a *Wehrmacht* egy osztrák szökevénye erősítette meg; Giulió testőre hozta be egyik nap a legényt. (Később ő lett a konyhaséfünk, és valóban csodákat művelt az egyébként nem túlságosan ígéretes napi fejadagokból. Partizán-pályafutásom alatt sohasem ettem olyan finom falatokat, mint osztrákunk szakácskodása idején.)

Rádió adó-vevőnk segítségével Mario állandó kapcsolatot tartott a brit frontvonallal, és mindennap meglátogatta valamelyik csoportját, hogy beszámoljon a harcok állásáról, kilátásairól. Semmi kétség: kirajzolódtak a német vereség körvonalai. A jelek arra mutattak, hogy a németek kénytelenek lesznek a Marchéban állomásozó valamennyi egységüket

visszavonni az úgynevezett Gót vonal mögé. Ez Pisától az északi Appennineken át Rimini városáig húzódott.

Egyik este, éppen amikor pompás bécsi omlettünkhöz ültünk le Giulióval – ne is mondjam: partizánétvággyal! –, váratlanul beállított Mario, és drámai bejelentést tett. Végre megkapta élete Nagy Feladatát, azt a feladatot, amire mindig vágyott.

A britek bennünket bíztak meg San Severino elfoglalásával.

Mario már el is készítette a tervet. A hadműveletben valamennyi csoportunk részt vesz, közölte a kapitány, az elsődleges feladat pedig az, hogy épségben kézre kerítsük az ellenség raktárait és megakadályozzuk a pusztításokat, robbantásokat, amelyek a németeket üldöző 5. hadsereg előnyomulását lassíthatnák. Mario kifejtette, hogy minden oldalról egyidejűleg kell lecsapnunk a célra; éppen ezért parancsot adott Giuliónak, helyezze át hadiszállását egy másik falucska iskolaépületébe, vagyis még közelebb a támadás objektumához. Hallatlan lelkesedés lett úrrá rajtunk, hogy ilyen fontos szerep vár a csoportra, mindannyiunkra. Még aznap éjjel csomagoltunk is és költöztünk. Az iskolába, mint kiderült, minden emberünk befért, így hát letáboroztunk a poros tantermekben, és beosztottuk az őrséget.

Másnap reggel Giulio és két jugoszláv elindult San Severino felé. Elsősorban felderítésre mentek, de úgy tervezték, ha a jó szerencse magányos németeket hoz az útjukba, megölik őket annak rendje-módja szerint. Másik felderítő járőrünk a hegyeket járta, hogy a terület peremvonalát tartsa szemmel. Én azzal a csoporttal maradtam, amelyik az erdős lejtőkön lapult, a távoli háztetők fölött. Óvig mezítelenül süttettem hátamat a meleg itáliai nappal. Emlékszem, milyen békés volt már akkor is a hangulat; szinte láttam magam előtt a lelkes helybelieket, ahogy a déli dombok első vonulatán feltűnő szövetséges alakulatokat fogadják.

Álmodozásomból váratlan dübörgés riasztott fel: lassan közelítő jármű berregése. Béke ide, napozás oda, sokat próbált harcos ösztöneink győzedelmeskedtek: azonnal hasra, fedezékbe! Fegyvereinket az alattunk húzódó útra szegeztük. Másodpercek múlva feltűnt egy német kis teherautó.

Már-már azon voltunk, hogy kicsippentjük belőle a sofőrt, amikor a sofőr karja kinyúlt a fülke ablakán, és vörös nyakravalót lengetett. Aztán a teherautó is megállt, a nyakravaló eltűnt, megjelent viszont egy vigyorgó arc.

Giulióé.

Kiugrott a sofőrfülkéből, mi pedig hozzá rohantunk. A teherautó rakteréhez irányított minket. Ott feküdt, végignyújtózva a platón deszkáin két bajtársunk, sebesülten. Óvatosan felemeltük, majd négyen az iskolaépülethez támogattuk őket. Egyikük a fülcimpájából hagyott el egy kis darabot, és úgy vérzett, mint a vízkereszti malac. A másik a lábába kapott golyót. Egyikük sem látszott különösebben ijedtnek.

Giulio elmondta, hogy a gépkocsit egy szántóföld mellett, elhagyatva találták az úton. Amikor közelebb mentek, előbb csak rémült sikolyokat hallottak, aztán megpillantottak egy fiatal parasztlányt, aki kétségbeesetten menekült a barázdákon át, nyomában egy böhöm némettel. Giulión is nyomban úrrá lett a vadászszenvedély, és egy jól irányzott lövéssel leterítette a németet. Amíg a vadászat folyt, a két jugoszláv sem tétlenkedett, ők meg egy motorbiciklis krautot kaptak puskavégre, akit balsorsa a lövöldözés felderítésére küldött oda.

A két jugó felpattant egymás mögé a motorkerékpárra, Giulio a kisteherrel indult utánuk. Sajnos, ők is beleszaladtak valamibe. A kanyar mögül rájuk lőttek, tűzharc kezdődött, a szerencsétlen motorosok pedig mindjárt az elején megsebesültek. De fürgén az árokba vetették magukat, és remekül állták a sarat, amíg Giulio csatlakozott hozzájuk. Támadóik San Severino felé menekültek. A hat helybeli fasiszta közül Giulio egyet megölt, kettőt megsebesített, ez pedig, tekintve az üldözési távolságot, szintén szép teljesítmény volt. Ő azonban inkább visszatért embereihez, hogy mielőbb elsősegélyben részesülhessenek.

– Egy dolog nem vitás, Giorgio – fejezte be magabiztosan az élménybeszámolót. – A németek pánikban vannak odalent. Minden kommandóépületük előtt teherautók állnak. A katonák úgy nyüzsögnek, mint a megzavart hangyák. Az utcákon sehol nem látni civileket. Az ablaktáblák zárva, a kapuk elreteszelve. Giorgio, valami van a levegőben! Ezek – elmennek!

Három nappal Giulio prófeciája után Mario állított be hozzánk. Látogatásait megszoktuk már, de azt nem, hogy ilyen arccal jöjjön. Sötét volt a tekintete, és amikor megkérdeztem, hogy mi a baj, kis híján a torkomnak ugrott.

– Hogy baj? – mennydörögte. – Akkora baj, hogy az egekig bűzlik! – Szünetet tartott, és mielőtt folytatta volna, csaknem felszúrt tekintetével. – Éppen most társalogtam az adó-

vevőn egy brit tiszttel, és megkérdeztem tőle, mikor mehetünk be San Severinóba, hogy kiosszuk a németeket. Tudjátok, mit felelt? Azt, hogy nem mi megyünk be, hanem a németek mennek – ki! A németek ma reggel kiürítik a várost, mi pedig délutánig nem mozdulhatunk. Miután én már megszerveztem a támadást . . .! Olyat méghozzá, hogy ellenséges hullákból teríthetünk bársonyszőnyeget egész San Severinóban! És akkor most várjam, amíg a fasiszták szépen kivonulnak . . . Ezt parancsolja nekem az a *cretino* angol tábornok. Tudjátok, mit feleltem neki? Ezt: „Az embereim németeket akarnak ölni. Én is németeket akarok ölni. Miért kellene nekem, Mario Da Pranga kapitánynak, a forradalmi erők helyi parancsnokának figyelembe vennem a maga hülye parancsait? Menjen a pokolba! Vége!" – Nem jött ám méregbe! Á, dehogy. Nyugodtan a fejemre olvasta a lényeget. – „Azért *kell* engedelmeskednie a parancsoknak – mondta –, mert katona." – Mario a maga jellegzetes módján megvonta a vállát. – Hát erre, persze, mit is felelhettem . . .? Most itt állok és várok. Te, Giorgio, a honfitársaid nincsenek észnél. És ha tudni akarod, ezek lenéznek minket. Meg óvatosak, eddig is úgy jöttek északnak, mint az anyatetű.

Hiába bizonygattam Mariónak, hogy a brit főparancsnokság döntése mégsem lehet olyan ostoba dolog. Hiszen így az épületekben nem esik kár, a helybelieknek a haja szála sem görbül, nem lesz összevissza lövöldözés. A fasisztákkal úgyis elbánunk, ha náci gazdáik elvonultak. A mi partizánjaink sem fognak vérezni – az utolsó pillanatban. Nem, Mario egyszerűen nem akart hallgatni az okos szóra. Mert ő már gondolatban elfogta az egész német helyőrséget. Ez lett volna a partizánok Legendás Utolsó Ütközete. Eltervezte a színpadot a végső csatajelenethez, és akkor tessék, éppen a díszelőadás marad el. Hogy is ne! Hiszen a két szembenálló fél közül nem lép színpadra – az egyik szembenálló fél! Szegény parancsnokunk letört, mint a liliomszál.

Ahogy azonban magasabbra hágott a nap, Mario kedve is felderült valamelyest. Hiszen a fasiszták és a kollaboránsok itt maradnak. Lesz kit megbüntetni. És a németek se vonulhatnak el sértetlenül. Mario éppen ezért igen célszerű módosítást hajtott végre a támadási terven. Az utolsó pillanatban . . . Egyik csoportunknak az eredeti elgondolás értelmében északról kellett volna benyomulnia a városba, most az a feladat várt rá,

hogy lője az ellenséges gépkocsioszlopokat a San Severino és Cingoli közti húsz kilométeres útszakaszon. S ha ez a cselvetés messze elmarad is a tervezettől, parancsnokunk némi vigaszára szolgálhat, hogy Hitler gonosztevői mégse furikáznak majd ugy, mint valami iskolai kiránduláson.

A partizánok állig fegyverben várták az akciót. Tömérdek fegyvert és lőszert halmoztunk fel a hegyi üregekben. Kilenckilenc géppisztolytöltény-heveder jutott mindannyiunkra, és kézigránáttal is úgy felszerelkezhettünk, ahogy – a biztonsági szempontokat figyelembe véve – akartunk. Golyószórókat, browningokat pucováltunk, javítgattunk – búcsúzás volt ez is. Egyik társunk hanyag eleganciával töltött meg egy kis zsákot: gelignitet vett magához, hátha „csak úgy", valamire jó lesz. Mario és Giulio fel s alá járt az ellenállók között, bátorította a fiúkat, tanácsokat adott, oktatott. Szinte ma is látom magam előtt a kis sereget, ahogyan az égbolt azúrja alatt ott sorakozik a zöld hegytetőn és vár; ahogyan mindenre elszánt férfiak lesik a pillanatot, mikor adja meg már végre Mario a támadás vörös pisztolyrakétajelét, hogy aztán – hajrá, San Severinóra!

Ütött az óra. Visszafojtott lélegzettel figyeltük Mario kezét, ahogy jelzőpisztolyát égnek emeli és – meghúzza a ravaszt. Amint a jelzőrakéta szép ívben áthúzott az égen, elindultunk lefelé a hegyoldalban. Támadásra lendült a partizánsereg!

Hamarosan átkeltünk egy műúton, s akkor, két-három kilométerre megpillantottuk a San Severino–castelraimondói út mellett kanyargó, napfényben csillogó Potenza folyót, jobbra pedig a Tolentinóba, délkeletnek vezető utat. De valami mást is láttunk még. Egy szántóföldön, közvetlenül alattunk, négy német katona tevékenykedett egy 88 milliméteres ágyúval. A löveg hosszú, fényes csöve délnek mutatott, és mialatt figyeltük, akkor is épp köpött: fújta a lángot, a füstöt. Pár pillanattal később a lövedék távoli robbanását is hallottuk.

Akkor lőtt az ágyú utoljára. Giulióval lekaszáltuk a tüzéreket, majd odaküldtünk egy jugoszlávot, hogy hét másodperces gránáttal intézze el a löveget is.

Ez az ígéretes rajt mindnyájunkat fellelkesített, haladéktalanul továbbindultunk tehát, támadásunk fő célja felé. Mario haladt az élen, sürgetett minket, már amennyire kellett; így értünk le a füves lejtők alján húzódó úthoz, a folyó mellé. Átkeltünk egy hídon, és eljutottunk egy városszéli *trattoriá*hoz.

Itt Mario parancsot adott, hogy várjunk a fák alatt, ő majd előremegy és felderíti a terepet. Hamarosan visszatért, és közölte: az utolsó német egységek is eltakarodtak, csak egy maroknyi fasiszta maradt a városban, utóvédnek, valamint a lőszerkészletek és egyéb anyagi javak összegyűjtésére. A „maradék árut" a hegyek közt kell átadniuk a németeknek, előre megbeszélt találkozóhelyen. A találkozás meglesz, zárta beszámolóját Mario, mindössze azzal a különbséggel, hogy az ellenség az olasz fasisztákat várja, csakhogy mások érkeznek helyettük . . .! Mert ha a britek nem engedték meg neki, hogy San Severinóban ölje meg a németeket, hát akkor, *per Bacco!* megöli őket a hegyek között.

Felsorakoztunk az úton, és Mario vezetésével elindultunk a városba. Szépen faragott kőkapu boltíve alatt haladtunk át, majd bekanyarodtunk egy mellékutcába, a főtér felé. A főtérről szinte hallani lehetett a kínos, nagy csendet. Mindeddig egyetlen polgári személlyel sem találkoztunk.

Befordultunk egy épület sarkán, és – ott álltak a fasiszták. Ott citerázott a nyomorult kis utóvédcsapat; rajvonalba fejlődve velünk szemben. Automata karabély volt mindegyiknél, de nem lőttek. Félholttá dermedtek rémületükben, üzött tekintettel meredtek ránk, ahogy zárt egységben, falanxként közelítettünk feléjük. Már otven méter sem választotta el a két frontot, ekkor a fegyvercsövek remegni kezdtek, éles parancsszó hangzott, a fasiszták rajvonala megtört, és megkezdődött a vad menekülés a térből nyíló szűk utcák labirintusában. Pár pillanat múlva azonban a fasiszták riadtan torpantak meg mindenütt. Mert a szűk utcákon fenyegetően közeledtek innen is, onnan is a vörös kendős partizánok.

Mario időzítése pompásan sikerült. Bekerítettük a fasisztákat; a vak is láthatta, hogy csak egy megoldás maradt a számukra: ha megadják magukat. Botor fejjel másképp cselekedtek. Lövöldözve próbáltak kitörni. Így azután Mario malmára hajtották a vizet – vagy mondhatnám úgy is: a vért. Ők akarták így, a nyomorult árulók. Ők akarták – és most megkapták. Csúnya munka volt, de legalább gyorsan végbement. A piacteret tömegével borították a fasiszták holttestei – az életben maradottakat elfogtuk. Foglyainkat a helyi börtönbe vittük, hadd ismerkedjenek meg egyszer már ők is a rabsággal. A halottakat az egyik hajdani fasiszta irodahelyiségben terítettük ki. Eközben éledezni kezdett a város. Egymás után

nyíltak ki a kapuk, és San Severinó lakói hosszú évek után először szívhattak valóban szabad levegőt. Gyűltek a népek a téren, csakhamar tele lett a *piazza;* körülvettek minket a hálás civilek, kenyeret, sajtot, bort hoztak, mindenüket nekünk adták volna nyomban. Hallottam, ahogy egyikük megkérdi Mariót: mi vagyunk-e az angolok?

Mario harsány hahotára fakadt, és rám mutatott. – *Uno Inglese!* – mennydörögte. – *Uno solamente. Giorgio! Viva il Giorgio!*

A kiáltást gyorsan átvette a tömeg, és boldogan visszhangzott tőle az egész tér. – *Viva Giorgio!* – rikoltozták, bömbölték, mennydörögték mindenfelől. És egyszerre ott találtam magam két markos polgár vállán. Háromszor hordoztak körbe diadalmenetben, és mindenki ujjongott, énekelt. Aztán végre ott voltam megint az immár biztos San Severinó-i földön. Marióval és Giulióval a Palazzo Communalében ütöttük fel hadiszállásunkat, és az erkélyről néztük a város csodás átalakulását. Boldog, tarkabarka kavargás volt minden utca, tetőkről-ablakokból óriási zászlók lengtek: az olasz, a brit, a vörös csillagos jugoszláv nemzeti lobogó. Főhadiszállásunk felett pedig a partizánok vörös zászlaját lengette büszkén a szél.

Giulio ekkor, tucatnyi jugoszláv partizán kíséretében, elkezdte a módszeres családlátogatást: a kollaboránsok begyűjtését. Barátunk, a polgármester, tekintélyes listát adott át neki e tárgyban. Az érintettek közül már sokan elpárologtak, de így is legalább százan kerültek horogra, s a helyi börtönbe zárva várhatták a vizsgálatot. Ahogy a zsivajgó utcákon végigkísérték őket, fenyegető morajjá változott az örömujjongás; így hát alighanem a rács mögött voltak még viszonylag mindig a legnagyobb biztonságban ezek a díszmadarak.

A nagy ünneplés közepette egyszer csak befutott egy partizán: a tolentinói csoport embere. Mariót kereste. Vezetője azért küldte, hogy megtudakolja, mi történt errefelé, s hogy biztonságos-e a környék, nyomulhat-e ő is északabbra? Mario azt felelte erre: a dolgok valós állásáról a szemtanú számolhat be a leghitelesebben. Azzal megkérdezett, nem lenne-e kedvem átruccanni Tolentinóba? Amikor igent mondtam, titokzatosan elmosolyodott, és színlelt közömbösséggel megjegyezte: ez kizárólag olaszokból álló csoport, így hát tekinthetem a kirándulást nyelvvizsgának is.

De nemcsak nyelvtudásom próbája lett ez, hanem biciklis-

tatudományomé is; a hírnök tudniillik tizenkét kilométert pedálozott, hogy a szükséges információt megszerezze. Kölcsönkértem a polgármester kerékpárját, így eredtem újdonsült kalauzom nyomába. A tolentinói úton igencsak óvatosan kellett haladnunk, mert a németek több helyütt aláaknázták. A biciklis partizán azonban jól vette a kanyarokat. Elkerekeztünk egy kiégett Tigris mellett, a harckocsidög immár ártalmatlanul, groteszk szögben hevert az út szélén, a fűpadkán.

Végre megérkeztünk. Bevezettek a helyi partizánfőnök irodájába. Kellemes arcú, magas, gondosan borotvált fiatalember állt előttem. Nyitott nyakú khakiinget viselt, és a váll-lapján mintha csillagok nyomai lettek volna az anyagon. Illő mód tisztelegtem, majd keserves olaszságommal eldadogtam, ki vagyok, honnét jövök.

– De hát miért nem mondod ezt angolul? – vigyorgott rám cinkosan a parancsnok. – Egy kis angol nyelvgyakorlat mindkettőnkre ráfér, ha meggondolom, hogy mindjárt felszabadítanak minket! *Te* mióta vagy a partizánokkal?

Akkor aztán vagy egy órán át meséltük élményeinket – angolul. Újdonsült barátom azonban mindig ügyesen kitért kérdéseim elől, ha azt firtattam: hogyan lett egy angol tisztből partizánparancsnok? De azért hiába titkolózott, s hiába volt természeténél fogva is valóban szerény, annyit kiszedtem belőle, hogy a tavalyi szicíliai partraszállás óta él itt a hegyek közt, és ez a harmadik partizáncsoport, amelyet megszervezett. Rendkívül elégedettnek látszott, amikor elmeséltem neki Mario csatáját, San Severino bevételét. Csak annyit jegyzett meg, hogy az a bizonyos rajtaütés még hatásosabb lehetett volna, ha nem az északi kijáratot tartjuk szem előtt, hanem a Passo di Tréia felé vezető keleti utat: hírszerzői szerint ugyanis arra menekültek a német gépkocsioszlopok.

Az éjszakát egy Tolentino melletti kolostorban töltöttem, majd reggel visszakerekeztem San Severinóba. A polgármester biciklijét a Palazzo Communale bejáratához támasztottam, és éppen azon voltam, hogy bemegyek, amikor ismerős hangot hallottam. – *Giorgio! Giorgio! Aspettate un poco!* Várj csak egy kicsit!

Lorenzo baratom szólított, és ott volt mellette, mosolyogva és integetve, Teresa, az apja, anyja, húga, meg egy öreg paraszt, szintén a barátom, Giuseppe Marquesani. Azért jöttek a városba, hogy üdvözölhessenek, és igyunk egyet az egészségem-

re, mindnyájunk győzelmére. Nyomban betértünk egy *trattoriába*, és a tulajdonos legfinomabb boraival jól megalapoztuk egészségünket. Utána jugoszláv testőrökkel kísértettem haza barátaimat Uglianóba. Nem is tudtuk, hogy búcsúkortyokat hörpintettünk akkor! Azóta is gyakran gondolok rájuk, s hogy vajon emlegetik-e ők is a Giorgio Rossót, a vörös hajú angol partizánt, aki egykor vendégszeretetüket élvezte a Marche kis hegyi fészkében?

Még öt napig tartott a népünnepély, a dínomdánom. Aztán, ahogy egyik reggel éppen megtekintettem a város ősi székesegyházát, és visszafelé igyekeztem a Palazzo Communaléhoz, bámulva láttam, hogy lassan kúszik föl valami a magasba, a vörös partizánlobogó mellé. Csak néztem, mi lehet ez megint? Hát még mekkora szemet meresztettem, amikor pár pillanat múlva kibontakozott a meleg nyári szélben egy másik zászló: a brit Union Jack, piros–fehér–kék színeivel, és diadalmasan ott úszott San Severino egén!

Életem jelentős korszaka zárult le ebben a pillanatban.

Siettem le a szűk utcán, egyenest a főtérre. Furcsa, feszültség utáni üresség lett úrrá rajtam, ahogy a dzsipeket és a katonai szállítójárműveket megpillantottam. Vállalkozó szellemű katonák, nyári khaki szerelésben, már cserélték a cigarettát csokoládét a helybeli vörös és fehér borra; a *piazza* közepén pedig sovány, hórihorgas katonai rendőr irányítgatta a forgalmat – egy londoni Bobby biztonságával; poros-piszkos harcosok triója udvarolt nevetve a járdán, ahol nemrég még német őrjáratok lófráltak; egy napégette veterán ott ücsörgött egy ponyvacsomagon, s a térdén négyéves forma, ujjongó apróságot lovagoltatott. Idegen világ volt ez, és mintha egyszeriben ki lettem volna rekesztve belőle. Tulajdonképpen szerettem volna kitárt karral honfitársaim felé rohanni; elmondani nekik, hogy közéjük tartozom; de valami érthetetlen félénkség visszatartott.

Így álltam, tanácstalanul, és akkor a Palazzo Communale kapujában két férfi tűnt fel. Mario volt az egyik. A másik pedig egy brit őrnagy. Álltak a márványlépcsők tetején, és tudtam, egyenesen engem néznek. Mario élénken, megszokott színpadias gesztusaival magyarázott valamit, a tiszt hitetlenkedve tekintgetett rám. Akkor odaintett magához.

Őrnagy volt. Ösztönösen kihúztam magam, és elindultam a téren át, felszegtem a fejem, és úgy vertem a marsot a koc-

kaköveken, ahogy csak a jól dresszírozott brit közkatona tudja – abban az utánozhatatlan, muzsikás ritmusban, mégis olyan kimérten. Fedetlen fővel voltam, de azért, ahogy a lépcső alját elértem, vigyázzba vágtam magam, és tisztelegtem, hogy csak úgy ropogott tenyerem körül a levegő. Az őrnagy barátságos mosollyal viszonozta a tiszteletadást, azt hiszem azonban, hogy az én drága, nyers, hős lelkű Mario barátom szemében nem az öröm könnye csillogott egy pillanatig, hanem – a búcsúé. Megértette, hogy mostantól fogva új urat szolgálok.

Giorgio Rosso meghalt – és feltámadt helyette George Dunning címzetes őrvezető. Nem is akárhol: újra a nagy koalíció hadseregében . . .

TARTALOM

Első rész

5 HADIFOGSÁGOM TÖRTÉNETE

Első fejezet

7 NYOLCAN – NYOLCSZÁZ ELLEN

Második fejezet

16 VAKÁCIÓ SZILÉZIÁBAN

Harmadik fejezet

23 EGYSZER EL KELL KEZDENI...

Negyedik fejezet

34 MEGPRÓBÁLOM ÚJRA...

Ötödik fejezet

45 KÍNZÓKAMRA KATOWICÉBEN

Hatodik fejezet

55 ÉLMÉNYEIM A SZANITÉCEKNÉL

Hetedik fejezet

63 FRANCIA KAPCSOLATOM

Nyolcadik fejezet

75 REJTŐZÉS ROUENBAN

Kilencedik fejezet

86 A VICHYI FRANCIAORSZÁGBAN

Tizedik fejezet

96 NEGYEDSZER IS MEGPRÓBÁLOM

Tizenegyedik fejezet
108 AZ ALPOKTÓL DÉLRE . . .

Tizenkettedik fejezet
119 A BIRODALOM FOGSÁGÁBAN

Tizenharmadik fejezet
134 ÖTÖDSZÖRRE ÁLTALÁBAN SIKERÜL .

Második rész
149 GIORGIO, A PARTIZÁN

Tizennegyedik fejezet
151 KALANDJAIM A HEGYEKBEN

Tizenötödik fejezet
166 I PARTIGIANI

Tizenhatodik fejezet
184 MONTENEGRÓI KÖZJÁTÉK

Tizenhetedik fejezet
200 MARIO

Tizennyolcadik fejezet
213 A GYILKOS ÉS A MADONNA

Tizenkilencedik fejezet
219 SZEMET SZEMÉRT . . .

Huszadik fejezet
229 AZ UGLIANÓI ÁRULÁS

Huszonegyedik fejezet
240 FELSZABADULÁS

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette és a fordítást ellenőrizte Szuhay-Havas Ervin
A kötésterv Szabó Árpád munkája
Műszaki vezető Szécsi Andor
Műszaki szerkesztő Gyenes L. György
A szedést 1975. IV. 7-én kezdték meg
Megjelent 1976. I. 31-én, 45 000 példányban
Terjedelme 15,2 (A/5) ív
75.1118/1/2551 – Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató

22,– Ft

Az angol katona számára egyetlen harci forma ismeretlen: a partizánháború.
A hagyománytisztelő britek között ez a tradíció valóban nem létezik. Ezért történt, hogy 1943 őszén, az olasz fegyverszünet óráiban, sok ezer angol hadifogoly indult délnek, hogy az Appenninek hegyi útvesztőin át elérje az olyan távoli frontvonalat. Talán könyvünk hőse volt az egyetlen kivétel. George Dunning káplár ugyanis partizánnak állt. Már addig is ötször szökött meg a makacs angol. Négyszer elfogták, kétszer meggyötörték a Gestapo kínzókamráiban. Ötödszörre sikerült . . .

Dunning káplár kommunisták vezette partizánosztaga soknemzetiségű, bátor kis csapatot alkotott. Olaszok küzdöttek itt vállvetve jugoszlávokkal, sőt etiópokkal és szenegáliakkal is. Itt ismerkedett meg Dunning azokkal a férfiakkal, akik nem ismertek, de nem is kértek kegyelmet, akik öltek és akiket megöltek.

A mindvégig feszülten izgalmas történet első része az angol katona szökéseinek és rabságának históriája. A második részben új ember lép elénk: ő az *Il Inglese*, az angol partizán. Könyörtelen hegyi harcok hőse, gyorsan váltakozó, tragikus epizódok cselekvő részese, aki egyaránt megállja a helyét San Severino fölött, a partizánok hegyi táborában, egy alkalommal pedig Crna Gora véráztatta völgyeiben is.